

Complet

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI

ANUL XXI Nr. 1-2 IANUARIE - FEBRUARIE - 1962

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI
APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XXI Nr. 1-2
IANUARIE-FEBRUARIE
1962

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE :

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICE-PREȘEDINIȚI :

P. S. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. TEOCTIST,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL :

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

REDACȚIA, <i>La început de an</i>	5
---	---

INDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Pr. Dr. GH. TILEA, <i>Sfântul Grigorie Teologul, Cuvintări la praznice împărătești. — Cuvintarea a XXXVIII-a: La Arătarea lui Dumnezeu sau la Nașterea Mântuitorului</i> (traducere)	12
--	----

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

REDACȚIA, <i>Acțiuni în slujba păcii</i>	24
--	----

ANIVERSĂRI

REDACȚIA, <i>De ziua Republicii noastre</i>	34
---	----

ARTICOLE ȘI STUDII

I. VESA, <i>Modestia creștină</i>	38
Prof. VICTOR BRĂTULESCU, <i>Elemente de artă picturală și sculpturală la Biserica Mănăstirii Sinaia</i>	47
PETRE V. HANEȘ, <i>Un tricentenar Milescu. Cartea cu întrebări (1691-1961)</i>	74
HORIA STANCA, <i>Contribuție la biografia lui Ciprian Porumbescu. Iraclie Porumbescu</i>	97
Pr. AT. NEGOIȚĂ, <i>Inscripțiile minoice și descifrarea lor</i>	124
GEORGE D. FLORESCU, <i>Din istoricul Bisericii Sfântului Spiridon cel Vechi din București</i>	136
Pr. N. CAZACU, <i>Inscripții de pe clopotele unor Biserici din București</i>	151

GHEORGHE ALEXE, *Sărbătorirea Sfinților Trei Ierarhi ocrotitorii școlilor Teologice din București* 167

R E C E N Z I I

DUMITRU GH. RADU, P. P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. IV, Editura Academiei R.P.R., 1960, 177

REVISTA REVISTELOR

LECTOR, 1. *Monumente de artă veche creștină pe malurile Nilului*; — 2. *Despre «odoarele de la mănăstirea Putna»*; — 3. *Manuscrise grecești din arhive străine, relative la istoria și vechea cultură a rominilor*; — 4. *Restaurări de pictură bisericească bulgară*; — 5. *Galeria Prerenășterii italiene din Altenburg (R.D.G.)*; 6. *Monumente religioase ale vechii arhitecturi rusești*; — 7. *Omul în literatura vechii Rusii* 188

LA ÎNCEPUT DE AN

În după-amiaza zilei de 1 ianuarie 1962, Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian a primit la palatul patriarhal din București pe preoții Capitalei, pe profesorii instituțiilor de învățămînt teologic și pe colaboratorii din cancelariile Administrației Patriarhale și Arhiepiscopiei Bucureștilor, în asistența Prea Sfințiilor Episcopi Antim Tirgovișteanul și Teoctist Botoșăneanul, vicari patriarhali.

Răspunzînd urărilor ce i-au fost adresate, în numele celor prezenți, de către P. C. Preot Constantin Marinescu de la biserica Sf. Treime-Tei, Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian a rostit cuvîntarea care urmează:

«Întîlnirea aceasta de la începutul unui an nou a intrat în tradiția vieții noastre bisericești. Ea constituie un prilej de bucurie atît pentru Conducerea Bisericii, cît și pentru clerul și credincioșii sfințelor noastre altare ortodoxe.

Fiecare an nou reprezintă încă o treaptă pe scara nesfîrșită pe care o urcăm împreună, în slujirea cinstită și nepregetătoare a lui Dumnezeu și a poporului dreptcredincios, în mijlocul căruia ne împlinim misiunea noastră sfințită. Dar fiecare an nou prilejuiește și un binevenit popas, pentru a ne împărtăși unii altora gîndurile și simțămîntele, pentru a ne bucura laolaltă de roadele muncii pe care am desfășurat-o în anul ce a trecut și pentru a face mai clare perspectivele anului care începe, îndatoririle de cinste ce ne revin.

Am ascultat cu luare aminte cele înfățișate aci de reprezentantul Prea Cucernicilor Voastre, Părintele Constantin Marinescu, și mărturisesc că gîndurile și sentimentele care au fost exprimate în numele clerului Capitalei mi-au produs o deosebită bucurie. Vă mulțumesc tuturor pentru înalta conștiință de slujitori ai lui Hristos care vă stăpînește, și pentru urările calde pe care mi le-ați făcut. Pe toți vă îmbrățișez cu dragoste de părinte și de Arhipăstor duhovnicesc și tuturor vă fac, la rîndul meu, aceleași calde urări de sănătate, bun spor întru toate, puteri neobosite în munca ce vă așteaptă și roade îmbelșugate în strădaniile Prea

Cucerniciilor Voastre de vestitori ai cuvîntului Evangheliei creștine și de apărători ai păcii la care ne-a chemat Domnul.

La cuvîntarea Părintelui Constantin Marinescu, aș avea de spus și eu câteva lucruri, pe care vă rog să le puneți la inimă, Prea Cucerniciile Voastre.

Socotesc necesar să subliniez faptul că anul care a trecut a adus Bisericii Ortodoxe Romîne un prestigiu sporit, atît în cuprinsul țării cît și peste hotare, în toată lumea creștină. Evenimentele și împlinirile ce s-au înscris în cronica anului 1961 sînt mărturii vii ale acestei îmbucurătoare constatări.

Pe plan intern, preoțimea noastră și-a îndeplinit cu devoțiune și cu zel apostolic sacra ei misiune, dovedind că pe zi ce trece ea devine tot mai conștientă de rolul său, și scutură tot mai mult zgura unor vechi deprinderi care o stînjeneau deseori în calea spre adevăratul apostolat creștin. Preoțimea ortodoxă romînă se arată an de an mai conștientă de faptul că învățătura creștină nu este și nu poate fi desprinsă de viață; că mesajul Evangheliei lui Hristos nu ne chemă la izolarea de lume, de preocupările și de problemele ei, ci la trăirea intensă și la slujirea tuturor dreptelor năzuințe ale omenirii pentru dreptate, pentru libertate, pentru un trai mai bun, pentru pace între toți oamenii și între toate popoarele. Mergînd cu hotărîre pe drumul acesta luminat de învățătura dumnezeieștilor Scripturi, ascultînd cu fiiască dragoste îndemnul Sfîntului Sinod și ale ierarhilor săi, clerul Bisericii Ortodoxe Romîne a sprijinit și în anul care a trecut toate inițiativele luate de conducătorii înțelepți ai țării noastre, pentru propășirea economică și culturală a poporului romîn. Preoții noștri și-au îndemnat credincioșii să-și aducă contribuția lor la orice acțiune de interes obștesc, la orice înfăptuire menită să ducă la înflorirea Republicii Populare Romîne. De asemenea, ei nu și-au precupețit nici un efort în acțiunea nobilă și sfîntă pe care o desfășoară toate popoarele de pe pămînt, cu scopul de a înfăptui visul milenar al omenirii: triumful deplin și definitiv al păcii în lume. Angajarea sinceră și entuziastă a preoților și credincioșilor noștri în marele front al luptătorilor pentru pace a pornit din sentimentele lor de cald patriotism, dar și din porunca divină a slujirii «păcii pe pămînt și buneivoini între oameni», din datorria ce revine oricărui creștin de a împlini Testamentul pe care ni l-a lăsat Domnul și Mintuitorul nostru Iisus Hristos, cînd a spus: «Pacea Mea dau vouă; pacea Mea las vouă» (Ioan XIV, 27). Pretutindeni unde s-au aflat prezenți, în Comitete de Luptă pentru Pace, la altarele pe care le slujesc, în conferințele preoțești de orientare sau administrative, preoții noștri și-au spus răsplată cuvîntul în slujba măreței cauze a apărării păcii.

Această intensă activitate patriotică a preoțimii noastre a adus Bisericii Ortodoxe Romîne o mai mare prețuire din partea credincioșilor care au constatat că Biserica, maica lor duhovnicească, și slujitorii ei, îi îndrumează pe calea împlinirii celor mai nobile aspirații morale ale poporului nostru și ale întregii umanități; ea a cîștigat în același timp și cea mai înaltă apreciere din partea conducerii statului nostru democrat

popular, — apreciere care a fost exprimată public prin telegrama pe care Prezidiul Marii Adunări Naționale și Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române au trimis-o Patriarhului, cu prilejul împlinirii a 60 de ani de vîrstă, în februarie 1961. Așa cum am subliniat în răspunsul pe care l-am trimis forurilor conducătoare ale statului, înaltele aprecieri ce s-au adus activității mele, depuse în slujba poporului român, au cuprins strădaniile unite ale ierarhilor și clerului Bisericii Ortodoxe Române, pentru apărarea păcii în lume. Cînstirea ce s-a adus Patriarhului reprezintă așadar o cinstire adusă întregului cler al Bisericii noastre; ea reprezintă recunoașterea contribuției de pînă acum a slujitorilor sfințelor noastre altare la nobila cauză a zidirii păcii pe pămînt și ne obligă pe toți să dăm un avînt mai mare acestei activități în viitor. Am fost bucuros să constat că angajamentele pe care Patriarhul și le-a asumat față de Conducerea noastră de stat au fost socotite de ierarhii și preoții noștri ca propriile lor angajamente. Sînt, de asemenea, bucuros că pot afirma aici, cu toată convingerea, că preoțimea noastră dă viață acestor angajamente, cultivînd în sufletele credincioșilor ortodocși dragostea de patrie, loialitatea față de Republica Populară Romînă, hotărîrea fermă de a sprijini orice acțiune destinată să asigure progresul neîncetat al poporului nostru și intronarea păcii în lumea întreagă.

Un alt prilej de mulțumire sufletească, la acest popas de Anul Nou, ni-l oferă constatarea că și în afară de hotarele patriei noastre, Biserica Ortodoxă Romînă a desfășurat în anul trecut o activitate demnă de toată lauda. Prin participarea ei la unele importante acțiuni organizate pe plan pancreștin sau panortodox, prin contribuția ei valoroasă la clarificarea sau rezolvarea unor probleme de interes general creștin, Biserica noastră a dobîndit aprecierea întregii creștinătăți.

Vă este cunoscut tuturor că Biserica Ortodoxă s-a alăturat cu toată sinceritatea și cu toată energia Mișcării pentru Pace de la Praga. Inițiată de Bisericile și cultele creștine din Republica Socialistă Cehoslovacă, această Mișcare a crescut an de an și a devenit în prezent și un purtător de cuvînt al conștiinței creștinilor de pretutindeni, care cred și mărturisesc că mesajul Evangheliei lui Hristos este viu în lumea contemporană, că el slujește viața, nu moartea, slujește pacea și nu războiul, slujește dragostea și înțelegerea dintre popoare, nu zavistia și ura. O afirmare viguroasă a acestor înalte și științe adevăruri a constituit-o cea dintîi Adunare Mondială Creștină pentru Apărarea Păcii, care s-a ținut la Praga în luna iunie 1961. Aproape 700 de delegați ai peste 40 de țări din toate cele cinci continente ale pămîntului au dovedit lumii întregi că peste deosebirile confesionale, marea comunitate a creștinătății este unită într-un singur gînd; acela al slujirii lui Hristos-Dumnezeu, prin împlinirea poruncii Sale de zidire a păcii, înțelegerii și dragostei în lume. Absența Bisericii Romano-Catolice de la această măreață afirmare a unității și solidarității întregii lumi creștine în problema fundamentală a zilelor noastre — problema apărării păcii — nu trebuie interpretată în sensul că marea majoritate a clericilor și credincioșilor catolici nu ar

nutri aceleași slinte năzuințe ca și frații lor creștini de alte confesiuni; această absență confirmă numai faptul dureros că suprema conducere a Bisericii Romano-Catolice continuă a merge pe drumul lipsit de glorie al sprijinirii acelor acțiuni războinice, condamnate de toate popoarele lumii și potrivnice profundului umanism al învățaturii creștine. Lipsa Bisericii Romano-Catolice de la marea Adunare Mondială Creștină pentru Apărarea Păcii de la Praga, ca și de la alte manifestări ale ecumenicității creștine, s-a dovedit a fi primejdioasă în primul rînd pentru credincioșii catolici, dovedind și de data aceasta că nu sînt în slujba «Domnului Păcii» și sînt departe de împlinirea poruncilor evanghelice ale dragostei și frăției între oameni.

Lucrările Adunării Pancreștine de la Praga au fost deosebit de rodnice. Delegația Bisericii Romîne a adus o contribuție însemnată, participînd la dezbaterile problemelor, în toate cele zece comisii de lucru ale Adunării. Prin pregătirea ei temeinică, prin seriozitatea cu care a abordat problemele puse în discuție, prin clarificările pe care le-a adus deseori, și mai ales prin fermitatea cu care a mărturisit în toate împrejurările încrederea nezdruccinată în triumful păcii, al dreptății și al libertății, delegația Bisericii noastre a dobîndit prețuirea tuturor creștinilor adunați la Praga. Prestigiul Bisericii Ortodoxe Romîne în rîndurile Bisericilor participante la Mișcarea de la Praga este confirmat și de faptul că Biserica noastră are în prezent un reprezentant în forul suprem de conducere al acestei Mișcări și încă un reprezentant în comitetul ei permanent de lucru.

Un alt eveniment cu răsunset în întreaga creștinătate, la care Biserica Ortodoxă Romînă și-a adus contribuția ei substanțială, a fost Conferința Panortodoxă care s-a ținut la Rhodos, în toamna anului 1961. Convocată de Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Athenagoras al Constantinopolului, în urma consensului unanim al patriarhilor ortodocși din întreaga lume, această Conferință Panortodoxă a avut misiunea de mare răspundere de a pregăti temele unui viitor prosinod ecumenic. Ea a prilejuit totodată o manifestare puternică a unității și forței Ortodoxiei ecumenice, deoarece la lucrări au participat reprezentanți ai tuturor Patriarhiilor și Bisericilor Ortodoxe Autocefale din lume, iar hotărârile au fost adoptate prin consensul unanim al participanților. Problemele ce urmau a fi dezbătute în cadrul Conferinței Panortodoxe de la Rhodos au fost amănunțit studiate de profesorii Institutelor noastre Teologice de grad universitar, care au întocmit referate documentare asupra fiecărei chestiuni în parte. Insuși Sfîntul nostru Sinod a consacrat cea mai mare parte a lucrărilor sesiunii sale din August 1961, studierii acestor probleme și stabilirii poziției Bisericii noastre. Delegația noastră la Conferința Panortodoxă de la Rhodos a adus contribuții valoroase la definirea catalogului temelor viitorului prosinod ecumenic. Activitatea ei în cadrul Conferinței s-a caracterizat prin temeinică pregătire teologică, prin seriozitatea și justetea opiniilor expuse și, mai ales, prin grija permanentă

de a sluji unitatea dogmatică și canonică a Ortodoxiei și afirmarea nesecatelor ei comori de gândire și trăire creștină în lumea contemporană.

Simt o deosebită bucurie să vă aduc la cunoștință că participanții la Conferința Panortodoxă de la Rhodos au adoptat în unanimitate propunerea Bisericii Ortodoxe Române de a se introduce în catalogul problemelor viitorului prosinod tema: «*Contribuția Bisericilor Ortodoxe locale la instaurarea idealurilor creștine ale păcii, libertății, înfrățirii și dragostei între popoare*». De asemenea, în Mesajul adresat de Conferință tuturor Bisericilor din lume, se spune: «*Am urmărit ca, în vremurile actuale, Bisericile noastre să aibă conștiința răspunderii lor, să evidențiem problemele care frământă viața credincioșilor noștri și a omenirii în general, și încredințăm pe toți că Ortodoxia are conștiința deplină a răspunderilor și îndatoririlor ei față de acestea...*». Sub semnul acestei înalte conștiințe creștine, mesajul cuprinde apoi această caldă și sfântă chemare: «*În Biserică și prin Biserică, Sfântul Duh dă viață oricărui suflet omenesc, și Biserica binevestește pe pământ «pacea lui Hristos» și împlinește o «slujbă de împăcare», după cum spune Pavel, dumnezeiescul Apostol al neamurilor (II Corinteni V, 18). Conștiinți deci de marea răspundere înaintea lui Dumnezeu pentru sufletele oamenilor, ale tuturor oamenilor care trăiesc pe fața pământului și sint făcuți dintr-un singur sânge, trăind sub acoperământul Bisericii, cea «una, sfântă, sobornicească și apostolească», întru împlinirea poruncii dragostei date de Domnul și în numele Lui, vă rugăm pe toți, frații noștri de departe și de aproape, «să aveți pace între voi» (Marcu IX, 50), pacea lui Hristos, pacea Dumnezeului nostru, care covârșește toată mintea...».*

Sintem îndreptățiți să ne simțim sufletele pline de mulțumire duhovnicească acum când constatăm că drumul pe care Biserica noastră Ortodoxă Română a mers fără șovăire de ani de zile este drumul cel adevărat, care își află acum confirmarea cea mai înaltă prin glasul unanimității tuturor Bisericilor Ortodoxe. Iată deci că acțiunea noastră în slujba păcii corespunde învățaturii, Tradiției și duhului autentic al Ortodoxiei ecumenice. Fermitatea noastră în afirmarea idealurilor creștine de pace și înțelegere între popoare reprezintă deci însăși apărarea adevărilor de credință și de trăire pe care Ortodoxia le-a păstrat neschimbate din epoca de aur a propovăduirii apostolice și pînă azi.

Trebuie să amintesc și un alt eveniment de mare însemnătate în afirmarea viguroasă a Bisericii noastre Ortodoxe Române în lumea creștină de pretutindeni: la cea de a treia Adunare Generală a Consiliului ecumenic al Bisericilor, care s-a ținut la New-Delhi, în India, între 19 noiembrie și 5 decembrie 1961, Biserica noastră a participat cu o delegație restrînsă și, prin votul reprezentanților ai aproape 150 de Biserici creștine, ea a reintrat în Mișcarea ecumenică. Ca o apreciere a aportului pe care Biserica Ortodoxă Română l-a adus și continuă a-l aduce la promovarea spiritului înțelegerii și conlucrării frățești între toate Bisericile creștine din lume, ea are acum un reprezentant în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și mai mulți reprezentanți în

subcomitetele acestui Consiliu. Reintrarea Bisericii noastre în Mișcarea Ecumenică, la ale cărei începuturi noi ne-am adus, cu ani în urmă, partea noastră de contribuție, are o semnificație deosebită: alături de celelalte Biserici Ortodoxe, alături de toate Bisericile creștine care înțeleg să slujească pe Hristos, Domnul păcii și al dragostei, noi vom lupta în cadrul acestui for mondial creștin, pentru refacerea unității creștine și pentru triumful deplin al poruncilor evanghelice de pace, bună înțelegere și dragoste între toate popoarele.

Roadele muncii noastre din anul trecut sînt, după cum vedeți, foarte bogate. În anul care începe ne așteaptă însă îndatoriri și mai mari. Pentru aceasta, avem cu toții misiunea sfîntă de a ne încorda puterile, spre a aduce Bisericii noastre mereu alte succese, de a-i spori și mai mult prestigiul pe care și l-a dobîndit pînă în prezent.

Iată de ce socotim că presa noastră bisericească are datoria să înfățișeze limpede perspectivele ce se deschid îni fața Bisericii noastre pe tărîmul activității ei externe, să clarifice scopurile urmărite de acele foruri creștine internaționale, la a căror activitate participăm și noi, și să sublinieze în permanență contribuția pe care Biserica Ortodoxă Romîna o aduce la vestirea și înfăptuirea sublimiei învățături a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Credem de folos ca profesorii Institutelor noastre și Seminariilor noastre Teologice să înfățișeze studenților și elevilor toate aceste probleme, toate aceste acțiuni și manifestări panortodoxe și pancreștine. Problemele înscrise în catalogul viitorului prosinod ecumenic, precum și cele aflate în centrul preocupărilor Consiliului Ecumenic al Bisericilor și Mișcării creștine pentru pace de la Praga pot și trebuie să constituie subiecte pentru studiu în cadrul lucrărilor de seminar la cursurile de magistru în teologie sau pentru tezele de licență ale studenților noștri teologi. O asemenea activitate creatoare, desfășurată cît mai intens de profesorii și studenții Institutelor Teologice, ca și de mulți dintre preoții noștri, cu aleasă pregătire, va ajuta Biserica noastră în eforturile ei de a aduce contribuții tot mai valoroase la soluționarea marilor probleme care preocupă în prezent întreaga Ortodoxie și întreaga creștinătate.

Preoțimii noastre îi revine datoria de a urmări cu deosebită atenție toate publicațiile bisericești, de a fi bine informată asupra tuturor acestor acțiuni interbisericești și de a lămuri pe credincioșii lor asupra rolului de seamă pe care-l are în prezent Biserica Ortodoxă Romîna în lumea creștină. Și, mai presus de toate, să fie conștientă că oricînd Biserica noastră nu va înceta să slujească poruncile dumnezeiești ale Evangheliei lui Hristos: pacea, dreptatea, libertatea, înțelegerea și dragostea între oameni și popoare. Slujind aceste porunci divine, Biserica noastră slujește pe Hristos și are totodată bucuria de a sluji cele mai înalte năzuințe ale umanității contemporane.

*

Am pășit pragul unui An Nou cu sufletele pline de bucurie, ca un pom încărcat cu roade. Eu sînt încredințat că bucuria aceasta ne va da puteri sporite, pentru ca la anul să cunoaștem mulțumiri sufletești și mai mari și rezultate mult mai frumoase, spre slava Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Romine, spre continua înflorire a patriei noastre dragi, spre zidirea păcii în întreaga lume.

Să pornim la munca intensă și de înaltă cinste care ne așteaptă cu cugetele curate și cu hotărîrea nezdruccinată în triumful deplin al cauzelor sfinte pe care le slujim și pe tărîm bisericesc și pe tărîm patriotic. Să îndreptăm acum cel dintîi gînd către Conducerea statului nostru, care ne-a cinstit cu înalta sa prețuire, și plini de recunoștință, să asigurăm Consiliul de Stat, în frunte cu dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej, și Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Romine, că Biserica Ortodoxă Romînă va fi și în viitor demnă de încrederea ce i s-a acordat și că, prin ierarhii, preoții și credincioșii ei, nu va înceta să lupte pentru făurirea unei lumi a păcii pe pămînt.

Să rugăm pe Bunul Dumnezeu ca anul 1962 să fie anul triumfului păcii, al eliberării popoarelor care încă mai îndură lanțurile robiei coloniale, al înțelegerii și al conlucrării frățești între toate popoarele. Să fie pentru poporul nostru un an de belșug, un an care, prin rezultatele muncii tuturor, să pună temelii solide ale fericirii obștești.

Iar Prea Cucerniciilor Voastre, vă urez încă o dată să vă aducă Atotputernicul Dumnezeu bună sporire în munca pe care o veți depune, belșug de roade duhovnicești, sănătate și bucurie în familiile Prea Cucerniciilor Voastre și ale credincioșilor pe care îi păstoriți pe cărările mîntuirii sufletelor lor.

La mulți ani!

REDACTIA

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

SFINTUL GRIGORIE TEOLOGUL : CUVÎNTĂRI LA PRAZNICE ÎMPĂRĂTEȘTI ¹

Cuvîntarea a XXXVIII-a : La Arătarea lui Dumnezeu sau la Nașterea Mîntuitorului ²

1. Hristos se naște, măriți-L ! Hristos din ceruri, întîmpinați-L ! Hristos pe pămînt, înălțați-vă ! ³. Cîntați Domnului tot pămîntul ! ⁴. Și ca să vorbesc și de una și de alta deodată, cerurile să se veselească și pă-

1. Cuvîntările Sfîntului Grigorie Teologul la Praznice Împărătești sînt puține și sînt legale, în general, de dogma Iconomiei, adică de faptul Intrupării Fiului lui Dumnezeu și de toate Tainele Lui, de faptul mîntuirii. Ele vor avea deci o strînsă legătură cu cele două Cuvîntări Teologice despre Fiul și cu poemele dogmatice despre El, tot operă a Sfîntului nostru. Numărăm în această categorie : Cuvîntarea la Arătarea lui Dumnezeu sau la Nașterea Mîntuitorului, Cuvîntarea la Sfintele Lumini (cea de la Botezul Domnului), Cuvîntarea la Sfintele Paști (cea propriu zisă la această Sărbătoare a sărbătorilor), Cuvîntarea la Sfintele Paști și despre zăbavă (scurtă, prea puțin legată de sărbătoare, rostită în ziua hirotonirii sale, deci ocazională, pe la anul 362), și Cuvîntarea la Cincizecime.

Fiindcă este vorba de o traducere, menționez că ea a fost făcută după textul grecesc acceptat de colecția patristică Migne. La noi, la romîni, această traducere nu este cu totul nouă, deoarece aceste Cuvîntări, cu excepția celei la Sfintele Paști, și despre zăbavă și cu excepția celei de la Cincizecime, au mai fost traduse în anul 1826, editate de Sfînta Mitropolie, de către Matei Băbeanu Tipograful.

2. A fost rostită la 25 decembrie anul 380. Termenul grecesc *Theophania* se referă la arătarea în trup a Fiului lui Dumnezeu, în cazul nostru de acum. Așa că nu este vorba de o cuvîntare rostită la 6 ianuarie, de Bobotează, cînd s-a produs o nouă Theophanie.

3. Păstrez textul romînesc al catavasiei prime de la Naștere.

4. Se referă la Psalmul XCV, 1 : «Cîntați Domnului cîntare nouă, cîntați Domnului tot pămîntul».

mîntul să se bucure⁵, din pricina Celui ceresc și acum pămîntesc⁶. Hristos în trup! Veseliți-vă cu cutremur și cu bucurie: cu cutremur din pricina păcatului, cu bucurie din pricina nădejzii. Hristos din Fecioară! Femei, îiți ca fecioarele, ca să vă faceți maici ale lui Hristos!⁷. Cine nu se închină Celui dintru început? Cine nu mărește pe Cel care s-a născut acum?⁸.

2. Din nou se risipește întunericul, din nou capătă viață lumina. Din nou se pedepsește cu întuneric Egiptul⁹, din nou este luminat prin stîlp, Israel!¹⁰. Poporul care șade întru întunericul necunoștinței¹¹ să vadă lumina cea mare a cunoștinței!¹². Cele vechi au trecut, iată toate s-au înnoit!¹³. Litera se dă înapoi, spiritul biruiește! Umbrele trec grăbite, adevărul pășește în lume. Melchisedec se adună laolaltă¹⁴: Cel născut fără de mamă, se face fără de tată, fără de mamă, după ceea ce era El mai înainte, iar fără de tată, după ceea ce este El în urmă. Se răstoarnă legi ale firii. Este de trebuință să se plinească lumea de sus. Hristos ne poruncește, să nu ne împotrivism! «Neamurile toate băteți din palme»¹⁵, «căci Prunc ni s-a născut Fiul și s-a dat nouă, a Cărui stăpînire stă pe umărul Lui, căci se ridică o dată cu Crucea, și numele Lui este chemat Inger al Sfatului celui Mare»¹⁶, adică al Tatălui. Iar să strige: «Gătiți calea Domnului»!¹⁷. Iar eu voi vesti cu glas mare puterea acestei zile: Cel netrupesc se întrupează; Cuvîntul ia tăria trupului; Cel nevăzut se vede; Cel nepipăit se pipăie; Cel mai presus de trup începe; Fiul lui Dumnezeu se face Fiu al Omului¹⁸, «Iisus Hristos ieri

5. Psalm CXV, vers. 11.

6. Aceasta datorită efectului întrupării.

7. Este o fericită digresiune: femeile creștine sînt chemate să imite curăția Maicii Domnului și să nască copii care, prin creșterea lor cu adevărat creștină, să fie la înălțimea staturii lui Hristos, cum spune Apostolul.

8. «Înainte de timp», spune Sfîntul Grigorie, este de fapt numai Tatăl, și anume «întru totul înainte de timp», dar aceasta nu în raport cu eternitatea, ci cu faptul că «singur El nu provine din altul». Despre Mîntuitorul se spune că «este fără de început», dar aceasta numai «dacă se ia începutul de atunci de cînd a început să curgă timpul, căci El este făcătorul timpurilor, ci nu este sub timp». În timp el s-a făcut prin întrupare, prin ceea ce a devenit «mai pe urmă, acum în urmă».

9. Eșire I, 1.

10. Eșire XIII, 21: este vorba de stîlpul de lumină, care a călăuzit pe Israel în pustie.

11. Isaia IX, 2.

12. Creștinismul este epoca luminii și a cunoștinței.

13. II Corinteni V, 17. Asupra acestei teme, Sfîntul Grigorie are o întreagă cuvîntare intitulată «La duminica cea nouă».

14. Melchisedec preînchipuiește pe Hristos. După Evrei VIII, 1-3, Melchisedec era împărat al dreptății și al păcii. De vreme ce Sfînta Scriptură nu-i pomenește genealogia, el este socotit fără de tată și fără de mamă, și de aci și expresiile «fără mamă» și «fără tată» raportate la Nașterea din eternitate și în timp a Mîntuitorului. Această terminologie a epocii teologice niceene a trecut și în colindul nostru popular de la Naștere: «Căci s-a făcut Fiu din Maică, fără leac de taică».

15. XLVI, 1.

16. Isaia IX, 5.

17. Matei III, 3.

18. Sumarul planului cuvîntării.

și azi același și în veci!»¹⁹. Iudeii să găsească pricină, păgînii să batjocorească, ereticii să sporojească! Au să creadă cînd Il vor vedea înălțîndu-se la cer și, dacă nu atunci, vor crede cînd Il vor vedea pogorîndu-se din ceruri și cînd va sta pe scaun de judecător.

3. Despre acestea însă avem să vorbim mai la urmă. Praznicul nostru de acum este Arătarea lui Dumnezeu sau ziua Nașterii Lui, fiindcă se spune în două feluri, punîndu-se două nume unuia și aceluiași lucru. Căci prin Naștere s-a arătat oamenilor Dumnezeu, Care exista și de-a pururi exista din Cel de-a pururi, mai presus de cauză și de minte, fiindcă nu era vreo rațiune mai presus de Cuvîntul²⁰, iar acum în urmă s-a născut din pricina noastră, ca astfel Cel care ne-a dat viață să ne dea și fericirea și mai ales ca, din pricină că alunecaserăm de la fericire, datorită răutății, să ne readucă la ea prin Intruparea Sa. Numele praznicului este deci cel de Arătarea lui Dumnezeu, prin aceea că s-a arătat, iar numele de Naștere vine de la aceea că s-a născut.

4. Aceasta ne este prăznuirea și aceasta sărbătorim noi astăzi: venirea lui Dumnezeu la oameni, ca să mergem noi la Dumnezeu, sau ca să ne reîntoarcem la El²¹, căci așa este mai potrivit să spunem, ca, după ce am murit în Adam, să ne facem deopotrivă vii în Hristos, cu Hristos, și născîndu-ne și răstignindu-ne și îngropîndu-ne și înviind. Căci era de trebuință să se petreacă în mine schimbarea cea bună și așa cum din cele care erau mai fericite au venit cele triste, tot așa din cele triste au venit cele care sînt mai fericite. «Căci unde s-a înmulțit păcatul, acolo a prisosit Harul»²², și, dacă gustarea a dus la osîndă, atunci cu cît mai mult Patimile lui Hristos la îndreptarea din credință? Să sărbătorim deci nu ca la un praznic omenesc, ci ca la unul dumnezeiesc; nu lumește, ci supralumește²³, nu pe ale noastre, ci pe ale Celui al nostru sau, mai bine zis, pe cele ale Stăpînului; nu pe cele ale slăbiciunii, ci pe cele ale tămăduirii; nu pe cele ale creației de la început, ci pe cele ale creației celei noi.

5. Cum va fi însă aceasta? Să nu ne punem coroane la intrările caselor, să nu dănuim, să nu împodobim străzi, să nu ne desfătăm ochiul, să nu ne încîntăm auzul la sunet de flaut, să nu ne dezmierdăm mirosul cu parfumuri, ca femeile, să nu ne desfrînăm gustul, să nu facem pe placul pipăitului, pe voia acestor căi prielnice răutății și porți ale păcatului; să nu ne molesim în haină străvezie și alunecătoare pe trup și a cărei podoabă cea mai mare este netrebuința, nu cu străluciri de pietre scumpe, nu cu licăriri de aur, nu cu amăgiri de farduri, care amăgesc frumusețea noastră cea firească și care au fost născocite împotriva

19. Evrei III, 3.

20. Numele specifică a Fiului lui Dumnezeu (Ioan I, 1). După Sf. Dionisie Areopagitul și după Sf. Vasile cel Mare, Fiul este numit Cuvîntul, fiindcă El este imaginea Tatălui și Il reprezintă în întregime, ce fel reprezintă cuvîntul cugetarea noastră.

21. În fond, aceasta și este Taina Intrupării Fiului lui Dumnezeu: readucerea, restaurarea, reîntoarcerea omului la Dumnezeu.

22. Romani V, 20.

23. Importanță subliniere a caracterului creștin al sărbătoarei.

chipului dumnezeiesc din noi; nu cu ospete și cu beții, cu care știu că se întovărășesc paturi de desfriu și nelegiuiri, fiindcă de la dascăli răi, rele sînt și învățăturile sau, și mai bine zis, din semințe rele, rele sînt și rodurile; să nu ne facem parmalicuri de frunziș, zidind șetre pentru desfătarea la adăpost a pîntecelui. Să nu socotim lucru de preț mirosul aromat al vinurilor, gătirile bucătarilor, scumpetea parfumurilor. Nici pămînt și nici mare să nu ne dăruiască cu gunoaiile lor în vază la noi, căci așa știu eu să prețuiesc desfătarea. Să nu ne sîrguim în a ne întrece între noi cu necumpătarea, fiindcă tot ce priosește și este peste trebuință, aceasta eu o socotesc necumpătare, și acestea mai ales în vreme ce alții, făcuți și ei din unul și același lut și din aceeași plămadă cu noi, sînt flămînzi și în strîmtorări.

6. Pe acestea toate să le lăsăm deci păgînilor și fasturilor și praznicelor păgînești, lor care numesc pînă și dumnezei pe cei care se desfata la mirosul jertfelor și care, firește, slujesc Dumnezeirii cu pîntecetele, făcîndu-se și plăzmuitori răi, și preoți răi, și adoratori răi de demoni răi. Noi însă, cei la care Cel închinat este Cuvîntul, chiar de va fi să ne desfătăm într-o măsură oarecare, să ne desfătăm în cuvîntare și în Legea dumnezeiască și în povestiri prilejuite fie din împrejurări de altă natură, fie în cele ale praznicului de față, ca desfătarea să fie cu adevărat a noastră, ci nu să se facă străină de Cel ce ne-a chemat să fim împreună cu El. Sau vreți cumva să vă înfățișez vouă, bunilor mei oaspeți, căci și eu vă sînt astăzi un ospătător, această cuvîntare cît mai îndestulată și cît mai cu dărnicie, ca să cunoașteți ce fel este străinul în stare să hrănească pe cei din partea locului, și cel de la țară pe cei de la oraș, și cel care nu privește la desfătări pe cei care trăiesc în desfătări, și săracul și neadăpostitul pe cei care strălucesc în bogăție? ²⁴ De aci voi începe deci. Iar cei care vă desfătați de asemenea lucruri, să vă curățiți și minte și auz și cuget ²⁵, deoarece cuvîntarea noastră este despre Dumnezeu și dumnezeiască, ca să plecați de aci după ce v-ați desfătat cu adevărat de cele care nu sînt zadarnice. Iar cuvîntarea va fi și foarte întinsă și deopotrivă și foarte restrînsă, ca să nu se facă supărătoare prin vreo lipsă și nici neplăcută din pricina abundenței ²⁶.

7. Dumnezeu era și este și va fi de-a pururi sau, mai bine zis, este de-a pururi, fiindcă expresiile «era» și «va fi» sînt despărțiri ale timpului

24. Venit din Asia, Sf. Grigorie era, pentru cei din Constantinopole, un străin. A presimțit din capul locului că nu va rămîne prea mult acolo, cum nici nu a rămas.

25. Formal, în problema curăției interioare, cea a contemplativului, Sf. Grigorie este sub influență platonică. În fond însă, această învățătură este biblică. Spre exemplu, înainte de a primi Legea pe Sinai, alăt lui Moise cît și poporului li se cere curăție de-săvîrșită (Eșire XIX). Cînd Moise vrea să se apropie de rugul aprins, din mijlocul căruia vorbea Dumnezeu i se poruncește așa: «Nu te apropia pînă aici! Descalță-te de sandalele tale, fiindcă locul pe care stai tu, în fața Mea, este pămînt sînt» (Eșire III, 5). Același lucru este cerut apoi și de Sf. Apostol Pavel, în cadrul evlaviei euharistice (I Corinteni XI, 27-29).

26. Un foarte important sfat în materie de predică. O predică bună, spune Sf. Grigorie, este numai aceea care izbuște să epuizeze materialul, dar nu și pe ascultători.

nostru omenesc și ale lirii celei nestătătoare²⁷, pe cînd expresia «este de-a pururi» este o numire pe care El însuși Și-o dă, la convorbirea cu Moisi pe munte²⁸. Căci de vreme ce cuprinde în El totul, El este existență fără de început și fără de sfîrșit, în felul unui ocean de ființă nesfîrșit și nemărginit, fapt care ne depășește orice cugetare în privința timpului și a naturii, fiind nălucit doar de minte și aceasta cu totul nedeslușit și săracăcios și nu din cele din El, ci din cele din juru-l²⁹, nălucire care de-abia se însăilează din altceva decît din El, pentru o oarecare licărire de adevăr, care ne scapă mai înainte de a fi sesizată de minte și care fuge pînă să fie înțeleasă, cu o așa de mare putere ce ne străfulgeră mintea, dar și lucrul acesta numai cînd este curată, cit ne orbește de lumină și vederea o scăpărare de fulger nestătătoare și aceasta, după părerea mea, ca, prin ceea ce se înțelege, să ne atragă la sine, deoarece tot ce este cu desăvîrșire neînțeles și de neînsușit, este de nenădăjduit și de nedobîndit, iar ca, prin ceea ce nu se înțelege, să uimească și prin uimire să se facă mai dorit și, o dată dorit, să se curețe și, după ce a curățit, să îndumnezeiască și, așa ajunși, cuvîntarea îndrăznește un lucru de curaj, să se întrețină cu cei de un neam cu El, Dumnezeu unindu-se cu Dumnezeii și cunoscîndu-se de către ei³⁰, și poate în măsura în care cunoaște El acum pe cei cunoscuți. Dumnezeirea este deci nemărginită și cu anevoie de întuit de minte, iar din ființa Ei se înțelege întru totul singur lucrul acesta, nemărginirea, chiar dacă vreunul ar cugeta că, deoarece este natură simplă, ea este sau anevoie de înțeles, sau cu totul de înțeles. Fiindcă ceea ce este în sinea sa cel ce este de natură simplă, noi o vom cerceta, deoarece, fără îndoială, nu simplitatea îi este natura, de vreme ce nici la cele alcătuite nu le este natură numai alcătuirea.

8. Iar cînd nemărginirea Dumnezeirii este privită dintr-un îndoit punct de vedere, după început și după sfîrșit, căci ceea ce este dincolo de acestea și ceea ce nu este în acestea este nemărginit, atunci deci cînd mintea privește din jos către adîncul de sus, neavînd pe ce sta și pe ce să se sprijine în închipuirile ei despre Dumnezeu, atunci nemărginirii și nesfîrșitului din El le-a zis «fără de început»; cînd privește la cele de jos și care sînt după acestea, atunci i-a zis «nemuritoare» și «nepieritoare», iar cînd unește totul laolaltă i-a zis «veșnică». Căci veșnicia nu este nici timp și nici parte din timp, căci nu poate fi măsurată, ci, aceea ce este la noi oamenii, timpul care se măsoară prin mișcarea soarelui, aceea este la cei veșnici veșnicia, adică ceea ce se întinde laolaltă cu cei veșnici, în felul unei mișcări de timp și al unui interval. Acestea să fie gîndite de mine despre Dumnezeu în împrejurarea de față, căci nici nu

27. Conceptul caducității, nestatorniciei celor pămîntești în opoziție cu cele spirituale și veșnice.

28. Eșire III, 14: «Eu sînt cel ce sînt»... «Cel ce se numește: «Eu sînt».

29. Cunoașterea lui Dumnezeu în Sine este cu neputință. O cale secundară ne-o dă într-o măsură priveliștea celor create, sau o deducție vagă din cele din spatele lui (vezi Cuv. II Teol. 3).

30. Participarea la Dumnezeire, deseori dezbătută de Sf. Grigorie în Cuvîntările de față.

este vreme pentru mai mult de atât și fiindcă și subiectul propus nu este Teologie, ci Iconomie³¹. Și atunci când zic Dumnezeu, zic Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, Dumnezeu de altfel nerevărsându-se dincolo de acestea, ca să nu introducem o spuză de Dumnezei și nici nemărginindu-se în fiecare din acestea, ca să nu ne osîndim de sărăcie de Dumnezeire, căzînd noi fie în socotințe iudaicești³², pentru credința noastră într-o singură putere în Dumnezeire, fie în socotințe păgînești³³, din pricina credinței în o spuză de Dumnezei. Căci și în o socotință și în alta, răul este la fel de mare, chiar dacă sînt opuse între ele. Așa sînt deci Sfintele Sfinților, care și de heruvimi se acoperă și care se slăvesc în trei sfințenii, unite în o singură Domnie și Dumnezeire, fapt despre care s-a cugetat și foarte frumos și foarte înalt de către unul dintre înaintașii noștri³⁴.

9. Dar, fiindcă bunătății lui Dumnezeu nu-i ajungea să se miște numai în fața propriei ei priviri, ci trebuia ca binele să se reverse și să se răspîndească, ca tot mai multe să fie creaturile împărtășite din binefacere, căci aceasta este firea bunătății supreme, atunci ea cugetă mai întii puterile îngerești și cerești, și această cugetare s-a făcut fapt de către Cuvîntul și s-a desăvîrșit de către Duhul³⁵. Și în chipul acesta au fost aduse în ființă strălucirile din rîndul al doilea, slujitoarele primei străluciri, fie că trebuie să le înțelegem ca duhuri cugetătoare, fie ca foc nematerial și netrupesc, fie o oarecare altă natură, cît mai aproape de cele spuse. Vreau să zic că sînt nemișcate către rău și că își au mișcarea numai către bine, ca unele care sînt împreașia lui Dumnezeu și care cele dinții își primesc lumina din Dumnezeu, căci cele din lumea de față își iau lumina de la o strălucire din rîndul al doilea. Și mă face să le socotesc și să le zic nu nemișcate, ci cu anevoie de mișcat³⁶, acela care pentru strălucirea sa este socotit și numit Lucifer, iar din pricina mîndriei, întuneric, ca și puterile răzvrătite de sub el, care făptuiesc răutatea prin fuga de la bine și pe care răutate ne-au mijlocit-o și nouă.

10. În chipul acesta deci și pentru asemenea rațiuni a fost adusă în existență lumea cugetătoare³⁷, cît sigur pot gîndi eu în privința aceasta, cînd mă apuc să măsoz lucruri mari cu o cuvîntare mică. Și, după ce i-a izbutit creația primelor sale făpturi, Dumnezeu cugetă o a doua lume, cea materială și văzută și această lume este acest tot și acest

31. Sf. Grigorie își împarte Cuvîntările lui despre Dumnezeire în două grupe: despre teologie în general, privind Treimea în Unime și Unimea în Treime, și cu o privire specială asupra fiecărei Persoane, și despre Iconomie, adică despre Tainele Mîntuitorului, despre cele decurse pentru lume din faptul Întrupării Lui și din cel al răscumpărării prin Jertfa de pe Cruce și Înviere.

32. Pentru iudaism, problema Mîntuitorului, de vreme ce nu se manifestase în lume, era restrînsă înainte de Întrupare și restrînsă este și acum, de vreme ce nu-L recunosc a fi venit nici după Întrupare.

33. Concepția politeistă păgînă despre Dumnezeire.

34. Aluzie la Sf. Atanasie cel Mare, după unii, sau la Sf. Dionisie Areopagitul, după alții.

35. Explicația creației lumii spirituale, prin cooperarea întregii Treimi.

36. Autonomia voinței în lumea spirituală, fapt care explică și căderea lui Lucifer.

37. Adică lumea spirituală.

amestec din cer și din pământ³⁸ și din cele de la mijloc, lume vrednică de laudă pentru firea cea bună a fiecărie părți a ei și tot mai vrednică de laudă pentru armonia și înțelegerea dintre toate ale ei, prin faptul că fiecare lucru din ea se află în bună vecinătate cu celălalt și toate cu toate, spre plinirea unei singure lumi, ca să arate că poate să aducă în ființă nu numai o natură înrudită cu cea a lui, ci și una cu totul străină de El, deoarece înrudite cu Dumnezeuirea sînt numai naturile cugetătoare și înțelese numai de minte, iar cu totul străine de El cele cite sînt sub stăpînirea simțirii și tot mai departe de acestea sînt cele cu totul neînsuflețite și nemișcate. Dar ce ne privesc pe noi asemenea lucruri?, ar obiecta poate vreunul dintre cei care sînt mai iubitori de sărbătoare și mai iuți la fire. Dă pînteni calului spre țintă! Vorbește-ne despre cele legate de sărbătoarea de față și despre cele pentru care stăm astăzi aci de față! Aceasta voi și face-o, chiar dacă am început un pic mai de sus, împins de cuvîntare și de dor.

11. Așadar mintea și simțirea, atît de tare deosebite între ele, ședeau acum fiecare între propriile lor hotare și purtau în sinul lor măreția Cuvîntului creator, ca niște laudători fără de glas ai măreției Lui opere și ca niște vajnici crainici ai ei. Dar nu exista pe atunci vreun amestec din acestea două și nici vreo unire a celor potrivnice între ele, ceea ce ar fi fost un semn de o și mai mare înțelepciune și bogăție în privința naturilor, și nici nu se arătase toată bogăția bunătății dumnezeiești. Aceasta vrînd deci să ne-o arate meșterul Cuvînt și cugetînd El un viețuitor din amîndouă firile, din cea nevăzută și din cea văzută, creează pe om și, după ce i-a luat trupul din materia mai dinainte adusă de El în ființă, iar de la El punîndu-i suflare, lucru pe care cuvîntul Scripturii îl știe de suflet rațional și de chip al lui Dumnezeu, îl așează pe pămînt, ca pe o a doua lume mare în mică, ca pe un alt înger, închinător amestecat, privitor al firii văzute și inițiat în cea înțelegătoare, împărat al celor de pe pămînt, împărățit de sus, pămîntesc și ceresc, trecător și muritor, văzut și înțelegător, între măreție și smerenie, unul și același, duh și carne, duh pentru har, carne pentru mîndrie, duh, ca să rămînă și să mărească pe binefăcătorul, carne, ca să sufere și suferînd să-și aducă aminte și să se înțeleptească cu înfrînarea, atunci cînd cu aprindere rivnește după mărirea de sine; viețuitor aci jos și care se mută pretutindeni și, ceea ce depășește taina, îndumnezeit prin înclinarea lui din fire după Dumnezeu. Căci spre acestea mă îndreaptă puțina licărire a adevărului din viața de față, să văd adică și să sufăr strălucirea lui Dumnezeu, vrednic de Cel care m-a alcătuit și Care mă va desface în cele din care am fost alcătuit și care, după o rațiune și mai înaltă, mă va aduna iarăși laolaltă³⁹.

38. Creația lumii văzute.

39. Combinarea materiei și a spiritului în faptul creației omului, de deslăcarea vieții de trup, prin moarte, ca urmare a păcatului strămoșesc, și de învierea cea de obște, cînd cele risipite se vor aduna din nou laolaltă, într-un chip înalt și duhovnicesc.

12. Și pe viețuitorul acesta l-a așezat în rai, oricare era atunci acest rai, cinstindu-l cu voință liberă, ca binele să nu fie mai puțin al celui care îl alege, decît al celui care i-a dat semințele, cultivator de plante nemuritoare, de cugete dumnezeiești poate, fie mai simple, fie mai desăvîrșite, gol și prin simplitate și gol și prin viața lui lipsită de indus-triozitate⁴⁰, și lipsit și de îmbrăcăminte și de apărare și acestea pentru rațiunea că așa se cădea să fie omul cel de la început. Și îi dă o lege drept materie pentru voința lui liberă⁴¹, iar legea era porunca din care pomi se cudevă să se împărțasească și de care pom nu se cădea să se apropie. Și pomul acesta era cel al cunoștinței, pom care, de altfel, nici nu fusese sădit cu vreun gînd rău de la început și care nu fusese interzis din vreo invidie oarecare⁴² — să nu-și trimită acolo limbile lor războ-itorii cu Dumnezeu și nici să nu urmeze șarpelui —, ci era bun dacă se împărțasea din el la vreme cuviincioasă, căci pomul era o contemplare, după socotința mea, la care le este cu puțință de ajuns, fără vreo primejdie, numai celor care sînt mai desăvîrșiți după firea lor, dar nu era bun pentru cei încă mai simpli și mai lacomi după pofta lor, așa cum nici mîncarea desăvîrșită nu este folositoare la cei încă plîpînzi și cărora le trebuie lapte. Inșă, după ce, prin invidia diavolului și prin vătămarea suferită de femeie, ca una care este mai slabă și pe care a adus-o ca una care este mai convingătoare, vai de slăbiciunea mea, căci a mea este slăbiciunea primului părinte⁴³, omul și-a uitat de porunca dată și s-a biruit de gustarea cea amară, ajunge, din pricina răutății, să fie izgonit deodată și de la lemnul vieții și din rai și de la Dumnezeu, și se acoperă cu îmbrăcăminte din piei de animale, poate cu o carne și mai groasă și muritoare și vrăjmașă, și lucrul acesta îl cunoaște el mai întîi, anume propria sa rușine, și se ascunde de Dumnezeu. Dar dobîndește și din aceasta ceva, dobîndește moartea și curmarea păcatului, ca să nu fie fără de moarte răutatea și pedeapsa se face astfel iubire de oameni⁴⁴. Căci așa socotesc eu că pedepsește Dumnezeu.

13. Și după ce mai întîi a fost pedepsit în felurite chipuri, pentru păcatele lui cele multe, vlăstărite de rădăcina răutății, după diferitele pricinii și vremuri, prin cuvînt, prin lege, prin profeți, prin binefaceri, prin amenințări, prin plăgi, prin ape, prin locuri, prin războaie, prin biruințe, prin înfrîngerii, prin semne din cer, prin semne din văzduh, din pămînt, din mare, prin schimbări nenădăjduite de oameni, de cetăți, de neamuri, lapte prin care strădania era în scopul strivirii răutății, la urmă de tot

40. În starea primară, omul era simplu în toate. Complicațiile urmează după cădere, cînd omul s-a văzut nevoit să înfrunte adversități negîndite.

41. O ingenioasă explicare a legii liberului arbitru omenesc. Porunca de care este vorba aci este un prilej de verificare a libertății noastre de determinare, fapt decurs din aceea că sîntem și firi raționale.

42. Porunca dată primilor oameni nu era pur și simplu o oprire de principiu, ci o amînare pentru vremea cînd omul, după puterile lui raționale și cognoscibile, avea să fie apt pentru aceasta. Numai atunci era îngăduit lucrul acesta și încă și fără de osîndă.

43. Propagarea păcatului originar la tot neamul omenesc.

44. Text trecut în rugăciunea cea mare din rînduiala înmormîntării.

se simte nevoie de un leac și mai mare pentru bolile din ce în ce mai cumplite, pentru măcelurile dintre oameni, pentru preacurvii, pentru jurăminte strimbe, pentru desfrinări între bărbați, pentru închinare la idoli și pentru mutarea închinării de la Ziditorul la făpturi, răul cel mai din urmă și cel mai dăunător dintre toate relele. Și fiindcă acestea necesitau un ajutor mai mare, mai mare se și dobîndește. Și ajutorul era însuși Cuvîntul lui Dumnezeu Cel mai înainte de veci, Cel nevăzut, Cel necuprins de minte. Cel neîtrupesc, începutul Cel din început, lumina din lumină, Izvorul vieții și al nemuririi, expresia frumuseții chipului original, pecetea cea nemișcată, chipul cel neschimbat, hotarul și Cuvîntul Tatălui; El vine la propriul său chip și poartă carne din pricina cărnii și se amestecă cu sufletul cel cugetător din pricina sufletului meu, ca prin cel asemenea să curețe pe cel asemenea. Și se face om întru toate, afară de păcat⁴⁵, zămislit din Fecioara mai dinainte curățită de Duhul și la suflet și la trup⁴⁶, deoarece se cuvenea să fie cinstită și Nașterea și mai dinainte cinstită și fecioria, pășind în lume Dumnezeu cu firea omenească luată asupra Sa, una din două firi potrivnice, din carne și din Duh, una îndumnezeind, iar alta îndumnezeindu-se. O, ce mai neauzită împreunare! O, ce minunată amestecare! Cel ce este se face și cel nezidit se zidește și cel nemărginit se mărginește, prin mijlocirea sufletului cugetător, care mijlocește între Dumnezeire și între desimea cărnii; și cel care îmbogățește se sărăcește, căci se sărăcește cu carnea mea, ca să mă îmbogățesc eu cu Dumnezeirea Lui; și cel plin se golește, căci se golește de slava Sa pentru puțin timp, ca să mă împărtășească pe mine de plinătatea Sa. Care este bogăția acestei bunătăți? Ce taină este aceasta ce s-a făcut cu mine? M-am făcut părtaș al chipului și nu l-am păzit; se face părtaș al cărnii mele ca să măntuiască și chipul și ca să facă nemuritoare și carnea; face cu noi o a doua părtășie, mult mai minunată decît cea de la început, cu atît mai mult cu cît atunci a împărtășit omului ceea ce era mai bun, iar acum se face părtaș el însuși la ceea ce este mai rău. Faptul acesta este mai dumnezeiesc decît primul, este mai înalt, pentru cei care cugetă.

14. În fața acestor lucruri, ce ne mai spun birfitorii, aprigii drămuitori ai Dumnezeirii, învinuitorii celor vrednice de laudă, cei întunecați față de lumină, nănvățați față de înțelepciune, pentru care în zadar a murit Hristos, ei, zidirile cele mai nerecunoscătoare, plăzmuirile celui rău? De aceasta învinuiești tu pe Dumnezeu, de binefacere? De aceea este El mic acum, că se smerește pentru tine? Pentru că păstorul Cel Bun a venit la oaia cea rătăcită, El care își pune sufletul pentru oi⁴⁷, la

45. Evrei IV, 15.

46. Nu este vorba de vreo «imaculată concepție». Sf. Grigorie nu face aci nici o precizare de timp. Această purificare a avut loc în momentul umbririi Sfintei Fecioare de către Sfîntul Duh. Mai mult nu spune nici Sf. Ioan Damaschin, cînd învață că din Ana, prin o tainică rațiune dumnezeiască, s-a născut o fiică «a fel cu care nu s-a mai născut o alta mai înainte și nici nu se va mai naște vreodată după aceea» (Omilia I, 5, la Adormirea Maicii Domnului, Migne, P.G., XCVI).

47. Ioan X, 11.

munții și la colinele pe care jertieai, și a aflat pe cea rătăcită și, o dată aflată, a ridicat-o pe umerii Lui⁴⁸, umeri pe care a ridicat și lemnul Crucii și, după ce a luat-o, a readus-a la viața ei de sus, și, după ce a adus-o, a numărat-o laolaltă cu celelalte? Pentru că în loc de făclie a aprins însuși Trupul Său și a măturat casa, adică curățind lumea de păcat, și a căutat drahma, adică chipul împărătesc din om, care fusese acoperit de patimi, și cheamă la găsirea drahmei și puterile cerești prietenii Lui și le face părtașe bucuriei Sale, pe ele pe care le făcuse și cunosătoarele tainice ale economiei? Pentru că făcliei înaintemergătoare îi urmează atotstrălucitoarea lumină, și glasului Cuvîntului și aducătorului de mireasă mirele, celui care pregătește Domnului popor ales și care îl curățește mai dinainte spre Duhul prin apă? Pentru aceasta Il socotești tu mai prejos, pentru că se încinge cu prosop și spală picioarele ucenicilor⁴⁹ și arată smerenia ca cea mai bună cale spre înălțare? Pentru că se smerește din pricina sufletului omenesc împovărat de păcat, spre a ridica cu sineși ceea ce este tras în jos de păcat? Atunci cum de nu-l osindești și pentru că mănîncă cu vameșii și la vameși și pentru că își face ucenici dintre vameși⁵⁰, ca să aibă și El un câștig cit de cit? Și care? Mîntuirea păcătoșilor, afară numai dacă cineva învinuiește pe medic pentru că se apleacă spre suferințe și suferă mirosurile urite, ca să însănătoșească pe cei chinuți de boală și pe cel care, împins de milostivire, se apleacă peste groapă ca, după porunca Legii, să scoată vita căzută în ea⁵¹.

15. A fost trimis, e adevărat, dar ca om, căci era din două firi, deoarece, după legea trupului, El a și obosit, a și flămînzit, a și însetat, a și fost cuprins de spaimă, a și lăcrămat, iar dacă a fost trimis și ca Dumnezeu, ce dacă? Bunăvoința Tatălui la care aduce din nou pe cele ale sale și pe care Il cinstește ca început dincolo de timp și ca să nu pară că este potrivit lui Dumnezeu, socotește-o trimitere. Fiindcă se spune, este drept, că a fost trădat, dar s-a scris și aceea anume că El însuși s-a predat și că a fost sculat din morți de către Tatăl, dar s-a scris și aceea anume că El însuși s-a sculat și din nou s-a înălțat. Acelea se referă la bunăvoința Tatălui, iar acestea la puterea Fiului. Tu însă vorbești de cele care Il micșorează și treci în tăcere pe cele care Il înalță; îți apoi socoteală cum că a pățimit, dar nu mai spui că de buna Lui voie. Socotințe de felul acesta le pătimește și acum Cuvîntul: de către unii El este cinstit ca Dumnezeu și unit cu Dumnezeu, iar de către alții se necinstește și este despărțit de Dumnezeire, ca trup⁵². Pe care să se li mîniat mai mult? Sau, mai bine zis, cui va ierta mai mult?⁵³. Căci

48. Luca XV, 4, în continuare.

49. Ioan XIII, 4.

50. Luca V, 27, în continuare.

51. Deuteronom XXII, 4.

52. Apologie amplu dezvoltată în Cuv. III Teol.

53. Se referă la sabelieni, și la arieni. Sabelie era pentru sinereză, adică contopirea persoanelor în Treime, iar Arie pentru diereză, adică separarea la înfinit a

trebuia ca și aceia să despartă și ca și aceștia să unească, unii după număr, alții după Dumnezeu. Te poticnești de carnea Lui? S-au împiedicat de ea și iudeii. Sau îl chemi și samarinean? ⁵⁴. Căci restul îl voi trece sub tăcere. Nu crezi în Dumnezeirea Lui? Dar aceasta nu au făcut-o pînă nici dracii, o, tu și decît dracii mai necredinciosule și decît iudeii, mai nechibzuitule! Aceia au socotit numirea de Fiul o voce de o egală cinstire; aceștia au recunoscut de Dumnezeu pe alungătorul lor, căci se încredințau de aceasta din cele ce pătimeau, pe cînd tu nu-i primești nici egalitatea și nu-i mărturisești nici Dumnezeirea. Mai bine era dacă te tăiai împrejur și dacă erai îndrăcit, ca să spun și ceva de haz, decît întru nețăiere împrejur și sănătos și să duci viață de nelegiuit și de necredință în Dumnezeu.

16. Puțin mai pe urmă însă vei vedea pe Iisus și curățindu-se în Iordan ⁵⁵, din pricina curățirii mele, sau mai degrabă curățind apele prin curăția Lui, fiindcă Cel care ridică păcatul lumii nu avea nevoie de curățire. Vei vedea și cerurile deschizîndu-se și mărturisit de către Duhul Care este înrudit cu El, și îl vei vedea și ispitit și biruind ispita și slujit de îngeri și vindicînd toată boala și înviind morți, cum de folos ar fi să te învieze și pe tine mortul, din pricina relei tale credințe despre El. Îl vei vedea și alungînd demoni, uneori prin El însuși, alteori prin ucenicii Săi, și hrănind mii de oameni cu puține pîini și umblînd cu picioarele pe deasupra mării, și trădat și răstignit și răstîgnind cu El și păcatul meu. Îl vei vedea adus ca un miel spre jertfire și, în același timp, și jertfînd ca preot, îngropîndu-se ca om și sculîndu-se din morți ca Dumnezeu și apoi înălțîndu-se și avînd să vină cu propria Lui slavă. O, cîte prilejuri de prăznuire sînt în fiecare din Tainele lui Hristos! ⁵⁶, Taine al căror scop este unul: desăvîrșirea și rezidirea și reîntoarcerea mea la Adam cel dintîi.

17. Acum însă primește zămislirea și saltă de bucurie, dacă nu ca Ioan din pîntece ⁵⁷, măcar ca David, cînd cu oprirea chivotului? ⁵⁸. Și cinsteste înscrierea datorită căreia ai fost înscris în ceruri și adoră Nașterea mulțumită căreia ai fost dezlegat de legăturile nașterii? Cinsteste micul Betleem care te-a readus în rai! Închină-te în fața ieslei, datorită căreia, cînd erai fără de rațiune, ai fost hrănit de Cuvîntul! Cunoaște ce fel bou pe stăpînul, Isaia ți-o poruncește, și cel fel asinul ieslea domnului său ⁵⁹, fie că ești din cele curate și de sub Lege, care rumegă cuvîntul și sînt potrivite pentru jertfă, fie că ești dintre cele încă necurate și oprite de a fi mîncate și neîngăduite de jertfit și din latura cea păgîneasă!

persoanelor în Treime, fapt cu grave consecințe dogmatice, fiindcă aceasta duce la distrugerea egalității de esență a persoanelor în Treime.

54. Ioan VIII, 48.

55. Matei III, 13.

56. Prin «Tainele lui Hristos», în cazul de față, se înțeleg toate cele din viața Lui, de la Naștere și pînă la sfîrșit. Ele sînt unul și același lucru cu Iconomia.

57. Luca I, 41.

58. II Regi VI, 4.

59. Isaia I, 3.

Aleargă cu steaua și adu daruri cu magii, aur, tămâie și smirnă, ca unui Împărat și ca unui Dumnezeu, și ca unui mort pentru tine! Slavoslovește cu păstorii, cîntă cu îngerii⁶⁰, dănțuiește cu arhanghelii! Să fie praznic de obște, al puterilor cerești și al celor pămîntesti, căci sînt încredințat că și acelea se veselesc și prăznuiesc cu noi astăzi, dacă cu adevărat sînt iubitoare de oameni și de Dumnezeu, ce fel puterile acelea aduse de David, puteri care se înalță cu Hristos după pătimire și care îi ies întru întîmpinare și care se îndeamnă unele pe altele la ridicarea porților!⁶¹.

18. Un singur lucru urăște din cele legate de Nașterea lui Hristos:uciderea pruncilor de către Irod, ba chiar cinstește cu deosebire și jertfa aceasta de vîrsta lui Hristos, jertfită pentru jertfa cea nouă! Dacă va fugi în Egipt, alătură-te și tu cu osîrdie la fuga Lui! Este bine să fugi cu Hristos Cel persecutat! Dacă va zăbovi mai îndelung, cheamă-L din Egipt, unde a fost bine adorat! Călătorește fără de prihană prin toate vîrstele și puterile lui Hristos, ca un ucenic al lui Hristos! Curățește-te, taie-te împrejur, leapădă învelișul cu care te-ai născut! Invață apoi în templu, alungă pe cei care fac negustorie pe seama lui Dumnezeu! Lasă-te lovit cu pietre, de va fi să suferi aceasta; vei scăpa de aruncători, știu bine, chiar vei fugi printre ei, ca Dumnezeu. Căci Cuvîntul nu se lovește cu pietre. Dacă vei fi dus înaintea lui Irod, deobicei să nu-i răspunzi cuvînt! Se va rușina de tăcerea ta mai mult decît de cuvîntările lungi ale altora! Dacă vei fi biciuit, tu caută și pe celelalte pătimiri! Gustă fiere pentru gustarea aceea; adapă-te cu oțet, caută scuipări, primește lovituri de vargă, primește palme, încununează-te cu spini, adică cu viața cea aspră după Dumnezeu; îmbracă-te cu haina cea mohorîtă, primește trestie, lasă-te adorat de batjocoritorii adevărului; pe urmă răstignește-te cu El, mori cu El, îngroapă-te cu rîvnă cu El, ca să înviezi cu El și să fii împreună mărit cu El și să împărățești împreună cu el, văzînd pe Dumnezeu atît cît este cu putință și fiind și tu văzut de El⁶², Care este închinat și mărit în Treime, pe care și acum îl rugăm să ni se arate, cît ne este cu putință nouă celor care sîntem legați cu legăturile cărnii, în Hristos Iisus Domnul nostru, Căruia i se cuvine mărirea în veci! Amin!

*Traducere și note de
Pr. Dr. GH. TILEA*

60. Text avut sub priviri de Roman Melodul, la compunerea condacului Nașterii «Fecioara astăzi...».

61. Psalmul XXIII, 7, 9.

62. Indemn de participare integrală la Iconomie.

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

ACȚIUNI ÎN SLUJBA PĂCII

RECHIZITORIUL COLONIALISMULUI LA TRIBUNA O.N.U. — Lucrările primei părți a sesiunii O.N.U., 19 sept.—20 dec. 1961, figurind pe ordinea de zi cu aproape o sută de puncte, au prilejuit, după cum spunea revista americană «Life», «o dramatică confruntare între Est și Vest». Dintre numeroasele puncte de pe agendă, majoritatea s-au referit la problemele legate de asuprirea colonială. *Declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale*, adoptată încă de la sesiunea a 15-a din inițiativa U.R.S.S. și pe drept numită «sentința de condamnare a colonialismului», a format tema esențială a dezbaterilor și rezoluțiilor, susținută adeseori cu o majoritate zdrobitoare de voturi.

Cea de a 16-a sesiune a Adunării Generale nu numai că a subliniat principiile mai sus numitei Declarații, dar a adoptat și hotărîrea cu privire la crearea unui mecanism de control asupra Declarației. Din inițiativa Uniunii Sovietice, a fost instituit în acest scop un comitet special, căruia i s-a încredințat prezentarea unui raport la cea de a 17-a sesiune a Adunării Generale.

Zadarnic S.U.A., Anglia și Franța, prin manevre de culise încearcă să întîrzie lichidarea rușinosului sistem colonialist. Opinia publică mondială a înlăturat atrocitățile din Angola, din Algeria, Kenya, din Africa de Sud-Vest, din Congo. Dezbaterile de la O.N.U. în problemele colonialismului s-au transformat într-un adevărat rechizitoriu la adresa puterilor occidentale. Oprimarea sălbatică a zeci de milioane de oameni, motivată de cele mai abjecte criterii de discriminare, nu poate decît să stîrnească repulsie și ură față de colonialiști. Delegatul Arabiei Saudite spunea: «Anglia, Franța și Statele Unite... reprezintă așa zisa lume liberă, rămășițe ale unor imperii, căreia i se face reclamă ca și produselor Coca-Cola sau nylon».

În somptuoasa clădire a Comitetului nr. 4 al Adunării Generale a O.N.U., delegatul Guineei a adus fotografiile ale oamenilor decapitați și trupuri mutilate, lîngă care se puteau vedea soldați portughezi purtînd arme ultramoderne. Existența regimului marionetă a lui Chombe, nu ar

fi fost posibilă, dacă în spatele lui nu s-ar fi aflat interesele marilor monopoli occidentale.

Oare mai poate fi tolerată situația ce decurge dintr-o politică de cotropire, atât din punct de vedere militar cât și economic, cultural, ca peste 70 de milioane de oameni din 100 de teritorii din lume, să nu poată dispune de dreptul de a-și determina propria soartă? Rasismul feroce din Africa de Sud, foarte asemănător bestialităților hitleriste, atitudinea slidătoare a guvernului de la Pretoria față de repetatele hotărâri ale O.N.U., au făcut să apară în *Comitetul politic special*, o rezoluție a 31 de state africane și asiatice, care cere să se riposteze rasiștilor prin drastice sancțiuni diplomatice și economice. Votul de blam dat *politicii de apartheid*, dusă de guvernul Verwoerd, de majoritatea covârșitoare a Adunării Generale a O.N.U. (11 oct. 1961), aruncă o lumină vie asupra inspiratorilor și susținătorilor colonialismului. Eforturile vizibile ale reprezentanților puterilor occidentale de a împiedica sancționarea Republicii Sud-Africane și refuzul lor de a vota pentru condamnarea politicii de segregatie, au provocat critici aspre și dezaprobarea opiniei publice. «New York Herald Tribune» scria: «Africanii s-au simțit mândri» că au fost în stare să întrunească peste două treimi din voturi în Adunarea Generală și au criticat S.U.A. și alte țări pentru refuzul lor de a participa la vot. În *Republica Sud-Africană*, milioane de oameni gem sub opresiunea rasistă. Aici, trei milioane de albi trăiesc din exploatarea crâncenă și asuprirea a 10 milioane de negri, un milion și jumătate de metiși și cinci sute de mii de indieni. Populația indigenă de culoare e izgonită și izolată în ghetouri, în afară de orașele care aparțin albilor. În minele de aur și de diamante sînt exploatați peste 500.000 de oameni ai muncii. Ei nu au voie să părăsească barăcile în care locuiesc și nici locul de muncă. Ca o consecință a lipsei măsurilor de protecție a muncii, în minele sud-africane mor anual 800 de mineri. În Kenya mii de oameni mor de foame. În Rodezia de Nord sînt aplicate cele mai sălbatice măsuri rasiste. Africii nu-i revine decît 1 la sută din producția industrială, în timp ce populația sa reprezintă 7 la sută din întreaga populație a globului. Opresiunea și exploatarea colonialistă a întîrziat timp de secole dezvoltarea Africii, ținînd-o într-o beznă înspăimîntătoare.

Sociologul negru W. Dubois (S.U.A.) afirma că stăpînirea colonialistă a secerat în Africa 100 de milioane de vieți omenești. «*Colonialismul*, — spunea Dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej —, și-a trăit traiul. El trebuie lichidat definitiv sub toate formele lui, spre binele omenirii și dezvoltarea ei pe calea progresului».

Uniunea Sovietică a fost aceea care a deschis problema popoarelor dependente, datorită efortului ei susținut a fost înscris pe ordinea de zi a sesiunii, punctul: «Traducerea în viață a Declarației cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale». Rezoluția chemînd la măsuri neîntîrziate pentru lichidarea colonialismului a fost adoptată cu 97 de voturi, confirmînd sentința irevocabilă a istoriei și popoarelor împotriva hidoaselor orînduiri colonialiste. Reprezentantul Arabiei Sau-

dite făcea o apreciere semnificativă: «...De ce Occidentul nu iese din ungherul său imperialist în câmpul deschis al libertății?... Doar ei este «lumea liberă», cel puțin după nume, dacă nu după reputație... De ce întotdeauna Uniunea Sovietică este apărătoarea consecventă a libertății popoarelor dependente, și de ce puterile occidentale sînt temnicerii înverșunați, exploatații laconi și opresorii încăpăținați ai acestor popoare?».

Lupta popoarelor pentru lichidarea colonialismului devine mai dîrză, iar stăpînilor de sclavi li se smulg măștile «umanitariste», li se arată chipul lor real de asupritori și exploatați neînduplecați. Popoarele Africii se ridică, unul după altul, cerîndu-și dreptul la libertate și independență, făurindu-și un destin propriu, prin luptă și jertfe. Lucrările primei părți a sesiunii O.N.U. au demascat colonialismul și au arătat care este datoria întregii omeniri progresiste, aceea de a sprijini popoarele africane pentru a scutura jugul și lanțurile robiei colonialiste.

TINERETUL ȘI ASPECTE ALE NEOFASCISMULUI ȘI RASISMULUI AMERICAN. — În Comitetul nr. 3 al O.N.U., pentru probleme culturale, sociale și umanitare, reprezentantul R.P. Romîne, Mircea Malița, în luna noiembrie 1961, s-a referit la rezoluția adoptată în sesiunea trecută, în urma propunerii delegației romîne, privind: «*Măsurile pentru promovarea în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare*», readucînd în circuitul atenției și urgenței, aspecte și sarcini cu privire la tînăra generație. Reprezentantul român a arătat că pentru menținerea păcii e de o mare importanță ca tînăra generație să fie educată într-un climat pătruns de principiile nobile ale respectului drepturilor, culturii și vieții celorlalte popoare, într-un spirit de pace și înțelegere, apropiere și cooperare între popoare. Propagarea urii și prejudecăților rasiale, naționale, religioase, exaltarea cultului violenței, falsa pretenție la superioritatea unei națiuni față de celelalte, toate acestea echivalează cu subminarea păcii și înțelegerii internaționale. Intensificarea psihozei de război, acțiunile de rasism virulent, sînt îndreptate spre pregătirea psihologică a generației tinere în vederea aruncării ei în focul războiului. În aceste condiții, Mircea Malița a cerut elaborarea unei declarații internaționale, prin care statele, ținînd seamă de rîndurile tineretului în apărarea păcii, să recunoască necesitatea luării unor măsuri practice de promovare în rîndurile tineretului a ideilor păcii, respectului reciproc și înțelegerii între popoare. Tineretul e chemat să conducă miine destinele omenirii și de aceea educarea sa în spiritul păcii va contribui la îmbunătățirea relațiilor internaționale. Cele 5 pîncte ale proiectului de Declarație cuprind *ideea egalității în drepturi a tuturor popoarelor și raselor*, necesitatea combaterii ideilor care promovează colonialismul și datoria urgentă a guvernelor de a încuraja asocierea pe plan național și internațional a tineretului în vederea promovării păcii și abolirii organizațiilor de tip fascist. Ultimul principiu cuprinde *ideile umaniste ale educației*, insuflarea în rîndurile tineretului a *dragostei și respectului față de om*.

În contrast cu tabloul ideal înfățișat de reprezentantul român la O.N.U., se constată o alarmantă creștere a criminalității în Statele Unite. După cum rezultă din statisticele oficiale în decurs de zece ani, timp în care populația a crescut cu 18 la sută, numărul crimelor s-a dublat aproape. În 1960 au fost arestați pentru diverse crime și delictе 526.905 tineri, în timp ce în 1950, numărul acestora era de 256.277. În interval de un deceniu, avem o creștere de peste 105 la sută. Programele de radio-televiziune sînt încărcate cu prezentări de imagini, subiecte, care provoacă spaima și groaza. Conform datelor Biroului federal de investigații al S.U.A. (F.B.I), în anul 1960 s-au înregistrat 1.861.300 cazuri de crimă, violuri, furturi, atacuri. În medie, în Statele Unite s-a comis o crimă la fiecare 58 de minute, o spargere la fiecare 39 de secunde, un furt în fiecare minut, un viol la fiecare 34 de minute, un furt de automobil la fiecare 2 minute.

În Los Angeles, scria nu de mult revista americană «News Week», criminalitatea a luat îndeosebi în rîndurile tineretului, proporții alarmante. Conform datelor poliției, aici există peste 330 de bande, cu circa 20.000 de membri. În acest oraș au fost arestați 12.694 tineri, care au înfăptuit diferite delictе de jaf și crime. Criminalitatea, hoția, traficul de carne vie și de stupefiante, cresc neconținut. În deceniul viitor, numărul copiilor din Statele Unite, care vor apare în fața tribunalelor, va atinge cifra de 4 milioane. Potrivit unor date publicate de F.B.I., crimele costă anual națiunea americană 22 de miliarde de dolari, ceea ce echivalează cu 128 de dolari de fiecare bărbat, femeie sau copil din Statele Unite.

Un ziarist american scria că în S.U.A., «televiziunea omoară încă din leagăn», că peste 60 de milioane de tipărituri anuale sînt puse în slujba răspîndirii obscenităților, mijloacelor și posibilităților de ucidere. Președintele subcomisiei Senatului pentru problemele delicvenței juvenile, Thomas Dodd, a acuzat posturile de televiziune din Statele Unite pentru programele lor care abundă în prezentarea de spectacole despre crime, violențe și brutalități, cerînd explicații. Ralph Gary, profesor de psihologie la Universitatea din Boston a declarat că: «Problemele vieții sînt rezolvate în filmele americane prin mijloace violente, și rezultatele unei astfel de educații se văd deja. Banii și puterea sînt prezentate ca țeluri pentru care trebuie să lupți. Noblețea și considerația sînt aproape excluse din filme». Presa americană oferă zilnic spectacolul ațîțării la război. Comentatorii și reporterii caută să inducă în eroare pe cititor, să-l familiarizeze cu inevitabilitatea unei catastrofe războinice. Într-un număr din ziarul «New York Times», literé uriașe făceau reclamă organizației de tip fascist «Reînarmarea morală», al cărui program e exprimat în broșura «Ideologie și coexistență», tipărită într-un tiraj de 60 de milioane. Ea respinge coexistența pașnică dintre cele două sisteme sociale, arătînd că «aceasta echivalează cu o condamnare la moarte». Fondatorul «Reînarmării morale» e Frank Buchman, un înveterat fascist. Zeci de organizații fasciste, luîndu-și denumiri pompoase, apar în viața tineretului american: «Crainicii Libertății», «Cavalerii lui Columb», «Legiunea americană», «Asociația patrioților americani», «Societatea John Birch» etc.

Organizații progresiste: «Asociația națională pentru propășirea populației de culoare», «Congresul pentru egalitatea rasială», «Comitetul studentesc pentru coordonarea acțiunilor împotriva violenței», sînt urmărite și constituie ținta de atac a huliganilor fasciști. Agenția americană de presă «United Press international» anunța de curind că în statul Mississippi, bande fasciste înarmate, după modelul batalioanelor de asalt hitleriste, se pregătesc activ pentru «a sprijini autoritățile unui oraș sau comitat în cazul unei invazii a revoluționarilor pregătiți».

Edificator pentru ilustrarea gradului de pervertire a tineretului ni-l oferă «Societatea John Birch», o organizație ultrareacționară fascistă, care are mai mult de 100.000 de membri. Ea a fost întemeiată în decembrie 1958 de Robert Welch. Ea posedă secții în 35 de state ale Statelor Unite, cel mai mare număr de aderenți aflîndu-se în California. *Cardinalul Cushing* a îndemnat pe credincioși să intre în această asociație, expresie tipică a mcarthysmului. Generalul Edwin Walker e membru al acestei organizații, unul din susținătorii ideilor care animă acest grup, în care pot intra alături de senatori, bancheri, tineri fasciști, chiar delincvenți de drept comun. Asociația are o revistă lunară «American Opinion», un buletin special și numeroși membri în oligarhia americană.

Rasismul american provoacă ravagii în rîndurile tineretului american. Un anume George Lincoln Rockwell, în fruntea partidului nazist, inundă cu zeci de mii de exemplare din programul «Uniunii mondiale de inițiativă a național-socialiștilor», chioșcurile de ziare și librăriile, răspîndind idei odioase și antiumane: «Adolf Hitler a fost un dar al providenței... Spiritul său ne dă forță și ne inspiră... Toți negrii din S.U.A. să fie deportați în Africa, iar dacă rămîn în America, să nu fie considerați cetățeni». El cere «înstituirea unei comisii naționale de eugenie pentru a preîntîmpina înmulțirea nelimitată a persoanelor indezirabile în societatea noastră». O altă organizație fascistă e «Cruciada creștină», condusă de pastorul Billy James Hargis din Tulsa (statul Oklahoma). Capitala statului Alabama, Montgomery, a avut la sfîrșitul lunii mai 1961, aspectul unui oraș sub stare de asediu. Ea poate fi comparată cu incidentele rasiste de la Little Rock, de acum patru ani. Un student negru a fost stropit cu benzină și i s-a dat foc. Cei aproape 1500 de negri din oraș, adunați în biserica baptistă, au petrecut toată noaptea în spaimă. Dimineața au fost transportați în camioane, sub pază, la locuințele lor, fiind atacați de mai multe ori de huliganii fasciști. Membri ai Ku Klux Klan-ului au aruncat de asemenea bombe incendiare asupra mai multor case locuite de negri. Pastorul Martin Luther King, unul din principalii conducători ai Mișcării progresiste pentru integrare rasială, a declarat că «Alabama a căzut în starea de barbarie a Germaniei lui Hitler». La 27 iunie 1961, aproape 100 de femei și copii negri din S.U.A. erau aproape să fie linșați în orașul Chicago. Un incendiu le-a mistuit căsuțele dărăpănate în care locuiau acești negri. Crucea Roșie a intervenit adăpostîndu-i într-o biserică dintr-un cartier, așa zis «numai pentru albi». Seara, biserica a fost asediată de 250 de rasiști, aruncînd cu

pietre și amenințînd cu moartea pe negri, și cu distrugerea bisericii. Poliția nu a intervenit. Reprezentanții Crucii Roșii au fost nevoiți să mute pe negri într-o altă Biserică. În luna iulie 1961, la Chicago au continuat violențele rasiștilor împotriva populației de culoare de aici și împotriva membrilor organizației progresiste «*Călătorii libertății*». Împotriva a 200 de tineri «călători a libertății», care au organizat un miting de protest împotriva discriminării rasiale, au fost trimiși peste 200 de polițiști. Au fost arestați peste 63 de tineri negri și 5 albi. Unul din negri a fost bătut de polițiști pînă cînd și-a pierdut cunoștința. Fapte similare s-au petrecut și la New York. La jumătatea lunii decembrie 1961, în orașul Boston Rouge (statul Louisiana), poliția a fost mobilizată pentru a împrăștia demonstrațiile negrilor, care au protestat împotriva arestării a 23 de participanți la «raidurile libertății». Asupra lor au fost aruncate numeroase grenade cu gaze lacrimogene. Studenții negri, regrupîndu-se în coloane, mergeau intonînd cîntece de libertate. Au fost arestați numeroși tineri negri. Populația de culoare din orașul Albany (statul Georgia) de asemenea a protestat împotriva tratamentului inuman ce i se aplică în închisoare lui L. King, membru al Comitetului executiv local al Mișcării pentru abolirea segregăției rasiale. Pe bună dreptate Michael Quill, președintele Sindicatului muncitorilor din transporturi, a spus la Congresul sindical: «Oriunde ar merge cetățenii americani, li se pune o întrebare: «Cum pot Statele Unite vorbi în numele lumii libere», cînd față de 17 milioane de americani de culoare (negri), compatrioți ai lor, se comportă ca față de robi?... Populația S.U.A., indienii americani, trăiesc în adevărate lagăre de concentrare, numite mai decent «rezervații».

Un alt aspect negativ al vieții tineretului american îl constituie șomajul, legat de întreaga alcătuire a societății capitaliste. În cadrul unui raport al *Comisiei Congresului S.U.A., pentru problemele educației și muncii*, a fost analizată situația tragică a tinerilor americani lipsiți de posibilitatea de a-și câștiga existența. Problema aceasta constituie «unul din cele mai alarmante aspecte (Goldberg, ministrul muncii în S.U.A.), căpătînd «proporții sinistre». 15,5 la sută dintre tinerii între 16 și 25 de ani sînt șomeri, iar în rîndurile femeilor de aceeași vîrstă, procentul șomajului e și mai mare: 18,5 la sută. «Mulți muncitori în plină putere de muncă, îndeosebi tineri, descurajați pur și simplu de creșterea numărului șomerilor, nici nu îndrăznesc să-și caute de lucru» (George Meany). Raportul mai susnumitei comisii precizează: «În 1962, pe piața forței de muncă vor intra încă două milioane de tineri americani. Datele preliminare prezentate de statisticienii arată că în viitor problema șomajului în rîndurile tineretului se va acuși și mai mult». Peste un milion de tineri, după ce au ieșit de pe băncile școlilor, nu găsesc de lucru. «În mod practic, remarca recent ziarul «New York Herald Tribune», nu s-a făcut nimic pentru ca aceștia să fie ajutați».

D. Warburg, publicist american, constată: «Sistemul politic și economic al Occidentului se destramă din interior», iar Walter Lippman, completează: «Poporul nostru nu are un scop măreț, în numele căruia

el ar putea să se unească». Un tineret educat în spiritul urii de rasă, un tineret care nu-și propune ca ideal munca și realizarea unei vieți de virtuți civice, care se închină zeului forței și banilor, care se perfecționează în urmărirea succesului gratuit și aleargă după tăria senzațiilor de cruzime și a disprețului de om, desigur că e merit să ajungă la grave rezultate. Tineretul reprezintă o puternică forță, exaltă și iradiază un dinamism candid, ori toamai aceste calități ale vârstei de sărbătoare a omului, sînt direcționate și canalizate în scopuri inumane, degradante și scelerate, în sistemul capitalist. Tinerei generații îi revine cinstea de a merge în fruntea lumii, arătînd că nu poate exista nici un domeniu al vieții sociale, în care tineretul să nu strălucească prin proaspăta sa inteligență și inima sa nelimitat de generoasă. Otrava rasismului constituie o absență gravă a spiritului umanist, o abdicare sumbră de la principiile rațiunii umane, o prăbușire în cultul forței și o nemaipomenită uitare a poruncii divine, aceea a iubirii semenului nostru. Brutalitatea, sadismul, crima, ajung să constituie un mod neobișnuit de viață și de gîndire, acolo unde sufletul nu se rafinează în cadrul familiei, unde nu domnesc criteriile de etică a muncii, a efortului creator, acolo, unde sistemul social e ros de grave contradicții și plăgi ale egoismului, ale exploatării și rasismului canibalic.

«INTRECEREA TITANICĂ» DINTRE SISTEMUL SOCIALIST ȘI CEL CAPITALIST, SAU CINE REPREZINTĂ «CURENTUL VIITORULUI». — Istoricul englez A. Toynbee recunoștea recent că lumea socialistă reprezintă «curentul viitorului», iar dînd un semnal de alarmă, președintele S.U.A., Kennedy, afirma: «Statul american este amenințat de pericolul și mai mare de a fi înfrînt în... *întrecerea titanică cu rușii*, fără a se trage o singură rachetă».

Sistemul mondial socialist, în frunte cu U.R.S.S., are o importanță hotărîtoare pentru dezvoltarea societății omenеști, determinînd conținutul principal al epocii contemporane. U.R.S.S. a realizat în 1960, 60% din nivelul industrial al S.U.A. În 1970 ea va depăși acest nivel, iar în 1980 va realiza 170% față de nivelul producției americane, dacă producția respectivă a S.U.A. va crește în ritmul actual. «New York Times» a publicat într-un număr al său, textul prescurtat al raportului Agenției de Informații a S.U.A. Printre altele se spune în el: «...Opinia publică mondială este astăzi, fără excepție, convinsă că în ultimii zece ani, U.R.S.S. a înregistrat un uriaș progres economic. Progresul este atît de mare, încît *decalajul real dintre U.R.S.S. și S.U.A. scade rapid*.

Alături de părerea larg răspîndită că ritmul dezvoltării economice în U.R.S.S. este astăzi considerat mai înalt decît ritmul S.U.A., există tendința generală de a considera, chiar și în Europa Occidentală, că în *viitorul apropiat*, U.R.S.S. va depăși S.U.A. la indicii economici generali». Producția industrială a U.R.S.S. s-a mărit din 1913 pînă în 1959 *mai mult de 40 de ori*, în timp ce în S.U.A., *numai de cinci ori*. Ritmul de dezvoltare al industriei sovietice e de 3 sau de 4 ori mai mare decît al S.U.A. Cheltuielile pentru opere sociale și culturale în S.U.A. repre-

zintă 11%, iar în U.R.S.S., în anul 1960, ele au reprezentat 32%. 70% din bugetul S.U.A. este destinat scopurilor militare, în timp ce în U.R.S.S., alocațiile pentru apărare reprezintă numai 12,9%.

Între anii 1951 și 1959, ritmul de creștere al producției în U.R.S.S. a fost de două ori mai mare decât ansamblul lumii capitaliste, și de trei ori mai mult decât S.U.A. Ritmurile accelerate ale producției, indicii înalți la toate ramurile de activitate industrială constituie o lege constantă și obiectivă a socialismului.

Ritmul de creștere a producției S.U.A. e inferior chiar unor țări capitaliste. Conform datelor prezentate de revista «U.S. News and World Report», iulie 1961, în țările Europei Occidentale, producția industrială s-a mărit între anii 1953 și 1960, cu 55% ; Franța, 66% ; Germania Occidentală, 80% ; Italia, 82%, și numai cu 19% în S.U.A. «Statele Unite, țara cea mai dezvoltată sub raport industrial, și cea mai bogată de pe glob, ocupă unul din ultimele locuri în ceea ce privește ritmul de dezvoltare al economiei» («The Department of State Bulletin», February 13, 1961, p. 208). În secolul nostru Statele Unite au cunoscut nouă crize economice, dintre care cea mai gravă e aceea din 1929—1933, patru depresiuni economice, 1948-1951, 1953-1954, 1957-1958, 1960-1961, iar cifra șomajului depășește cifra de șase milioane. Capitalismul e supus unor încercări grave și dezvoltarea impetuoasă a sistemului mondial socialist nu este un fenomen trecător. În viitorul apropiat, pozițiile economice ale lumii socialiste se vor întări și mai mult, ele silesc capitalismul să bată în retragere în domeniul producției materiale. În 1937, partea Rusiei Sovietice nu reprezenta în producția industrială mondială decât 3%, în 1960 țările socialiste produc aproximativ 36% din întreaga industrie mondială.

«Cursul evenimentelor ne ajunge din urmă și ne depășește», recunoaște președintele Kennedy. În 1948, ponderea S.U.A. în producția industrială a lumii capitaliste era de 56%, pentru ca în 1960 să scadă la 47%. Mixel, profesor la Universitatea din Oregon, apreciază că în următorii câțiva ani, S.U.A. vor fi, după toate probabilitățile, «martorii unei slăbiri și mai accentuate a tuturor aspectelor puterii noastre, nu numai în comparație cu complexul chino-sovietic, ci și cu restul lumii... Superioritatea noastră economică a fost redusă la zero». Chester Bowles constată că lupta între cele două sisteme politice actuale, capitalist și socialist, din arena istoriei, are trăsături de «concurență titanică». «Lumea, — spune el —, înaintază repede spre granița istoriei, care poate determina forma societății umane de-a lungul vieții generațiilor și chiar de-a lungul secolelor». Condiții politice și sociale, recunoaște același Chester Bowles, din multe regiuni ale lumii devin tot mai favorabile pătrunderii influenței U.R.S.S. Au loc evenimente pe fondul unei revoluții politice, economice și sociale fără precedent, care cuprinde peste jumătate din populația întregii lumi și care este *fără precedent în istorie*. În adevăr, caracterul de ascensiune rapidă a sistemului socialist, dezvoltarea uriașă a fenomenului istoric al lumii socialiste e o lege obiectivă, titanică, determinând schimbări fundamentale în sectorul vieții materiale

a întregului glob pămîntesc, cît și în mintea și sufletul suteilor de milioane de oameni. Raportul de forțe între cele două sisteme se schimbă radical în favoarea socialismului. Viitorul întregii omeniri se clădește prin munca eroică, în cadrul planurilor șeptenal, șesenal, în cadrul mare al colaborării planificate a producției lagărului socialist, expresie a colaborării frățești multilaterale, pe întinderi uriașe ale Europei și Asiei. Republica Populară Romînă, înainte de anul 1965 se va apropia, în ceea ce privește volumul producției industriale pe cap de locuitor, de nivelul unor țări ca Franța sau Republica Federală Germană. Țările socialiste au și trecut deja la elaborarea și coordonarea planurilor de perspectivă ale dezvoltării economice pînă în anul 1980, sporind în decurs de 20 de ani de peste opt ori, volumul producției industriale. Două treimi din bogățiile industriale ale omenirii vor fi produse în anul 1980 în țările socialiste. Producția agricolă va spori de aproape patru ori pînă în 1980.

Un raport al Comisiei pentru afaceriile externe a Seneatului S.U.A., semnala că o sumă de factori întăresc impresia că «U.R.S.S. reprezintă viitorul».

Pe planul politicii mondiale, de asemenea, lumea capitalistă, în frunte cu S.U.A., apare cu un profil din ce în ce mai întunecat, ca apărătoare a unor forme perimate de viață, susținînd regimuri putrede, în dezacord cu marșul împetuos al lumii noi, al inevitabilelor transformări revoluționare, socialiste. A. Harriman, unul din cei mai apropiați colaboratori și consilieri ai președintelui S.U.A., a recunoscut că «Uniunea Sovietică se bucură, prin politica ei, de un prestigiu crescînd în ochii opiniei publice din Asia și din Orient, în timp ce S.U.A. sînt considerate arogante, colonialiste și militariste». Aproximativ 80 la sută din cheltuielile federale sporite în S.U.A., sînt destinate producției de armament. Militarizarea economiei gîtuie producția bunurilor utile de consum, reduce la minimum alocațiile pentru opere social-culturale și constituie un obstacol grav pentru dezvoltarea normală a societății americane. Continuarea cursei înarmărilor și a războiului rece nu pot deschide un orizont de speranță și nici de efecte pozitive îndelungate în ansamblul economiei naționale a S.U.A.

Recunoașteri ale unor oameni de înalt prestigiu vin să întărească convingerea că în marea întrecere dintre cele două sisteme, capitalist și socialist, deja se văd zorile viitorului lumii în succesele lagărului păcii și orînduirii noi, socialiste¹.

1. Robert L. Heilbroner, *The Future as History*, New York, 1960, 217 pp : «În actuala noastră situație, Occidentul nu mai este avangarda forțelor istorice...» (p. 206). «În prezent și în viitorul previzibil, în cea mai mare parte a lumii, capitalismul tradițional este împins pe poziții defensive și e îndoielnic că se va reface» (p. 94). «Coexistența noastră cu Rusia... e în fond o necesitate impusă de nivelul tehnicii» (p. 64). Robert W. Campbell, *Soviet Economic Power; Its Organisation, Growth and Challenge (Forța economiei sovietice; organizarea, creșterea și chemarea pe care o lansează)*, Cambridge, Massachusetts, 1960, 205 pp., «...oricît de optimiști am fi în prevederile noastre, este evident că ritmul sovietic de creștere a producției industriale este mult su-

Temîndu-se de rezultatele întrecerii economice pașnice între U.R.S.S. și S.U.A., ziarele capitaliste, exponente ale marilor trusturi, dau alarma pentru a face față «provocării» Uniunii Sovietice. Superioritatea sistemului socialist apare nu numai în economie, ci în toate sferele vieții, demonstrînd marea vitalitate a lumii noi, care se ridică uriaș la jumătatea acestui secol, imprimînd istoriei o finalitate superioară și eliminînd prin coexistența pașnică, capitalismul din viața omenirii, ca o orînduire roasă de contradicții ce sugrumă și desfigurează omul, ca un obstacol în calea spre progres și fericire a tuturor popoarelor.

REDACȚIA

perior celui american» (p. 50). «...rușii ne vor ajunge inevitabil din urmă, ne vor ajunge foarte repede din urmă» (pp. 54-55). De asemenea, James Wartburg, în cartea sa *Occidentul în stare de criză*, arată că «Occidentul suferă înfrîngeri... pentru că nu poate înțelege mersul dezvoltării istorice, ...pentru că manifestă o indiferență trufașă față de destinele omenirii și pentru că teama îl silește să se cramponeze de rînduiriile existente în perioada unor schimbări rapide și inevitabile». Influența revistă americană «*Fortune*», septembrie 1961, constată că «în condițiile actualului ritm de dezvoltare, economia sovietică... micșorează rapid decalajul existent «între U.R.S.S. și S.U.A.». «...nu se poate prevedea cîte zile va mai avea de trăit capitalismul în Statele Unite». Harry Schwartz, corespondent al ziarului «*New York Times*», scria într-un număr al acestui ziar, din noiembrie 1961: «...rușii au micșorat *decalajul* în numeroase ramuri importante de producție».

ANIVERSĂRI ȘI COMEMORĂRI

DE ZIUA REPUBLICII NOASTRE

La 30 decembrie 1961 s-au împlinit 14 ani de la alungarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române. Cucerirea puterii de stat de către oamenii muncii a însemnat deschiderea unor orizonturi de înflorire economică și culturală. Cine cîntărea astăzi țara își poate da mai bine seama de uriașele transformări revoluționare, de profundele și radicalele schimbări petrecute în viața poporului nostru. Dintr-o țară, voită de grupurile capitaliste «structural agricolă», dintr-un stat balcanic, simplu pion pe masa de șah a strategiei trusturilor și companiilor străine, industrial-petrolifere, patria noastră a intrat în circuitul unui progres vertiginos, realizînd un salt uimitor, semnalat și respectat pe plan mondial. În 14 ani, de la actul naționalizării, în țara noastră, producția industrială a crescut de 5,9 ori, construindu-se peste 200 de fabrici și uzine noi, iar alte sute de întreprinderi au fost reutilitate și lărgite, creîndu-se o serie de noi ramuri industriale. În 1960, în mai puțin de 11 săptămîni s-a realizat întreaga producție industrială din 1938, a vechii Romîni. Ponderea industriei în 1938 și a construcțiilor în produsul social total a fost de 44,4% iar în 1960, s-a ridicat la 62,1%. În 1938, producția mijloacelor de producție reprezenta 45,5% din producția industrială globală, iar în 1960, ea e de 60%. *Planul de 6 ani de dezvoltare a economiei naționale romîne (1960-1965)* înscrie în graficul mondial al sistemului și lagărului socialist succese care cu drept cuvînt pot fi numite impresionante. Numai sporul de producție obținut în 1961, față de 1959, este aproape o dată și jumătate mai mare decît întreaga producție a Romîniei în 1938. Sectorul socialist al agriculturii completează și susține performanțele industriilor noastre, care sînt invidiate de cercurile străine capitaliste. În 1960, producția de oțel a crescut de 6,3 ori, producția de minereuri de fier de 10 ori, producția de gaz metan de 22 de ori, de energie electrică de 6,8 ori, de vagoane de marfă și cisterne, de 17 ori.

Astăzi producem tractoare, utilaje petrolifere, pentru care primim comenzi din India, Asia, Africa, producem frigider, aparate de radio etc. În ceea ce privește mortalitatea infantilă, se constată o scădere vertiginosă (de la 17,9% în 1938, la 7,5%). În 1948, țara noastră număra peste 15 milioane de locuitori. În 1960 cifra populației e de 18.403.414. În sectorul agricol, forța motrice dirijată a crescut de la 4858 tractoare în 1938, la 65.290 în anul 1960.

Bugetul anului 1960, a înscris la *cheltuielile social-culturale* cu 399 la sută mai mult decât bugetul anului 1950. Revoluția culturală din țara noastră oferă aspecte de realizări înfloritoare și cifre edificatoare. Anul școlar 1938-1939 cuprindea în școlile de cultură generală 1.604.481 elevi, în 1960-1961 erau înscriși 2.587.966 elevi. În școlile tehnice, numărul elevilor a crescut în același interval de la 14.746, la 56.742, iar în învățământul superior, numărul studenților a crescut de la 26.489 la 71.989. În 1959 în țara noastră revenea un student la 294 locuitori, în timp ce în Olanda (1957) la 340, în Anglia (1958) la 435, iar în Norvegia (1957) la 569 locuitori.

În 1938 existau numai 16 institute de învățământ superior cu 33 Facultăți. În 1961 au funcționat 43 institute de învățământ superior, cu 131 Facultăți și 193 secții de specializare.

În Universitățile noastre sînt pregătiți peste 72.000 studenți. În centrele mari, București, Cluj, Iași, au fost reamenajate și clădite cămine pentru 6000 de locuri și cantine, iar în 1961 numărul locuitorilor în cămine a sporit cu 11.000. Ritmul continuu de creștere și dezvoltare a învățământului superior arată grija deosebită pe care clasa muncitoare, guvernul și factorii de răspundere ai *statului nostru popular* o poartă pentru ridicarea științei și culturii românești pe culmile cele mai înalte. În 1938 existau în țara noastră 338 de cinematografe, iar în 1960, numărul cinematografelor a atins cifra de 3351, cu 165 de milioane de spectatori. În 1938 existau în România 16 teatre și 2 opere, în 1960 avem 52 de teatre dramatice muzicale, 5 opere și 7 milioane de spectatori-auditori. În circuitul vieții sociale și al producției au fost cuprinși între 1950 și 1960 mai mult de un milion de salariați. În 1945 existau 60.533 de salariați cu studii superioare și 109.674 cu studii medii, iar în 1958, numărul primilor a atins cifra de 165.500, iar cei cu studii medii, 309.202, marcînd o creștere de aproape trei ori. Condițiile de asistență medicală ne situează în fruntea celor mai dezvoltate țări. În 1938 existau 33.763 paturi de asistență medicală, în 1960 cifra a crescut la 133.850. În unitățile de ocrotire a sănătății s-au născut, în 1938, 10.007 copii, reprezentînd 2,2 la sută din totalul născuților vii, iar în 1959 s-au născut 240.287, adică 65,3 la sută din totalul născuților vii. În 1938 la țară revenea în medie 1 medic la 1895 de locuitori, în 1960, doar la 737. Procentele și indicii înalți pe care-i întîlnim în toate sferile de activitate ale vieții tînărului nostru stat popular, cuprind o replică dată denigratorilor străini, o polemică cu trecutul nostru, cu acei susținători înrăiți ai mizeriei, ai analfabetismului, care astăzi nu mai există, și ai exploatării nerușinate.

Programul de construcții transformă întreaga țară într-un vast șantier, iar orașele cu cvartalele, cu blocurile lor colorate, cresc peste noapte, transformând peisajul și mutind pe oamenii muncii în palate de lumină, smulgându-ne din deplorabile ruine, maghernițe ale lumii burgheze, în înfloritoarele orașe socialiste, prototipuri ale unei primeniri generale a satului românesc.

Pe plan internațional, țara noastră se afirmă ca un factor de pace și progres, alături de alte state socialiste. Geneviève Tabouis scria de curînd: «Este indiscutabil că avîntul creator al Romîniei constituie și va constitui, din ce în ce mai mult în inima Europei, un factor important pentru reglementarea problemelor litigioase, reglementare care va duce, în sfîrșit, la un modus vivendi al înțelegerii Est-Vest».

Prin votul majorității membrilor O.N.U., țara noastră a fost aleasă ca membru nepermanent al Consiliului de Securitate. Apreciînd politica noastră de coexistență pașnică, premierul sovietic N. S. Hrușciov declara: «Constatăm cu satisfacție că guvernul R.P.R. ...împreună cu toate țările socialiste, duce o luptă neobosită pentru pace». Neputînd să treacă cu ochii acoperiți, într-o privire generală asupra lagărului socialist, un corespondent al ziarului «New York Herald Tribune» scria că în țara noastră s-au produs «schimbări, care, după toate probabilitățile, vor determina Occidentul să-și revizuiască aprecierea asupra acestei țări. Concepția tradițională despre Romînia că ar fi mai curînd un stat balcanic neeficient, va trebui revizuită ca urmare a progresului vertiginos imprimat aici».

Poetul Salvatore Quasimodo, laureat al premiului Nobel, care ne-a vizitat în toamna anului 1961, subliniază dragostea de cultură foarte puternică, spiritul nostru civic, spunînd că am devenit: «*una din țările lumii contemporane, cu o dezvoltare cetățenească și politică din cele mai avansate*».

«Pretutindeni, din felul de comportare al oamenilor, am constatat că ei fac parte dintr-un popor care are încredere în viitor, stăpîn pe destinele lui» —, astfel remarca încrederea poporului nostru în forța socialismului, deputatul parlamentului grec, K. Despotopoulos, într-un interviu.

Noi realizări în lupta pentru desăvirșirea construcției socialiste vor marca progresul și înțelepciunea unui popor «stăpîn» într-adevăr «pe destinele lui».

Așa cum sublinia *Președintele Consiliului de Stat al R.P.R., Gheorghe Gheorghiu-Dej*: «*Republica Populară Romînă își aduce contribuția la promovarea principiilor coexistenței pașnice..., la îmbunătățirea relațiilor de bună vecinătate între statele europene*», prin politica ei matură și neabătută, continuînd astfel tradițiile înțelepte ale vechilor noștri domnitori, de dragoste a păcii, de neprețuit efort în consolidarea și dezvoltarea fericită a vieții poporului român.

Procesul istoric e ireversibil, trănicia tinerei noastre orînduirii populare-democrate se dezvoltă și se întărește continuu. Prietenia și alianța indestructibilă cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste, creș-

terea prestigiului mondial al sistemului socialist, care promovează principiul coexistenței pașnice, — asigură din ce în ce mai mult patriei noastre un rol important în marea luptă pentru menținerea și întărirea păcii. Dezvoltarea impetuoasă a României socialiste e înlesnită de colaborarea și sprijinul reciproc al țărilor socialiste, arătând că sistemul mondial socialist e o comunitate bazată pe egalitate, pe respectul suveranității și demnității naționale.

Comunitatea de interese în apărarea independenței naționale și a cuceririlor revoluționare, folosirea tuturor avantajelor unității și coeziunii sistemului mondial socialist contribuie la accelerarea ritmului de transformare a patriei noastre într-o țară cu nivel tehnic superior, cu un potențial economic important.

În viitorii 15-20 de ani, patria noastră se va transforma într-o țară industrială dezvoltată cu o agricultură multilaterală, de înaltă productivitate, punând în valoare imensele bogății naționale și asigurând întregului popor condiții de viață demne și superioare, specifice epocii socialismului victorios.

A apărut o nouă atitudine față de muncă, un nou stil de viață, în care conștiința socialistă a creat noi relații între oameni, în care se simte marea bucurie de a munci și de a nu fi amenințat de spectrul șomajului, de exploatare și stagnare economică.

Astfel tinerei noastre Republici Populare i se deschid din ce în ce mai mult zări luminoase, ca alături de țările socialiste prin efort creator și muncă entuziastă, să contribuie la marele progres al omenirii, la apărarea păcii împotriva celor care pregătesc un nou război, la întărirea continuă a forțelor păcii și buneii înțelegeri între popoarele lumii.

REDACȚIA

ARTICOLE ȘI STUDII

MODESTIA CREȘTINĂ

S-a spus și rămîne totdeauna valabil că «christianus alter Christus». Dacă acest lucru are valoare pentru tot sufletul creștinesc, el se potrivește mai bine preotului, slujitorul lui Hristos, care lucrînd în locul Lui, cu puterea și în numele Lui, trebuie să fie în chip special alter Christus.

Chemarea pe care Mintuitorul a adresat-o oamenilor: «Fiți desăvirșiți, precum și Tatăl vostru din ceruri este desăvirșit» (Matei V, 48), nu se adresează numai unei elite. Ea privește pe toți oamenii deopotrivă și nu este numai un sfat pe care să-l urmeze numai cei ce sînt chemați, ci o poruncă ce privește și obligă tot sufletul care mărturisește credința în Dumnezeu Cel întreit în fețe.

Prin urmare, creștinul în general și preotul în special trebuie să se îmbrace întru Hristos și să deprindă toate virtuțile proprii credinței sale. El trebuie să fie ceea ce spune Sf. Pavel: «bonus odor Christi», buna mireasmă a lui Hristos (II Cor. II, 15), care să răspîndească în jurul său parfumul virtuților sale, spre slava lui Dumnezeu și spre zidirea sufletească a aproapelui său.

Între multele virtuți cu care trebuie să se împodobească creștinul este una care strălucește deosebit și din care creștinismul a făcut podoba sa, briliantul său cel mai de preț. Această virtute este modestia creștină.

1. Ce este modestia creștină?

Modestia este acea virtute dobîndită, care face ca ținuta corpului nostru, simțurile noastre, comportarea noastră, vorbele, gesturile și mișcările noastre să fie de așa fel, încît să zidească sufletește, să edifice pe toți cei ce ne văd sau au de-a face cu noi și nu spre sminteala și paguba lor sufletească. Fericitul Augustin rezumă astfel tot ce se poate spune despre modestie: «În toate mișcările voastre să nu fie nimic ce ar putea

«ofensa privirea cuiva, ci ceea ce se potrivește cu sfințenia voastră»¹ sau cu alie cuvinte, caută ca toate mișcărilor tale, toate faptele tale să fie astfel reglementate, încît nimeni să nu fie vătămat, ci dimpotrivă, fiecare să găsească în ele zidire sufletească. Sf. Ambrozio zice, vorbind despre modestie: «Fă astfel ca îmbrăcămintea, glasul, privirea, umbletul, să fie în așa fel încît să iasă plăcute lui Dumnezeu, ție să-ți fie spre po-doabă, iar aproapei spre zidire»². Iar în alt loc, spune că trebuie să se arate modestie și în a merge, în a gesticula și în mișcări³.

Modestia nu este de confundat cu smerenia; ea se reazemă pe smerenia, care este rădăcina modestiei, cea din urmă fiind rodul smereniei. Smerenia e mai mult în gîndire, în judecată, pe cînd modestia, în comportare. Prin urmare, deși se deosebesc logic, ele practic sînt nedespărțite, căci cine este smerit e și modest, și cel modest este așa fiindcă este plin de smerenie. Modestia apare în raporturile noastre cu semenii, cîtă vreme smerenia privește raportul dintre noi și Dumnezeu, situîndu-ne just la picioarele scării care urcă spre desăvirșirile divine. Smerit poate fi și pustnicul care nu vede și nu vorbește decît cu Dumnezeuul său, pe cînd modest e numai cel care apare ca atare în fața semenului său. Modestia ar fi deci o virtute mai mult practică, cîtă vreme smerenia e mai degrabă teoretică.

2. Necesitatea și foloasele.

Și păgînii și-au dat seama de importanța modestiei. Euripide spune despre modestie că ea este darul cel mai de seamă pe care zeii l-au făcut oamenilor (în Medeea), iar Socrate socotește că din cele mai importante lucruri pentru un om ar fi o față și o ținută modestă.

Sf. Apostol Pavel, în Epistola către Filipeni, cap. IV, 5, ne învață astfel: «Blîndețea voastră să fie cunoscută la toți oamenii»⁴ și apoi continuă, la v. 8: «De aîtfel, frații mei, cîte sînt adevărate, cîte sînt de cinste, cîte sînt drepte, cîte sînt curate, cîte sînt iubite, cîte sînt de laudă, orice faptă bună și orice laudă, la aceasta să vă gîndiți».

Deși cuvîntul folosit de originalul grec vorbește despre blîndețe, e clar că aci nu e vorba despre o atitudine pașnică a omului în raport cu aproapele său, ci de o comportare demnă, cinstită, curată, vrednică de laudă; cu alte cuvinte, e vorba despre modestie, Apostolul dorind ca fiecare frate întru Hristos să facă numai ce e bun, curat și drept, ferindu-se de tot ce e rău.

Sf. Ioan Gură de Aur zice că cel mai de preț lanț al unei femei se compune, ca din tot atîtea pietre scumpe, din tăcere, modestie, liniște și

1. «In omnibus vestris nihil fiat quod cuiusquam offēdat aspectum, sed quod vestram deceat sanctitatem» (In Reg.),

2. «Sic habitum vocem, vultum, gressum compone, ut deceat Deum, ut te ornet, ut proximum aedificet» (De Pudic.).

3. «Est in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia» (Offic. lib. I, c. XXIII).

4. Vulgata traduce astfel acest text: «Modestia vestra nota sit omnibus hominibus», și mîneșind de aci, misticii apuseni dovedesc necesitatea acestei virtuți din acest loc. În alle locuri, se vorbește despre ea laolaltă cu smerenia. A se vedea orice concordanță biblică.

reculegere⁵, iar Sf. Grigore de Nazianz afirmă că unde este Hristos, acolo este și modestia⁶.

Modestia este floarea care trebuie să împodobească mai ales tinerețea; ea nu trebuie să lipsească nici din vîrsta bărbăției, așa cum stă bine și frumos și celor cu părul nins de zăpada anilor, pentru că ea este parfumul tuturor virtuților. Ea e cea mai aleasă floare a sufletului și a trupului, e ca trandafirul și crinul laolaltă. Ea stă însă nespus de frumos celor tineri. Nimic nu e mai urît, mai respingător la un tinăr, decît lipsa de modestie, obrăznicia, ținuta arrogantă sau gesturi, priviri, vorbe și mișcări obraznice. Dimpotrivă, nimic nu poate cîștiga mai mult lauda, respectul, afecțiunea cuiva, decît ținuta modestă a unui tinăr. Un băiat modest este bucuria părinților și a dascălilor, podoaba credinței și plăcerea deosebită a cerului.

Iată elogiile pe care marele mistic de la Clairvaux le aduce modestiei: ea este perla obiceiurilor, varga disciplinei, sora continentei, flacăra inimii caste; ea face să dispară răul și răspîndește în jur curățenia..., ea e ceea ce natura are mai de laudă, podoaba oricărei onestități. Dacă podoaba împurpurează obraji, cită grație și cită încintare nu răspîndește ea pe față? ⁷. Iar în alt loc, spune că «modestia guvernează sufletul și trupul; ea împiedică fruntea de la îngîmfare, descrețește fața morocănoasă, înlănțuie privirea obraznică, moderează excesul risului, frînează limba, însuflețește gura la o dulceță severă, potolește minia, îndreaptă pasul»⁸.

Modestia edifică pe aproapele și-l cîștigă pentru bine și pentru virtute. Omul nu poate pătrunde în interiorul semenului său ca să vadă cît e de bun și de credincios; el vede numai exteriorul. Prin urmare, este comportarea sa, atitudinea și gesturile noastre care mișcă, edifică și predică aproapelui nostru mai mult decît vorbele. Este cunoscută întîmplarea unui stareț, care zise într-o zi ucenicului său: «Să mergem și să predicăm în oraș». Plecară amîndoi, ocoliră prin oraș și apoi se întoarseră acasă, fără să fi scos unul vreo vorbă. «Dar, părinte, cînd vom predica?» — întrebă ucenicul. «Am predicat deja — răspunse celălalt —, căci reculegerea și modestia cu care am umblat au fost cea mai bună predică pentru cei ce ne-au văzut».

Modestia dezvăluie interiorul omului și prin aceasta edifică și mai mult pe aproapele. «Înțelepciunea omului strălucește în fața lui» — zice Eclesiastul (VIII, 1), iar Eclesiasticul (XIX, 25-26) spune: «De pe față se cunoaște omul și înțelepciunea lui se descoperă din pricina feței sale. Felul cum se îmbracă, cum rîde și cum calcă spun ceea ce este el în interior». Sf. Ambrozie zice astfel: «Din ținuta trupului se poate judeca starea sufletului. De aci se judecă de ușurățate, de îngîmfare, de necumpătare, sau de gravitate, de puritate sau de maturitatea omului inte-

5. «Foeminae pulcherrimum donum est silentium et modestia et intus tranquillæ manere» (Homil. ad popul.).

6. «Ubi Christus est, modestia quoque est» (Ep. 193).

7. Sermo 86 in Cant. Cant.

8. *De modo bene vivendi*, c. IX

rio»⁹. Iar Fericitul Ieronim spune: «Fața e o oglindă a sufletului; ochii tăcuți descoperă tainele sufletului»¹⁰.

Se citește în viața Sf. Luchian, preotul și mucenicul, că a convertit mulți păgâni la credința creștină numai cu înfățișarea sa modestă, veselă și pioasă. Împăratul Maximian (sec. IV), auzind că atât de modestă îi era privirea și atita venerație inspira fața lui, încît dacă l-ar fi privit numai o singură dată, ar fi riscat să fie ispitit a se face creștin, a poruncit ca înainte de a i se înfățișa, să i se acopere fața cu un văl¹¹.

Cel ce este modest, plinește în sine ceea ce se spune Sf. Pavel: «Eu pedepsesc trupul meu și-l fac rob, ca nu cumva în timp ce predic altora, eu însumi să mă aflu nevrednic», și «cei care sînt ai lui Hristos și-au răstignit trupul cu patimile și cu poftele» (Gal. V, 24), căci ce face cel modest decît să mortifice trupul lui cu toate simțurile și cu toată comportarea sa, pentru ca să nu fie nici altora și nici sieși sminteală. Se știe că în starea de după păcatul lui Adam, trupul caută plăcerile senzuale, fără să țină cont de ceea ce e permis sau oprit. Uneori, aceste plăceri au o atracție deosebită, mai ales cînd sînt nepermise, revoltîndu-se împotriva facultăților superioare care ar vrea să le interzică. Deci, pentru a face din trupul nostru un slujitor util și disciplinat, trebuie să veghem încontinuu și printr-un exercițiu neîncetat să-l facem rob lui Dumnezeu, căci în caz contrariu, ne va duce la ruină.

Modestia creștină trebuie să se bazeze pe adinca convingere a nobleței pe care creștinul și-a agonisit-o prin Botez, care nu numai că l-a curățit sufletește de orice păcat, dar a făcut ca mădularele sale să fie mădularele lui Hristos și biserică a Duhului Sfînt: «Au nu știți că trupurile voastre sînt mădularele lui Hristos»? — întrebă Sf. Pavel (I Cor. VI, 15). «Au nu știți că trupul vostru este biserica Duhului Sfînt?» (ibidem, v. 19). Prin urmare, este logică și întru totui dreaptă concluzia aceluiasi Sfînt Apostol, la sfîrșitul cap. VI: «Slăviți dar pe Dumnezeu în trupul vostru și în sufletul vostru, care sînt ale lui Dumnezeu». Cel modest slăvește pe Dumnezeu în trupul său, pe cînd cel smerit o face aceasta în inima sa.

3. Modestia în viața noastră.

Trebuie să respectăm trupul nostru ca pe biserica lui Dumnezeu, ca pe un mădular ales al lui Hristos. Așadar, să-l îmbrăcăm cu haine decente, potrivite cu condiția fiecăruia, simple și modeste, dar totdeauna proprii și potrivite, fără exagerări, care de multe ori provoacă curiozitatea și stimulează poftete. Iată o regulă în această privință: fiecare să se îmbrace după starea sa, în așa fel, încît persoanele cuminți și oamenii de bine să nu poată spune: e prea, prea, și nici tinerii să nu poată

9. «Habitus mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus, aut levior, aut iactantior, aut turbidior; aut, e contra, gravior et constantior et purior et maturior aestimatur!». *Offic.*, lib. I, cap. XVIII.

10. «Speculum mentis est facies et taciti oculi mentis latentur arcana» (Ep. ad Furian vid.).

11. Metafrastes și Surius: *Vita St. Luciani Mart.* (15 oct.).

zice: e prea puțin. Dacă cochetăria și mondenismul sînt ceva deplasat la un creștin, ele se potrivesc cu atît mai puțin bisericaniilor. Și dacă ele pot avea o oarecare scuză la femei, nu pot găsi nici o justificare la bărbați. «Ferește-te de vanități..., de curiozități, păstrează — pe cît poți — simplitatea și modestia, care fără îndoială este cea mai mare podoabă a frumuseții» — spune pe bună dreptate Filoteia (*Vie devote*, III, cap. XXV).

Modestia creștină reglementează gesturile mîinilor și toate mișcările trupului, așa încît ele să se facă în mod potrivit cu onestitatea. Totul trebuie făcut nu numai în conformitate cu conveniențele vieții sociale, evitîndu-se lucrurile și gesturile care plictisesc sau supără pe alții, ci avîndu-se în vedere și intenționînd să plăcem totdeauna lui Dumnezeu, care ne vede mereu și în tot locul și care se complace de bunăcuviința fiilor Săi. Prin urmare, să evităm cu grijă ținutele molatice și afemeiate, să menținem corpul drept, fără silă și fără afectare, nici strîmb și nici atîrnînd într-o parte sau alta; să nu căutăm să ne schimbăm des poziția, să evităm mișcările făcute brusc și orice gest dezordonat și să ne ferim de a gesticula atunci cînd vorbim. Acestea sînt numai unele din multele mijloace prin care putem dobîndi stăpînire mare asupra trupului nostru, prin care plăcem atît lui Dumnezeu cît și aproapelui nostru.

De cea mai mare importanță pentru modestie e paza simțurilor noastre. Este doctrină comună a sfinților că paza simțurilor este unul din cele mai principale mijloace pentru profitul nostru duhovnicesc, așa încît dacă nu funcționează frîna modestiei asupra lor, prin ele intră moartea în sufletul nostru și al semenului nostru. După păcatul strămoșesc, omul înclină în mod dezordonat spre binele sensibil (concupiscența), căutînd să vadă, să audă, să atingă ceea ce-i place. Abuzul acestei plăceri îl îndeamnă apoi tare la sensibilitate, provocînd mari daune sufletești și trupești. Abuzul unui simț duce nu numai la abuzul continuu al simțului respectiv, dar și la abuzul celorlalte simțuri. Or, modestia apără porțile sufletului, care sînt simțurile, pentru ca să nu poată pătrunde dușmanul. Fericitul Ieronim comentînd Cartea lui Iov (cap. XXXVIII, 17), spune că porțile morții noastre sînt simțurile, căci prin ele pătrunde în sufletul nostru moartea, adică păcatul, după spusele proorocului Ieremia (cap. IX, 20): «Moartea a intrat prin ferestrele noastre». Același lucru îl afirmă Sf. Grigorie Dial.¹², cînd zice că nici un lucru nu poate fi în intelect dacă mai întii n-a trecut prin simțuri ca prin tot atîtea porți. Or, dacă într-o casă porțile sînt închise și bine păzite, totul e în siguranță, iar dacă ele stau larg deschise și fără pază, așa încît să poată intra și ieși oricine, casa nu poate sta în pace și siguranță, sau cel puțin nu va fi liniște în ea cu atîta du-te, vino. Tot așa și în cazul nostru: cei ce vor ține bine porțile simțurilor lor, vor rămîne reculeși și evlavioși; ceilalți nu vor avea nici pace, nici liniște în sufletul lor. De aceea, Cartea Sfîntă ne învață (Proverbe IV, 23): «Ferește-ți inima ta cu toată sîrguința, căci din ea țîșnesc izvoarele vieții». Cu toată grija trebuie făcut acest lucru, căci păzînd porțile simțurilor, se păzește

12. «Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu» (*Moral.*, lib. XXI, cap. 2).

sufletul — cum învață Sf. Grigorie Dial. : «Pentru a păstra curat și bun sufletul, inima, trebuie să avem o mare grijă de paza simțurilor noastre»¹³.

Prin urmare, pe bun temei și foarte luminat au spus acei Sfinți Părinți din Egipt, despre care vorbește Sf. Ioan Cassian¹⁴, că dacă vrei să dobândești o perfectă curăție a inimii și să fii evlavios și recules, trebuie să fii surd, orb și mut, deoarece ferecate în acest chip, porțile acestor trei simțuri principale, inima va fi curată, liniștită și dispusă să stea de vorbă nu cu lumea, ci cu Domnul și Dumnezeuul ei. Să fii surd, orb și mut, adică să nu auzi, să nu vezi și să nu vorbești decît ceea ce se cade.

Să ne păzim privirile noastre. Ochiul sînt dornici să vadă ceea ce le place și își satisfac această dorință curioasă foarte repede, impresionînd în chip tare sufletul și trezind în el gînduri și dorințe care trag în urma lor și voința. Ei sînt poarta cea mai deschisă pentru impresii și pentru păcate și, prin urmare, trebuie educați să nu privească lucruri care pot să ducă la rău, căci de multe ori «a privi înseamnă a dori»¹⁵. Există, fără îndoială, priviri culpabile care vatamă nu numai pudoarea, ci însuși castitatea; de acestea trebuie să ne ferim cu totul, așa cum ne povățuiește Mîntuitorul (Matei V, 28) : «Oricine se uită la femeie ca să o poltească, iată, a păcătuit cu ea în inima sa». Privirea unei femei străine cu o dorință păcătoasă e reprobata aci foarte aspru. Prin analogie, același lucru este valabil și invers, adică privirea unui bărbat de către o femeie. Există și priviri foarte periculoase, atunci cînd se fixează obiecte sau persoane care din firea lor pot naște ispite. Iată de ce Sfînta Scriptură învață la Eclesiastic (cap. IX, 5-10) : «Să nu privești o fată ca nu cumva să te smîntești în frumusețea ei... Nu privi în jur pe străzile orașului... Din cauza frumuseții femeii au pierit mulți și pentru ea se aprinde poarta ca un foc». Prin urmare, trebuie să ne abatem privirea de la orice obiect periculos, oricît ar fi el de atrăgător, căci privirea unui obiect seducător este capul Meduzei, care poate face piatră pe cel ce o privește. Opreliștea este cu atît mai valabilă cu cît moda femeiască este de cele mai multe ori o adevărată și continuă ispită pentru om.

Interzicerea de a privi din curiozitate și apoi din deprindere anumite obiecte și persoane privește cu aceeași seriozitate și ilustrațiile din reviste, statuile, picturile și reproducerile fotografice de orice fel. Nici arta însuși nu este scutită, căci nici un privilegiu artistic nu poate face ca o figură, un chip imodest să nu prezinte primejdie pentru cel ce-l privește.

Datoria de a evita cu grijă privirea a ceea ce poate fi nociv pentru suflet ne duce în chip logic la opreliștea de a nu lua parte la spectacolele indecente, căci acolo primejdia este mult mai mare. Dacă tablourile nemedeste sînt pe drept condamnabile, fiindcă înfățișează ochiului și caută să imprime în mintea noastră imagini periculoase, cu cît e mai primejdios să asisti la o scenă unde totul este real, unde în loc de culori moarte,

13. «Unde nobis ad custodiendam cordis munditiam exteriorum quoque sensuum disciplina servanda est» (*Moral.*, lib. XXII, cap. 2).

14. *De inst. coen.*, lib. IV, cap. 41.

15. V. Hugo, *Omul care ride*, Editura Tineretului.

sînt persoane vii, ochi aievea, înflăcărați, pasionați, care varsă lacrimi ? ¹⁶. Acest lucru este și mai valabil pentru filme, unde de multe ori nu se respectă legea modestiei și se reprezintă, cu toate subsidiile acestei arte, figuri și scene seducătoare, ațîțătoare și de multe ori neobrăzate.

Pentru a deveni stăpîni pe ochii noștri, trebuie să-i potolim, asemenea unor cai focosi, negîndu-le din cînd în cînd ceea ce le trezește curiozitatea, chiar dacă nu prezintă nici o primejdie acest lucru. Iar în privința modestiei ochilor, e minunat ceea ce spunea un iubitor de Dumnezeu: ochii privind spre pămînt te ajută să-ți poți ține inima în cer.

Paza auzului este și ea de importanță capitală, căci «obiceiurile bune le strică vorbele rele» (I Cor. XV, 33). «Vorba murdară căzînd într-o inimă slabă, se împrăștie și se întinde ca o picătură de ulei pe haină și uneori stăpînește sufletul, umplîndu-l cu mii de gînduri și de ispite necurate, căci precum veninul trupului intră pe gură, așa cel al sufletului intră prin urechi» ¹⁷. Dacă e atît de periculoasă o singură vorbă obscenă, ce trebuie să se spună despre o conversație de acest fel ? Nici un om și mai puțin nici un tînar nu e scutit de primejdia unei molipsiri morale ; prin urmare, fiecare trebuie să evite tovărășia și prietenia aceluia care avînd o inimă murdară, scoate din gură vorbe urite și se complăce în conversații imorale. Iar cînd nu poți protesta și ești obligat să ascuți așa ceva, trebuie să fii atent să nu dai nici un semn de aprobare, nici chiar cu un surîs. Și, deoarece poezia și cîntarea dau cuvîntului o putere și mai mare, cu o grijă și cu o atenție deosebită trebuie să zăvorîm urechile față de cîntările murdare și lascive.

Nici simțul pipăitului nu poate fi lăsat de capul lui. Modestia face ca omul să evite orice contact cu alte persoane care nu e de lipsă și care poate însemna o excitare a senzualității. În această privință spune atît de frumos un autor ¹⁸ : «Trupurile omenești se aseamănă cu sticla, care nu poate fi purtată fără primejdia de a se sparge, dacă se atinge una de alta, și cu fructele, care deși neatinse și coapte, se strică dacă se ating». Iar un mare educator al tineretului spunea mereu : «Fiilor, nu vă atingeți unul de altul nici chiar în glumă» ¹⁹.

De foarte mare importanță e moderarea limbii. Vorbele murdare sînt pentru toți o rușine care nu face decît să dezonoreze pe om ; pentru creștin, a cărui limbă a fost sfințită de Singele lui Hristos, ele sînt un păcat enorm, care de cele mai multe ori sînt motiv de smînteală, de scandal pentru aproapele nostru. «Nici un cuvînt urît să nu iasă din gura voastră, ci numai ce e bun spre zidirea lipsei, ca să dea dar celor ce îl aud», ne învață Sf. Pavel (Epistola către Efeseni IV, 29), iar mai departe (cap. V, 3-4), ne spune : «Nici vorba de rușine și vorba nebu-nească și vorbele proaste, care sînt necuviincioase, să nu se numească întru voi».

16. Bossuet, *Max. et reflexionis sur la commédie*, n. 4.

17. *Introd. à la vie dévote*, p. III, cap. 25.

18. Francis de Sales, *Introd. à la vie dévote*, p. III, c. 25.

19. Filip Neri, sec. XVI.

Nu sînt scuzabile nici aluziile voalate la lucrurile rușinoase, dimpotrivă, «cuvintele murdare, dacă sînt spuse în mod voalat, artificial și subtil, sînt fără seamăn mai veninoase, deoarece, precum o săgeată cu cît e mai ascuțită cu atît mai ușor pătrunde în corp, tot astfel cu cît e mai ascuțită și mai rafinată vorba, cu atît pătrunde mai mult în suflet»²⁰. Să nu uităm nici ceea ce spune Sf. Apostol Iacob (cap. III, 2): «De nu greșește cineva în cuvînt, acela este om desăvîrșit».

Sfinții au considerat ca un lucru foarte important pentru evlavie și pentru trăirea creștină, tăcerea. Prin urmare, nu vorbind de rău, nu vorbe murdare, nu vorbe de clacă, ci silențiu, iată ce duce sufletul spre Domnul. Sf. Ambrozie și Fericitul Ieronim, comentînd cuvintele Ecclesiastului (III, 7): «Vremea de a tăcea și vremea de a vorbi» amintesc că Pitagora, primul lucrul pe care-l învață discipolilor, săi, era că ei trebuiau să tacă cinci ani, pentru ca prin această tăcere îndelungată să uite ceea ce ar fi auzit de rău și ascultîndu-l pe el, să învețe ceea ce trebuiau să vorbească după aceea, și astfel să devină maeștri ai cuvîntului. Apoi conchide astfel: «Prin urmare, să învățăm și noi mai întîi a nu vorbi, pentru ca după aceea să ne pregătim a vorbi»²¹. Iar în alt loc, Fericitul Ieronim²² spune: «E mare și minunat lucru silențiu și nu e altceva decît mama gîndurilor foarte înțelepte». Alți sfinți observă că Dumnezeu vorbește inimii în singurătate și nu în zgomotul lumii, — după spusele Domnului la proorocul Osea (II, 14): «Îl voi duce în singurătate și voi vorbi la inima lui». Prin urmare, ce folosește singurătatea frupului, dacă lipsește cea a inimii? — se întrebă un sfinț²³. Iar dacă vei fugi de vorbăria zadarnică și de umbletul vagabond, de curiozitatea de a auzi noutăți și povești, vei găsi timp suficient și potrivit pentru a te ocupa de sfintele cugetări (meditații)²⁴. Să mai ținem seama și de ceea ce ne spun proorocii (XIII, 3): «Cel ce păzește gura sa, păzește sufletul său».

Modestia pune pază atît simțurilor externe, cît și minții și inimii.

Să aperi și să păzești mîntea de gînduri necurate sau de mîndrie, comportă o luptă aspră și îndelungată cu noi înșine. Dată fiind înclinarea dezordonată spre plăcere sensibilă, secundată de diavol și de lume, e explicabil că mai repede sau mai tîrziu, vom avea atari gînduri care să ispitească viața noastră. În fața lor, modestia nu se pleacă, ci luptă necontenit, încredințată de victorie prin ajutorul aceluia care nu permite să fim ispitiți peste puteri. Este însă datoria noastră de a ne păzi simțirea și de a evita pe cît putem ceea ce poate provoca atari gînduri.

Trebuie de asemenea să ne împotrivim curiozității nesănătoase care vrea să știe totul, și mai ales ceea ce interesează senzualitatea. Este

20. *Ibidem*.

21. «Discamus itaque et nos prius non loqui, ut postea ad loquendum ora reseremus». Eccl III, 7.

22. «Praeclara ergo res est silentium, nihilque aliud quam mater sapientissimarum cogitationum» (*In Regul. Monach.*, cap. XXII).

23. «Quid prodest solitudo corporis, si solitudo defuerit cordis?». Grig. Dial., *Moral.*, lib. XXX, cap. 12.

24. Toma de Kempis, *Imitatio Christi*, lib. I, cap. 20.

foarte recomandabilă aci apărarea preventivă, alungind gândurile inutile și frivole, deoarece acestea dispun la gânduri necurate, precum și obișnuința de a gândi la lucruri bune și evlavioase. În această luptă, se recomandă, împreună cu rugăciunea, alungarea imediată a gândurilor rele, căci e mai ușor a te împotrivi intrării acestora în minte și în inimă decît a le alunga după ce au intrat. Ajută foarte mult în acest caz să abați mintea de la ele la alte lucruri și să muncești intens. «Mortificarea gândurilor zadarnice este moartea gândurilor rele» — spun sfinții²⁵.

Modestia pune pază inimii, adică ne îndeamnă să nu ne lăsăm cuprinși de afecțiuni periculoase sau necurate. Importanța acestei griji își are explicația în faptul că, în timp ce ușor împiedici formarea unei afecțiuni noi, devine apoi imposibil să renunți la ea, după ce s-a format. Dar un sentiment și o afecțiune nepermisă constituie ruina inimii.

Fără îndoială că o prietenie adevărată este un lucru de mare preț. Dar și aci trebuie să fie cu băgare de seamă creștinul, căci de multe ori, sub acest nume se poate ascunde o legătură primejdioasă, dacă nu de-a dreptul necinstită.

Sfîntă și curată este afecțiunea care unește pe om cu femeie în legătura căsătoriei. Dar e însăși paza inimii, care evitînd afecțiunile nepermise, pregătește și apoi păstrează trează fericirea din cadrul familiei. Iar familia, din voia Celui Prea Înalt, este paza cea mai sigură a modestiei, căci din voia Lui, relațiile dintre membrii aceleiași familii sînt înzestrate cu un instinct nobil de pudoare, așa încît intimitatea lor este pe cît de plăcută, pe atît de curată²⁶. În sînul familiei, mama are rolul de a fi maestra și paznicul fără seamăn al modestiei copiilor, dacă bineînțeles este conștientă ea însăși de importanța acestei virtuți.

Concluzie. Din cele spuse mai sus, rezultă clar cît de importantă este virtutea modestiei și în același timp cît de delicată este, impunînd celui ce vrea s-o practice griji multe, renunțări și jertfe fără capăt. Cît ar li însă de mari și de multe jertfele pe care le-am face, mult mai mari sînt cîștigurile pe care ea ni le oferă: ea ne cîștigă dragostea lui Hristos, care a practicat-o toată viața; ea ne cîștigă bunăvoința Maicii Sfinte, Maica smereniei și a modestiei, făcîndu-ne dragi îngerilor și asemenea sfinților. Modestia creștină — comportînd o continuă victorie asupra noastră — este un izvor nesecat de vredniciei personale.

Pentru tineret, este fortăreața curățeniei; pentru femeii, podoaba cea mai de preț, iar pentru bărbați, semnul cel mai evident al bărbăției lor. Să ne-o însușim cu toții, s-o practicăm mereu, pentru a ne bucura cît mai mult de foloasele ei!

I. VESA

25. A. Tanquerey, *Précis de Théologie ascétique et mystique*, ed. VII, p. 504.

26. Augustin, *De civitate Dei*, XV, 16.

ELEMENTE DE ARTĂ PICTURALĂ ȘI SCULPTURALĂ LA BISERICA MINĂSTIRII SINAIA

Poteca de altădată, care ținea malul Prahovei și străbătea munții Bucegi prin pasul Predeal, unde începe și coborișul către Țara Birsei, a fost înlocuită cu drumul de fier și cu șoseaua asfaltată București-Ploești-Sinaia-Predeal-Brașov.

Valea începe a se strîmta încă de la Comarnic. De aci încolo, de o parte și de alta a râului ce-și mîină apele sărînd peste prundișul din matcă, se desprind și se respiră poteci și potecute, care duc spre așezări omenеști mai depărtate. Pe una din aceste poteci care se desface de la c curmătură, cam din dreptul gării Sinaia de astăzi, apuci calea către Muntele Furnica (Molomoțul de altădată), și după ce ai urcat cîteva ceasuri, te allii pe o culme plesuvă, îmbrăcată cu iarbă mătăsoasă și străjuită de un vîrf ce-i zice «Vîrful cu Dor», în amintirea ciobanului stîns acolo, într-o primăvară, de dorul oilor care nu mai soseau.

Se cîntă și astăzi, la nunți și la petreceri, în părțile de munte : «La Sîntă Măria Mare / Cobor oile de vale / Și se duc și nu mai vin / Pîn-la Sfîntul Constantin», căci petrecerea pe munte cu oile nu ține decît de prin luna mai pînă prin septembrie, preț de patru-cinci luni, după care, oile și ciobanii «cobor la vale», la iernatic, la baltă sau la tirle.

De pe acest «Vîrf cu Dor», dacă privești în zare, ai în stînga Muntele Piatra Arsă, mai încolo Omul, iar în față, peste apa Prahovei, Muntele Piscul Ciinelui, îmbrăcat în păduri întunecoase de brad. Apa râului șerpuieste în adîncul văii, ca un balaur cu solzi de argint, iar pe marginea ei se întinde calea ferată, însoțită de șoseaua asfaltată, cu aceeași destinație : București-Ploești-Brașov. Casele, ca niște cutii prinse de coasta muntelui uriaș de sub «Vîrful cu Dor», ascund într-o latură vechea așezare a spătarului Mihai Cantacuzino : Mînăstirea Sinaia.

Pentru iubitorii frumuseților munților Bucegi, în drumul lor spre altă mînăstire : Peștera Obîrșia, și de la această așezare, din gura grotei, spre casele lor sau spre alte locuri, Mînăstirea Sinaia era și a rămas

și aslăzi chiar, un loc de popas pentru întremare la coboriș, pentru pregătire la urcuș.

Odinioară, un popas în acest loc era bine venit pentru pustietatea locului și înconjurul primejdiilor de tot felul, căci între zidurile înalte și în chiliile primitoare de oaspeți, călătorul se putea odihni fără teama vreunei rele întâmplări, la vreme de noapte mai ales. Un număr de slujitori înarmați, cu anume îndreptățiri domnești, stătea de veghe și asigura liniștea și tihna viețuitorilor și a oaspeților din minăstire.

Prin dosul chiliilor, spre latura de miază-noapte, aleargă prin fundul unei văiugi apele Peleşului, ale cărui izvoare țîșnesc din coasta muntelui vecin, reci ca gheața și limpezi ca de cristal.

Numele de «Sinaia» i-a fost dat acestui loc de ctitorul minăstirii, spătarul Mihai Cantacuzino, după numele muntelui Sinai, «îndemnându-se de multa dragoste și evlavie ce avea către sfântul și de Dumnezeu umblatul Muntele Sinai», precum singur a mărturisit la Adrianopol patriarhului ecumenic Gavriil, în sobor, ceea ce patriarhul arată prin scrisoarea sa din 18 octombrie 1702¹. Un alt patriarh, Hrisant al Ierusalimului, confirmă în 1717 că acest nume de «Sinaia» i-a fost inspirat spătarului Mihai Cantacuzino «după asemănarea Sfântului Munte Sinai...», de vreme ce se află această sfântă minăstire în acel munte pustiu și pietros, pentru greul strămtorii căilor, căci umblet și trecere de care n-au să se folosească cu aducere de povară mare, ci toată hrana ei în greu și în necaz pre mîini o frage și o suie².

În anul 1682, spătarul Mihai Cantacuzino, împreună cu mama sa, doamna Ilinca, și fiica acesteia, Stanca, sora lui Mihai deci, a fost în pelerinaj la Ierusalim. Cu acest prilej, spătarul a fost și la Muntele Sinai³. După o legendă, numele de «Sinaia» l-a dat spătarul Mihai Cantacuzino în amintirea unei întâmplări a lui de la Muntele Sinai, și anume că fiind urmărit de niște turci, și-a găsit scăparea în ascunzișurile aceluia munte. După o altă legendă, Minăstirea Sinaia este locul în preajma căruia ctitorul ei a scăpat de urmărirea gonacilor trimiși de Grigore Ghica în 1672 — în a doua domnie — pentru a prinde și a aduce viu sau mort pe spătarul Mihai, cînd iarăși se abătuse urgia asupra familiei postelnicului Constantin Cantacuzino, tatăl lui Șerban, pe care Grigore Ghica îl ucise la Snagov, în prima sa domnie.

Așezarea Minăstirii Sinaia în locul în care se află, este pe un munte a cărui proprietate o avea spătarul Mihai, după cum cea mai mare parte a munților, cum și a moșiilor din partea de nord a ținutului Prahova (Săcuenii de odinioară), aparținea bogatei și puternicei familii a Cantacuzinilor, de al cărei nume sînt legate ctitoriile de la Poiana, Lespezi, Filipeștii de Pădure, Măgureni, Călineștii și altele din acestea și din alte părți de loc.

1. Diač. prof. Gh. Moisescu, *Minăstirea Sinaia*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LXXII (1954), nr. 2-3, febr.-mart., p. 314.

2. *Ibidem*, pp. 314-315, după Al. Gălășescu, *Sinaia*, pp. 63-63.

3. *Ibidem*, p. 313, nota 2.

Printr-un așezământ al ctitorului, Mînăstirea Sinaia depindea de Mînăstirea Colțea din București, o altă ctitorie a spătarului Mihai Cantacuzino, a cărei evlavie pentru ctitorii religioase este arătată și de alte așezări de acest fel. Intre acestea, amintim biserica din Fundenii Doamnei, din marginea de est a Bucureștilor, împodobită în exterior cu stucaturi în relief, datorită meșterilor străini de care s-a folosit — ca de altminteri și pentru sculptura în piatră — la mînăstirile Sinaia, din R. Sărat și la Colțea din București.

Piatra de Sinaia pe care a folosit-o la aceste trei mînăstiri este de calitate inferioară, prea nisipoasă, din care pricină s-a măcinat în cursul anilor și s-a degradat în unele părți destul de grav.

Biserica din Fundenii Doamnei mai are un ctitor alături de spătarul Mihai Cantacuzino, pe ginerele acestuia, Dumitrașcu Racoviță, iar mînăstirea din R. Sărat, a cărei biserică poartă tot hramul «Adormirea Maicii Domnului», îl are de ctitor și pe Constantin Brîncoveanu, nepot de soră al spătarului.

Ctitorul Mînăstirii Sinaia și alți binefăcători au înzestrat-o cu moșii, vii, case, prăvălii, mori, locuri de tîrg, puțuri de păcură etc., pentru ca viețuitorii dintr-însa să nu ducă lipsă, iar cei care poposeau în drumurile lor și în cuprinsul acestui locaș, să aibă îndestul cele trebuitoare hranei și odihnei.

Moșiile Mînăstirii Sinaia au fost multe și cercetători asidui le-au urmărit documentele, ca și pe ale altor donații, și ne-au aflat numele tuturor pe care le notăm la locul cuvenit.

Pentru buna chivernisire a acestei averi pe care aveau s-o administreze epitropii Mînăstirii Colțea din București, de care atîrna Mînăstirea Sinaia, Mihai Cantacuzino îi rînduiește un «ctitoricesc așezământ», un regulament de folosință a bunurilor pe care unii cercetători din zilele noastre îl așează — pentru binecuvîntate motive — prin anul 1711³. Bunurile numeroase ce aveau să fie administrate, potrivit acestui așezământ, cu ale căror venituri mînăstirea își putea acoperi toate nevoile, aveau să fie administrate potrivit acestui ctitoricesc așezământ și, pentru ca ctitorii să aibă cunoștință de ele, le înșirăm în notă⁴.

Așezământul ctitoricesc al spătarului Mihai Cantacuzino, privind Mînăstirea Sinaia, amintește, prin cuprins, formă și vocabularul folosit, vechi documente similare, cum sînt inscripțiile din fațada bisericii lui Neagoe de la Curtea de Argeș, — care și acestea sînt inspirate din învățăturile lui Neagoe către fiul său, Teodosie, — ele însele derivate din lucrări asemănătoare, cunoscute încă din vremea imperiului bizantin⁵.

4. Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 315.

5. *Ibidem*, p. 315, notele 9, 10, 11, 12, 13. Moșiile: Amaru, Balogu, Dudești de Baltă, Pelini, Hizești, Săraca, Mălița, Delnița, Podeni, Mănci, Schiulești, Făcăeni, Poiana, Slobozia și Tigoii; munții: Măguri, Clăbucețul, Bobul, Furnica, Piscul Cînelui, Doamnele, Găguțul, Podul Izvorului, Valea Rea, Poiana Țapului, Valea Cerbului, Piatra Arsă, Pietricica, Șețu, Neagrașul, Fundurile, Siliștea, Podurile și Podurile Cioarii; vii: Valea Teancului, Filipești, Pelina, Cernătești, Bălțați și Scăeni; locuri de tîrg în Valea Negovanilor și la Urfăți; o prăvălie în București, case, moară și cîrciumă în Cîmpina.

În partea introductivă, actul vorbește de bunătățile și darurile multe pe care Dumnezeu le împarte oamenilor, care la rîndul lor sînt datori să împartă și ei aceste daruri celor ce sînt lipsiți, pentru care vor primi răsplată cuvenită.

Vorbînd de milostenie, acest dar dumnezeiesc «cu care se hrănesc lipsiții și streinii, căreia înșiși aceea se face povață celor ce o lucrează și-i duce tocmai la ceruri înaintea lui Dumnezeu», arată că ea este aceea care «desleagă legăturile păcatelor și gonește întunericul, stinge matca focului și învrednicește pe cei ce o fac de se aseamănă cu Dumnezeu»⁶.

Că însuși Dumnezeu se bucură primind milostenie, cum spune Sf. Ioan Gură de Aur, după cuvîntul Evangheliei că «întind mîna Mea și-Mi este drag să iau hrană de la tine și nu-Mi este rușine a zice că am fost flămînd și M-ați hrănit, sau setos și M-ați adăpat, sau bolnav și străin și M-ați căutat»⁷.

După această introducere, ctitorul intră în subiect și arată că din cele cu care a fost miluit de Dumnezeu a zidit din temelie «un schițșor numindu-se Sinaia, după asemănarea Sinaiei celei mari, întru slava și lauda lui Dumnezeu și întru cinstea *Adormirei stăpînei noastre Maicii Sf. Sale*»⁸, deci același hram ca și la R. Sărut.

Scopul pentru care a ridicat acest schit este arătat mai departe, acolo unde e vorba de locul în care este zidit, și anume «pe apa Prahovei, la pustie, sub muntele Bucegiului (unde mai înaintea zidirii acesteia se află Sîhaștrii, acolo la pustia aceasta și neputînd trăi de tilhari, de vreme ce pe acele vremi, lăcașurile tilharilor, mai osebit de alte locuri acolo era), a fi zidirea aceasta sihaștrilor acelora și a altora după dînșii, umbrire și liman de odihnă și de adăpostire»⁹.

Documentul este prețios prin aceea că se confirmă o viață de pustnicie a celor care căutau liniște sufletească, departe de așezările omenești zgomotoase, cu mult înainte de înființarea schitului, viață pe care așezămîntul ctitoricesc n-o desființează, ci o ajută în sensul că la Mînăstirea Sinaia sihaștrii se adunau, își primeau hrana, — de obicei sîmbăta și duminica —, făceau rugăciuni de obște și apoi se întorceau în pustietate.

O altă parte duceau viață de obște în cuprinsul mînăstirii, în chiliile inconjurate de zid. Normele de viață erau însemnate și ele în așezămîntul ctitoricesc, în care se precizează că «rînduindu-se și obiceiul

Pe lîngă cele de mai sus, prin hrisovul din august 1733, voievodul Grigore Ghica dă dreptul Mînăstirii Sinaia să aibă stăpînire peste «trei fîntîni de păcură isvoritoare și o groapă în care să se lucreze păcura» (*ibidem*, p. 316).

6. P. Ș. Năsturel, *Invățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisaniiilor de pe biserică*, în rev. «Mitropolia Olteniei», an. XII (1960), nr. 1-2, ian.-febr., pp. 12-13; V. Brătulescu, *Ioanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXIX, (1961), nr. 7-8, pp. 775-786.

7. Al. G. Gălășescu, *Ejoria Spitalelor Civile din București*, București, 1899, pp. 919-920.

8. Al. Ștefulescu, *Mînăstirea Tismana*, București, 1909, pp. 167 și urm.

9. Pr. N. Șerbănescu, *Mînăstirea Dealu*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LXXII (1954), nr. 2-3, febr.-mart., pp. 292-293, cf. *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVII*, B. III, p. 301.

mănăstioarei aceștia sihăstrește, peste tot anul a nu mânca dulce, avînd deslegare numai la praznicile împărătești și ale sfinților celor mari și Sîmbeteilor și Duminicilor. Iar cei ce locuiesc în pustie, în viața lor sunt în post».

În ce privește alegerea starețului, așezămîntul ctitoricesc preciza că aceasta se va face numai dintre călugării acestei mînăstiri, în nici un caz din străini. Pentru păstrarea acestui obicei, ctitorul a obținut prin două hrisoave întărirea cu blestem a acestor rînduiești, atât de la patriarhul Samuil al Alexandriei, cît și de la Hrisant al Ierusalimului¹⁰. În nici un caz, alegerea de stareț nu se putea face, fără știrea episcopiei mînăstirii Colțea din București, sub a cărei oblauduire era trecută mînăstirea Sinaia și de la care primea anual 100 taleri pentru acoperirea diverselor nevoi. În schimb, călugării «din schit, cum și cei după afară, din pustie», erau îndatorați a se ruga pentru iertarea păcatelor ctitorilor vii și morți, pentru domnii și mitropoliții țării și pentru întreaga țară.

Actele mînăstirii. O dată cu înzestrarea mînăstirii cu o moșie, un munte, o casă, o vie etc., ctitorul sau binefăcătorii de mai tîrziu au însoțit donația lor și de cîte un document lămuritor, iar chivernisitorii acestor bunuri, stareții de altădată, au purtat grijă ca aceste documente să se păstreze pentru a justifica oricînd titlul în baza căruia mînăstirea stăpînea un bun sau avea dreptul de a fi scutită de anumite îndatoriri. Pe lîngă aceasta, pentru paza mînăstirii, a viețuitoarelor și a oaspeților în-țimplători împotriva atacurilor răufăcătorilor — de care fac vorbire documentele timpului că mișunau prin aceste locuri tari —, voievozii de pe vremuri, începînd cu Constantin Brîncoveanu, au acordat scutiri de biruri și de corvezi unui număr de 40 de locuitori din satul Trăisteni, în scopul arătat.

Astfel, prin hrisovul din 15 ianuarie 1698, Constantin Brîncoveanu acordă mînăstirii Sinaia 100 taleri de la Ocna Slănicului și tot el, prin hrisovul din 9 martie 1701, dă 40 de oameni cu arme și cu vîtaful lor, care să păzească de tilhari mînăstirea și pe viețuitorii din ea¹¹.

Tot astfel, Ștefan Cantacuzino, prin hrisovul din 25 iunie 1714, hotărâște ca Mînăstirea Sinaia să poată ține 10 case de oameni străini pe moșia ei din Cimpina¹². Pe lîngă cele de mai sus, Ștefan Cantacuzino,

10. Fiindu-ne cunoscuți anii de păstorie ai acestor patriarhi, Pr. prof. Gh. Moisescu propune emendarea datei 7202 în 7220 ($K=20$ în loc de $B=2$), care se pot confunda cu ușurință, și mai ales că la data de 1693, nici unul, nici altul din cei doi patriarhi nu erau în scaun (Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 315, nota 8). Totuși, scrisoarea patriarhului ecumenic din 1702, privind problema Mînăstirii Sinaia ar fi un indiciu că la acea dată «ctitoricescul așezămînt» exista. Dacă la aceasta adăugăm și faptul că pe bolțile pridvorului bisericii Mînăstirii Sinaia aflăm scene ca acelea care se referă la acte de milostenie, de care se face vorbire și în ctitoricescul așezămînt, deci chiar din început, de la înființare, atunci sîntem îndreptățiți a crede că așezămîntul respectiv a fost redactat fie concomitent cu înființarea mînăstirii, fie în primii ani, și în acest caz, emendarea propusă nu mai e necesară.

11. Al. G. Gălășescu, *op. cit.*, p. 924.

12. *Ibidem*.

prin hrisovul din 26 iunie 1714, întărește și dania de 100 taleri lăcută de Brîncoveanu din veniturile oanei Slănicului¹³.

La rîndul său, Nicolae Mavrocordat, cu hrisovul din 20 aprilie 1716, întărește daniile lui Brîncoveanu și Ștefan Cantacuzino, iar Ion Mavrocordat, prin hrisovul din 28 aprilie 1717, a rînduit ca acei 40 de oameni cu arme și cu vâtaful lor să fie recrutați din satul Trăisteni din apropiere¹⁴.

Toate aceste danii sînt confirmate și de patriarhul Hrisant al Ierusalimului¹⁵. Și alți domni au dat mile și au întărit daniile mai vechi pentru Mînăstirea Sinaia. Intre aceștia se află Mihai Racoviță, cu hrisovul din 30 mai 1731, cu cel din 28 martie 1742; Grigore Ghica cu hrisoavele din 4 august 1733, 20 iulie 1735 și 11 mai 1752; Ion Gheorghe Caragea, cu hrisoavele din septembrie 1782 și 31 martie 1813; Mihail Șuțu, cu hrisovul din noiembrie 1783; Alexandru Șuțu, cu hrisovul din 2 noiembrie 1819; Grigore D. Ghica, cu hrisovul din 13 octombrie 1825 etc.¹⁶.

Stareții. Pînă în zilele noastre, de la întemeierea mînăstirii, din 1695 și pînă în acest an, 1962, s-au perindat la conducerea Mînăstirii Sinaia 18 stareți; cel de al 16-lea, arhimandritul mitrofor Serafim Georgescu, păstrîndu-și calitatea de stareț onorific și în 1961, fiind în vîrstă de 95 de ani. Primul stareț a fost Nicodim ieromonahul, în anii 1695-1721; al doilea, care a înfrînt și dispozițiunile așezămîntului ctitoricesc, fiind străin și de mînăstire și de neam, este Dionisie, fost episcop al Tirului, grec de neam, care a fost înlăturat apoi de Nicolae Mavrocordat, în 1723¹⁷; al treilea a fost Mitrofan, între 1723 și 1731, cînd a trecut la Poiana, în locul său alegîndu-se Partenie. Acesta a stărețit pînă în 1737, cînd a fost urmat de Nifon, care a păstorit aici timp de 36 de ani, adică pînă în 1773, timp în care s-a ocupat de adunarea tuturor documentelor privitoare la această ctitorie, de reparația mînăstirii și de buna ei chivernisire. Al șaselea în ordine este Visarion, care a condus mînăstirea Sinaia între 1773 și 1781, după care a urmat Isidor, între 1781 și 1791, iar al optulea, Damaschin, care păstorește între 1790 și 1802. Al nouălea stareț, care păstorește din 1802 pînă în 1829, este Justin, iar al zecelea, între 1829 și 1843, este Ioasaf, ales și susținut de călugări, potrivit așezămîntului ctitoricesc. Al 11-lea, Paisie arhimandritul, păstorește între 1843 și 1859. În timpul acestui stareț s-a terminat de zidit biserica mare și s-au construit casele din jurul ei, în 1846. Al 12-lea stareț a păstorit între 1859 și 1877; a fost arhimandritul Onufrie. Arhimandritul Ghermano a stărețit între 1877 și 1888, și e al 13-lea. Al 14-lea e arhimandritul Nifon, supranumit al doilea, care a condus Mînăstirea Sinaia din 1888 pînă în 1909, cînd a plecat la Locurile Sfînte și a murit

13. *Ibidem*, p. 924.

14. *Ibidem*, p. 925.

15. *Ibidem*, p. 925.

16. *Ibidem*, p. 925; Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 316; Arhim. Serafim Georgescu, *Sfînta mînăstire Sinaia*, Ploești, 1936, pp. 52-54.

17. Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 317.

la Marea Tiberiadei. Dionisie arhimandritul e al 15-lea și conduce mănăstirea pînă în 1929¹⁸, cînd e adus cel de al 16-lea, părintele arhimandrit Serafim, care a condus efectiv această mănăstire pînă în 1950, cînd a fost trecut în rezervă, păstrîndu-și calitatea onorifică dar cedînd conducerea administrativă noului stareț, arhimandritul Valerian iar mai apoi arhimandritului Ilarion Marin, conducătorul actual.

Cercetări mai recente au corectat unele date în înșirarea stareților și au adăugat nume noi. Așa e cazul cu anii de stăreție ai lui Damaschin monahul, care încep în 1790¹⁹ în loc de 1791, și cu numele «bătrînului stareț Rafail, care împreună cu doi călugări au luat clopotele și odoarele mînăstirii și după ce le-au îngropat, în timpul războiului austriac din 1787-1791, au fugit în Transilvania»²⁰.

Fapte și întâmplări în trecutul mînăstirii. Ridicată într-un loc, «la pustie», unde mai înainte nu se putea trăi de răul țîlharilor, Mînăstirea Sinaia avea să cunoască și zile de pace, dar și zile grele, căci în timpul răzmerițelor întîmplăte în cursul anilor, pribegii din sudul Carpaților, din șesul muntean, ca și cei din Transilvania, și-au aflat aici un loc de adăpost în fața urgiei.

Cu mult înaintea ctitoriei acesteia — a spătarului Mihai Cantacuzino — se pomenește de un schit ridicat sub poalele Muntelui Molomoț, cu hramul Sf. Nicolae, căruia în 1581, Mihnea Voievod îi face danie două vaduri de moară, iar în 1626, Alexandru, fiul lui Radu Mihnea, îi confirmă alte danii.

Un vestit haiduc din Breaza, Nicolae Grozea, călugărindu-se, s-a retras, în sec. XVI, în acest schit, a reconstruit biserica din lemn și și-a slîrșit aici zilele.

Monahii acestui schit duceau viață de pustnici, trăind risipiți prin vîgăuni timp de șase zile din săptămîină și întrunindu-se numai sîmbătă seara, la rugăciune; rămîneau la schit și duminică, la slujba Liturghiei, iar luni dimineața plecau din nou spre locurile lor de sihăstrie, cu hrana ce li se împărțea de la mînăstire.

Locul unde se înălța odinioară biserica acestui schit de pe Muntele Furnica este amintit astăzi de o cruce de piatră a cărei inscripție are cuprinsul acesta: «*Pentru veșnica pomenire s-a înălțat acum această sfîntă cruce în locul sfîntei și dumnezeieștii biserici cu hramul Sf. Nicolae, ce s-a ruinat în răsămîrița anului 1788. Iar la anul 1858, Sept. 1, Luni, s-a sfîntit această cruce și ca să nu rămîie în viitor necunoscut acest lăcaș, s-a înălțat aici acest sfînt monument de smeritul Victor irmonahu din mînăstirea Sinaia*»²¹.

În cursul vremii, mînăstirea a adăpostit și a ocrotit între zidurile sale pe mulți călători care se abăteau pe aici, și pe mulți băjenari fugiți de la casele lor. Nevoia de a face față acestor împrejurări și numărul tol

18. Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, pp. 41-51.

19. Diac. prof. Gh. Moisesescu, *op. cit.*, p. 317.

20. *Ibidem*.

21. Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 101.

mai sporit al acelor care băteau la porțile mănăstirii, pentru adăpost în zilele cu geruri aspre și cu ploa sau viscole, ca și al acelor care căutau ocrotire și mîntuirea vieții lor în fața urmărilor, a dus la ridicarea și a altor construcții, în afară de cele de la finele secolului XVII.

În rîndurile ce urmează, vom spiciu cîteva date mai de seamă, legate de viața Mănăstirii Sinaia, dîndu-le în ordine cronologică, pentru a fi urmărite mai ușor.

Printre cei care s-au adăpostit și au găsit ocrotire în retragerea lor către Brașov, este însuși ctitorul Mihail Cantacuzino, care în 1711, în timpul războiului ruso-turc, se adăpostește în Mănăstirea Sinaia, iar în 1716, în timpul războiului dintre austriaci și turci, au poposit tot aici mulți refugiați; între alții, sora ctitorului, Maria Dudescu, și fiul său, stolnicul Dudescu. De aici au plecat la Brașov, de unde s-au întors după încheierea păcii din 12 iulie 1718²².

În anul 1716 a pierit la Adrianopol, sugrumat de turci, împreună cu fratele său, stolnicul Constantin cel învățat și cu fiul acestuia, Ștefan, domnul țării, însuși ctitorul Mihail Cantacuzino.

Se pare că după moartea năpraznică a ctitorului, nici episcopii Mănăstirii Colțea nu și-au făcut datoria față de cele cuprinse în ctitoricescul așezămînt, căci în 1721, egumenul Nicodim al Sinaiei se găsea în proces cu ei, pentru neplata pe 4 ani a celor cîte 100 de taleri anual, stabiliți pentru cheltuielile Mănăstirii Sinaia din veniturile ocnelor de sare de la Slănic²³. În același an, 1721, o altă pacoste se abate asupra mănăstirii, prin așezarea aci a unui episcop grec, Dionisie proin Tîru, care sub cuvînt că face îmbunătățiri, cum arată inscripția din 20 mai 1720, așezată deasupra porții de la intrare, din latura de est, după ce cîștigă încrederea călugărilor și a mitropolitului, împotriva prevederilor așezămîntului ctitoricesc, ia asupra sa întreaga administrare a bunurilor. Administrarea acestui străin a fost așa de rea, încît «prăpădind toate ale mănăstirii», a determinat pe Nicolae Mavrocordat de «l-au lipsit de acolo cu mare minie», cum arată documentele timpului²⁴. Ecoul relei administrări răsună și prin 1752, cum aflăm dintr-un document al lui Grigore Ghica, din 11 mai al acelui an, în care Dionisie este arătat ca un «om năpraznic și de Dumnezeu netemător»²⁵.

Amintirea acestuia ne-o păstrează inscripția de care am vorbit mai sus și al cărei cuprins este acesta: «*Această poartă și cu toate înouiturile cîte se văd aici au făcut părintele Dionisie proin Tîru, în zilele lui Ioan Nicolae Mavrocordat, în anul de la Adam 7228, Mai 20 [1720]*»²⁶. Anul erei noastre, 1720, e săpat în cele două laturi sub inscripția de pe latura de sus a intrării din rîndul încăperilor de jos.

22. *Ibidem*, pp. 58-59.

23. Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, pp. 316-317.

24. *Ibidem*, *op. cit.*, p. 317.

25. *Ibidem*, p. 317.

26. Cf. N. Iorga, *Țara Romînilor, I, România, jud. Prahova*, Vălenii de Munte, 1910, p. 116; Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 104, lectura greșită: protiluron pentru proin Tîrul.

Un nou război între turci și austriaci, început în 1735 și terminat în 1737, când cele cinci județe de peste Olt, luate de austriaci în 1718, sînt restituite, face din Sinaia iarăși loc de ocrotire pentru băjenari.

La fel se întîmplă în 1768, în timpul războiului ruso-turc, dar mai ales în 1770, când de teama răzbumării turcilor, pentru simpatia arătată rușilor, mulți bucureșteni au luat drumul pribegiei, către Brașov.

Primind comanda oștilor turcești, în războiul cu austriacii din 1787-1788, Nicolae Mavrogheni, domnul țării din acea vreme, își îndrumază trupele pe valea Prahovei, pentru alungarea oștilor austriace, care se aflau și în Mînăstirea Sinaia. El își așează artileria pe înălțimile din jurul Sinaiei, de unde începe să tragă cu tunurile, incendiind mînăstirea și spărgînd și zidul înconjurător. Trupele austriace părăsesc mînăstirea și caută să se retragă în grabă peste munți, urmărite de aproape de turcii lui Mavrogheni²⁷. Lupta se dă la Predeal și austriacii sînt biruiți, iar turcii se întorc la mînăstire, îi pun foc, iar mai apoi se pregătesc s-o dărîme.

Vătaful de plai își ia el sarcina s-o dărîme mai pe urmă, și astfel scapă de pieire ctitoria spătarului Mihai Cantacuzino²⁸. Nu se potolise încă larma războiului, cînd în fruntea Mînăstirii Sinaia, la 15 martie 1790, e așezat egumen Damaschin monahul, căruia mitropolitul Cosma îi dă în grijă să aducă mînăstirea «la bună și lăudată stare».

Damaschin a corespons așteptărilor și, la 7 mai 1792, cum arată pisanța, terminase paraclisul, iar la 16 septembrie 1795 isprăvea de zugrăvit și biserica al cărei acoperiș arsesese în timpul războiului, cu care prilej suferise desigur grave avarii și pictura vestitului zugrav Pîrvu Mutul. Tot lui Damaschin i se datorește zidirea caselor înalte din latura de est a cetății mînăstirii, rînduite pentru arhondărie²⁹.

Viața mînăstirească a Sinaiei își reluase mersul ei liniștit; oamenii începuseră a se deprinde cu traiul tihnit, pînă în 1802, cînd prin aprilie, cîrjalii lui Pasvantoglu, un rebel turc din Vidin, au trecut Dunărea, arzînd sate și orașe și ucigînd oameni fără nici o vină. Oștile strînse în grabă de Șuțu, domnul țării, și trimise spre Slatina ca să-i întîmpine, auzind din gura celor fugiți de peste Olt despre pîrjolul și prăpădul cîrjalilor, în loc să-i aștepte și să-i înfrunte, s-au împrăștiat ca făina orbului³⁰, fugind care încotro a nimerit. Vestea despre împrăștierea oastei lui Șuțu, înainte de a da piept cu dușmanul, s-a răspîndit în toată țara, făcînd să-și piardă capul și cei ce aveau răspundere conducerii treburilor obștești. O nouă oaste nu s-a mai adunat, încît la 15 mai 1802, Bucureștii erau în fierbere, fiecare neștiind ce cale să apuce ca să se mîntuie

27. Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 63. Intr-un tablou din 1789 al zugravului Grigorie, allat în Muzeul de Artă al R.P.R., Nicolae Mavrogheni e înfățișat împărțind daruri elevilor de la Sf. Sava și soldaților care plecau la război contra austriacilor. (Șt. Meș, *Zugravii bisericilor rominești*, în *Anuarul Com. Mon. Ist.*, secția pentru Transilvania, 1926-1928, Cluj, 1929, cf. Urechia, *Istoria Școalelor*, București, I, 1892, p. 77, nota XX, p. 96.

28. Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 317.

29. *Ibidem*, p. 318.

30. Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 75.

de primejdie. Unii au apucat spre Focșani, alții spre munții Buzăului, iar alții cunoscutul drum al Brașovului. Cei de pe drumul Brașovului au poposit la Sinaia, când din urmă i-a ajuns zvonul că bandele cîrjaliilor lui Pasvantoglu au apărut la Cîmpina. Spaima a fost așa de mare, că înșiși călugării se pregăteau să fugă, dar i-a oprit cumințenia și îmbărbătarea starețului Isidor, care le-a adus aminte de votul lor. Astfel, fugarii, flămînzi și speriați, poposiți în mînăstirea Sinaia și în jurul ei, au putut fi găzduiți și ospătați în mînăstire și în colibe înjghebate în pripă prin pădure, timp de mai bine de două săptămîni ³¹.

De războiul ruso-turc dintre 1806 și 1812, Sinaia nu s-a resimțit, dar răzmerița din 1821, dupăuciderea lui Tudor Vladimirescu, a adus Mînăstirii Sinaia zile de îngrijorare, căci după adăpostirea refugiaților care mergeau spre Brașov, au venit și au cerut milă și adăpost armăuții risipiți după înfrîngerea oștilor lor de turci ³².

În 1840 s-a pus temelia caselor din latura de nord, dinspre apa Peșului, din curtea alăturată a mînăstirii, care s-au terminat în 1842, când același stareț, Ioasaf, începe construirea bisericii celei mari, pe care o termină de roșu, apucînd s-o și învelească înainte de moartea sa (24 septembrie 1843). După trei ani, în 1846, biserica mare era împodobiță cu zugrăveli și cu o catapeteasmă nouă, prin grija noului stareț Paisie. Acesta construiește în 1847 și casele din latura de sud, întregind astfel cadrul din jurul bisericii mari și lăsînd liberă numai latura de est ³³. Tot în acest an, Gheorghe Bibescu, căruia îi plăcea să petreacă vara la Sinaia, poruncește să se construiască șoseaua ce avea să o lege cu Transilvania. Inginerii și tehnicienii ar fi fost mai bucueroși să construiască o șosea pe valea Teleajenului, cu pante mai domoale și cu mai puțină bătaie de cap, dar vodă, care avea și alte interese, avînd moșii la Comarnic, Breaza și Posada, și-a impus punctul său de vedere și astfel, după mulți ani de trudă, lucrările începînd și dinspre Cîmpina și dinspre Predeal, după o întrerupere de trei ani, — 1848-1851 —, din pricina tulburărilor, șoseaua aceasta s-a terminat în 1865, după 18 ani de la începerea ei ³⁴. O nouă arteră de mare circulație se deschidea pe Valea Pra-

31. *Ibidem*, p. 81. Ecoul răzmeriței produse de invazia cîrjaliilor lui Pasvantoglu (Pasvante Chioru, cum i se mai păstra amintirea în copilăria mea, prin părțile Vlașcei), îl aflăm și în pisania săpată în piatră la biserica cu hramurile Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie, din comuna Otopeni, al cărui cuprins inedit îl transcriem în întregime: «*Întărește, Doamne, biserica Ta, care ai cîștigat-o cu scump sîngele Tău. S-au zidit cu cheltuiala părintelui Gheorghe, ajutor Sandul (?), Ion (cucon, clucer?), în zilele mării sale Mihai Șuțu vo., cînd era răzvrătită toată Țara Romînească, mai întîi Bucureștii, cînd au fugit (fugind?) și Măria Sa în Brașov și toți boerii. În urmă au dat cutremur, Oct. 14 și s-au surpat și al doilea o au zidit iarăși mai sus numit Hramul Sfinții mari mucenici Gheorghe și Dimitrie 1803, 27 (lipsește luna) fiind Domn Constantin Alexandru Ipsilant Voevod. Dositei Mitropolit.*

Fuga Domnului și a tuturor boerilor din București la Brașov justifică și bejenia celorlalți pribegi și spaima lor la zvonul că oștile cîrjaliilor au ajuns la Cîmpina, eradeci îndreptățită.

32. *Ibidem*, pp. 83-84; Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 318.

33. Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 318.

34. Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, pp. 88-90

hovei și ea avea să ia o mare dezvoltare, mai ales cînd s-a adăugat și linia de cale ferată.

Tulburările din 1848 din țară au atins și Mînăstirea Sinaia, în care nu mai rămăseseră decît patru călugări, unii din ei luînd chiar parte activă la revoluție, cum e arhimandritul Varlaam, pe de o parte, iar pe de alta, arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu, strănepot al vestitului zugrav Pîrvu Mutul.

În 1849, Mînăstirea Sinaia e trecută în rîndul celor de clasa a III-a, fiind scoasă din drepturile ctitoricești, averea arendată la licitație, iar parte din venituri date spitalului Colțea din București. Totuși, fiind un loc de popas în munți, iar mulțimea călătorilor avînd nevoie de găzduire, s-a simțit nevoia lărgirii spațiului de găzduire și ca urmare, Ministerul Cultelor trimite în 1859 pe arhitectul mînăstirilor, I. Schlat'er, pentru întocmirea planurilor și devizelor trebuitoare. Acesta, luînd înțelegere și cu egumenul mînăstirii, raportează în februarie 1860, că e nevoie de reparații mari, atît la clădirile din jurul vechii biserici, și că pentru satisfacerea nevoilor mulținii călătorilor, e de mare trebuință construirea unui hotel cu 50 de încăperi și cu dependențele lui, care să se construiască mai la vale de mînăstire, lîngă șosea³⁵.

Hotelul proiectat s-a construit între 1869 și 1871, Sinaia a luat avînt și, în 1880, Eforia Spitalelor Civile a fost autorizată să vîndă 50 ha. celor care ar dori să-și construiască vile, iar 25 ha. să le împartă grațuit celor ce ar dori să se așeze pentru totdeauna în această localitate.

În 1880, Sinaia a fost declarată comună urbană și astfel, din an în an s-a tot mărit, a înjghebat și unele fabrici, comerțul s-a dezvoltat și el, încît astăzi, pe lîngă o localitate de odihnă, Sinaia a devenit și un loc de muncă. Dar nici conducerea mînăstirii n-a stat degeaba în acest răs-tîmp. În timpul starețului Nifon II, în 1892, Eforia a construit clopotnița de piatră de la intrarea de sud a bisericii mari, reparînd și casele din latura sudică în care starețul plin de rivnă, Nifon, a așezat biblioteca și muzeul. Biserica mare a fost împodobită în interior cu zugrăveli noi în ulei, iar în exterior a fost decorată cu plăci ceramice, înfățișînd chipuri de sfinți și de prooroci din Noul și Vechiul Testament, a fost învelită cu tablă de aramă și i s-a introdus electrică. Lucrările acestea au durat mai mulți ani, pînă în 1903.

În anii 1908-1909, după incendiul care le deteriorase, s-au reparat și casele din jurul vechii bisericuțe. Lucrările s-au făcut cu ajutorul Eforiei Spitalelor Civile.

În zilele noastre, sub ocîrmuirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, s-au făcut lucrări mari de reparații, restaurări și îmbunătățiri. Între acestea, sînt lucrările de reparație a chiliilor din curtea bisericii mari, în 1951, curățirea picturii ambelor biserici, executată sub direcția prof. Ștefan Constantinescu, cum și alte lucrări de care face pomenire inscripția săpată într-o placă de marmură și așezată deasupra celei din 1720, la intrarea scundă din latura estică a incintei bisericii vechi.

35. *Ibidem*, p. 320.

Cuprinsul inscripției, săpată în adâncime și bronzată, care pare o urmare a celei din 1720, e următorul : « *Iar în anul 1948 sfința minăstire Sinaia, cu toată așezarea sa a revenit de la Eforia Spitalelor Civile sub oblăduirea Arhiepiscopiei Bucureștilor. Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul României, văzînd starea de stricăciune în care se aflau bisericile și chiliile minăstirii, a pus de s-au restaurat în anii 1951-1957, cu cheltuiala Arhiepiscopiei Bucureștilor : chiliile, stăreția casa arhierească, picturile de la amîndouă bisericile și s-a înzestrat întregul așezămînt minăstiresc cu instalații noi de lumînă, apă și gaze, 1958, luna Iunie 2».*

Abia terminate aceste lucrări, și altele vor trebui să înceapă la aripa de sud a clădirilor din curtea bisericii mari, căzute pradă unui foc, în ianuarie 1961. În cursul aceluiași an, aceste clădiri au fost refăcute.

Arhitectura. Concepută ca o așezare de proporții mici, pentru un număr restrîns de viețuitori, Minăstirea Sinaia, înconjurată de ziduri înalte, în dosul cărora stau ocrotite chiliile și paraclisul, e așezată către capătul de apus al tășpanului neted dintre valea Peșului și Valea Rea.

Biserica, de forma unei cruci romane, cu absidele rotunde în interior, mărginite în exterior cu ziduri drepte, marcate de profiluri și colțuri și prevăzute cu un pridvor deschis, e situată în mijlocul unei curți pătrate. Dincolo de ziduri, perdeaua de brazi înalți face de strajă pe laturile de vest și de nord, iar cînd vîntul adie sau suflă mai cu putere, aceeași perdea de brazi cu crengile verzi, întinse în laturi, îndeplinește rojul unei orchestre de instrumente cu coarde, la care se adaugă cele de suflat și un ansamblu de voci omenești. Muzica aceasta a codrului, executată de mii de coarde și organe, pare a veni dintr-o lume fantastică, ale cărei tînguii minore, amestecate cu notele înalte ale unor cîntece de triumf, coboară din înălțimi astrale, se tînguie prin ungherele cetății, suieră cu putere peste virfuri, și în chioțe puternice se depărtează de culcușul liniștit și cald pe care drumețul coborît din munte sau oprit din drum, îl află între zidurile primitoare înălțate aci, mai ales pentru acești drumeți, acum 267 de ani !

Foarte asemănătoare cu biserica din Fundenia Doamnei, biserica Minăstirii Sinaia pare a fi lucrată de același meșter sau de meșteri formați la aceeași școală, căci și una și cealaltă intră în rîndul clădirilor spătarului Mihai Cantacuzino. Acestea două îndeosebi sînt mai apropiate între ele.

Pentru păstrarea proporțiilor arhitecturale între cele două turle — a pantocratorului și aceea care servea și de clopotniță, de deasupra pronaosului și a pridvorului —, meșterul sau meșterii respectivi au construit clopotnița pe pronaos și pe pridvor, i-au dat forma de plan pătrat, au lăsat-o mai scundă, și astfel au armonizat întreaga arhitectură a bisericii. Alte caracteristici comune ambelor biserici le aflăm în construcția pridvorului deschis, rezemat pe coloane de piatră sculptate și în practicarea în grosimea zidului a scării ce duce la clopote ³⁶.

36. N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia*, IV, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1936, pp. 49-50.

Sculptura în piatră. 1. *Cadrul ușii de la intrare.* Ușa de la intrarea din pridvor în pronaos este încadrată de o ramă de piatră sculptată într-un stil caracteristic numai cititorilor spătarului Cantacuzino. Este un baroc italian, introdus la finele sec. XVII de acest boier muntean prin meșterii pe care-i va fi adus cu sine din locurile pe unde învățase și pe unde călătorise, și pe care îl întâlnim la biserica fostei Mănăstiri Colțea din București, din 1699, la biserica Fundeniei Doamnei din marginea acestui oraș, datînd din 1699, la biserica Mănăstirea din R. Sărat din 1696, toate pictate de vestiitul zugrav Pîrvu Mutul.

Panoul care poartă inscripția zugrăvită în 1795 pe placa de piatră de deasupra ușii, este susținut de două coloane laterale, care formează și cei doi ușori din dreapta și stînga ușii. Bazele coloanelor sînt simple și înalte, purtînd deasupra lor cîte un bust între ale cărui brațe se înalță cîte două frunze. În partea de jos a acestor busturi atîrnă cîte o frunză de stejar stilizată. De-a lungul coloanelor este sculptat un motiv vegetal. Acesta se termină sus cu două flori ce se răsfrîng în lături, de o parte și de alta a unui potir care atîrnă cu gura în jos între ele.

Deasupra capitelor sînt sculptați doi îngeri contorsionați, cu aripile deschise. Sub placa cu inscripția din 1795, apare sculptată stema Cantacuzinilor: vulturul bicefal, purtînd în laturi sabia și buzduganul.

Comparînd cu sculptura aceluiași piese de la biserica Colței din București, aflăm aici tot un motiv vegetal, însă mai bogat: vița de vie, cu coarde, frunze și struguri, deasupra postamentului care formează și baza coloanelor, ca și deasupra capitelor; găsim sculptați pe cei patru evangheliști cu simbolurile lor, placa centrală pe care a fost cîndva o inscripție, ștersă din porunca sultanului, Mihail Cantacuzino fiind ucis la Adrianopole ca hain, în 1716, împreună cu fratele său, învățatul stolnic Constantin, și fiul acestuia, Ștefan Cantacuzino, domnul țării, este flancată și susținută de doi grifoni ridicați în două picioare. Vulturul bicefal aci este așezat deasupra plăcii respective.

2. *Coloanele dintre pronaos și naos. Decorațiuni zoomorfe.* Cele patru coloane dintre naos și pronaos se sprijină pe socluri înalte, care țin loc și de baze, spre deosebire de cele de la Colțea, unde aflăm bazele decorate cu motive vegetale, deasupra soclurilor simple, de formă paralelipipedică. Fusele coloanelor sînt sculptate în torsadă, benzile ușor adîncite dar unele fără motive sculpturale, alternînd cu altele cu motive florale; lujere (coarde), flori, frunze și struguri stilizați, la cele două din mijloc; coarde, frunze și flori la cele din laturi.

Capitelele celor două coloane din mijloc prezintă doi grifoni sculptați à-jour, cu capetele îndreptate spre colțuri mascate prin frunze stilizate, peste care reazimă cîte o labă din cele din față. Cozile grifonilor formează ovale, iar virfurile cozilor se încovoie spre spatele lor.

Corpul coloanelor similare de la Colțea prezintă benzile în torsadă simplă, fără sculpturi.

Coloanele laterale, prinse jumătate în zidurile respective, prezintă numai fața dinspre interiorul bisericii, întregă, iar din celelalte trei părți,

numai două jumătăți de capiteluri, însă în locul grifonilor, dar la fețe dispuși, aici vom găsi tauri înaripați. Atât în jurul capitelurilor, cât și în jurul bazelor, coloanele prezintă câte un inel sculptat rotund, în relief. Deasupra acestor inele evoluează, vertical, în sus, frunze stilizate, care se încovoiează brusc sub capitele, unde încep elementele zoomorfice. Numai frunzele de la colțuri evoluează în continuare, în sens vertical, adică printre capetele monștrilor sculptați aici.

La coloanele din pridvor, frunzele stilizate evoluează în sus, sub baza capitelurilor.

Inrudirea dintre motivele sculpturale de la ușile de intrare și coloanele interioare și exterioare ale bisericilor Sinaia și Colțea, ctitoriile lui Mihail Cantacuzino, duc la concluzia că același meșter sau mai mulți, dar de la aceeași școală, au aplicat aci cunoștințele lor în arta aceasta. La acestea se adaugă și gustul ctitorului, care studiasse arhitectura în Italia, și care a putut cere și a impus acest gen de sculptură³⁷.

Dar influența acestui nou stil nu merge mai departe. Elementul zoomorfic și încercarea de a inova în sculptura românească, n-a dat rezultate. Pe de o parte, Biserica Ortodoxă nu putea îngădui strecurarea unor atari influențe care erau de toată evidența catolică, iar pe de alta, tradiția românească își avea rădăcinile ei înfipte adânc și nu putea fi înlăturată ușor. Așa se explică de ce chiar în timpul vieții lui Mihail Cantacuzino, nepotul său Ștefan, domnul țării (1714-1716), care restaurează biserica Sf. Apostoli, a lui Matei Basarab, recurge la meșterii locali și aplică motivele folosite în sculptura tradițională, fără nici un împrumut zoomorfic.

Elementul acesta zoomorfic va fi folosit către jumătatea secolului al XVIII-lea, cu toată discreția, în temple de la biserici, ca aceea de la vechea Mitropolie din Iași³⁸ și cea de nuc, zisă de la Cotroceni, allată azi în Muzeul de Artă Feudală.

Fiind lucrate à-jour, deși erau în relief, elementele zoomorfice nu depășeau prea mult suprafața templei, căci privită de la oarecare depărtare, aceasta părea mai mult o țesătură grea de stofă bogată încărcată, cu motive amestecate, vegetale și animale, aplicate pe fond de aur.

Numai în cele două portaluri și în capitelele coloanelor de la cele două biserici aflăm fosolirea elementelor zoomorfice, însă cu valoare simbolică, izvorită din literatura de acest caracter. Motivele acestea au pătruns și în pictura religioasă a secolelor XVIII și XIX, cum am avut prilejul a arăta și altădată, într-un studiu publicat în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice»³⁹.

Pentru cei care urmăresc atari probleme, dăm pe scurt înfățișarea acestor elemente, împreună cu valoarea lor simbolică, așa cum rezultă

37. Arhitect Al. M. Zagoritz, *Sculpturi în piatră de la biserici muntenești*, București, 1913, p. 7.

38. V. Brătulescu, *Vechi icoane și fresce la Iași*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIV (1958), nr. 9-10, p. 723.

39. Idem, *Elemente profane în pictura religioasă*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXVII (1934), fasc. 80, pp. 49 și urm.

din felul cum sînt redată în sculptura de care ne ocupăm și în comparație cu evoluția lor în timp.

Grifonul e înfățișat cu cap și aripi de vultur, cu trup și coadă de leu, cîteodată avînd copite în loc de gheare la picioarele din urmă, așa cum apare la Colțea. Este un vechi motiv asiatic, venit prin Egipt și apoi răspîndit în Europa. În arta romană, sorbind dintr-o cupă cu un al doilea grifon, simbolizează viața veșnică, «emblemă a vigilenței». În arta bizantină, el reprezintă simbolul binelui, în luptă cu răul, redat printr-un șarpe pe care-l atacă. În arta creștină, el reprezintă umilința și cîteodată e simbolul lui Hristos. Ca motiv decorativ, apare pe fațada catedralei Sf. Dimitrie din Vladimir, «în basoreliefuli inspirate de fildeşurile sau de țesăturile sasanide și bizantine». El apare în arta armeană și în cea musulmană⁴⁰. Ca formă, grifonul se apropie de sînx, cu deosebirea că sînxul are cap de femeie în loc de cap de vultur⁴¹. Ca element decorativ grifonul e întîlnit în arta etruscă într-o friză, pe un vas bachic lucrat în ceramică. La un car roman sînt înhămați patru grifoni conduși de zeul Eros, înaripat, urmărind un alt car condus de un vizitiu obișnuit⁴². Pe o placă de ceramică greacă e înfățișat un om în luptă cu un grifon, amintind atitudinea lui Prometeu înălțuit pe Muntele Caucaz, din porunca lui Zeus, în fața vulturului care-i sfîșia pîntecele și-i devora măruntaiele în fiecare zi⁴³. În arta etruscă, grifonul era folosit ca element decorativ pe urnele funerare. În pictura de la Pompei aflăm reprezentarea grifonului ridicat pe picioarele dinapoi, gata să sară⁴⁴.

Într-o altă atitudine liniștită, aflăm acest motiv într-un timpan decorat pe margine cu un motiv vegetal, în sec. XIII. Grifonul este aici plin de vervă și de naivitate în aceeași măsură⁴⁵.

Taurul înaripat este al doilea motiv întîlnit în sculptura capitulelor coloanelor dintre pronaosul și naosul bisericii mînăstirii din Sinaia. La origine, și acest motiv, ca și cel de mai sus, e derivat dintr-un motiv străvechi, simbolizînd puterea: leul. Acesta apare sub forma sînxului, cu 50.000-100.000 de ani înaintea erei păstorilor, și avea și un rost astronomic în calcularea mișcării de rotație a pămîntului în jurul soarelui.

Din acest sînx egiptean a derivat sînxul grec, cunoscut din mitologia greacă, dar avînd cap de femeie, cum și cel asirian, între care sînxul de Ninive, înfățișat sub forma unui taur înaripat, împodobit cu păr coafat, purtînd cap de om, cu barba lungă și coafată, ca și părul capului⁴⁶.

3. *Coloanele pridvorului*. Ca și cele din interior, mai puțin expuse diferențelor de temperatură și intemperiilor, coloanele pridvorului au început a se degrada mai ales din cauza acțiunii agenților chimici din atmos-

40. *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXXVI (1943), p. 38.

41. Edmond Valton, *Les monstres dans l'art*, Paris, 1905, p. 60.

42. *Ibidem*, pp 59-60, pl. 27.

43. *Ibidem*, p. 80, pl. 34.

44. *Ibidem*, p. 100, fig. 138.

45. *Ibidem*, p. 116, pl. 49.

46. *Ibidem*, p. 35, pl. 14.

feră, cit și esenței slabe a pietrei nisipoase din care au fost lucrate aceste coloane.

Capitelele coloanelor sînt sculptate cu motive care alternează de la unul la altul. Alternanța aceasta se observă de altfel și în decorația coloanelor.

Cele două coloane încastrate în zidul de est, adică dinspre pronaos, prezintă ca motive ornamentale lujerul unei plante, iar capitelele, doi șerpi. Următoarele două au capetele împodobite cu frunze răsirate spre interior și acoperind frunzele de stejar, care evoluează de la baza capitelor. Ornamentul în torsadă, alternînd ca și la celelalte două cu benzi simple, este coarda de viță, cu struguri și frunze stilizate. Cele două coloane din colțurile de vest, avînd bazele de formă pătrată, fusele ornate cu un motiv de frunze ce par înnodate, prezintă capitelele sculptate în volute. Alte două coloane rămase în mijloc, cu bazele poligonale, prezintă benzi simple în torsadă, alternate cu altele împodobite cu lujere avînd flori și frunze stilizate.

Asupra desenelelor portalurilor de la Colțea, Fundenii Doamnei, Sinaia și R. Sărat s-a reeditat părerea — valabilă și pentru mitropolitul Antim Ivireanul — că el ar fi decorat și sculptat ușile și alte obiecte din ctitoria sa. În același fel se crede că desenele după care s-au executat decorațiile de la ctitoriile sale s-ar datora lui Mihai Cantacuzino⁴⁷.

4. *Cadrela sculptate ale ferestrelor.* Cadrele de piatră ale ferestrelor prezintă chenare sculptate, în care apar două motive :

a) Primul este un lujer (vrej) cu frunze și flori, care pornește de la baza cadrului, șerpuiește în sus pe fiecare latură marginală și se întâlnește cu celălalt de pe latura a doua, deasupra trilobului laturii superioare, ca un mănunchi încrucșat.

b) Al doilea motiv, tot vegetal, e de asemenea un lujer care evoluează în același sens (șerpuind) și înfățișînd în goluri, de o parte și de alta, frunze de stejar stilizate.

În colțuri aflăm o floare deschisă, iar sus un fronton în relief, cu opt ieșinduri, ca niște capete de grinzii.

Latura de jos a cadrului prezintă în mijloc un cap de inger, cu aripile desfăcute în lături.

Acest gen de sculptură îl găsim și la cadrele ferestrelor fostei Minăstiri Berca din raion. Buzău, ceea ce înseamnă că se datoresc aceleiași meșter. Astfel, apare îndreptățită ipoteza lui V. Drăghiceanu în 1914, reeditată în 1944, că meșterul pietrar Mira, împrumutat de Mihai Cantacuzino lui Mănăilă vel căpitan, ctitorul Bordeștilor, tot din părțile Rîmnicului Sărat, a lucrat la Colțea, în București, la «Minăstirea» în R. Sărat și probabil și la Sinaia și Fundenii Doamnei. Dovezile arătate mai sus confirmă presupunerea lui Drăghiceanu că meșterul Mira a lucrat și la Sinaia⁴⁸.

47. Arhitect George Mandrea, *Relațiuni despre biserica Colții*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. IV (1911), p. 150.

48. Arhitect Traian Chiulescu, *Biserica fostei minăstiri Berca*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXXVII (1944), p. 75, fig. 9, 10.

5. *Motive sculpturale simbolice: leul.* Revenind asupra motivului principal din care au derivat alte motive secundare aflate în sculptura de la biserica Mănăstirii Sinaia, și care au devenit independente în cursul timpului, vom relua aici, pentru a lămurii prezența leului ca motiv decorativ în piatră al prețiosului postament de jeț arhieresc de la o biserică din R. Sărat.

De multe ori, jețurile domnești, ca și cele arhieresti, sînt rezemate pe două tălpi stilizate, înfățișînd doi lei așezați pe pîntece. Postamentul pe care sînt puse aceste jețuri e cîteodată de piatră și e ridicat cu o treaptă-două mai sus față de nivelul obișnuit al naosului. Precum am arătat mai sus, leul simboliza puterea, și în cazul acesta și cel care avea dreptul să se așeze într-un jeț cu asemenea simboluri, era un reprezentant al puterii divine sau al puterii pămîntene.

Se cunosc și la noi, la foarte multe biserici cu mobilier din sec. XVIII și XIX asemenea exemplare. Amintim la întîmplare jețurile domnești și arhieresti de la bisericile Colțea, Cotroceni, Văcărești, de la începutul sec. XVIII, al Ghiculeștilor, de la 1767, provenit de la biserica Sf. Spiridon-Nou din București etc., la care adăugăm pe cel de la Stavropoleos, cel de la Hurezi și paraclisul metropolitan din București, cu motive orientale, similare celui din Cipru⁴⁹.

În «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», au apărut asemenea reprezentări în piatră a leului, cu o carte între labe, cu două tălmăciri deosebite, ambele incomplete din punct de vedere al rostului ce au îndeplinit pietrele pe care au fost sculptate aceste reprezentări.

Prima dată ele apar în 1912, la începutul și sfîrșitul articolului intitulat *O biserică a lui Ștefan cel Mare în Țara Romînească*⁵⁰, sub legenda: *Postament de jeț arhieresc de la R. Sărat*, însoțite de nota explicativă de la finele articolului, că sînt două sculpturi în piatră de la o biserică din R. Sărat, fără a se ști precis despre care anume biserică e vorba. Autorul articolului invocă mărturia episcopului dr. Popescu și a preotului Hristea Drugescu de la biserica Sf. Parascheva din acel oraș, că acele pietre au aparținut unei biserici dărîmate prin 1898.

La aceasta adaugă și părerea sa personală că ar fi de la mănăstirea brîncovenească din localitate, adică de la ctitoria lui Mihai Cantacuzino și a lui Brîncoveanu, dînd și inscripțiile respective: a) «*Grigorie ucenic Coziian; Lupul Sărătean ispravnic, leat 7220*» (1712), și b) «*Mihail ig(umen) ispravnic Coziian leat 7220 (= 1712) anno 1712*».

Într-un alt articol⁵¹, apărut în aceeași publicație, 31 de ani mai tîrziu, în 1943, un alt autor, citînd monografia Pr. I. Răuțescu, *Cîmpulung Mușcel* (p. 130), apărută în 1936, arată că «*un leu cu cartea între labe, sculptat pe o lespede de piatră, era, după mărturia preotului Moșin Dumitrescu, încastat în clopotnița mănăstirii Cîmpulung-Mușcel, în dreapta*

49. Al. Zagoritz, *Timpla și tronul arhieresc*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. III (1910), pp. 55-68.

50. *Ibidem*, anul III (1910), p. 101.

51. *Motive animale în sculptura decorativă*, 1943, pp. 44-45.

intrării. Pe carte sta scris: «Mihail ispravnicul Cozianul 7220». Cu oarecare completări, inscripția aceasta corespunde cu cea de la pct. b de mai sus. Vorbind mai departe despre acest lucru, spune: «Într-un vechi pomelnic al minăstirii acestea, la pag. 52, se arată că în timpul egumeniei lui Mihail ieromonah s-a făcut cetatea împrejurul bisericii la leat 7220» (1712). De cealaltă parte a intrării în clopotniță, se mai păstrează lespedea care cumpănea leul, reprezentind o căprioară culcată..., căprioara s-ar părea mai veche»⁵².

Din cele de mai sus se desprind două lucruri precise, și anume: că în 1712, Mihail ieromonahul era egumen al minăstirii din Cîmpulung-Muşcel și că în timpul egumeniei lui, în 1712, s-a făcut cetatea împrejurul bisericii.

În fața acestor două afirmații categorice, că în 1712 Mihail ieromonahul era egumen, că în acel timp s-a făcut cetatea minăstirii și că la clopotnița minăstirii din Cîmpulung-Muşcel a figurat o piatră cu o inscripție și o reprezentare identică celei din R. Sărat, ne face să credem că piatra provine de la Cîmpulung, că greșit s-a înregistrat la Muzeul de Antichități proveniența de la R. Sărat, cum s-a întâmplat și cu aceea zisă a spătarului, înregistrată ca provenind de la Manu-Vlașca.

Un alt argument: nu-și avea rostul ca numele ispravnicilor unei lucrări de mici proporții să fie săpate pe postamentul unui jeț arhieresc. Admițind totuși că ar fi așa, una din inscripțiile postamentului ar fi fost așezată spre perete și deci nu s-ar fi putut citi, ceea ce nu intra în concepția nici a meșterului, nici în ordinea firească a așezării unei atari inscripții, după cum iarăși nu-și are rostul ca pandantul leului cu inscripția să fie căprioara, care după unii este mai veche din punct de vedere al execuției artistice.

Nici înfățișarea de profil a leilor cu inscripțiile pe partea laterală, nu în față, nu corespunde cu cerințele unor atari postamente. Cred că în locul căprioarei va fi fost celălalt leu cu inscripția cuprinzind numele ucenicului Grigorie și al lui Lupul Sărățeanu ispravnicul și deci ambele pietre provin de la minăstirea din Cîmpulung. În cursul timpului se va fi dislocat mai întâi o piatră, apoi cealaltă (înfățișind leii), în locul uneia s-a așezat aceea cu căprioara, în locul celeilalte s-au pus pietre obișnuite.

Pictura. În catastiful vestitului zugrav al Cantacuzinilor, Pîrvu Mutul, biserica Minăstirii Sinaia figurează ca a șaptea în rîndul celor zugrăvite de acest meșter după 1694. Celelalte biserici cantacuzinești înșirate în același catastif, apar în această ordine: Cotroceni a lui Șerban, a doua în 1682; Mărgineni a lui Drăghici, a patra după 1687; Poiana a lui Toma, în 1689-1690, a cincea; a șasea, Lespezele a lui Pîrvu, înainte de 1694; a șaptea Sinaia, după 1694; a opta, «Minăstirea» din R. Sărat, în 1696; a noua, Colțea, era gata în 1699; acestea trei din urmă, ctitorii ale lui Mihail Cantacuzino⁵³.

52. Gh. Opreșcu, *Sculptura statuară românească*, București, 1954.

53. C. Bobulescu, *Vieți de zugravi (1657-1765)*. Extras din rev. «Arhiva Românească», t. V, București, 1940, pp. 10-15.

În luptele date la Sinaia în 1788, acoperișul a ars, atacându-se desigur și zugrăvelile lui Pirvu Mutu, totuși, planul iconografic după care s-a zugrăvit biserica Minăstirii Sinaia pare a fi fost respectat și de zugravul din 1795. Iată distribuția iconografică :

a) *Altarul*. Pe boltă, Maica Domnului, tronind, este zugrăvită între Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil, urmați de proorocii Moise și Aaron. Pe arcul de deasupra timplesii de zid, Sîntul Duh în chip de porumbel. O lișie lată, mărginită de două benzi roșii, apare nezugrăvită. În adîncitura dinspre răsărit, în registrul de deasupra ferestrei, deci în ax, este zugrăvit Iisus Hristos pregătind Sfînta Împărtașanie la o masă, înconjurat de un număr în culorile curcubeului. Dedesubt, de o parte și de alta a ferestrei, doi îngeri; în glagul acestei ferestre, pe arcul de sus, Iisus prunc, pe disc; sub baldachin, de o parte și de alta pe laturile gîfului, cîte un serafim cu ripidă. Pe arcada care mărginește adîncitura din latura aceasta e zugrăvit un ornament avînd ca motiv coarda de viță cu lrunze, struguri și cîrcei. În registrul inferior și la înălțimea ferestrei, în axul altarului, sînt zugrăviți șase ierarhi: trei de o parte, începînd de deasupra proscomidiei (deci în mărime de 3/4), al treilea în întregime, mai reduși ca mărimea naturală, iar dedesubtul acestui registru e zugrăvită, ca peste tot de altfel în biserică, obișnuita draperie.

b) *Proscomidia*. O nișă înaltă de 2 m, lată 1,20 m, cu o lîridă în grosimea zidului, spre vest, avînd arcul superior ca o acoladă, cuprinde următoarele subiecte împărțite astfel: spre nord, viziunea patriarhului Petru al Alexandriei; în lîrida dinspre est, Iisus, în potir, cu mîinile întinse în lături, binecuvîntînd.

În arcatura din jurul ferestrei se observă trei lîrîde: două spre nord, cu arcul în acoladă simplă; una spre sud, în arc rotund. O altă lîridă, ceva mai mare, în zidul de sud, corespunzătoare proscomidiei, însă de proporții mici, cca. 0,50×0,40 m.

Jertfa lui Avraam este numai schițată pe dosul timplesii de zid, în sensul că spațiile nu sînt umplute cu culoare, ci numai conturile sînt trase cu linii de culoare roșie. În restul spațiului este o încercare de peisaj, cu coline, vîrfuri și văi cu brazi verzi și tăpșane de iarbă.

c) *Naosul*. În fundul calotei din vîrfurile turlei deschise, prevăzută cu ferestre înguste, e zugrăvit chipul lui Iisus Pantocrator, cu aureolă și galoane de aur, avînd în jur cele nouă cete de sfinți. În registrul următor, între cele opt ferestre, stau zugrăviți opt prooroci; dedesubt, în alt registru, opt Apostoli susținuți de două rînduri de medalioane, sub care apoi e zugrăvită liturghia îngerească. La baza turlei, pe arcul adîncit, alt rînd de medalioane; în cei patru pandantivi, patru Evangheliști.

Bolțile sinilor. În bolta sinului de sud este zugrăvită Înălțarea Domnului, înconjurat de nori. Apostolii, în număr de 11, sînt grupați în cele două laturi; în mijlocul scenei, sub norii pe care apare Iisus, este zugrăvită Maica Domnului între doi arhangheli. În bolta sinului de nord, acestei scene îi corespunde Învierea lui Iisus, sub forma coborîrii la iad, avînd deasupra, în nori, pe Dumnezeu Tatăl; în laturi, spre apus, punerea în mormînt, iar spre răsărit, mironosițele și îngerul la mormînt. Ur-

mează o fașă pe fond galben, cu flori, fără medalioane. Pe fața celor patru arcuri sînt zugrăvite medalioane mici, inconjurate de motive florale.

În registrul inferior, în sinul de sud, Iisus tronînd între Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul; în glaful ferestrei Sfinții doctori fără de arginți, Sf. Mucenic Chir, Sf. Mucenic Pantelimon; deasupra, Iisus Hristos arhieru; în glaful de nord, Sfinții Mucenici Cosma și Damian, iar deasupra Sf. Ioan Botezătorul. Spre apus, în sinul de nord, Sf. Mari Mucenici Gheorghe și Dimitrie; în sinul de nord, către apus de fereastră, Sf. Mari Mucenici Teodor Stratilat, Teodor Tiron, iar spre răsărit, dincolo de fereastra de nord, Maica Domnului tronînd între doi arhangheli.

Pe arcul de susținere a turlei, spre apus, Sf. Ioachim și Ana; la baza arcului, sub ieșindul bolții, la sud, Sf. Arhangel Mihail, corespunzînd Sf. Arhangel Gavriil, așezat la nord. Pe timpanul de deasupra coloanelor dintre naos și pronaos, e zugrăvită Adormirea Maicii Domnului.

d) *Pronaosul*. În centrul bolții cilindrice e zugrăvită Maica Domnului; pe marginile bolții apar cîte doi prooroci. Pe timpanul de est de deasupra coloanelor e zugrăvită în medalion Maica Domnului în slavă. O inscripție cuprinde axionul din postul Paștilor: «*De Tine se bucură...*». Dedesubt, în cele două registre, sînt zugrăvite cele 24 icoase, începînd din colțul de sud-vest. Deasupra ferestrei de sud apare scena Nașterii Maicii Domnului; în glaful ferestrei de sud, doi cuvioși cu filactere; sus un serafim. În registrul inferior, pe cele trei ziduri, sînt zugrăviți ctitorii. În spațiul de deasupra registrelor cu icoasele nu sînt zugrăvite scene adecvate spațiului și despărțiturii respective.

e) *Ctitorii*. Pe zidul de vest, cu capul gol, cu o dulamă de postav albastru, fără mîneci, cu guler și margini albe cu pete negre, prinsă la gît cu nouă cheotori; pe dedesubt cu anteriu încheiat pe piept cu nasturi (bumbi) numeroși de metal, cu mîneci strîmte, cu mînecuțe cu bumbi de metal, încins cu briu verde cu nod la mijloc (anteriul de culoare vișinie), est ctitorul principal: «*Mihai Cantacuzino i sin ego*» (și fiii săi), urmat de *Maria i Theodora jena ego* (cele două soții). În dreptul lui Mihai Cantacuzino sînt zugrăviți mai mici, în același fel de costume, cei nouă băieți, iar în dreptul celor două femei, cele opt fete, ca și băieții; ele sînt așezate pe două rînduri.

Deasupra arcului nișei, schița bisericii; către nord, «*Costandin Cantacuzino*», urmat de «*Maria*», părinții ctitorului, urmași la rîndul lor pe zidul de nord, de un boier și de soția lui, ale căror nume s-au șters; apoi Ștefan (bătrîn), Toma și Mihai (tineri), urmași de «*Șerban Cantacuzino Voevod*».

În dreptul primilor trei sînt zugrăviți doi băieți și cinci fete. Pe zidul despărțitor, adică pe fragmentul de lîngă coloana de sud, un chip tînăr: «*Neagoe Basarab Voevod*». Pe zidul de sud, lîngă Neagoe, «*Șerban Basarab Voevod*», bunicul lui Mihai, adică Radu Șerban; dincolo de fereastră, «*Costandin Basarab Voevod*» (Constantin Brîncoveanu).

Din opera lui Pirvu Mutu, asupra căreia a revenit zugravul din 1795, aproape pe aceleași trăsături, în afară de bolțile altarului, naosului și pronaosului, a cărei pictură va fi fost atacată și în parte distrusă de incendiul provocat în 1788, în luptele dintre turcii comandați de Nicolae Mavrogheni și între austriaci, singurele chipuri asupra cărora zugravul din 1795 a revenit mai puțin, sînt chipurile ctitoricești, la care am mai putea adăuga pictura pridvorului, în care am remarcat scenele inspirate de ctitorul însuși: «*Flămînd am fost și Mi-ați dat de am mîncat; insetoșat și Mi-ați dat de băut, gol și M-ați îmbrăcat*», după cele văzute de el la Muntele Athos.

Nu e exclus ca prezența Sfinților fără de arginți, Cosma și Damian, Chir și Pantelimon — de care am vorbit mai sus —, să fie inspirată tot de ctitor, ca și scenele de mai sus, al căror izvor — după cum am văzut — este ctitoricescul așezămînt.

Dat fiind că meșterul care a lucrat pictura bisericii Colțea, ca și pe cea de la Sinaia, este Pirvu Mutu, s-ar putea ca în distribuția iconografică de la Colțea să îi fost prevăzuți și acești Sfinți doctori, cu atît mai mult cu cît pe lângă această minăstire a Colței, bolnița destinată călugărilor bolnavi a luat extindere, primind în cuprinsul ei și pe alți bolnavi, cărora le-a oferit asistență medicală. Vechea pictură fiind înlocuită, nu avem prilejul de a verifica ipoteza aceasta.

1) *Pridvorul*. Bolta elipsoidală prezintă în centru pe Iisus Emanoil, iar în jur cite 14 scene în cite două registre. Pe zidul de est, ca de obicei, aflăm Judecata din urmă. Iisus, tronînd între Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul tronul etimasei, Apostolii, apoi raiul și iadul. Sub tronul etimasei, Adormirea Maicii Domnului. Cadrul de piatră al cărui frontispiciu e susținut de Moise și Aaron. Între ei, inscripția scrisă cu negru: «*Zugrăvitul-s-au această sfință biserică în zilele prea luminatului Domn Io Alexandru Muruz Voevod, fiind metropolit preaosfințitul Dositiei. Și s-au săvîrșit prin toată osteneala și cheltuiala părintelui egumen Damaschin ano 1795, Sept. 16*»⁵⁴.

Începînd din colțul de lângă Iisus tronînd și pînă în centrul dinspre vest, aflăm șase scene cu martiriul Sfîntului Gheorghe. Urmează șapte scene cu viața și martiriul Sfîntului Dimitrie, lângă scena cu Iisus la Judecata din urmă.

În registrul următor sînt zugrăviți alte șase scene din viața și martiriul Sfîntului Gheorghe. Urmează opt subiecte din viața și martiriul Sfîntei Ecaterina. În registrul următor, începînd din dreptul Apostolilor, sînt zugrăvite subiectele: «*Cînd am flămînzit și Mi-ați dat de am mîncat*»; «*Insetoșat-am și Mi-ați dat de am băut*»; «*Strein am fost și M-ați primit*»; «*Gol și M-ați îmbrăcat*»; «*Bolnav și M-ați căutat*»; «*În temniță am fost și ați venit la Mine*»; «*Pre morți vezi în groapă*».

54. Cf. și Al. Gălășescu, *Floarea Spitalelor Civile din București*, București, 1899, p. 928; N. Iorga, *op. cit.*, p. 116; Diac. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 318; Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 104.

Pe fața arcurilor sînt zugrăvite medalioane cu mucenici. Pe arcuri, decorațiuni cu motive florale, alternînd cu motive lineare.

Subiecte iconografice inspirate din texte evanghelice. Subiectele înșirate mai sus sînt indisolubil legate de expresiile reproduse la rîndul lor în «ctitoricescul așezămint» al lui Mihai Cantacuzino, după textul evanghelic, și aplicate plastic în planul iconografic al bolților pridvorului, tot așa cum alte texte sacre sau documente laice au inspirat inscripții. Mă refer la inscripțiile de la biserica episcopală din Curtea de Argeș, a lui Neogoe Basarab, inspirate din «Învățăturile lui Neogoe către Teodosie», — aceste învățături reproducînd la rîndul lor cuvintele Sfîntului Ioan Gură de Aur, care se aud în toți anii în noaptea Învierii: «*De a lucrat cineva din ceasul dintii, să-și primească astăzi dreapta plată, de a venit cineva după ceasul al treilea, mulțumind să prăznuiască, de a ajuns cineva după ceasul al șaselea, de nimica să nu se indoiască...*»⁵⁵. Tot astfel, documentul dat de Alexandru Vodă, la 30 noiembrie, fără an, dar desigur din anul 1574, anul luptei din aprilie, dată la Jiliste, lângă Focșani, între Ioan Vodă cel Cumplit al Moldovei și oștile turcești și cele muntenești ale lui Alexandru Vodă, în susținerea fratelui său Petru Șchiopul, — cuprinde elemente pe care le aflăm și în inscripția de pe piatra mormintală de la Golești a lui Albu Goleșcu, căzut în această luptă, în frageda vîrstă de 23 de ani.

Și tot așa, documentul dat de Radu Șerban pentru vitejia boierilor săi în lupta de la Ogretin, pe Teleajen, în septembrie 1602, în care găsim expresia: «*astfel nu fu voia ciinilor de Tătari*», pe care o aflăm și pe piatra de mormînt a lui Stroe Buzescu, înmormîntat la biserica din Stănești Vilcii, de soția sa Sima, în urma morții acestuia, cauzată de rănille căpătate în lupta corp la corp cu nepotul hanului tătăresc, în acea bătălie⁵⁶.

55. P. Ș. Năsturel, *Învățăturile lui Neogoe Basarab în lumina pisanilor de pe biserica minăstirii de la Argeș*, în rev. «Mitropolia Olteniei», an. XII (1960), nr. 1-2, pp. 17, 19.

56. V. Brădulescu, *Inscripții din biserici. Piatra de mormînt a lui Stroe Buzescu de la biserica Stănești-Vilcea*, în «Studii Teologice», nr. 9-10, 1952, p. 615. După cum în sectorul inscripțiilor în piatră meșterul pietrar a reprodus textul cerul de cel care l-a comandat, tot așa la Sinaia, zugravul lui Mihai Cantacuzino, Pirvu Mutu, a tradus în scene pictate expresiile religioase repetate de cîtor în al său «ctitoricesc așezămint», după Evanghelie. Nu am mai întîlnit în zugrăvelile din bisericile noastre aceste subiecte care ar putea li unice, cu acest caracter didactico-religios, impuse de autoritatea unui om de cultură ca Mihai Cantacuzino, care a putut determina și o inovație în pictura bisericească la una din ctitoriile sale, inspirată de la Muntele Athos, fără teama că i s-ar imputa vreo abatere de la normele iconografice stabilite de erminii. Și locul ales pentru atare subiecte, pridvorul, permitea zugravului o atare licență. De altfel, Mihai spătarul e pe linia înaintașilor săi Basarabi, căci pornind de la documentul din 1514 (7023), decembrie 13, și de la inscripțiile de pe fațada bisericii lui Neogoe, de care a fost vorba mai sus, fratele său, Șerban Cantacuzino, se inspiră din conținutul inscripțiilor lui Neogoe. Dar, precum am mai arătat, unele inscripții erau inspirate și din documente contemporane. Iată un alt hrisov al lui Radu Șerban, dat în Tîrgoviște la 3 august 1607, pentru Mînăstirea Xenofon din Muntele Athos, căreia-i acordă un dar anual de 9.000 de aspri, pentru pomenire, așa cum mai înaintea lui făcuse Barbul Banul Craiovescul, care dăduse aceleiași mînăstiri moșia Recica, pentru pomenirea sufletului lui Pirvu Banul: «*În lege au pomenit Domnul Dumnezeu fiilor lui Israil în tot anul să dea zeciuială din cît ar*

Timpla e de zid și se află așezată sub arcul de est, zugrăvit în roșu, alb și albastru, fără motive precise. Este împărțită în patru registre prin trei brîie în relief. În vîrf, crucea de lemn, însoțită de cele două molenii zugrăvite pe zid, ca de altminteri și celelalte registre.

Dedesubtul crucii, partea superioară a timplii e realizată în forma unei acolade în relief, întoarsă. Unghiul din mijloc, cu vîrfurile în jos, îl formează cozile înnodate a doi dragoni cu solzi, arcuiți și așezați pe spate, cu gurile deschise spre cele două laturi către alții doi, așezați normal, pe pîntece, cu gurile la fel deschise. În spațiul liber, din josul lor și deasupra primului brîu în relief, sînt zugrăviți în medalion cîte cinci prooroci de o parte și de alta, în total zece. În registrul următor, între cele două brîie în relief, sînt zugrăviți zece Apostoli, avînd la mijloc pe Iisus tronînd între Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul. În registrul prăznicărilor sînt 13 icoane prăznicare, avînd în mijloc: Punerea în mormînt, iar spre sud următoarele: Învierea lui Iisus, după tipicul apusean, Sf. Treime la stejarul Mamvri, Iisus în templu, Schimbarea la Față, Înălțarea, Adormirea Maicii Domnului. Spre nord: Botezul, Întîmpinarea Domnului, Nașterea lui Iisus, Buna Vestire, Intrarea în biserică, Nașterea Maicii Domnului.

Deasupra celor două icoane împărătești, singurele pe lemn, și deasupra ușilor, chipuri de serafimi. Ușile diaconesti prezintă pe cei doi arhangheli, slab zugrăviți. În locul ușilor împărătești, o perdea.

Cele două icoane împărătești, Iisus Hristos și Maica Domnului, sînt de factură romînească, de la finele sec. XVIII și au fost îmbrăcate într-un aliaj cu argint, în relief, destul de slab lucrate din punct de vedere artistic. Inscripția lămuritoare ne arată pe cel cu bune intenții, rău aplicat. Pe icoana lui Iisus Hristos: *«Îmbrăcatu-s-au această sfîntă icoană de către roabele (sic) lui Dumnezeu Stelian, Maria Cristof, Maria Stratan, Tornea și Maria Macovei, Cecilia Protopopescu (sic) și Emilia locotenent colonel Seachim, Ianul 1919, August 6. În zilele părintelui arhim. mitrofar Dionisie Simionescu».*

Pe icoana Maicii Domnului: *«Îmbrăcatu-s-au această sf. icoană de robul lui Dumnezeu Ierotheiu Mihăilescu prodromit din Sf. Munte Athos,*

agonisi. Aceasta știind-o Sf. Apostoli și purtători de Dumnezeu părinți, au așezat spre folosul sufletelor noastre...». Urmează apoi textul ale cărui reflexe apar către finele aceluiași secol la nepotul său Mihai spătarul Cantacuzino: *«...veniți de moștenii împărăția aceia care jese gătită vouă, dela alcătuirea lumii, că am flămînzit și mi-ați dat de am mîncat; am înșelostat și mi-ați dat de am băut, strein am fost și m-ați primit, gol am fost și m-ați îmbrăcat, bolnav și m-ați cercetat, în temniță și ați venit la mine».* «Iată dar (urmează litulatura domnească) *«am rîvnit a urma împăraților și Domnilor celor de demult, care aceste pămîntuști în pace și întru fapte bune le-au trecut și împărăției cerești s-au învrednicit. Și iar mi-am adus aminte Domnia mea de cuvîntul lui David prorocul și împăratul, unde zice: Țericiți căroră s-au iertat Țărdelegile și căroră s-au acoperit păcatele. Și iar în ce chip dorește cerbul de isvoarele apelor, așa dorește sufletul meu de tine Dumnezeule».* (St. D. Grecianu, Genealogiile, II, pp. 279-280. Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI. B. Țara Romînească, vol. I (1501-1525), no. 103, p. 103).

in zilele părintelui arhimitroșor Dionisie Simionescu, Anul 1919, luna August 6».

Marginile icoanelor sînt limitate de coloane în relief. Cele de la icoanele împărătești sînt date cu bronz și decorate cu flori.

Candele. În fața icoanelor împărătești sînt două candelice mici de argint lucrat în stil brîncovenesc, à-jour, avînd ca motiv decorativ floarea soarelui.

Pomelnicul e copiat pe o foaie de hîrtie lipită pe o placă de lemn cu mîner, de dimensiunile 0,40×0,30 m, pe ambele fețe, sub titlul: «*Pomelnicul ctitorilor răposați ai sf. mîndștiri Sinaia, 1695-1930*».

Se pare a fi copiat de pe un pomelnic mai vechi de pe care a păstrat despărțitura în coloane. Coloana I: «*Pomelnicul spătarului Mihai Cantacuzino*». «Mihail, Mihail, Teodora, Maria, Ana, Nicolae, Grigorie voevod, Maria Doamna⁵⁷, Constantin, Zoia, Elena, Grigorie». Pe fața a doua: «*Pomelnicul părinților răposați ai sf. mîndștiri Sinaia, 1695-1930*». Pe șapte coloane. Coloana I: «*Mitropoliți și arhieriei*». «Dosoștei, Nictarie, Dionisie, Filaret, Grigorie, Neofit, Ioanichie, Chesarie, Filofteiu, Nifon, Calinic, Dosoșteiu, Iosif, Ghenadie, Conon, Miron patriarh, Nicodim (patriarh). Ceva mai jos, pe aceeași coloană: «Nicodim ierom., Dionisie arhieriu, Mitrofan ieroshim., Partenie ieroshim., Nifon ieroshim., Visarion ieroshim., Isidor ieroshim., Damaschin monah, Justin arhimandrit, Iosaf arhimandrit, Paisie arhimandrit, Onufrie arhimandrit, Ghermano arhimandrit, Nifon arhimandrit, Dionisie arhimandrit». Coloana a doua și a treia: «*Ieroshimonahi și ieromonahi*». «Gheorghie, Nicanor, Dometie, Ruvim, Dometian, Andrei, Macsim, Dosoșteiu, Sava 2, Ilarion, Inochentie, Casian, Isidor, Daniil, Serghie, Anastasie 2, Iosif, Silvestru 2, Chiril, Varlam 2, Teofil, Ștefan, Misail, Grigorie, Ghenadie, Gherasim, Macarie 2, Meletie, Mina, Nicodim, Neofit, Roman, Dionisie, Iov, Teofilact, Ilarion, Pahomie, Irinarh, Silvestru, Teodorit, Porfirie, Damaschin, Ieroftie, Irodion, Nictarie». (Continuare pe coloana a treia): «Diadoh, Iustin, Varlam, Ghenadie arhim., Eftimie protosiov., Macarie ierom., Mihail ieroshim., Ermoghen ierom., Teofilact arhim., Nicodim protos, Macarie protos.».

Ceva mai jos, tot pe coloana a treia: «*Ierodiaconi*». «Teofan, Anania, Elisei», apoi mai jos, shinonahi: «Rafail, Chiril, Ghenadie, Serghie, Isidor, Simion, Nichita, Isaac, Sevastian, Iona, Teofan, Diomid, Dia, Victor 2, Gherontie, Ruvim».

Coloana a patra: «*Monahi*». «Miron, Dionisie 2, Acachie, Misail 2, Sofronie, Miron, Dionisie 2, Acachie, Misail 2, Sofronie, Sava 2, Damaschin, Climent, Ioanichie, Sofronie 2, Teodosie 2, Orest 2, Daniil 2, Var-

57. Coloana a doua: «*Pomelnicul lui Pîrvu Măgureanu*»: «Pîrvu, Victoria, Constantin, Ioan, Salfa, Șerban Voievod, Constantin». Coloana a treia: «*P(omelnicul) Mariei Dutescu*»: «Dimitrie, Constantin, Maria». Pe aceeași coloană, mai jos: «*P(omelnicul) «Stroe»*»: «Stroe, Vladimir ereau, Zoia». Coloana a patra: «*Pomelnicul preotului Preda*»: «Preda ereu, Drăghici 2, Pătrașcu, Oprea 2, Paisie monahul, Simion». Pe aceeași coloană, mai jos: *P(omelnicul) Smarandei*: «Daniil, Smaranda, Petre, Marja».

Iam, Gavriil, Chiril, Leontie, Pafnutie, Nicodim 3, Bonifatie 3, Isidor, Visarion, Antonie, Ierofteiu, Ruvim, Pahomie 2, Savatie, Ioachim, Ilarie, Iacob 2, Ghenadie 2, Nicolae, Ioan 2, Isaia 2, Sisoe, Rafail 2, Silvestru 2, Ștefan 3, Anania, Samoil 2, Cosma 2, Ilarion».

Coloana a cincea și a șasea este continuarea listei monahilor de pe coloana a patra: «Teodosie 3, Casian, Serafim 2, Andronic, Grigorie, Eftimie, Ioanichie 2, Macarie, Onufrie, Ruvim 2, Procopie 2, Spiridon, Simion 3, Damian 2, Bogoslov, Nestor, David, Misail, Ravila, Teodor, Dionisie 2, Rafail, Sisoe, Lazăr, Elisei 2, Savatie, Ghervasie 2, Diomid, Ipolit, Roman 2, Nicon, Partenie, Pantelimon, Paisie, Ghermano, Iustin, Rafail 2, Meletie, Ghelasia 2, Pavel, Agapie, Serafim, Iason, Pafnutie, (coloana a șasea) Sava 2, Patapie, Calistrat, Conon, Sofronie, Iosaf, Antonie, Protasie, Dosoftei, Iuvenalie, Ștefan 2, Eftimie, Isaia, Anatolie, Iosif, Ioil, Chiriac, Isihie, Dionisie, Calinic, Neofit 2, Nichifor, Damaschin, Gherasim, Neofit, Galaction, Iosif, Teodorit, Serafim, Isaia, Iustin, Valerian», apoi adăugați cu creionul: «Zaharia, Ignatie, Neofit, Arsenie, Corneliu».

Coloana a șaptea: *Frați*: «Gheorghie, Ioan 2, Grigorie, Mincu, Ioan 2, Stan, Constantin, Ioan 2, Toma, Ioan, Ștefan, Dimitrie, Teodor, Hariton, Alexe» (adăugat cu creionul).

Icoanele din timplă și cele din muzeu. Numai icoanele din registrul de jos al timplii, cele împărătești, sînt de lemn, celelalte fiind zugrăvite de-a dreptul pe timpla de zid. Două din aceste icoane, de factură românească, de la începutul sec. XVIII, au fost îmbrăcate, spre paguba lor, în 1919, în metal de slabă calitate, de credincioși bine intenționați. Dede-subtul îmbrăcămintei metalice și înainte de 1919, neobositul cercetător al trecutului nostru, profesorul N. Iorga, a citit inscripțiile slavone, al căror cuprins, pe ambele icoane, este aceasta: «*ДѢЛѢ ПИСАТЬ ТИХАНЪ ЗОГРАФЪ НЕАНСКЪ*»⁵⁸ adică: «1703, a scris (=a zugrăvit) *Tihan zugravul*». În muzeul mînăstiresc, înființat de fosta Eforie a Spitalelor Civile, cu icoane și obiecte aduse și de la alte biserici și mînăstiri aflate pe moșiile de sub administrația acestei Eforii, se află între altele o icoană a Sfintei Treimi, sub forma celor trei îngeri la stejarul Mamvri, sau Ospățul lui Avraam, cum puține se pot întîlni ca execuție artistică, echilibru în compoziție, distribuție a personajelor, colorit, desen etc. Ea provine de la Schitul Lespezi⁵⁹ din apropiere, o altă ctitorie a Cantacuzinilor, și este zugrăvită, ca și biserica din care a fost adusă, de același vestit zugrav Pîrvu Mutu. A fost descrisă de N. Iorga în termenii următori: «Cea mai veche — și desigur cea mai frumoasă icoană românească — reprezintă pe cei trei îngeri veniți la Avram. E fără îndoială din veacul al XVII-lea, din prima jumătate. În calitatea și buna orînduire a culorilor, în finețea faldurilor vestmîntului, în expresia cu adevărat îngerească

58. N. Iorga, *Icoanele de la Muzeul Sinaii*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXIV (1931), fasc. 68, pl. 61, 62.

59. C. Bobulescu, *Vieți de zugravi (1657-1765)*. Extras din rev. «Arhiva Românească», t. V, București, 1940, p. 13.

a figurilor, sînt însușiri care nu se mai pot regăsi aiurea..., țesătura de pe masă e vădit românească.

Un mare pictor a lucrat aici și va trebui ca opera lui bine reprodusă să se găsească în toate casele noastre»⁶⁰.

Mai sînt o serie de icoane la Sinaia, din alte epoci, de mai puțină valoare decît cea descrisă mai sus, iar de la acest mare meșter s-au semnalat și în alte locuri icoane de valoare artistică remarcabilă⁶¹. De observat că raportul privind biserica fostei minăstiri Bordești-R. Sărat e întocmit și semnat și de Gr. Pișculescu, pe atunci funcționar al Casei Bisericii, una și aceeași persoană cu scriitorul Gala Galaction.

Inscripția de la Măxineni. Ca și alte obiecte, a fost dusă la muzeul minăstiresc de la Sinaia, de aceiași reprezentanți ai Eforiei. Această inscripție e săpată în relief în piatră, ca și cadrul celor trei laturi în care apare ca motiv principal floarea de garoafă, însoțită de frunze prinse de codițe prelungite și împletite în formă de lujere.

În cele patru colțuri dintre cadrul marginilor și cîmpul care cuprinde inscripția sînt sculptate simbolurile înaripate ale celor patru Evangheliști, iar în mijlocul pisaniei, în spațiul ce ia forma unui polilob închis, dispus vertical, însoțit și el de o inscripție pe o ramă de forma aceluia polilob, stema țării: un vultur heraldic, cu aripile desfăcute, cu capul întors spre stînga, sprijinind crucea verticală ce se ridică de la locul unde aripa se leagă de corp. Deasupra crucii coroana domnească, susținută de doi îngeri. De gîtul vulturului, legat, un medalion atîrnînd în fața pieptului.

Cuprinsul inscripției amintește pe Matei Basarab dus cu oștile în părțile Siretului, și sună așa: «*Această sfîntă și dumnezeiască biserică ci vâste hramul al Nașterii lui Stî Ioanu Crăstîtelu, făcut-o-am eu, robul lui Dumnezeu, Io Matei Basarab voevod i gjda Ilina; mergînd dumnîia mé la oaste, am tăbărit prea malul Siretului ci am văzut dumnîia mé cest loc bun și tare, și era o biserică mică de nuvle și lipită cu lut. Dîci cu vrere lui Dumnezeu și cu ajutorul sfîntului hram am făcut această biserică de piatră să fie dumnii mele pomenă. Și au fost ispravnicu și multu, ostenitoru și îndemnătorul jupân Radulu Vel cap. fiindu fostu despre aceia multu nevoitoru cu seama la isprăvitul erei Enechii, și al doilea isprav. Lupu vov (?). (În jurul stemei): † Cu mila lui Dumnezeu creșteni Matei Basarab Voevod i gpdn' vāsui zemle ogrovlahiscoe grobu peciat»⁶².*

*

Pentru completarea documentării celor care s-ar ocupa cu trecutul acestei așezări, dăm — în afară de inscripțiile din cuprinsul lucrării —

60. N. Iorga, *lucrarea citată*; V. Drăghiceanu și Gr. Pișculescu, *Biserica fostei minăstiri Bordești-R. Sărat*, în *Anuarul Com. Mon. Ist.*, 1915, București, 1916, p. 67.

61. T. Voinescu, *Zugravul Piroul Mulul și școala sa*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, 1955, nr. 3-4.

62. N. Iorga, *Inscripția de la Măxineni*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXIV (1931), fasc. 67, p. 31.

încă două inscripții, una din 1893, alta din 1908, încheind cu lista bibliografică întocmită și publicată de un cercetător al monumentelor trecutului nostru.

Pisania bisericii mari. «Această sfință biserică cu hramul Sfinta Treime, întemeiată în anul mintuirii MDCCCXLIII (1843) s-a reclădit și împodobit prin muncă stăruitoare a mai multor ani, deschizându-se credincioșilor spre rugăciune..., fiind mitropolit primat Iosif Gheorghian, stareț fiind mănăstirei Sinaia arhimandrit Nifon, Președinte al Consiliului de miniștri Dămitrie Sturza, efori ai spitalelor civile Alexandru Scarlat Ghica, doctorul Constantin Cantacuzino, general doctor Andrei Fofino»⁶³.

Inscripția pe placa de pe clădirea nouă: «Focul întimplat în ziua Bobotezei MCMVIII (1908) stricând această clădire zidită de spătarul Mihail Cantacuzino, s-a înfrumusețat de Eforia Spitalelor Civile de isnoavă pe dinăuntru și pe dinafară așa precum se vede. Lucrările s-au desăvârșit în anul MCMIX (1909)..., începute fiind sub stăreția arhimandritului măroșor Nifon Popescu, încetat din viață la IX Febr. MCMIX, la Tiberiada în Palestina»⁶⁴.

Urmează în notă bibliografia asupra mănăstirii Sinaia, publicată de cercetătorul N. Stoicescu, în *Studii și cercetări de istoria artei*, nr. 1-2, 1957, p. 191⁶⁵.

Prof. VICTOR BRĂTULESCU

63. Pr. Gh. I. Gibescu, *Istoricul Mitropoliei Ungro-Vlahici*, București, 1907, p. 132; arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 104.

64. Arhim. Serafim Georgescu, *op. cit.*, p. 105.

65. «Sinaia, Adormirea (r. Sinaia). Musceleanu Gr., *M-reca Sinaia, Prahova* (C.A. 1875, p. 85); Enăceanu Ghenadie arhim., *Sinaia, istoria santei mănăstiri*, București, 1881, t. XV, p. 181; Bileiurescu, p. 199; Nifon arhimandritul, *Minăstirea Sinaia (1695-1895)*, București, 1895, 64 p.; Găleşescu A. G., *Sinaia, 1695-1895*, 134 pp.+ 2 pl.; Stăncescu D., *Schiță istorică a mănăstirii Sinaia de la 1695-1895*, București, 1895, 8 p.; Găleşescu (p. 919-944), *Eforia Spitalelor Civile*, București, 1899; Dumitrescu M., preot, *M-reca Sinaia* («Consolatorul», III, 1900, nr. 8, pp. 124-127); Dumitrescu II, pp. 39-45; Găleşescu A. G., *Sinaia*, București, 1903, 152 pp.+3 h.; idem, *Sinaia et ses environs*, București, 1903, 167 pp.+3 h., trad.); idem, *Spătarul M. Cantacuzino (1650-1716), întemeietorul mănăstirii și spitalului Colțea și al m-rii Sinaia în anul 1695*, București, 1906; *Literatura și arta română* (1905, pp. 714-717; 1909, pp. 127-135); *Convorbiri Literare*, 1908, pp. 194-203; N. Iorga, *Inscripții de la M-reca Sinaia* (*Studii și Documente*, XVI, pp. 353-355; «Revista Istorică», 1924, p. 63; Pavlov, *Călăuza*, pp. 5-24, *Planșe din M-reca Sinaia* («Arhitectura», IV (1925), pp. 69-70); Popescu Mihai, *M-reca Sinaia*, în rev. «Soc. Tinerimea Română», București, XLVIII (1930), pp. 34-35; Ștefănescu I. D., *La Peinture*, p. 180; Ghika-Budești, *M-reca Sinaia* (în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXIX (1936), pp. 49-50, 106-107, pl. DLII, DLIX; Georgescu Serafim, arhim., *Sf. Mănăstire Sinaia*, Poești, 1936, 108 pp.+13 pl.; Bobulescu C., *Zugrăvi*, pp. 14-15; Moisescu Gh., diac., *M-reca Sinaia* (în rev. «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1954), nr. 2-3, pp. 313-322); Voinescu T., *Piroul Mutul în Studii și Cercetări de Istoria Artei*, 1955, nr. 3-4, p. 138; *Arta feudală*, pp. 209, 234.

UN TRICENTENAR MILESCU CARTEA CU ÎNTREBĂRI (1661—1961)

S-a împlinit, în anul 1961, 300 de ani de când Nicolae Milescu spătarul a tradus din elinește *Cartea cu întrebări*. Se cuvine să scoatem în evidență pe traducător și opera sa¹.

Lămuriri introductive. Concluziile din articol s-au tras pe temeiul materialelor presupuse convingătoare. Materialele presupuse neconvingătoare sau mai puțin convingătoare s-au indicat în note. Notele cuprind nu numai trimiteri, dar reproduc și păreri socotite hazardate, fapte socotite necontrolate, afirmări socotite neîntemeiate, a căror relevare și discuție se poate face în fața specialiștilor, nu și a publicului cititor.

S-au citat întâi operele, apoi autorii. Când ideile s-au exprimat numai în periodice, nu în opere, nu s-a mai citat numele autorilor.

Primele cercetări despre Milescu. «B. P. Hasdeu² a scris despre spătarul Milescu în «Arhiva istorică» nr. 18, din 18 decembrie 1864, unde traduce ceea ce zisese Foy de la Neuville³ despre acest bărbat. În urmă a grăit despre el în foiletonul «Satirului» (*ziar*), nr. 12, 13 și 14 și, în fine, despre Milescu pomeneste în «Columna lui Traian» (*revistă*) din 15 septembrie 1872, nr. 31. Articolul e reprodus și într-un număr al «Românului» (*ziar*), din același an⁴. În «Satirul», unde B. P. Hasdeu face pe

1. Se păstrează în ms. 494 din Biblioteca Academiei R.P.R., cu multe foi greșit legate. Încoputul pe fila 269, continuarea pe fila 275-278 v și sfârșitul pe fila 267 (după cum s-a stabilit într-un studiu despre Milescu de C. C. Giurescu).

2. «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», II, 1884, pp. 67-68.

3. Foy de la Neuville, autorul cărții *Relation curieuse et nouvelle de Moscovie, contenant l'état présent de cet empire, les expéditions des moscovites en Crimée en 1689, les causes des dernières révolutions, leurs moeurs et leur religion, le récit d'un voyage de Spatarus* (N. Milescu spătarul) *par terre à la Chine*, Paris, 1698. (Povestirea ciudată și nouă despre Rusia, cuprinzând starea de azi a acestei țări, expedițiile rușilor în Crimeea în 1689, cauzele ultimelor revoluții, obiceiurile și credința lor, povestirea unei călătorii a lui Spătarul pe uscat în China. «Arhiva istorică», nr. 18 din 18 decembrie 1864).

4. Și anume în numărul de luni-marți (18-19 septembrie 1872), unde B. P. Hasdeu polemizează cu M. Kogălniceanu.

larg biografia lui Milescu, a probat că spătarul N. Milescu este născut la Vaslui, la începutul secolului XVII, cam pe la începutul domniei lui Vasile Vodă (*Lupu*). Nu este citată în rindurile de pînă acum o conferință a lui Hasdeu la Ateneul Român din București, la 20 august 1865⁵.

Scriitorul Neuville spune în opera sa citată mai înainte că informațiile despre scriitorul nostru le-a cules chiar de la el, fiindcă l-a cunoscut personal⁶. Cartea lui Neuville (1698) s-a răspindit foarte mult. La un an a apărut într-o nouă ediție la Haga și apoi s-a tradus în limba olandeză, în două ediții (1699 și 1707). S-a tradus și în englezește (1705)⁷. Pasajele privitoare la Milescu s-au reprodus de trei ori: întâi în «Bibliographie hellénique»⁸, a doua oară în «Arhiva Istorică»⁹, a treia oară într-o broșură franceză din 1883 despre Milescu¹⁰. Broșura este un rezumat al articolelor din ziarul «Traian», după cum ne-o spune chiar autorul: «Nu facem decît să urmărim pas cu pas, în cea mai mare parte a acestei lucrări, o cercetare publicată de B. P. H. într-un ziar de negăsit astăzi» (p. 1). Broșura fiind mai ușor accesibilă, deși apăruse în Franța și în limba franceză, a înlocuit și la noi ziarul.

Cercetătorii următori nu au mai cunoscut ziarul, au citit traducerea și rezumatul, nu originalul. De pildă, publicația *Istoria Romînilor*, Iași, 1891, consacra lui Milescu un important capitol (9 pagini)¹¹, iar la urmă, în notă dă această explicație: «În toată expunerea vieții lui N. M. am urmat, uneori chiar textual, pe Picot (autorul broșurii din 1883)». Pînă și Lăzăr Șăineanu, elevul lui B. P. H., face caz de broșură, numind-o «excelentă», chiar într-o carte prefațată de B. P. H.¹². E drept, adaugă: «Picot s-a folosit mai ales de cercetările repetite ale lui B. P. H.», dar nu precizează unde au apărut și s-au repetat cercetările. Dintr-un curs universitar¹³, reiese că autorul său n-a cunoscut articolele din ziarele «Satirul» și «Traian», iar într-o carte de Istoria literaturii romîne din sec. XVII¹⁴, citim că autorul ei, la capitolul despre Milescu, n-a făcut decît să traducă aproape broșura franceză din 1883 (care aproape

5. Ziarul «Traian», 1870, p. 135.

6. «Toate acestea pe baza propriilor povestiri ale lui Milescu, cu care Neuville a petrecut împreună în tot timpul șederii sale la Moscova, francezul trimis cu misiune diplomatică din Polonia» (Arh. Ist., mai sus citată).

7. Idem.

8. *Bibliografie elenică (greccască veche)*, vol. III, Paris, 1895, p. 564, de Emile Legrand.

9. «Arh. Ist.», mai sus citată.

10. *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu*, par Emile Picot, Paris, 1883.

11. Vol. IV, Iași, 1891, p. 610, de A. D. Xenopol.

12. *Istoria filolog. rom.*, București, 1892, p. 55, notă, de L. Șăineanu.

13. Nepublicat dar păstrat în Bibl. Acad. R.P.R. E al lui Șt. Ciobanu.

14. *Ist. lit.*, sec. XVII, Iași, 1922, p. 85, de G. Pascu. Situația e aceeași în zilele noastre: a) Biografia lui Milescu din *Primul călător român prin Siberia și China* din «Buletinul geografic», sem. II, 1904, a lui Miron Niculescu, este traducere cuvînt cu cuvînt după Picot (vezi *Contribuțiile lui C. C. Giurescu la Milescu*, 1927, p. 18); b). Prefața la *Jurnalul de călătorie în China al lui Milescu*, ed. de Corneliu Bărbulescu.

tradusese articolele din ziarul «Traian»). De aici a rezultat că Milescu a fost cunoscut după un rezumat fără viață, fiind putea fi cunoscut după un original plin de vigoare. A mai rezultat și necunoașterea amănunțită a vieții lui Milescu, povestită tocmai în ziarul «Satirul», pe care nu-l rezumase broșura franceză.

Intorcându-ne la original și utilizând ce s-a mai scris în urmă, putem prezenta câteva date biografice și bibliografice, câte ne sînt necesare pentru cunoașterea împrejurărilor în care s-a tradus «Cartea cu întrebări».

Date biografice. Se născuse la Vaslui (propriu zis la Milești, lângă Vaslui): «Era un Nicolai Milescu-Spătar dela Vaslui»¹⁵. Se pomenesc¹⁶ niște Milești în timpul domniei a doua a lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino (de la 1684 înainte) în Moldova. La plecarea acestuia din domnie, Mileștii ar fi organizat cu alții o răscoală în Iași. S-a atras atenția¹⁷ asupra cărții savantului rus Martinov, *Les manuscrits slaves*¹⁸, care prezintă manuscrisul 10.023, cu titlul: *Călătorie din Suedia în Moscovia*, titlu greșit — zice Martinov —, fiindcă în realitate e vorba de călătoria în China a lui Milescu. «Lucrarea a fost făcută de Nicolai Spătarul, român de origine, interpret de limbile greacă și latină la Moscova». Aici i se zice «român»; altădată i se zice «grec», după religie» (deci creștin)¹⁹.

Lăsînd la o parte ipoteza că ar fi învățat la Iași, la Trei Ierarhi (fiindcă nu se poate sprijini cu dovezi), se știe sigur că a urmat Școala Mare a Patriarhiei din Constantinopol, dintre profesorii căreia amintește pe bine cunoscutul Gavriil Vlasios. Acesta a făcut parte din conciliul de la Constantinopol pentru condamnarea patriarhului Chiril Lucaris, autorul cărții *Mărturisirea Credenței*. A semnat procesele-verbale ale conciliului, astfel: Ieromonahul Gavriil Vlasios, dascăl la Marea Biserică. De altfel, Vlasios atacase pe Chiril Lucaris și în predici; ne-o spune chiar Milescu în opusculul său, *Enchiridion*: «Bărbat înțelept și pios, Gavriil Vlasios, fostul meu profesor în cetatea împărătească (*Constantinopol*), l-a combătut (pe Chiril Lucaris) după catedră cu privire la părerea lui, streine de biserica lui Hs., fiindcă admira noile dogme despre transsubstanțierea corpului Domnului și alte dogme foarte mult pline de erezie ale streinilor»²⁰. Opusculul e scris în latinește. Vlasios fu înaintat mitropolit al Naupactei și al Artei (la 27 ianuarie 1647), și ar fi scris și rostit (după informațiile patriarhului Dositei al Ierusalimului) predici. Vlasios, și alți profesori ai Școlii, erau umaniști și se formaseră la școala Sf. Athanasie din Roma, la școala de elenistică din

15. O seamă de cuvinte, de I. Neculce, și «Arhiva Istorică» citată.

16. În cronică lui Ion Neculce, la cap. despre Dumitrașcu Cantacuzino.

17. «Buletinul Instrucției Publice», 1865, p. 283.

18. *Manuscritele slave*, Paris, 1858.

19. *Nicolas Sp. Milescu*, Paris, 1925, p. 155, de P. P. Panaitescu.

20. Pasaj din *Enchiridion sive stella orientalis*, de N. Milescu, citat în originalul latin din cartea *Νεοελληνική Φιλολογία Βιογραφία των ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων ἁλ- λήνων*, 1453-1821, ἐν Ἀθήναις 1868 (Istoria literaturii neoelenești. Biografiile grecilor care s-au ilustrat în domeniul literaturii, Atena, 1868), pp. 302-304, a lui Constantin N. Sathas.

Veneția, la școala din Padova. La Constantinopol și-a format Miclescu convingerea că elenismul este superior latinismului, ca reprezentant al Ortodoxiei²¹. Din elinește a tradus el *Cartea cu întrebări*. La Școala Mare din Constantinopol se predau și cursuri în limba latină, pe care Miclescu aici a învățat-o. După cum umanistul olandez Erasmi a învățat elinește în... Italia, așa umanistul român Miclescu a învățat latinește... la Constantinopol. S-a afirmat că Miclescu studiasse și în Italia, dar fără indicarea izvorului²². Afirmarea și-au însușit-o și alții²³. Mai târziu, s-a descoperit și izvorul: istoricul rus Iurii Arseniev²⁴, care preciza că Miclescu a studiat în Italia matematicile și științele naturale.

Ne putem da seama în ce atmosferă intelectuală s-a format Miclescu, și ne explicăm cultura lui. Venind în contact cu oameni de seamă, umanisti, clerici sau oameni politici, unii dintre ei au scris despre el și putem citi constatări interesante. Foy de la Neuville, amintit mai sus, ni-l arată ca foarte învățat și vorbind desăvârșit latina, elina și italiana²⁵. Când suedezul Kempfer, șeful unei misiuni științifice în China; trebui să vorbească cu V. Galițin, șeful consiliului diplomatic rusesc, conversația a dus-o prin Miclescu, suedezul exprimându-se în latinește și Miclescu traducând în rusește²⁶. Umanistul suedez Sparnwenfeldt îl numește «per eruditus». Olandezul Rinhuber îi zice «vir polyglotus et polygramon». Când l-a recomandat la Moscova ca traducător, patriarhul Dositei al Ierusalimului a relevat că știe latinește, slavonește și mai ales elinește²⁷. Frumos și mai pe larg scrie despre el Simon-Arnauld Pomponne, ministrul lui Ludovic al XIV-lea al Franței la Stockholm. Miclescu ajunsese acolo trimis de Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, refugiat la Stetin în Pomerania (în nordul Germaniei), ca să obțină sprijinul lui Ludovic al XIV-lea la Curtea turcească. Iată scrisoarea lui Pomponne:

«Acest principe (Gheorghe Ștefan) a trimis aici de câteva luni pentru interesele sale pe un nobil numit Spatar, care a fost mult timp secretar al statului și apoi a comandat armata sub cei doi principii (*al Moldovei și al Munteniei*). L-a însărcinat să-mi aducă o scrisoare. Am rămas mirat când am dat peste un om atât de cunoscător de limbi și cu o cunoștință generală despre toate. Vorbește bine latinește, dar el pretinde că, deoarece principala sa învățătură a fost limba elină, în aceasta e mult mai învățat²⁸. Cunoaște bine istoria și mai ales pe a Bisericii²⁹.

21. Idem.

22. În zările citate — «Satirul» și «Traian» —, în articolul despre Miclescu.

23. *Ist. filolog. rom.*, p. 58, de L. Șăineanu, și *Curs universitar de lit. rom.* (1898), p. 439, de Ov. Densușianu.

24. *Curs univ. de Lit. rom.* (1938), p. 375, de St. Ciobanu. Acesta precizează că articolul lui Arseniev s-a publicat în «Ruskii Arhiv», cu titlul: *Nicolai Spătarii i ego vremea (... și vremea lui)*.

25. «Arh. Ist.», I, 18, din 18 dec. 1864, p. 37.

26. *Op. cit.*, a lui P. P. Panaitescu, p. 151, utilizând pe istoricul rus Iurii Arseniev.

27. Erbicariii greci în *Catalogul istoric* al lui Cezare Daponte, trad. de C. Erbiceanu.

28. Limba din care a tradus și *Cartea cu întrebări*.

29. Așa a aflat de *Întrebările* lui Alanasie al Alexandriei și a tradus parte din ele, sub titlul de *Carte cu întrebări*.

Și deoarece a studiat problemele care se pun între religia noastră (*cato-lică*) și cea ortodoxă, și chiar între luterani și calvini, l-am socotit în stare să cunoască bine părerea ortodocșilor. A fost multă vreme ministru al prinților la Poartă³⁰. Vorbim obișnuit despre toate și nu ne deosebim în religie decît în chestia Sfîntului Duh. În toate sărbătorile vine la slujbă religioasă la mine și, afară de Crez, unde uită pe *filioque*, nu e altul mai bun catolic»³¹.

Pomponne era jansenist, ca și ruda sa, Arnauld, — acesta chiar șeful janseniștilor. Combăteau catolicismul, mai ales pe chestia transsubstanțierii. Jansenismul a însemnat o mișcare religioasă puternică, dar n-a dus la schismă, nici la războaie religioase. În această Mișcare și-a avut mica lui parte și Milescu, fiindcă Pomponne l-a rugat să scrie cîteva pagini despre transsubstanțierea la ortodocși. Pomponne le-a publicat în cartea citată mai înainte, în notă: *La perpétuité de la foi catholique*».

Note bibliografice. A scris în rominește, latinește, elinește, slavonește și rusește.

A. În rominește, *Cartea cu întrebări*, 1661, traducere, despre care e vorba în articolul de față.

B. În latinește și elinește (lucrări originale): I. *Enchiridion sive Stella orientalis*³². S-a publicat — cum am arătat mai sus —, în cartea *La perpétuité de la foi catholique*³³; II. *Despre păgînul Mahomed și despre Papa* (nu i se cunoaște data).

C. O traducere din latinește în elinește. E vorba de cartea francezului Pierre Gilles, *De topographia Constantinopoleos*, 1561³⁴.

D. În rusește³⁵: I. *Dicționar ruso-eleno-latin*, 1672, pierdut; II. *Aritmologhion*, 1672, în care se explică simbolul cifrelor³⁶; III. *Povestire despre sibile*³⁷; IV. *Carte aleasă pe scurt despre nouă muze și despre*

30. Numai al lui Gheorghe Ghica (domn al Munteniei, 1660-1664). În tot acest timp, Milescu a reprezentat Muntenia pe lângă Poarta otomană.

31. *Bibliographie hellénique*, II, pp. 248-249, de Emile Legrand, după *La perpétuité de la foi catholique*, 1669, de Arnauld.

32. Titlul complet: «Enchiridion sive Stella orientalis occidentali splendens id est sensus ecclesiae orientalis graecae de transsubstantione corporis domini alisque controversis a Nicolae Spadario moldavolacone barone olim generali Wallachiae». Conscriptum Holmiae anno 1667, mense Febr. (*op. cit.*, Em. Legrand, II, 1894, pp. 247-248).

33. Cartea a apărut în două ediții: una sub numele lui Arnauld și Nicole, în 1664, cunoscută sub titlul de *La petite Perpétuité*; a doua numai sub numele lui Arnauld, deși redactată numai de Nicole, în 3 vol. (I-1669; II-1672; III-1674), cunoscută sub numele de *La Grande Perpétuité*. În această ediție se cuprind și paginile lui Milescu (50-54). Titlul ei complet: «La perpétuité de la foye de l'Eglise catholique touchant l'eucharistie defendue contre le livre du sieur Claude, 1669. Pentru aceasta, el a compus o lucrare în elinește și latinește, sub acest titlu: *Enchiridion*. Se poate vedea întreg lipărit în latinește, nesocotind necesar a-l mai da și în elinește, latina fiind tot atât de originală, ca și elena și pentru că el a dat d-lui Pomponne, lucrarea scrisă și într-o limbă și în cealaltă (idem, p. 249).

34. *Catalogul mss. grecești* de C. Litziua.

35. După *Istoria literaturii vechi, curs*, 1939-1940, vol. II, p. 383, de St. Ciobanu.

36. Idem, după *Perevodnaia literatura moscovskoi rusi*, de A. I. Sobolevski.

37. Idem.

șapte arte liberale³⁸; V. *Hrismologhion sau Cartea celor patru monarhii, 1673*, traducere după Paisie Logaridi³⁹; VI. *Vasiliologhion, 1673*, biografii de monarhi ruși și străini; VII. *Povestire despre zidirea bisericii Sf. Sofia din Constantinopol*; VIII. *Despre cele șapte minuni ale lumii sau Cartea ieroglifică*; IX. *Genealogia monarhilor ruși*; X. *Alegerea ca monarh a lui Mihail Feodorovici*; XI. *Călătoriile în Siberia și China* le-a povestit Milescu în 5 rapoarte oficiale: a). Călătorie prin Siberia de la Tobolsk pînă la Nercinsc și granițele Chinei; b) Izvodul pe capitole al misiunii diplomatice în China; c) Descrierea primei părți a universului, numită Asia, în care se găsește China; d) O descriere a rîului Amur; e) (ca adaos) Carte despre tătari.

Tot el ar fi traducătorul *Bibliei* de la 1688 și al *Istoriei lui Herodot*; tot el ar fi autorul *Istoriei Țării Românești* (fragment de cronică mergînd de la colonizarea romană pînă la Atila), atribuită stolnicului C. Cantacuzino. Chiar fără aceste din urmă trei, operele lui Milescu sînt numeroase și l-au făcut cunoscut din Rusia pînă în Franța, de la noi pînă în Suedia.

Despre Cartea cu întrebări. În romînește, în mod sigur, se socotesc de unii a fi ale lui Milescu: *Povestea unei icoane de la minăstirea Neamțului și Cartea cu întrebări*.

Cea dintîi stă în legătură cu chestia autocefaliei Bisericii moldovene, pe vremea lui Alexandru cel Bun, și a interesat numai din acest punct de vedere. Capitolul despre ea din *Cronica Romanului*⁴⁰ poartă titlul *Documentul mitropolitului Gheorghe despre autocefalia Bisericii Moldovei*. Aflăm că pe acea vreme s-a acordat de către împăratul bizantin Andronic Paleologul (sau — după Melchisedec — Ioan Paleologul) Bisericii Moldovei, autocefalia. O dată cu actul respectiv, s-au trimis în dar și două icoane: una pentru Mînăstirea Neamțu, alta pentru Mînăstirea Bistrița. Actul despre autocefalie și rîndurile despre oferirea icoanelor s-au depus la Mînăstirea Neamțu, împreună cu una din icoane. Acele acte s-au cîntit și s-au tradus (fiind în elinește) de Milescu, pe la 1656. Nu e vorba de nici o lucrare, fie cît de mică, privitoare la vreo icoană.

Rămînem deci numai cu *Cartea cu întrebări* și de aici provine interesul pentru ea, ca fiind singurul text romînesc sigur provenind de la Milescu; numai din ea cunoaștem cum scria el; în ea avem la dispoziție încă un model de limbă romînească de la jumătatea veacului XVII.

Prin *Enchiridion*, opusculul de 4-5 pagini, despre care am vorbit mai sus, Milescu se leagă de disputa dintre catolici, protestanți și janseniști în Franța, pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, cum am văzut.

Prin *Cartea cu întrebări*, se leagă de altă dispută religioasă, mult

38. Idem.

39. Idem; prefața parte s-a tradus, iar parte s-a rezumat de B. P. Hasdeu în ziarul «Traian», II, 12-5 febr. 1870, pp. 47-48.

40. București, 1894, a episcopului Melchisedec, vol. I, pp. 86-100. Din eroare s-a citat II, 87, în studiul în limba franceză: *Nicolas Spatar Milescu* a lui P. P. Panailescu, 1925, și de atunci greșeala se repetă mereu.

mai veche și mai îndepărtată de noi, lupta dintre arieni și nearieni în împărăția romană, fiindcă opusculul tradus de Milescu e opera unui anti-arian, Athanasie (296-373), care a luptat prin grai și prin scris în sprijinul învățaturii ortodoxe și a fost socotit o «puternică personalitate» a timpului⁴¹. Prigonit de arieni, a activat mai mult afară din Alexandria (Egipt) decât în oraș. La moartea lui au rostit cuvântări lăunbre Grigorie de Nazianz și Ioan Hrisostom (Gură de Aur)⁴². S-a distins prin scrieri de controversă filozofice și morale⁴³, între care *Διαλόγοι περὶ τῆς τριάδος* (= Dialoguri despre Sfânta Treime), originalul unei părți din *Cartea cu întrebări*⁴⁴.

În românește s-au tradus din opera lui: I. Un rezumat din Biblie, 1783⁴⁵; II. O cuvântare de Paști⁴⁶; III. Cuvînt contra neamurilor⁴⁷; IV. Cuvînt despre fuga sa din Alexandria⁴⁸; V. Cuvînt de Paști⁴⁹. Traduceri mai vechi, rămase netipărite, se păstrează: I. Cuvînt la marea vineri⁵⁰; II. Cuvînt cu stihuri⁵¹.

Mai mult interes au trezit la noi *Dialogurile*, din care a tradus cel dintîi Milescu, ca și din alte dialoguri, dînd acestor cuvinte, în românește, în titlu, corespondentul de «întrebări», iar în text «întrebări și răspunsuri».

Iată textul:

«*Carte*⁵² *cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi*⁵³ ale⁵⁴ credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spăt(arul) de pre limba grecească pre limba noastră proastă rumunească, întru trecutul anilor dela Hs. 1661 în luna lui Ghen(arie) 10 d(en)j.

*Întrebări pentru dumnezeire*⁵⁵. Ce iaste Dumnezeu ?

41. În cartea *Athanasie d'Alexandrie*, Paris, 1957, p. 13, de Jan M. Szymusiak, unde se găsește o bogată bibliografie privitoare la partea dogmatică a activității lui Athanasie, de care însă autorul nu se ocupă, după cum nici studiul de față.

42. Introducere la cartea *Bucăți alesc din opera lui Athanasie*, Cluj, 1925, trad. de St. Bezdechi.

43. Prima ediție, Vicenza, 1482, în trad. latină (ele fiind în elinește), în «*Collectio nova patrum*». A doua și cea mai bună e din 1698. Mai târziu, 1887, s-au publicat în original în colecția «*Patrologia graeca*» a lui Migne, vol. XXVIII.

44. Schiță biografică din *Cuvînt contra neamurilor* al lui Athanasie, trad., Ploești, 1904, de M. Teodorescu.

45. *Sinopsis, adevă cuprindere în scurt a ceii vechi și a ceii noao scripturi a celei dintru sfinți părintelui nostru Athanasie cel mare, patriarhul Alexandriei*, tipărită acum în limba românește... la anii dela Hs. 1783 (124 file, în Bibl. Acad. R.P.R., secția cărți vechi, sub nr. 459).

46. Tradusă și publicată în cartea *Elocvență* (1837), de I. Papazoglu.

47. Trad. de M. Teodorescu (vezi nota 44).

48. București, 1906, de Panait Gheorghiu.

49. Vezi mai sus, nota 42.

50. În Bibl. Acad. R.P.R., secția manuscriselor, sub nr. 213.

51. Idem, sub nr. 479.

52. Începutul lucrării se află pe fila 269 a ms. 494.

53. În ms., tot titlul cu roșu.

54. Litera a cu roșu.

55. Cu roșu; foarfe des, aliniatele încep cu literă roșie; aliniatele se cuprind însă în text, la rînd cu el.

Răspuns ⁵⁶. Dumnezeu iaste d(u)h fără de trup nevăzut și necunoscut. Și iarăș dumnezeu iaste fire necunoscută, ochi neadormit, gînd neîncetat și iarăș Dumnezeu iaste pricina, — adecă făcătoarea a toată lumea văzută și nevăzută.

Întrebare pentru ce să zice dumnezeu, dumnezeu și nu într-alt chip.

Răspuns ⁵⁷. Dumnezeu să zice pre limba grecească theos, iară pre limba letenească deus ⁵⁸, iară rumînește (*) să chiamă dumnezeu, care nume iaste luat dela letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă rumînească luat(ă) dela letini. Letinii iară au luat dela greci, că dup(ă) limba jidovească cea grecească-elinească iaste ⁵⁹, adecă cela ci veade toat(e), și iarăș theos să înțelege sirguitoar (*), adecă cela ci sirguitoare (*) și să află în toată lumea.

Întrebare. Dară ciți (*) dumnezei sînt? (*).

Răspuns. Unul iaste dumnezeu dumnezeilor și domnul domnilor și făr de singur dumnezeu altul nu au fost, nici iaste, nici va fi. (Aceasta întrebare s-au pus pentru că și la psaltire zice: cum eu am zis, dumnezei veț(i) fi și fii celui de sus toț(i).)

Iară voi, ca niște oameni murind și ca unul dintre boiari, cădeț(i), care prorocie să zice ⁶⁰ pentru noi oameni.

Întrebare. Dară de vream ce iaste un dumnezeu, pentru care lucru (*de ce?*) zicem noi, cum (*că*) creadem noi, un dumnezeu în trei feațe, au în trei obraze, au în trei staturi, adecă părintele, fiul și duhul svînt (*) [pentru] care lucru iaste că sînt (*) trei, nu iaste unul, pentru aceia (*de ce?*), ne învaț(ă) cum vom crede și întru dumnezeu și în trei feațe să creadem ce are dumniziirea, pentru căci foarte iaste lucru acesta minunat. Un dumnezeu să aibă trei feațe, au obraze, au staturi, foarte iaste lucru minunat, întrebarea aceasta, taina cea necuprinsă a svintei troițe, însă dup(ă) cit ajunge mintea păm(i)ntească și cuget slab foarte cu inimă curată și cu suflet gata ascultăm taina acasta, fiind depărtați de toate lucrurile pămîntești (*), întru tot curat ascultă.

Arătat-ți-am mai sus cum (*că*) dumnezeu iaste necunoscut, pentru căci zicem că iaste necunoscut, pentru căci că firea lui dumnezeu nimea nu poate să o ajungă, nu tocma cu cuvîntul, ci nici cu cugetul.

Pentru aceia cit (*) cunoaștem iarăș den darul dumnezeesc, ertăm și zicem așa :

Soarele unul iaste la vedea, iară trei feațe are, pentru căci iaste vasul (*cuprinsul*) soarelui și iaste raza soarelui și iaste lumina soarelui, iată că iaste un soare și are trei staturi, pentru ⁶¹ căci iaste vasul (*cuprinsul*) soarelui unul; și raza iarăș iaste a doao, care pogoară asupra

56. Idem; din greșeală s-a copiat vorba «răspuns» înaintea de întrebarea «ce iaste?».

57. Ceea ce urmează pînă la «luată dela letini» este interpolarea lui Milescu.

58. La margine, *deus*, cu capitale.

58 bis. În toate cuvintele urmate de steluță, î = x.

59. Ca importanță, limba elinească vine îndată după cea evreiască.

60. În ms. «zicemu», cu mu tăiat cu roșu.

61. De aici încolo, textul corespunde cu fila 290 verso din ms.

pământului⁶²; și iaste lumina, a treia, care luminează prin locuri umbroase și fără de rază, deci iată că zicem trei obraje: vasul, raza, lumina.

Iară nu zicem trei sori, ci un soare zicem și iarăș zicem nu cu un obraz, ci cu trei obraje.

Pentru căci să (*dacă*) te vor întreba ciți (*) sori sint în ceriu, vei zice adevărat cum (*că*) iaste unul, iară să (*dacă*) te vor întreba cîte (*) obraje au feațe are soarele, vei zice că are trei: vasul său și raza și lumina; și cugetă și pentru dumnezeu că unul iaste, iară în trei feațe iaste: părintele și fiul și duhul sfânt (*), însă cum vei zice cum în ce chip la cunoștința noastră iaste un soare în trei feațe, așa iaste un dumnezeu încă în trei feațe și închipuim așa dumnizeirea cea neînchipuit(ă).

Părintele să închipuiască vasul soarelui.

Fiiul să închipuiască razei soarelui.

iară duhul sf(i)nt (*) să închipuiască luminei soarelui, și așa să zicem soarele are vas, rază și lumină; și iarăș ne întoarcem zicînd (*) la soare vasul și raza și lumina sint toate neusebite pururea, cît (*) nu se pot împărți una de alta.

Așijdirea și la dumnezeire neosebit iaste și au fost și va fi: părintele și fiiul și d(u)hul sf(i)nt, pentru căci nu să oselesc, că un soare iaste, însă în trei feațe; un dumnezeu iaste, însă în trei feațe; și iarăș vasul soarelui naște raza și scoate lumina, așa și dumnezeu părintele naște fiiul; și cuvîntul (*) său scoate d(u)hul sf(i)nt și-i deschide auzul foarte cu înțelepciune. Raza soarelui pogoră din ceriu asupra pământului (*) și nici dentru vasul soarelui său să osibească nici din ceriu, nici de pre pământ (*), ci iaste tot odată și în vasul soarelui și în ceriu și pre pământ (*) și pretutindenea, nici de sus nu iaste osebită, nici de jos; într'acela chip și fiiul și cuvîntul (*) lui dumnezeu pogori pre pământ și nici de la părintele dumnezeu lipsi, nici din ceriu, nici de pre pământ (*) și pretutindenea; și iarăș zicem cum (*că*) în ce chip lumina soarelui iaste și în vasul soarelui și în raza soarelui și în ceriu și pre pământ (*) și întră și pren case și pren tot locul luminează și nu lipsește de nicăirea și încă și cu părintele iaste și cu fiiul și sus și jos, luminează pre tot omul, după cum zice Pavel apostolul, vasul cel ales.

Cum duhul sf(i)nt toate le cercă adîncurile (*) lui dumnezeu și alte toate⁶³.

Întrebare. Ce iaste a sfintei troițe?

Răspuns. Putearia, bunătatea, firia, dereptatia și altele toate, cîte (*) li se cuvine, într'un chip le are părintele, fiiul și d(u)hul sf(i)nt fără osibirea lor obrazelor.

62. In trad. de la 1741, *tava* (f. 31 v); în trad. de la 1803, uneori *disc* (p. 4, 5), alteori «*vasul* întru carele iaste pus soarele» (p. 4).

63. Aici următoarea interpolare a copistului, fără legătură cu textul: «Și iarăș în ce chip nu știm pre Ilie prorocul în ce chip și cum au fost iară deaca vedem fața zugrăvit(ă) în icoană, atunci puținel cunoaștem pre prorocul acela în ce chip au fost, măcar că...», apoi lipsă mare de text; partea-lipsă reprezintă în trad. de la 1803, pp. 6-18. Apoi altă interpolare: un lung pasaj despre adulter, fără legătură cu restul textului. S-a eliminat și acesta aici.

Întrebare. Ce iaste a părintelui ?

Răspuns. Nenăscutul.

(Întrebare). Ce iaste a fiului ?

Răspuns. Născutul.

(Întrebare). Și ce iaste a prea sv(î)ntului (*) d(u)h ?

Răspuns. Purcesul, eșitul ⁶⁴.

Întrebare. La dumnezeire cite (*) firi ⁶⁵ mărturisești ?

Răspuns. O fire, zic, o cinste, o destoinicie, o dumnezeire.

Întrebare. Cite staturi mărturisești la dumnezeire ?

Răspuns. Trei staturi, trei obraze.

Întrebare. Pentru ce să chiamă părintele părinte ?

Răspuns. Pentru că elineaste să chiamă patir, adecă toate le pă-
zeaste ⁶⁶.

Întreb(are). Dar fiul pentru ce ?

Răspuns. Pentru că e născut dela părintele.

Întrebare. Dar d(u)hul sv(î)nt (*) ?

Răspuns. Pentru că elineaste să chiamă piverma ⁶⁷, ce să țilcuiaste (*)
sullătoriu, adecă sullă darurile dumnezeirei în multe feluiri pre cei
vreadnici, deci cum arată scriptura ⁶⁸.

Întrebare. Cite (*) pricini pui la dumnezeu ?

Răspuns. O pricin(ă) zic că iaste la dumnezeire: singur părintele
nenăscut naște fiul, porneaste sf(î)ntul (*) d(u)h, deci trebuie să știm
cum (că) numai singur părintele iaste pricina, iară fiul iaste pricinî
și d(u)hul iară pricinî, deci o pricină iaste numai părintele, iară ceale pri-
cini două, fiul și d(u)hul sv(î)nt (*), și să chiamă pricină părintele,
pentru că naște și nu să naște, porneaste și nu să porneaste.

Întrebare ⁶⁹ la sv(î)nta ⁷⁰ troiță. Dentreu aceste trei obraze care iaste
întii (*) : părintele, au fiul, au d(u)hul sv(î)nt (*) ?

Răspuns. La sv(î)nta (*) troiță nu iaste nici unul întiiu (*), nici
apoi, ci tot odată, pentru aceaia odată părintele, odată fiul, odată sv(î)nt-
tul (*) d(u)h, pentru aceaia să zic odată neînceput.

Întrebare. Ce iaste neînceput ?

Răspuns. Neînceput să zice un lucru ce iaste mai nainte den cepă-
tură ⁷¹, deci Dumnezeu nu are începătură, ci iaste mai nainte de început,
neînceput iaste dară părintele, neînceput fiul, neînceput sv(î)ntul (*)

64. In trad. din 1803: *a fi purces.*

65. In trad. din 1803: *ființe.*

66. *πάτερ* (pater), tată (cînd e vorba de *zeus*, tată al tuturor lucrurilor), bunicul,
strămoșul, părinții, întemeietorul unui neam, autorul sau inventatorul unui lucru.

67. In trad. de la 1741, *pievma* (p. 49).

68. In traducerea de la 1803, acest pasaj sună astfel: «Duh să zice, fiindcă toată
amelințarea de gînd degrabă o înțelege și toate printr'insul să cunosc, pentru că duhul
sînt pe toate le cearcă și adîncurile...» (p. 21).

69. In originalul după care a tradus Milescu, *Întrebările*, purlau număr, pe care el
(sau copistul) nu le-a păstrat. Numai aci e indicat nr. 31.

70. Poate că vorbele «la svînta troiță» trebuie citite în continuare după «să pri-
meaște», iar vorbele «Întrebare 31» trebuie aduse aici.

71. Începătură (în trad. de la 1803, «început»).

duh, iată că sînt (*) trei odată neîncepute și nu iaste nici una mai înainte sau mai înapoi.

Intrebare. Iveaște-ne și acesta lucru cum (că) fiul și cuvîntul (*) lui Dumnezeu naște den părintele, că acesta iaste un lucru minunat.

Răspuns. În vremea cîi dumnezeu iaste nevăzut și necunoscut, nice acesta lucru vom⁷² putea să-l alegem, căci în ce chip va putea să se cunoască lucrul ce nu e cunoscut. Iară după cît (*) ajunge firia omenească vom sili să arătăm cum (că) cuvîntul (*) omului naște dela suflet fără de nici o priceapere sau zăbav(ă) la mijloc, așa se naște și fiul și cuvîntul (*) lui dumnezeu dentru părintele; și în ce chip naște raza din soare și lumina din luminare (*) și foc din foc, așa să naște și fiul dela părintele, aciastea socoteaște și pentru nașterea fiului lui dumnezeu.

Intrebare. Și sv(i)ntul (*) duh cum iaste dela părintele ?

Răspuns. Cade-se a ști și pentru aceasta să nu întrebi, pentrucă acesta iaste lucru necunoscut, ci după puțință iaste să arătăm că în ce chip răsuflarea omului iaste din suflet, așa și d(u)hul sv(i)nt (*) din părintele iaste și în ce chip iaste Evva nici născut(ă), nici necunoscut(ă)⁷³, ci oarecum pren mijlocul acesta, așa și d(u)hul s(v)înt, că Adam iaste nenăscut din născut și Evva scoasă, că Evva nici să născu, ca Sit, nici era nenăscută ca Adam, ce (ci) eși din coasta lui Adam și era Adam nenăscut, pildă părintelui celui nenăscut, Sit născut pildă fiului celui născut și Evva din coasta lui Adam eșită, pildă sv(i)ntului (*) d(u)h celui eșit din părintele. Pentrucă în stremoșii noștri să arată și pildu-iaște sv(i)nta (*) troiță, ci numai Adam și Sit și Evva era trupuri și osibiți de dinșii, iară părintele și fiul și sv(i)ntul (*) d(u)h nici trupurile sînt (*), nici osibiț(i) unul de altul, ci fără trupuri sînt (*) și neîmpărțiți.

Intrebare. Oare dumnezeu încape-se într'un loc au ba ?

Răspuns. Foarte strînge mintea la un loc și socoteaște : dumnezeu iaste nevăzut și necuprins, pentru că und(e) nu să încape dumnezeu nică-irea, nici să veade, ci pretutindenea⁷⁴ iaste de față și toate le plinează, aciaste cuvînte sînt (*) destul pentru bl(a)goslovie. Iară dela Adam vom înceape pentru împelițarea⁷⁵ fiului lui dumnezeu să se chiasme Hs.

Intrebare. Voi să știu ce iaste acesta Hs ?

Răspuns. Mai sus țe-am arătat pentru sv(i)nta (*) troiță cum (că) iaste părintele, un obraz ; fiul, alt obraz ; d(u)hul sv(i)nt (*), alt obraz ; pentru aciasta trebue să știi cum (că) acesta fiul s'au împelițat cu trupul nostru și unblă ca un om pre pămînt (*) și după ce să împeliță să chiamă Hs, pentru că Hs, adecă uns, fu dumnezeirea de omenie⁷⁶, dece (deci) să chiamă uns, adecă Hs., pre limba olinească, că pentru căci s'au împelițat fiul și cuvîntul (*) lui dumnezeu, pentru aceia să chiamă Hs.

72. Intre «lucru» și «vom», în text se află un «nu» tăiat orizontal (f. 276, r. 4).

73. Din greșeală, în loc de *nenăscută*.

74. În ms. fără r.

75. Intrupare.

76. Firea omenească.

Întrebare. Dară ce lipsă avu fiul ca pentru să se împelițească și pre pământ (*) să umble?

Răspuns. Dumnezeu nici o lipsă nu avu pentru oa să s(e) împelițeaze și oamenii fiind bolnavi trebuia-le vindecare. Că în vreme ce făcu Dumnezeu ceriul și pământul (*) și toate cîte (*) sînt într'însul (*) și zidi pre om și-l puse în mijlocul raiului și-i porunci lui puindu-l împărat pre toată zidirea și să lăcuiască în rai, ca o pildă a lui Dumnezeu, iară văzînd (*) acesta lucru diavolul, ce să înțeleage pre limba grecească cel pîrit (*), și zavistuînd pentru cîntea omului, sfătui pre om să nu asculte de Dumnezeu, iară omul, neavînd știința răotății a diavolului, ascultă sfatul lui și nu ascultă (sfatul) cel dumnezeesc și de atuncea luo și moarte den păcat, așijdirea și alați toți oamenii pre rînd (*) căci (cîți) s'au tras dintru neamul lui, au urmat păcatul acela și se întări păcatul asupra oamenilor den stremoșii lor și trimease Dumnezeu proroci și dascal(i) în lume pentru ca să înveațe pre oameni ca să se întoarcă dintru păcate și nu-l putură îndrepta prorocii acesta lucru.

Iară pentru acesta lucru singur Dumnezeu întru sine zise: pogorivoi (*) și mă voiu (*u = mut*) înbrăca în trup și mă voiu face și eu om și voi povesti zidirea minelor (*) meale și se vor întoarce de înșălătura diavolului și tot omul va fi ca Dumnezeu, însă nu den fire, ci den darul dumnezeu.

Acesta lucru vru fiul, însă cu bun(ă) voe a părintelui și cu odată îndemnarea a sf(î)ntului (*) d(u)h.

Pogori (*) den ceriu pre pământ (*) și întră întru zgău de fecioară prea curată și împelițîndu-se (*) să făcu om deplin și umblă pre pământ (*) ca oamenii, ca un om adevărat, nu la perire.

Întrebare. Și în ce chip iaste fecioară să nască și iarăș să rămîie (*) fecioară, aceasta minune foarte ne îngrozeaște.

Răspuns. Măcar că ne pare acesta lucru minunat foarte și preste fire, iară nu iaste lucru omenesc, ci iaste dumnezeesc, pentru aceia minunat întru faptele lui iaste Dumnezeu, pentru căci să zic cuvîntul (*) acesta iaste minunat, adică faptele ce face sînt (*) de minunat.

Ci ascultă și pentru fecioara ce născu. Adu-ți aminte pentru Adam cum ca o fecioară era și născu pre Evva și iarăși fecior au rămas, deci în ce chip și Adam și mai nain(te) de a naște pre Evva fecior era și după ce născu pre dînsa iară întru același chip rămase cum au fost întîii (*).

Așa și fecioara M(a)riia fecioară fu mai nainte de nașterea lui Hs. și după ce-l născu iarăș rămase fecioară. Iată că ți să dezleagă minunea.

Și iarăș zicem cum o cășcioară mică și spre răsărit să aibă o fe-restrue mititică de sticlă curată și răsărînd soarele să pogoară zarea și loveaște în sticla aceea și sticla întru nimic nu se despica, nici să să strice ⁷⁷, ci rămîie (*) săn(ă)toasă, iară raza treace și luminează toată casa, iară trecînd (*) soarele din casă treace (și) iase și lumina den casă și den sticlă raza și întră și iase raza prin sticlă, iară pentru aceia nimic nu se vatămă. Într'acela chip și la putearia fecioarei Mariei să

77. In text, *strică*.

socotești că așa și svinția sa, fiind ca o casă foarte închisă, bine îovî, ca o rază, fiul lui Dumnezeu, pogorînd din ceriu și intră și eși dintr'însa (*) și într'u nimică atingire de strecăciune nu face (*făcu*), în ce chip mai sus am adus pilda sticlei ce am scris.

Iară pentru aceia mai am o pildă și ți-o voiu spune și aceasta, iară tu foarte să iai aminte și să-ț(i) deschizi auzul înțelegerii. Mărgăritariul la Marea Roșie să face și într'acesta chip să face :

Că marginea mării aceia iaste prund ne adînc (*) și acolo naște scoici, însă să chiamă acealia scoici piine, care să mănîncă (*) și măcar că sînt (*) în toată marea multe de această, iară acolo sînt fără de seamă multe pre margine, deci stau aciastia scoici pururea la marginile mării, deci deschizîndu-se (*) și primînd hrană în găurile lor, deci stînd (*) piinea deschis(ă) și așteptînd (*) să cază mîncare (*) făcîndu-se (*) acolo adîns fulger, coboară fulgerul cătră însă și află scoicile piinii deschise și intră într'însă (*) și intră înăuntru unde-s scoicile și fulgerul astupîndu-se (*) acolo să învâluiască și intră în ochii piinei și luminîndu-i îi face mărgăritariu. Deci eșînd mărgăritariul den piină, cade într'u apa Mării Roșie și așa-l află cea ce cearcă. Vezi cum să află mărgăritariul.

Așa socotește și pentru înpelitarea ⁷⁸ a cuvîntului (*) lui Dumnezeu. Maria (*marea*) iaste lumea, iar ca o pi(i)nă stă născătoarea lui Dumnezeu M(a)ria întru hramul dumnezeesc primînd hrana cea cerească. Deci să pogori (*) fiul lui Dumnezeu ca un fulger și intră într'u fecioară, cum intră la piină fulgerul, și înpletindu-se așa cu trupul, luminează trupul, carele luo în ce chip am zice ca mărgăritariul.

Așa și Hs. ca un mărgăritariu să născu den prea cinstita. Și în ce chip mărgăritariul și ceresc iaste și pămîntesc, ceresc pentru (*din cauza*) fulger, iară pămîntesc (*) pentru (*din cauza*) ochiul piinii; și Hs. așa iaste și ceresc și pămîntesc (*), ceresc dup(ă) dumnezeire, iară pămîntesc dup(ă) omenire ⁷⁹, și în ce chip mărgăritariul se face fără de împreunare a partea bărbătească sau fămeiască, ci dentru fulger și dentru piine, așa și Hs. născu fără de împreunare bărbătească sau fămeiască, ci den dumnezeire și den fecioară. Și în ce chip mărgăritariul, de să va și zdrobi, de multe ori ochii piinii să zdrobesc și să topesc, iară nu și lumina a fulgerului pate, ci lumina fulgeriului nepătimită rămîne (*), iară ochii piinii să zdrobesc și pat.

Așa și pentru Hs., trebue a socoti cînd (*) să muncia (*chinuia*) de Jidovi că înpelitarea trupului păția și durea, iar dumnezeirea lără chin au rămas. Și zicînd (*) această mărturie astupi gurile celoră ce zic cum au pățit dumnezeirea și înveți înpelitarea cea de mărturie.

(*Întrebare*). Iar aceste toate pre rînd (*) bine le-ai arătat. Spune-mi ⁸⁰ dară și aceasta :

78. Intruchiparea.

79. Firea de om.

80. În ms. «spune-mu».

Pentru care lucru dumnezeu nu spăsi (*mîntui*) pre om fără de în-
peligare⁸¹, ce (*ci*) luo trup și se împeliță pentru a noastră mîntuire? (*).

(*Răspuns*). Pentru acest lucru bine întrebă și ascultă bun răspuns
de'nceput. Cînd rătăci omul, nu birui diavolul dumnezeirea, ci omeniia,
și așa au aruncat întru păcat, deci în vriame ci (*ce*) nu birui dumnezeirea,
ci omeniia, cuvine-să iarăș cu omeniia cea biruită ca să biruiască pre
nepriatenul diavolul și iarăș să agonisească, că, de ar fi venit dumnezeu
gol (*curat, singur*), s'ar fi lăudat diavolul cum (*că*) ce iaste, în vreme
ci (*ce*) de dumnezeire fu biruit.

Pentru acesta lucru nu priimi dumnezeu cum (*ca*) singur gol
dumnezeire să lupte pre diavolul, ci așa bine vru cum tocmă și omeniia
ceaia ci fu biruit diavolul. Iarăș să biruiască pre diavolul să putea sin-
gură dumnezeirea să biruiască pre cel viclean fără de trup, ce (*ci*) nu
vru să facă așa, ci să puse într'un trup dumnezeirea, carele lucru vă-
zînd (*) diavolul trupul, iară nesocotînd cum (*că*) și dumnezeirea iaste
într'însul (*), veni și să lupta cu Hs. și așa fu biruit de dumnezeire,
ci, nu se ivi, că în ce chip pascariul vrînd să vineaze (*) peaste, nu slo-
bozeaste undeța goal(ă) în mare, ce (*ci*) pune un viiarme și aruncă undeța
în mare și văzînd (*) peastele viiarmele aleargă să-l mîntînce (*) și nu
cunoaște undeța, că iaste din lăuntru, și vrînd (*) să înghiță viiarmele
să ține de undiță.

Așijdirea și Hs. vrînd (*), să făcu să vineaze (*) pre marele zmeu,
învăli dumnezeirea lui cu trupul că dumnezeirea în chip de undeță, iară
omeniia sa în chip de viiarme și, înbrăcîndu-se (*) pre sine cu omenie,
ca un viiarme vîna (*) pre cel viclean diavol, ca pre un peaste, că dia-
volul văzînd (*) din afară omeniia și ne socotînd dumnezeirea denlăuntru
să înșălă și așa vînat fu zmeul cel mare diavol.

Pentru aceasta lucru nu veni cu dumnezeirea gol fiul lui dumnezeu,
ce luo trup de fecioara M(a)riia.

Iară ascultă și alta.

Pentru că vrînd (*) diavolul să înșale pre om și să-l scoa(tă) den
raiu nu se putea apropiia cu firea lui gol, ci să înbracă în șarpe și așa
veni să înșale oamenii, că (să ar) fi venit gol, nu i-ar fi amăgit, pentru
aceaia înbracă trupul șarpelui și se apropie de Evva și șarpele să vedea,
iară diavolul nu se vedea; și pren șarpele văzut îș fiace (*făcu*) lucrul
nevăzut. Vezi cum doao firi era atuncea într'o față la căderea lui Adam.
Deci în ce chip atuncea firea șarpelui și a diavolului să înpreună într'o
față și o fire să vedea, adecă a șarpelui, iară (a) diavolului nu s(ă)
vedea; și așa scoaser(ă) pre om den raiu.

Așa și la Hs., doao firi s au înpreunat: și dumnezeu și omeniia;
și omeniia să vedea, iară dumnezeirea nu să vedea; și săvîrși cea ne-
văzută dumnezeire și iară puse pre Adam în raiu, căc(i) atuncea doao
firi reale să înpreunară, de puser(ă) pre om în iad, și acum doao firi
bune să înpreunară și-l puseră iară în raiu.

81. Vezi nota 75. Parlea omenească din om.

Aceasta iaste pricina pre care să puse și se leace (*făcu*) fiul lui Dumnezeu om pământean (*).

Întrebare ⁸². Ce era lemnul carele mîncă (*) Adam și se scoase din raiu ?

Răspuns. Pentru lemnul acela mulți-i zic cum (*că*) zmochin să fie fost, alții zic cum grîu (*) să fie fost, alții cum să fie fost poamă, iară alții îndrăzniră cum (*că*) pohta fămeii au fost; ci nici unele de aceastea nu sînt (*) adevărate, căci zicînd (*) scriptura lemn, arată cunoștința dumnezeiască și aducîndu-ș (*) (aminte) Adam ca să fie Dumnezeu, aceia aducere aminte o pomenește scriptura gustare.

Și îndată gîndi (*) să fie Dumnezeu, îndată să dăzbrăcă de sv(i)nta (*) lumină și den raiu gonit fu. Dece (*deci*) trebuie să știi cum (*că*) lemnul al cunoștinții era dumnezeirea.

Și aducîndu-și (*) Adam aminte să fie Dumnezeu, nu se făcu. Pentru acesta lucru iaste și scris cum minți pre Adam de multe și vrînd (*) să fie Dumnezeu, nu fu.

Omul se fiace (*făcu*) Dumnezeu... ⁸³ pentru ca să facă pre Adam Dumnezeu; deci trebuie să știi cum (*că*) lemnul cunoștinții Dumnezeu iaste.

Întrebare. Ce zice cuvîntul (*) dela psalomul vecerniei ⁸⁴: sui-se munții și se pogorî cîmpii la locul acela ci (*ce*) întăriș(i) pre îns.

Răspuns ⁸⁵. Pentru ce, pentru așăzăturile pămîntului zice acesta cuvînt (*) prorocul, arătînd (*) porunca dumnezeiască cît (*) iaste de virtuo(a)s(ă) (*), pentru că zice cum (*că*) să sue munții, adecă locurile ceale înalte a pămîntului (*) stau sus; și să pogoară cîmpii (*) jos în locul cela ci (*ce*) l-am întemeiat; și nici munții să fac cum cîmpii (*) (*), nici cîmpii să fac munți, ci rămîn (*) munții munți și cîmpii (*) cîmpii (*). Și iarăș zice: munții, oamenilor; iară cîmpii, diavolilor, ce au căzut den cinste.

Și zice cum (*că*) să sue oamenii derepți de pre pămînt în ceriu și se pogoară den ceriu îngirii cei căzuți făcîndu-se (*) diavoli, întrînd (*) întru adîncul (*) pămîntului (*).

Și iarăș zic: munții, apostolilor; iară cîmpii (*), fariseilor și cărturarilor jidovești (*).

Deci zice prorocul pentru apostoli: cum (*că*) sue-se munții, adecă apostolii să sue întru cunoștința dumnezeiască și în ceriu pren credința lor și a mărturisirii evanghelii, iară să pogorî (*) cîmpii fariseii și cărturarii jidovești (*) ⁸⁶.

Crezînd și noi și nefiind botezați(i) întru sv(i)nta (*) troiță(ă) de o fire și zicînd părintelui Dumnezeu, așijdirea fiului lui Dumnezeu și sv(i)ntul (*) duh iarăș Dumnezeu, în ce chip nu le zicem lor trei dumne-

82. Traducerea din 1803 merge pînă aci.

83. Păuză în text.

84. În ms. *vecerniei*.

85. În ms. *întrebare*.

86. Aci urmează o interpolare a lui Milescu, cu explicații despre *Carnea cu întrebări*, de aceea o reproducem aici: «Toate aceste întrebări înură 25. Așijdirea aceștia altele sînt ale sv(i)ntului părintelui nostru marelui Athanasie, patriarhul Alexandriei către

zei, ci numai unul singur dumnezeu și în vremea ci unui singur dumnezeu ne închinăm, ivit lucru iaste.

Cum într'o monarhie creadem, adecă într'un obraz și așa sîntem (*) jîdovi (*). Iarăș să (*dacă*) vom zice iară trei dumnezei, ivit lucru iaste cum (*că*) sîntem (*) elini, zicînd (*) cum (*că*) sînt (*) mulți dumnezei, noi unui dumnezeu ne închinăm cu credință.

(*Întrebare*). Ce cuprins iaste cuvîntul (*) și pricina credinței(i) ?

Răspuns. Numai cu credința, nu cu cercetarea, se cunoaște și se crede, că dumnezeu, de să va cuprinde firia lui, nu iaste dumnezeu, în vremea ci (*ce*) cu sufletile noastre și îngirii de dumnezeu fiind făcuți și nu le putem cunoaște firia, cît mai virtos (*) dară făcătorii acestora să-l cunoaștem, deci cuvîntul să nepriceput a fi, că mai după ce să cunoaște și să ivească nu iaste deacii (*de aceea*) minunat. Pentru aceia credința creștinească și dumnezeu cel în trei fețe, ci-l arată, nici unul iaste întru stat (*stare*), cum am zice, în chipul omenească, după cum povestesc elinii, nici iarăș trei dumnezei în chip să fie osibiți unul de altul. Vai de poveștile elinești, că ne împărțit iaste între staturi (*stări*) o fire a dumnezeirei.

Pentru acesta lucru trebuie a ști cum (*că*) nici cu cuvintele, nici cu cugetele poate pricepe mîntea omenească cevaș de dumnezeire și toț(i) cîț(i) (*) au sîrguit (*) ca să cunoască pre dumnezeu abia obrazele (*fețele*) lui au cunoscut și cîț(i) iarăș vrură pentru firea dumnezeiască să spuie bezna apelor să o deșarte cu mîna lor au silit; și cîț(i) au gîndit (*) că vor ajunge mai adînc (*), întru alte multe eresuri au căzut; că părintele și dumnezeu nu dup(ă) cum sînt (*) eu zidit iaste și el tată născut dup(ă) fiul, nu fiul iaste născut ca un fiu pămîntesc⁸⁷; nici d(u)hul svînt (*) iaste cuprins ca d(u)hul omului; ci nepovestit și neajuns de fire iaste lucrul și taina dumnezeirei și nu zicem preste, cum zicem că iaste această întrebare, nici le⁸⁸ zic(i) cu ce cuvînt (*), că pre cuvînt (*) iaste cuvîntul (*) dumnezeesc.

Ce (*ci*) creade în părintele; nu cerca lucrul, închină-te fiului, nu cerceta nașterea lui; laudă d(u)hul svînt, nu cerceta taina svîntei (*) troițe; părintele de sus mărturisind fiul botezîndu-se (*) jos, d(u)hul svînt (*) în chip de porumb pogorînd (*) lui i se cade mîrire și cinste și închinăciunea, acum și pururea și în vecia de veaci, amin.

Întrebare. De unde cunoaște omul, cum (*că*) s'au botezat și au luat d(u)hul svînt? (*). Isaiia zice cătră dumnezeu, fiind prunc la svîntul botez.

Răspuns. Pruncul Isaiia zice⁸⁹ cătră dumnezeu pentru frica ta, doamne, în zgău zămislit, și înnoim duh den mîntuirea (*) ta, deci în ce chip fămeia ce zămislește dentru săltătura pruncului în pîntece (*) cunoaște că iaste grea, așa și sufletul celui adevărat creștin nu prin cuvintele părinților, ci prin lucruri și săltături și veselii ale inimii lui, și

Antioh boiarinul pentru multe și de treabă întrebări carele sînt neînțelese întru svînta scriptură».

87. De aici urmează în ms. fila 267, r. 1.

88. În ms. *lă*.

89. Isaiia zice că pruncul...

mai virtos în zilele acealia ci-s (*ce-s*) praznice și botezuri, și cu priceștenia⁹⁰ sf(î)ntului (*) trup și singelui lui Hs. priceape dentru bucuriia trupului său cum (*că*) botezîndu-se (*), au luat d(u)hul sv(i)nt (*).

Întrebare. Cînd (*) și de unde și cum se făcură îngerii? (*).

Răspuns. Nici de unde, nici cum s-au făcut îngerii poate fire de om să zică și să spue, fără numai atîta că dentru nimic fiind la ființă cu cuvîntul (*) lui dumnezeu se făcură, iară, cînd să feaceră (*făcură*), unii zic în zioa dentii, iară alții zic și mai den nainte de aceeaia zi, iară cel dintru sv(i)ntîi (*), părintele nostru Epifanie, arhiepiscopul Chiprului, la cartea ce să chiamă Panarion⁹¹, la cuvîntul (*capitolul*) ce să chiamă și a face asupra lu Pavel Samosat, ereticul, mai pre larg arată cum, odată cu ceriul și cu pămîntul (*), să fie făcuți și ei, nu mai nainte, și cu dostoinicia cuvîntului (*) surpă cuvintele altora; și într'alt cuvînt (*) al său arată acesta lucru.

Întrebare. De unde cunoaștem cum îngerii să fie zidiți, că lucru ca acesta la cartea Bitiei (*Facerii*) la sv(i)nta scriptură nu se arată.

Răspuns. Cunoșcînd (*) dumnezeu iubința (*iubirea*) ce avea jidovii cătră bozi (*idoli*), adecă dumnezei, pentru acela lucru la această carte nimic nu vru să arate, pentru îngerii nimic, pentru ca să nu-i fac(ă) pre înșii dumnezei.

Precum să fie zidit îngerii, ascultă sf(î)ntul (*) duh, unde zice pren prorocul cela ci (*ce*) zice: lăudați pre însul toate puterile lui, căci el zise și se făcură, el porunci⁹² și se zidiră.

Răspuns. Dar oare dentru firea lumii aceștia ce iaste sînt⁹³, au din alte firi, întru cînd (*cînd*) iaste soarele mai luminos decît tot văzduhul, întru atîta (*) și firea îngerilor iaste mai presus osebită de toată lumea.

Întrebare. Oare cu cit să fie mai mult îngerii decît oamenii(i) ?

Răspuns. Oa(m)e(n)ii zic cum (*că*) noaozeci și noao de puteri să fie îngerii și alți oameni după pilda lui Hs. cea cu o sută de oi, alții zic iară să fie cu noao părți, după pilda cea cu zece talere. Alți zic ca de o seamă să fie cu oamenii aducînd (*) aminte mărturie cuvîntul (*) acela al scripturii ce zice: puse hotară limbilor după numărul îngerilor.

Întrebare. Firea îngerilor ce iaste osibită de a diavolilor ?

Răspuns. Firea nu iaste osibită, ci numai voia în ce chip am zice a unui păcătos și a unui drept.

Întrebare. Cîte (*) ceate și firi îngeresti cîte (*) sînt (*) ?

Răspuns. O fire iaste ca așa a oamenilor una, iară ceate, după cum multul întru b(la)goslovie Dionisie ne arată de zice: noauă sînt (*), carele aceastea sînt (*) îngerii mai mari îngerilor începătoriile volnicînd puterile domnii cei cîte (*) cu 6 arepi, serafimii; și cei cu ochi mulți hieruvimii; și scaunile.

Întrebare. Cîte cinuri sînt (*) ?

Răspuns. La mulți iaste îndoit(ă) întrebarea aceasta, că cartea fa-

90. Impărtășire creștină.

91. πανάριον (latinește *panarium*), covățică de dospit și frămîntat aluatul de piine.

92. În ms. *porni*.

93. Neclar, poate *svîntă* ?

cerii două ceruri arată, iară sv(i)ntul (*) Pavel și al treilea ceriu văzu, iară prorocul David și patruzeci și cînd lăudaț(i) pre însul, ceriul ceriurilor, și trebuie a ști că în ce chip firea omenească și un om să zice și mulți, așa și firea ceriurilor și multe să zic.

Intrebare. Cînd (*) și pentru ce căzu diavolul, pentru căci povestesc unii că, nevrînd (*) să se închine lui Adam, căzu din înger.

Răspuns. Oare oamenii cei proști (*simpli*) zic această că diavolul mai naintea de zidirea lui Adam greși. Și ivit lucru iaste că pentru semeția lui căzu, după cum zice prorocul Isaija, gîndind cum (*că*) scaunul meu îl voi pune asupra norilor și voi fi tocma cu cel înalt.

Intrebare. Dară pentru ce îl iartă dumnezeu a dodei (*a supăra*) firea omenească?

Răspuns. Pentru că aceia ce-l iubesc, să să arate; și ceia ci (*ce*) iubesc trupeștile, să se dovedească, că nefiind nepriaten(i), ostașii cei buni ai împăratului cum să vor cunoaște, deci, diavolul privind, se face biruinței și cununilor și cinste celor ci (*ce*) iubesc pre dumnezeu.

Intrebare. Căzînd (*) diavolul den ceriu, cum scrie la Iov, cum veniră îngerii lui dumnezeu să stea înaintea lui dumnezeu și diavolul în mijlocul lor?

Răspuns. Nu arată Scriptura cum (*că*) diavolii în ceriu să fie mers între îngeri, deci iată că au fost pre pămînt, că, oriund(e)* vor fi îngeri înaintea lui dumnezeu dvorbesc, ci trebuie să știm cum prin mijlocul a unui înger sf(i)ntul dumnezeu răspundea...

*

Despre originea latinească a limbii noastre. S-au relevat mai înainte câteva interpolări ale lui Milescu. Prima dintre ele: «Dumnezeu să zice pre limba grecească theos, iară pre limba letenească deus, dară rumînește să chiamă dumnezeu, care nume iaste luat dela letinie, în ce chip și mai jumătate de limbă rumînească luat(ă) dela letini», arată că Milescu știa de latinitatea limbii noastre și prețuia la aproape jumătate cuvintele de origine latină. Aceasta, cu 12-13 ani înainte de opusculul «De neamul Moldovenilor al lui Miron Costin, scris în 1673-1674. Faptul se explică prin mediul umanist în care s-a dezvoltat el și de la care a aflat despre scriitorii latini și despre umaniștii unguri și polonezi, care au scris despre același subiect.

Particularități lingvistice ale textului. Milescu scrie, cum vedem, în limba literară a veacului XVII, așa cum și-o însușise din cărți. Prin naștere era însă moldovean, copilăria (afară de anii de studii la Constantinopol), tinerețea și începutul maturității le petrecuse la Iași, în strîns contact cu Curtea domnească. Urmărea — câteva moldovenisme — s-au strecurat în traducere. E final din limba literară a rămas *i*, ca în graiul de peste Milcov, dar numai în două cazuri: pronumele relativ *ce*⁹⁴ are forma *ci*; prezentul indicativului de la *a ști* apare *știi* (în loc de *știe*); pluralul de la *hotar* este *hotară* (cu -ă); pluralul articulat de la

94. Textul fiind mic și ușor de controlat, n-am indicat nici pagina, nici rîndul.

suflet — *sufletile* (cu — *ti* — în loc de — *te* —); articolul *a*, invariabil : *locurile ceale înalte a pământului*, în loc de *ale*. Tot moldovenisme : *strugurilor* li se zice *poamnă*. Să ținem seama de la început că ne aflăm în fața unui text de vreo 20 de pagini și deci particularitățile vor fi puțin numeroase.

Maturitatea scriitorului s-a petrecut în Muntenia (și apoi în Rusia). Așa ne explicăm un provincialism muntenesc : lipsa de acord între subiect și predicat : *sui-se munții și se pogori cimpii*, în loc de *suiră și se pogoriră*.

Chiar în limba literară, nu numai în cea vorbită, circulă cuvinte cu mai multe forme. Unii scriitori se decid pentru una, alții nu. Miclescu se numără printre cei din urmă (uneori a avut rol și copistul, dar nu putem preciza cazurile). Citim astfel : *cepătură și începătură (început)* ; citim patru forme ale cuvântului dumnezeire : 1. *dumnezeire* (la cazul oblic *dumnezeirei*) ; 2. *dumnezeire* (cu — *ne* — și — *zi* —) ; 3. *dumnezeire* (cu — *ni* — și — *ze* —) ; 4. *dumniziire* (cu *trei i*).

Familia verbului *cunosc* ne oferă : 1. *cunosc* (cu — *u* —) ; 2. *cu-noștință* (cu — *cu* —) ; 3. dar și *conoștință* (cu — *co* —).

Familia verbului *osibesc* : 1. *osibesc* (cu — *si* —) ; 2. *osibire* (cu — *si* —) ; 3. dar și *osebesc* (cu — *șe* —) ; 4. *osebit* (cu — *se* —) ; 5. dar și (*nē*)*usebit* (cu — *u* —).

Alte dublete : 1. *inger* (cu — *ge* —), și 2. *ingir* (cu — *gi* —) ; 1. *sfint* (cu — *f* —), și 2. *svint* (cu — *v* —) ; 1. *undița* (cu — *di* —), și *undeța* (cu — *de* —).

Adjectivul *pământesc* e și el dublat : pe lângă forma cu — *mi* — , mai are una cu — *i* — : *pămintesc*.

Reflexivul se are și forma *să* : 1. *sue-se* (cu — *se* —) ; 2. *să sue* (cu — *să* —).

Forma verbală *facură* apare și cu arhaismul *feaceră*.

Adverbul *pretutindenea* (cu — *de* —) are și forma *pretutindinea* (cu — *di* —) ; adverbele : 1. *dînlăuntru* (cu — *din* —) ; 2. *denlăuntru* (cu — *den* —) ; 3. *nici* și *nice*.

Prepoziții. 1. *dentru* (cu — *e* —) ; 2. *dintru* (cu — *i* —).

Particularități la categoria substantivelor : *trebi (treburi)* ; 2. *mine-lor* (cu — *ne* — în loc de — *ni* —).

Aceasta în loc de *acesta* : *aceasta lucru*.

Pronumelle *alalți (ceialți)*.

Numeralele *doao* și *dentii*.

Verbul *luo (luă)*. Perfectul subjonctivului variabil față de forma invariabilă din limba literară : *să fie fost (să fi fost)* ; *să fie mers (să fi mers)* ; *să fie zidit (să fi zidit)*.

Adverbele : *adecă* (cu — *de* —) ; *așijdirea* (cu — *di* —) ; *atuncea* ; *cum* (cu înțeles de *că*) ; *fără numai* (cu înțeles de *decit*) ; *gata*, cu rol de adjectiv : *cu sufletu gata (pregătit)* ; *odată* (cu înțeles de *în același timp*) ; *iară* (cu înțeles des *incă*) ; *iarăș* (cu înțeles de *incă*) ; *puținel* ; *tocma* (în loc de *tocmai*).

Întîmîm expresii adverbiale puse la gradul superlativ, ca adverbele: *foarte de folos*; *foarte cu înțelepciune*; *foarte cu inimă curată*.

Prepozițiile *cătră* (cu — *tră* —); *den* (*din*); *întu* (*în*); *pentru* (cu înțeles de *despre*); *pre* (*pe*); *pren* (*prin*).

Conjecțiunile *au* (*sau*); *dece* (*deci*); *de vreme ce* (*deoarece*); *dară* (*dar*); *iară* (*iar*); *pentru căci*. Întrebarea *de ce* se exprimă și prin expresia *pentru care lucru*?

Din punct de vedere sintactic constatăm: întrebuițarea uneori a două articole, acolo unde limba literară, ca și cea vorbită uzuală, întrebuițează numai unul: 1. *împelițarea a cuvîntului*; *lemnul al conoștinței*; *lumina a fulgerului*; *știința rădății a diavolului*.

Adjectivele demonstrative: *acest* și *acel*, sub forma *acesta* și *acela*, chiar cînd precedează substantivul: *acesta cuvînt*; *acesta fiul*; *acesta lucru* și *aceasta lucru*; *acestea scoici*; *într-acela chip*; *acela lucru*.

Pronumele *îns* nearticulat după prepozițiile *cătră* și *pre*: *cătră îns*; *pre îns*.

Verbul *a ivi* cu înțeles de «*a arăta*», «*a lămuri*», «*a explica*»: *iveaște-ne și acesta lucru*; *a se inchipui*, construit și cu acuzativul și cu dativul în aceeași frază: *Părintele să inchipuiește vasul soarelui, fiul să inchipuiește razei soarelui*.

O singură negație acolo unde în limba literară de azi se întrebuițează două: *Nici dela părintele d-zeu (nu) lipsi*; *nici munții (nu) să fac cîmpii*; *nu au fost, nici (nu) iaste, nici (nu) va fi*.

Numeroase inversiuni: 1. la forme verbale: *gonit fu*; *arătatu-ți-am*; *trebuia-le*; *cade-se*; *cuvine-să*; *începe-se*; *sui-se*. 2. provocate de adverbul *foarte*: *foarte să te iai amînte*; *foarte iaste lucru minunat*; *foarte iaste lucrul acesta minunat*.

Din punct de vedere lexical: 1. cuvinte cu înțelesul din limba literară, dar cu forma schimbată: *atingire* (cu — *gi* —); *ceriu* (substantiv); *derept*; *deșchid* (cu — *ș* —); *fămee*; *întu* (verb, cu — *i* —); *însălătură* (înșelăciune); *lăcuiesc* (*locuiesc*) (cu — *lă* —); *letenesc* (*latinesc*); *letinie* (*latinie*); *mitutică* (cu — *tu* —); *pogor* (niciodată *cobor*); *pohtă*, *poruncă*; (*ne*)*priaten* (cu — *a* — și — *e* —); *pricină* (*pricinuit*); *răotăte* (cu — *o* —); *ruminește* (cu — *mi* —); *rumunesc* (cu — *mu* —); *săltătură* (*săltare*); *strecăciune* (cu — *stre* —); *stremoși* (cu — *stre* —); *tribue* (*trebuie*).

2. Cuvinte cu forma din limba literară, dar cu înțelesul schimbat: *îmi aduc amînte* (*îmi pun în gând*); *cerc* (*caut*); *cunosc* (*recunosc*); *ieșit* (*ieșire, purcedere, pornire*); *ivit* (*vădit, clar: ivit lucru iaste*); *iubință* (*iubire*); *înpelițare* (*întrupare*); *lemn* (*copac, arbore*); *limbă* (*neam*); *lipsă* (*nevoie: ce lipsă avu?*); *mă muncesc* (*sînt chinuit*); *nasc* (*mă nasc*); *naște scoici* (*se nasc scoici*); *omerie* (*starea de om*); *pricesc* (*caut pricină*); *pricină* (*cauză*); *prost* (*simplu, fără învățătură*); *să-vîrșesc* (*triumf, biruiesc*); *trecut* (*trecere*).

Arhaisme: *ceriure* (*ceriuri* — pluralul de la *cer*, substantiv); *do-deesc* (*supăr*); *feace* (*făcu*); *priceștanie* (*împărtășanie*); *să* (cu înțe-

les de *dacă*); *deni* (zile — formă slavonească, des întrebuințată, prin tradiție, când e vorba de date).

Neologisme: *eres* (prejudecată); *monarhie*.

O perifrază pentru exprimarea verbului *mă concentrez*: *foarte stringe mintea la un loc* (concentrează-te).

Altă traducere a Întrebărilor. După 142 de ani (1803), a ieșit de sub tipar, la Iași, o nouă traducere a *Întrebărilor: Întrebări și răspunsuri oarecare blagoslovești* (în interior *Întrebări oare care*)⁹⁵. Autorii traducerii sînt doi călugări din Mănăstirea Neamțu: Gherontie și Grigorie.

Din companația traducerilor (a lui Milescu și cea din 1803), rezultă: 1. că traducătorii de la mănăstire au tradus mai puțin decît Milescu (numai pînă la întrebarea despre pomul oprit); 2. că traducătorii au cunoscut traducerea lui Milescu și că s-au condus după ea, uneori mai puțin, alteori mai mult; 3. că Milescu se preocupa și de stil, nu numai de fond.

Spre convingere, punem față în față cîteva extrase:

Milescu

A. Locuri umbroase.

B. Soarele unul iaste la vedere, iară trei feațe are, pentru căci iaste vasul soarelui și iaste raza soarelui și iaste lumina soarelui, iață că iaste un soare și are trei staturi, pentru căci iaste vasul soarelui unul; și la raza iarăș iaste a doao, care pogoară asupra pămîntului; și iaste lumina, a treia, care luminează prin locuri umbroase și fără de rază.

C. *Întrebare*. Cite pricini (cauze) pui la d-zeu?

Răspuns. O pricină zic că iaste la dumnezeire singur părintele nenăscut naște fiul, porneaste sfîntul duh, deci trebuie să știm cum (că) numai singur părintele iaste pricina, iară fiul iaste pricinit și duhul iară pricinit, deci o pricină iaste numai părintele, iară ceale pricini doao, fiul și d(u)hul svînt

Traducerea de la 1803.

Locurile cele acoperite cu umbră.

Precum soarele iaste unul, dar soarele are rază și lumină și sînt în soare trei feațe, disc, rază și lumină; și disc iaste vasul întru carele iaste pus soarele; iară rază, ceia ce să pogoară, ca în chipul unei făclii strălucitoare și lovește pre pămînt; iară lumina, ceea ce luminează fără de rază în locurile cele acoperite cu umbră (pg. 4-5).

Întrebarea 11. La dumnezeu cîte sînt pricinile?

Răspuns. O pricină zic la dumnezeu și aceasta iaste tatăl. Pentru că însuși tatăl naște pre fiul și porceade pre duhul. Drept aceea să știi cum că numai singur tatăl iaste pricinuitoriu, iară fiul nu iaste pricinuitoriu, ci pricinuit. Deci pricinuitoriu iaste numai singur tatăl, iar cele pricinuite sînt doao: fi-

⁹⁵. Titlul complet: «Întrebări și răspunsuri oarecare blagoslovești ale sfîntului Athanasie, lălmăcite din limba elinească întru a doua domnie aicea a prealuminatului nostru domn io Alexandru Constantin Muruz voevod. Din porunca preaosfințitului arhiepiscop și mitropolit a toată Moldavia chiriu chir Veniamin, cu a căruia blagoslovenie și cheltuială s-au dat în tipariu spre folosul celor de obște, în tipografia sfintei mitropolii în Iași. La anul dela Hs 1803, de Gherman ierodiacon tipograf» (43 p.)...

și să chiami pricină părintele, pentru că naște și nu să naște, pornește și nu să pornește.

D. Și iarăș zicem cum o cășcioară mică și pre răsărit să aibă o ferestruie mititică de sticlă curată și răsărind soarele să pogoară zarea și lovește în sticla aceeaia și sticla întru nimic nu se despică, nici să să strice, ci rămîne sănătoasă, iară raza trece și luminează toată casa, iară trecînd soarele din casă, trece (și) iase și lumina din casă și den sticlă raza și intră și iase raza prin sticlă, iară pentru aceeaia nimic nu să vațămă...

E. ...și se apropie de Evva și șarpele să vedea, iară diavolul nu să vedea și prin șarpele văzut își feace lucrul cei nevăzut...

Două retipăriri. Traducerea de la 1803 s-a retipărit cu același titlu de un călugăr de la Mănăstirea Argeș (Dionid Alami), în 1938, iar în 1940, a doua oară. Din prefața celei din urmă aflăm că protoiereul G. Maxim, găsiînd un exemplar din traducerea de la 1803, în biserica Sf. Ilie din Tg. Neamț, l-a retipărit. Nici unul din acești doi retipăritori nu știu de Milescu, după cum — deși au știut —, cei doi traducători de la 1803 n-au spus⁹⁶.

O traducere independentă de a lui Milescu. În anul 1749 de la facerea lumii și 1741 al erei noastre, a apărut traducerea *Întrebări blagoslovești și cu răspunsuri* a lui Iacovache postelnicul⁹⁷. Reiese chiar din prefață că se tratează chestia Sfintei Treimi: «ca să grăiesc drept pentru dumnezeirea ta cea în trei stihuri... unii dumnezeirii tale, care să cunoaște în trei obraze».

Traducerea cuprinde numai jumătate din textul lui Milescu, dar pe alocuri mai pe larg, fie că originalul a avut mai multe redacții, fie că Milescu a mai redus.

Firește că ici-colo, ambele traduceri se apropie, întrucît pornesc de la același original, dar nu se poate vorbi că cea din urmă a cunoscut pe cea dintîi.

96. Retipărirea din 1940 cuprinde pe scurt și viața lui Athanasie.

97. Titlul complet: «Întrebări blagoslovești și cu răspunsuri, adunate din scriiturile marelui Athanasie și dela alți părinți și filciute pre limba rumînească de Ianache biv (fost) vel (mare) postelnic, în tipografia școlii Văcăreștilor la anul dela zidirea lumii 1749». Se păstrează în Bibl. Acad. R.P.R., secția cărți vechi, nr. 219.

și duhul. Însă pricinuitoriu să zice tatăl, pentru că naște și nu să naște, porceade și nu să porceade (pag. 21-22).

Precum o casă închisă despre toate părțile, carea să aibă o ferestruică de sticlă curată și prea suptire despre răsărit, cînd răsare soarele și razele lui străbat sticla și intră înlăuntru, toată casa aceeaia să luminează, și, iarăși, după ce trece soarele și razele lui ies afară, sticla nu să sfărămă, ci nevătămată de izbiturile ceale într-însa ale razelor soarelui care intra și ieșia rămîne... (pg. 32-33).

...au amăgit pre Eva: și șarpele adecă să vedea, iară diavolul nu să vedea și prin șarpele cel ce să vedea își făcu lucrarea sa cel nevăzut... (pg. 42).

Dăm pentru aceasta două exemple :

Milescu

1741

A. Soarele unul iaste la vedere, iară trei feațe are, pentru căci iaste vasul soarelui și iaste raza soarelui și iaste lumina soarelui, iată că iaste un soare și are trei slaturi, pentru căci iaste vasul soarelui unul, și raza iarăș iaste a doao, care pogoară asupra pământului ; și iaste lumina, a treia, care luminează prin locuri umbroase și fără de rază, deci iată că zicem trei obraze : vasul, raza, lumina.

B. *Intrebare.* Ce iaste a Sfintei troițe ?

Răspuns. Putearia, bunătatea, firiă, dereptatia și aștele toate cite li se cuvine într-un chip le are părintele, fiul și duhul sfint fără osibirea obrazelor.

Milescu a fost umanist, dar dintre aceia, ca Rabelais, care împăca umanismul cu teologia.

A scris slavonește, elinește, latinește și rusește, ori a tradus în aceste limbi.

În românește, numai *Cartea cu întrebări*, în care 1. a strecurat ideea latinătății limbii, înainte de Miron Costin, și 2. după care putem cunoaște pe de o parte cum soria el, iar pe de alta starea limbii la jumătatea veacului XVII.

După cum, prin *Enchiridion* (1669), va avea prilejul să ia parte la disputa dintre janseniști, catolici și protestanți, expunând punctul de vedere ortodox în chestia transsubstanțierii, tot așa, traducând *Cartea cu întrebări* (1661), a luat parte la disputa dintre arieni și ortodocși.

Aceasta acum 300 de ani !

Soarele iaste unul, dar soarele are rază și lumină⁹⁸ și sînt la soare trei obraze : tava și raza și lumina. Însă tava iaste căușul soarelui, iar raza iaste ceia ce să pogoară în jos cu lumina și loveaște în pământ, iar lumina iaste ceia ce luminează prin locurile cele umbrite și întunecoase fără de rază, și iată că sînt trei obraze : tavă și rază și lumină (pg. 32).

Intrebăciune. Ce iaste de obște la știinta troiță ?

Răspuns. De obște iaste ființa, însă de obște va să zică un lucru ce iaste la cîte treale obrazele potrivă, ci dar de obște iaste : neînceperea, putearea, bunătatea, înțelepciunea și dreptatea și toate le au întocma : tatăl, fiul, duhul sfint, afară din osebirea lor.

PETRE V. HANEȘ

98. Probabil un cuvînt sărit.

CONTRIBUȚIE LA BIOGRAFIA LUI CIPRIAN PORUMBESCU

IRACLIE PORUMBESCU

Pe cât de bine întemeiată principial, pe atât de slab organizată, mișcarea revoluționară de la 1848 fusese înlăntă încă a treia zi de la izbucnirea ei în Moldova. Lipsiți de sprijinul maselor și crezînd printr-o simplă petiție să poată înlocui vechi orînduiri cu altele noi, tinerii agitatori, adunați la 29 martie în casele lui Alecu Mavrocordat din Iași, s-au trezit, în locul răspunsului domnesc așteptat, asaltați și risipiți de armată. Domnitorul Mihail Sturza se dovedise mai energic și înțelegînd să nu se supună voinței acestora de a-l face să accepte petiția cuprinzînd cele 35 de deziiderate formulate de Adunarea populară din 27 martie și prezentate a doua zi de cei 16 delegați, deziăntuise, sprijinit de armată, o campanie de represalii în fața căreia revoluționarii nu le-a mai rămas decît să fugă peste graniță.

Pe căi diferite, prin multe peripeții, o parte dintre agitatorii de la Iași au ajuns astfel, cu — și mai mult fără pașapoarte — în Bucovina. Vreo 50-60 cu toții, îngăduiți de autoritățile austriace și primiți cu largă bucurie de localnici, refugiații, în frunte cu Kogălniceanu, Al. I. Cuza, Iancu și Vasile Alecsandri, Costache Negri, poetul George Sion și cu ardelenii George Barițiu și Aron Pumnul, fugiți și ei din calea răzburnărilor, și-au stabilit aci adăpostul în fața urgiei năpustite asupra lor. Prea puțini ca să poată constitui forța necesară unei încercări de a porni «împotriva bâcnelor tiranului» — după lozincă folosită pentru momentul pierdut la Iași — s-au resemnat să aștepte limpezirea apelor care nu va întirzia să vie un an mai tirziu, cînd despotul Mihail Sturza, scos din scaun, va fi înlocuit cu Grigore Alexandru Ghica.

Pentru timpul cît au rămas în Bucovina, refugiații și-au avut locul de întîlnire la Cernăuți și la moșia Cernauca a fraților Hurmuzachi, Oameni superiori, atît bătrînul Doxachi, cît și fiii săi, veniți toți cu studii de la Viena, unul din ei chiar cu experiență revoluționară cîștigată pe baricadele de acolo, au căutat să însenineze restrîștea pribegilor cu

căldura unei ospitalități îndatoritoare. Mai înțelepți însă decât să se rezume la polițetele mișcătoare ale ospitalității, frații Hurmuzachi au folosit prezența printre ei a grupului de moldoveni și ardeleni, pentru a lămuri împreună aspirațiile, a le confrunta cu ideile timpului și a le comprima în soluții, dând un suport nou luptei care nu trebuia abandonată. Cernauca a devenit astfel un centru mai puțin conspirativ pentru cîți revoluționari adunau la un loc, cît unul de largă agitație în jurul ideilor aduse cu ei de oaspeții fugiți din Moldova și din Ardeal.

Pe larg discutate și comentate, expuse pe toate fețele și privite din toate punctele de vedere în lungile colocvii întreținute de nevoia tuturor de a și le lămuri, aspirațiile pașoptiștilor moldoveni și-au găsit în Kogălniceanu pe omul capabil să le comprime în principii unanim acceptate ca fundament al edificiului statal modern al Moldovei. Pe temelul lor, Kogălniceanu va întocmi apoi «un proiect de constituție a Moldovei», în care vor apare alături de ideea unei ocîrmuiri slobode și neatîrnate, de ideea sufragiului universal și a inviolabilității deputațiilor, ideea republicană a așezării capului statului din orice clasă socială, a neamestecului acestuia în chestiuni de legislație și în pricina judecătoarești și alte idei tot atît de îndrăznețe, precum: desființarea rangurilor boierești, oaste regulată, dezrobirea țiganilor, secularizarea averilor mînăstirești, contribuții generale și proporționale și, în fine, împroprietărirea. Tot aci și din aceeași ambianță de discuții va lua ființă comentariul politic expus de același Kogălniceanu în «Dorințele partidei naționale în Moldova», care formulează concluzia, devenită premiză istorică pentru Principatele Romîne, că «cheia boții fără de care s-ar prăbuși tot edificiul statal» este Unirea.

Prea puțini pentru a putea organiza în străinătate o acțiune menită să dea roade la ei acasă, refugiații au fost totuși destui ca ideile lor să fie larg difuzate și să cîștige repede aderenți printre localnicii supuși unui regim cu nimic diferit de cel din Moldova. Cu atît mai repede cu cît deschideau localnicilor — pe lingă perspectiva emancipării lor sociale, pe aceea de a se descătușa din chingile tiraniei politice a Habsburgilor. Atractive prin soluțiile oferite: egalitatea politică a tuturor cetățenilor, asigurarea libertății individuale, desființarea cenzurii, împroprietărirea țăranilor clăcași, învățămînt gratuit, precum și toate celelalte principii generale din revoluția de la 1789 și ajustate la nevoi locale, au fost întîmpinate aci, în cea mai depărtată provincie a imperiului austriac, peste entuziasmul teoretic al tinerilor localnici, cu acela practic al unei soluții de viață îndelung așteptată. Frămîntate în cercul largit cu noii lor prieteni locali, ideile refugiaților au rămas astfel să incolțească în inimile bucovinenilor, după ce semănătorii lor, părăsind Bucovina, se vor fi stabilit de mult în altă parte.

Printre tinerii bucovineni, familiari în casele Hurmuzachilor și priemiți în cercul refugiaților, Iraelie Porumbescu se numără cu un adaos de simpatie pentru talentele cu care era înzestrat. Fire veselă, mereu bine dispus, tînărul teolog Iraelie, originar din Sucevița, pe lingă o

deosebită îndemnare de versificator, mai avea și darul alinător de suferințe, al unei voci ce știa să cuprindă în accente duioase toată dragostea unui suflet aprins pentru cîntecul popular. Multe ore de neliniști tulburi și de frământări chinute Iraclie le-a limpezit pribegilor cu un cîntec de veselie și multe doruri le-a adîncit cu unul de jale. Sub risipa generoasă a darurilor sale, Iraclie a cules în schimb în inima sa toate avînturile înaripate de idealismul fără margini al noilor săi prieteni. Căci, sub înfiorarea visurilor mărețe, între el, tînărul de 25 de ani, și cei refugiați — toți cam, de aceeași vîrstă — s-a stabilit de la început o comuniune de sentimente legate într-o prietenie de o viață întregă.

Nu-i putea fi greu lui Iraclie Porumbescu, fiul vornicului Tănase și al jupînesei Varvara, gospodari din Sucevița, să se pătrundă de marile aspirații ale generației sale. Ușor accesibile chiar și unor minți mai puțin luminate, ideile de înlăturare a relelor sociale, cu îndreptățiri egale la roadele muncii și cu datorii egale față de sarcinile publice, se adresau în Iraclie unui om trecut pe bancile școlilor și sleftuit pe filele cursurilor de filozofie și de teologie, — unui om deci, cu o cultură cel puțin egală cu aceea a multora din noii săi prieteni.

În adevăr, Iraclie se putea considera pentru vremea lui unul din puținii cărturari romîni orientați în marile probleme ale timpului. Crescut de arhimandritul Ghenadie, egumenul mînăstirii Putna, căruia-i fusese dat în grijă după o boală cruntă, Iraclie cunoaște de la început sprijin didactic și îndemnuri morale deosebite. Inițiat de Ghenadie în tainele alfabetului, micul Iraclie cîștigă pentru istețimea și vioiciunea sa de spirit întreaga dragoste a unui protector așa de sensibil la probele de inteligență ale linului său de nepoată. «Mă iubea bătrînul arhimandrit — va spune Iraclie mai tîrziu, într-un memorial plin de parfum evocator — poate și de aceea că trecusem cam curînd peste sumedenia de «chendime», «iporo» — iuri și «ipsili» — uri și cite mai altele din psaltichie și cetean cam binîșor, dincolo de masă, pe cînd cuvînosul bătrîn, cu barba și cu părul alb ca zăpada, ședea într-un jăiț cu brațe și împletea la scofii. Cu șese ani cîntam deja în biserică începînd treptiș de la ținerea isonului cînd cîntau călugări și ajungînd la axion, carele îl cîntam înaintea icoanei Maicii Domnului provenitoare din Constantinopole».

La vîrsta de zece ani, Iraclie începe, pe chetuiala lui Ghenadie, școala primară germană din colonia învecinată Karlsberg, de unde trece la 1836 în clasa a treia a școlii primare din Suceava și de aci, după terminarea ei, la ginnaziul din Cernăuți.

Murînd protectorul său, Iraclie este silit să se susțină singur la școală, muncind în orele libere pentru banii trebuitori nevoii sale tot mai aprige de a-și împlini viața la lumina cărții. Ajuns în clasa a patra de liceu, lucrurile i se infundă însă. La 17 ani, are totuși suficient curaj să întreprindă, cu toate riscurile corespondente, o mare aventură.

Contînd pe bunăvoința unui profesor căruia-i fusese drag la Cernăuți, dar care fusese între timp mutat la Lemberg, Iraclie își procură dintr-o colecție zece sorocoveți și pleacă pe jos, mînat de neastîmpărul

vîrstei și chemat de mirajul cărții în orașul-lumină al acestui colț de lume, de la slirșitul unei epoci cu foarte rare centre de cultură prin aceste părți ale Europei.

Dar pină la Lemberg, drumul e lung și cînd îl faci pe jos, peripețiile se lasă mai puțin așteptate decît ciripitul vesel al păsărilor în pasajul hoinar printr-un crîng. Bucuros de o neașteptată tovarășie de drum, Iraclie se însoțește cu o călăie pribeagă, care nu-și face prea multe scrupule din a-l scuti de grija sorocoveșilor, lăsîndu-l cu buzunarele goale prin pustietățile stepelor Galiției.

Episodul acesta, frecvent pe la 1840, cînd coliturile drumurilor erau păzite mai mult de tîlhari decît de străji, n-ar avea prea mare importanță dacă din el nu s-ar fi născut o largă dezbateră în jurul originii familiei Porumbescu. Căci Iraclie, povestind mai tîrziu întîmplarea, arată că ceea ce l-a scăpat atunci de năpastă n-a fost decît bunăvoința unui boier polon, afectat de pățania tînarului elev de liceu, grăbit să se recomande, precum însuși spune: «Auzii de la bunicul și tatăl meu că în vremile vechi să fi imigrat în Moldova un antecesor al lor din Polonia care era polon. Și să li fost și «nobil». Bunicul și tatăl meu însă se născură acolo în Moldova și iură botezați în legea ortodoxă a țării, fură crescuți între romini și se căsătoriră cu romince și așa veni că și eu fui botezat în legea bunicilor și a părinților mei și am crescut între romini»¹.

Pentru cei doi ani cît rămîne la Lemberg ca să termine liceul, Iraclie, descurcăreț, își cișugă mijloacele cîntînd în strană la capela ortodoxă și dînd printre atele, cu 18 iiorini pe lună, lecții de limba romină unui călător englez. Odată are chiar prilejul să fie ghidul prin Lemberg al lui Mihail Sturza, domnului Moldovei, aflat aci în întîmpinarea soției sale, așteptată să se întoarcă de la Paris.

Isprăvind școala și înscriindu-se în primul din cei doi ani de filozofie care completau pe vremea aceea liceul, Iraclie trece prin aventura unei arestări din eroare și a unei detențiuni de mai bine de șase săptămîni, căreia dacă nu-i poate atribui mîndria de a fi făcut parte — așa cum au presupus autoritățile — din grupul revoluționarilor poloni, îi dă-torează în schimb compromiterea situației sale școlare și întoarcerea la 1843 acasă, fără examen. Dar, faptul că împărțise locuința — după cum afla abia acum, la anchetă — cu un emisar secret al comitetului revoluționar polonez, îi va fi oferit desigur multe prilejuri ca, dovedindu-și nevinovăția, să mediteze asupra mobilurilor cărora tovarășul său de cameră li se devotase și nu ezita acum să li se jertfească.

Revenit acasă la Sucevița, Iraclie, trecut încă o dată prin furcile poliției și stîlcit în bătaie ca presupus dezertor din armată, își agonisește — dînd lecții prin sat — noile resurse pentru cei doi ani de filozofie pe care-i urmează la Cernăuți între 1845-1847, cînd isprăvindu-i, intră în seminarul teologic ortodox cu gîndul de a pune capăt peripețiilor și de a-și face un rost pentru viață.

1. Iraclie Porumbescu, «Pronumele meu străin... mîntuitor».

Nu este nevoie de un prea mare efort de imaginație pentru a-l situa pe Iraclie în cadrul unui seminar teologic cu tineri veniți toți din mediul rural și destinați să se întoarcă acolo, toți cu înclinări cel puțin muzicale dacă nu totdeauna și cu aplecări spre smerenie, sensibili cu toții la început mai de grabă la accentele duioase ale unui cîntec evocator de nostalgie laice, decît animați de virtuțile cucernice ale irmoaselor și pricesnelor. În mijlocul lor, Iraclie, cu vastul său repertoriu de întîmplări lumesti alternate pe celălalt repertoriu tot atît de vast de melodii adunate în lungile peregrinări prin ținuturile natale și străine, trebuie să fi fost un exemplar cu atît mai deosebit cu cît, pe lîngă talentele de povestitor și de cîntăreț, mai aducea cu sine și un bagaj de studii cărora le jertfise atîtea străduințe. Cu acest bagaj de cultură de-a dreptul neobișnuit pentru un tînăr fiu de țaran din acea vreme, grefat pe un optimism structural cuceritor, nu i-a putut fi greu lui Iraclie să se impună în seminar printre studenții de frunte, în jurul cărora să graviteze întregul clan de viitori preoți.

Cu orizontul social lărgit de contactul cu lumea diferită prin care a circulat, cu ușurința de a identifica valorile morale din tendințele variate ale acesteia, cu facilitatea de a se exprima în limbile latină, germană, polonă și ruteană, cu bună voia sa exuberantă și generoasa sa dăruire de sine, nu e nici o mirare ca el și nu altul să fi fost ales, într-un ceas decisiv ca acela al anului 1848, secretar de redacție pentru ziarul «Bucovina». Aci, în redacția acestui ziar va crește în Iraclie patriotismul și nevoia lui tot mai aprigă de a-și pune viața în slujba poporului.

Pentru cîtă vreme trecuse prin școlile din Bucovina și de la Lemberg, Iraclie purtase numele de Golembiovski. Nimic altceva decît forma slavă a numelui «Porumbescu», numele acesta a dat loc unei discuții rămasă zadarnică, — Iraclie însuși, ca unul preocupat de rosturi mai importante decît acela de a-și preciza originea, lăsînd-o fără precizările de altfel și greu de găsit. Mult mai tîrziu, la 1881, trăind între sătenii din Stupca și din Frătăuți, Iraclie își va legaliza numele de «Porumbescu», intrat în obișnuința celor veniți în contact cu el.

Revoluționar pe toate planurile, anul 1848 aduce și în viața lui Iraclie o schimbare... revoluționară. Contactul intim cu refugiații moldoveni, cu oameni de talia lui Mihail Kogălniceanu, Al. I. Cuza, dar mai ales cu Vasile Alecsandri — către care simte o atracție explicabilă la un suflet în aceeași măsură înclinat spre poezie — îi deșteaptă dorința fierbinte de a se pune în slujba marilor idealuri fluturate pe flamurile aduse cu ei de revoluționarii pribegi. Spirît evoluat, Iraclie folosește îndrumările primite sub egidă catolicizantă la Lemberg, ca suport pentru justificarea originarității latine, iar cele teologice, luate din seminarul ortodox de la Cernăuți, ca stimulent pentru rivna generoasă de a-și închina viața binelui celor umiliți de îngîmfările deșarte ale stăpînirii străine.

Convins de rosturile orientatoare ale gazetarului într-o epocă de formațiune a spiritului civic românesc, Iraclie, prea onest cu sine, este și prea serios ca să cadă în îngîmfarea ridicolă a rolului important atribuit vîrstei lui așa de tinere. Din contra; deși «filosof absolvat», ieșit deci

din liceu cu absolutoriul corespunzător, își face scrupulele profesionale. I se pare că nu este suficient pregătit pentru funcția redacțională, pe atunci identică cu aceea de îndrumător public. Din nevoia de a corespunde sarcinii primite la ziar, frecventează — silitor ca un elev — lecțiile de limba română ale eruditului său coleg de redacție și profesor de mare prestigiu Aron Pumnul, care-i certifică rîvna și rezultatele cu calificativul «eminent», îmbărbătîndu-i talentul cu aceeași generoasă insistență cu care mai tirziu i-l va încuraja și pe al lui Eminescu. Sub îndemnul profesorului său, impulsurile poetice i se concretizează curînd într-o serie de poezii pe care, la timpul lor publicii romînesc le-a întîmpinat cu multe lacrimi de duioasă nostalgie și de însulețire răscolită. Foarte gustate, poeziile lui Iraclie au figurat zeci de ani în materialul antologic folosit pentru serbările romînești din Bucovina și de aiurea, asistenții revărsîndu-și entuziasmul peste cadențele declamatorice ale cite unui vers de extaz patriotic, ca acela din poezia «Fata de roman», acela elegiac, adresat zîmbrului Moldovei.

Generată de o epocă revoluționară sub toate aspectele, poezia lui Iraclie nu se rezumă nici ea la exaltarea exclusivă a patriotismului. De sub elanul ei patriotic răbufnește în versuri o pregnantă tendință socială căreia Iraclie, frămîntat de nedreptățile sociale, îi dă o semnificație îndoită, folosînd tocmai tradiționalele urări ale «Plugușorului» (cărui, sub influență latinistă îi zice «Arătrul de anul nou»), pentru a-i da glas: «Dați măi tirania / Dați măi despotia / Să le înjugăm / Cu ele să arăm / Mînați feciori, hăi, hăi! / Dați și acele rele / Ce ne erau grele / Sub care gemeam / Ca boii trăgeam», propunînd soluția de o îndrăzneală fără margini pentru vremea lui, a înjugării hoierului la plug: «Să vadă și el / Cit e ușurel / Pe-alții-a-ngrășa / Cu sudoarea tă!».

Dar, nici tendința socială și nici cealaltă, națională, nu capătă relief suficient în poezia lui Iraclie. Lipsită de adîncime, ea rămîne o simplă poezie de ocazie, un atestat mai mult al dorinței decît al nevoii unui om: cu îndemnare de versificator, de a se exprima. Luat de valurile romantismului, Iraclie se consumă în teme împrumutate din Ion Neculce, pe al cărui sihastru, Daniil, îl transcrie, de pildă, în balada «Ieremia Movilă și sihastrul», fără să implice vreo jenă în utilizarea aceluiași motiv la ridicarea altei minăstiri. Cînd însă, cuprins de fiorul bravurilor colegului său de vîrstă, Avram Iancu, simte nevoia să-l glorifice, el izbuște cu mijloacele poetice cele mai simple să trezească emoții sincere și durabile. Atît de sincere și de durabile, încît desprinsă de autor, poezia s-a permanentizat în repertoriile corale cărora le-a transmis nealterată pînă și melodia corespunzătoare a lui Iraclie: «Auziți acolo un buciom răsună, / Zboară, trece codrii, dealuri și cîmpii. / Vezi colo pe Murăș un voinic adună / Cete de voinici ai Transilvaniei fii. / Cetele-s romîne ce-nviază azi, / Iar voinic e Iancu, Iancu cel viteaz!». Căci Iraclie n-a fost numai poet. El a fost în aceeași măsură și compozitor. Inzestrat și cu acest har, el și-a îmbinat versul cu melodia, și-a împlinit poezia în muzică, alcătuiind din ele o unitate — căreia, dacă s-ar fi realizat în alt climat și alte dimensiuni, i-am fi datorat azi mai mult decît înregistrarea

fugitivă a contribuției sale accidentale pe acest teren. Prea sporadică însă față de un talent ținut așa bine în echilibru între muzică și poezie, încercările lui Iraclie nu se ridică nici în acest «Marș al lui Iancu» și nici în «Imnul școlăii» de mai târziu la o valoare artistică certă, oricâtă firească animație a stîrnit în jurul lor. Ocazionale cum au fost, ele și-ar fi pierdut cu timpul chiar și importanța istoriografică, dacă n-ar fi venit Ciprian să le dea, prin exemplul luat de la tată, o semnificație. Pătruns pînă în măduvă de sensul armonic al poeziei, Iraclie — ca și Ciprian mai târziu — versifică melodic. Ne vine aproape să spunem, dacă față de contribuția lui prea întîmplătoare n-ar părea o exagerare, că Iraclie se inspiră cîntînd, așa cum sub presiunea unor combustii identice celor de la sursa «Marșului lui Iancu», s-a inspirat Rouger de Lisle, olîterul de geniu din Strassbourg, pentru Marsilieza.

Mai puțin pătruns de fondul poetic, rămas calitativ convențional, Iraclie imprimă în schimb formei, în deosebi ritmului, preciziuni aritmetice. El nu se sfieste să constrîngă versul la cadența simetrică a melodiei, chiar cu prețul unor inversiuni greoaie, de soiul celor din «Imnul școlăii»: «Făr de soare-i neagră noaptea / Făr de ochi e ca-n mormînt / Însă mult mai tristă soartă / Este minții ochi lipsind»; sau: «O, și biata țărănime / Minții ochi căci n-a avut / ...A-nșelat-o orișicine / A-nșelat-o cum a vrut!».

După 1848 — cum spune și biograful său, Leonida Bodnărescu — vina poetică slăbește la Iraclie. Ea se destramă o dată cu rivna stimulată «aluminului seminarist» de pasiunea lui Vasile Alecsandri pentru colecționarea de poezii populare. Amintirile lui Iraclie, prea fugare și ele pentru cite detalii istorice ar fi putut furniza biografilor pleiadei de revoluționari moldoveni și ardeleni, aflați în refugiu în Bucovina, se rezumă vorbind despre Alecsandri la sfatul ce i l-a dat acesta de a se dedica colecționării «mărgăritarelor prețioase și încîntătoare» ale poporului nostru. «Cearcă, caută, ascultă și întrebă de tradiții între poporul din care ești, în care trăiești și mai ales în care ca preot vei trăi — îi spusese Alecsandri, luîndu-l pe Iraclie într-o seară la plimbare—. Tot din ce în ce mai mult te vei îndulci de mărgăritarele prețioase și încîntătoare ce le are poporul nostru strînse la sînul său și acele mărgăritare prețioase și într-adevăr fermecătoare sunt poezia neamului românesc. Cel mai scurt cîntec, cea mai mică poveste, să nu o bagatelizezi, să nu o ignorezi, ci să o scrii; ele sunt ori frînturi din întreguri mai mari, ori conțin așa în sine un întreg sintetic pe care analiticul le va desfășura și deslega».

Urmînd îndemnul marelui său prieten, Iraclie îi va rămîne de aci înainte credincios pînă la capătul vieții. Cătreierînd munții și văile, satele și cătunele Bucovinei, el își consumă deocamdată vacanțele școlare, mai târziu tot timpul liber, în culegerea tradițiilor populare și cu deosebire a «mărgăritarelor» poetice și muzicale din care, mai mult decît propriul său capital literar, se va alcătui capitalul poetic și muzical al lui Ciprian. În contact cu poezia populară, Iraclie își îmbogățește zestrea literară cu balada din Bucovina «Anniția» și cu idila populară «Stîna», tot din Bucovina.

Înceind la 1850 studiile seminariale, Iraclie se însoară în vara aceluiaș an, la 20 august, în biserica lui Ștefan cel Mare din Volovăț, cu Emilia Klodnitzky din Voivodeasa. După proiectul eșuat de a se căsători cu o țărăncă din Bosanci, urmînd dorința mamei sale și a propriei lui inimi, își ia de nevastă pe fiica forestierului cameral Ștefan Klodnitzky, un modest funcționar silvic polonez încetățenit în comuna numită pe atunci Fürstenthal. În portretul schițat Emiliei, tîrziu după moartea acesteia, Iraclie subliniază — singurul lucru important de altfel — înaltele însușiri morale ale unei femei devotate noii sale familii, căreia o sănătate șubredă nu i-a precupețit abnegația de a-i da totuși 9 copii, din care doar 3 s-au bucurat de o viață mai lungă : Ciprian, Ștefan și Marioara.

În toamnă apoi, la 28 septembrie 1850, Iraclie primește misiunea pacificării spiritelor răzvrătite în munții huțanești. Răspunzînd insistențelor baronului Hönninger, guvernatorul Bucovinei, el acceptă — deocamdată ca administrator parohial — să se stabilească în comuna Șipotul, în centrul răsculaților, cărora le arată că după doi ani de la înăbușirea ei în Europa, tardiva lor revoluție îi expune inutil represaliilor unor autorități neîngăduitoare. Umblînd de la unul la altul prin comuna înșirată de-a lungul Sucevei și răsfirată prin cătune, Iraclie izbutește să liniștească agitația huțanilor nemulțumiți cu orînduirile sociale din imperiu și sătui de nedreptățile ce le întîmpină la fiecare pas. «La Șipot — va spune Iraclie mai tîrziu — pe lingă că scăpasem pe unele familii de deposedare din gospodăriile lor, pe altele de secestrarea averii lor mobile prin uzurări fără suflet, scăpai pe un deputat comunal cu numele Maxim Petrean de prigoniri din partea autorităților ținutale, iar pe fostul primar comunal Nichita Andreica de la «Strafkompanie»², muncind el deja la fortificațiile de la Zalescik».

Cu rîvnă finerească, Iraclie se apropie de enoriașii săi, le ascultă păsurile și-i ajută, cînd nu poate altfel, măcar cu un sfat dat în limba lor, și totdeauna cu gîndul de a îndrepta un rău, de a repara o greșeală. În scurtă vreme, cum spune el, «popularitatea mea se răspîndise așa prin munții Putileni, că și din comunele cele mai depărtate veneau oamenii la mine după sfat».

Dobindînd increderea credincioșilor, Iraclie e definitivat paroh al Șipotului. Rămas aci în creierii munților, cu ostenele oficiale înmulțite cu cele casnice căroră un copil, Emilian, născut între timp, le împune griji noi, nu înțelege totuși să urmeze exemplul celor mai mulți colegi ai săi, detașîndu-se de preocupările intelectuale ale vremii. Spaima de o rusticizare prematură îi încurajează reluarea contactului cu problemele epocii, căroră le dă la 1852 prôba unei îndrăzneli remarcabile prin vîlva stîrnită în jurul obiectului la care se referă. Frămîntate în cei doi ani de izolare de la Șipot, teoriile lingvistice ale profesorului său, Aron Pumnul, capătă la Iraclie soluția practică a folosirii într-un raport adresat consistoriului din Cernăuți, a literelor latine. Temerară pentru vremea

2. «Companie de pedeapsă».

aceea, inovația lui Iraclie produce o adevărată consternare în sinul consistoriului. Uluit de o asemenea erezie, episcopul însuși îi retrimite raportul cu apostila indignată: «Se dă enoriei Șipot cu acea însemnare înapoi cum că pînă acum nici un circulariu nu s-au slobozit pentru schimbarea literelor și samavolnicie este, care o oprim, a scrie raporturile și cele ale slujbei sale cu litere care numai îngreuiază și nu înlesnesc citirea!».

Ieșirea drastică a episcopului Hacmann împotriva «samavolniciei» tinărului său subordonat, mai răzvrătit el decît cei cu liniștirea cărora îl încredințase, nu-l dezarmează însă pe Iraclie. El continuă, în pofida tuturor indignărilor contemporanilor conservatori, să militeze din ungherul său izolat în fundul Bucovinei, în favoarea literei latine, cu argumente adăogate la pledoria sa poetică de odinioară din fabula «Buchia și litera».

Anul următor, 1853, îi aduce lui Iraclie bucuria unui al doilea copil, căruia tatăl îi dă, după tradiție, numele Ciprian, aflat în calendar la 2/14 octombrie, ziua lui de naștere.

Născut sub zodia unei fericiri casnice depline, Ciprian crește în climatul patriotismului unui tată înzestrat cu daruri multiple și cu un optimism care-i însufleștește orice gînd, orice acțiune. Preot și pedagog, literat și ziarist, orator și animator, poet și compozitor, Iraclie și-a înmănușiat talentele și îndeletnicirile într-o activitate fecundată de spiritul său întreprinzător, harnic, senin și bine dispus, dînd fiului exemplul viu și permanent al unui om căruia nici o piedică nu i-a înfrînt dorința de a-și îndruma viața din înțelepciunea cărților și căruia nici o jertfă nu i-a putut înfrîna voința de a îndruma la rîndul său pe aceea a semenilor încredințați îndrumării sale. Cu inima sa înduioșată pentru orice intenție bună și înflăcărată pentru toate idealurile înalte, Iraclie — după ce a cules fructele unei epoci generoase în idei, a împrăștiat în jurul său sămînța bună rodită într-un portret în care s-au oglindit toate aspirațiile lui Ciprian.

SURSELE POETICE ALE INSPIRAȚIEI MUZICALE

Alcătuit din mai multe cătune risipite pe valea Sucevei, Șipotul nu putea fi acum un veac mult deosebit de cel de astăzi. Oamenii, vreo două mii, și atunci și astăzi, își duceau viața în cadrul geografic al munților Putileni, cărora se îndirbeau, mici și iuți din fire, să le stoarcă darurile mai puține și mai zgîrcite aici, între obcine, decît jos în vale, unde Suceava își împreună apele cu cele ale Siretului. De obicei călări, și ei și nevestele lor, locuitorii acestor plaiuri bătătoreau acum un veac potecile strecurate printre stînci, mîinind ciurzile de vite pe firul apelor în pășunile alpine, de unde, cînd primăverile erau spornice și proprietarii îngăduitori, își scoteau pentru ei și pentru animalele lor, hrana iernelor lungi și aspre. Săraci dar dirji, oamenii înfrățiți cu natura își purtau pe fețele arse de soare și asprite de vijelii, mîndria unei origini foarte îndepărtate și destul de nelămurite, înviind brazdele pietroase din

colțul ochilor și buzelor cu inflexiunile bizare ale limbii rutene stropite cu cuvinte rominești. După câte își amintesc și după câte au încercat istoricii să precizeze din aceste amintiri, par să fie rămășițe slavizate de sciți, goți, cumani și mongoli, trecuți pe aceste meleaguri. De atunci, nu le-a mai rămas însă decât amintirea stepelor originare, materializate în cîntecele monotone ce se repetă la infinit, și în culorile țipătoare ale costumelor peste care muntele din mediul schimbat a aruncat pe umerii bărbaților sumanele scurte și întunecate și pe cei ai femeilor glugile lungi și albe. Dar nici aici, sub apăsarea luptei crîncene cu munții și cu pădurile unde și-au sălășluit zilele, fetele — diucineșcile — nu uită să-și poarte cochetăria în ile și fotele scrobite, în bondițele albe tivite cu blănițe negre de jder, și în părul împletit în cozi legate pe cap în cununi împodobite cu șiraguri de mărgele peste care nevestele tinere întind diafanele lor broboade de borangic. Feciorii — clopecii — nu uită nici ei să-și poarte fala în cămășile albe strînse sub pieptul umflat în șerpăre late, încheiate în trei catarame lucitoare și în poalele lor scoase peste bernevecii roșii răsfrînți în manșete largi, lăsate pe carîmbii cismelor de box. După felul cum își poartă bernevecii cu manșete și mai ales pălăriile cu boruri largi legate sub bărbie, oamenii acestor plaiuri par înrudiți cu cei ai preeriilor al căror farmec exotic îl împlinesc aci și cu pasiunea lor nețărmurită pentru cai și vite. Dar, adaptați climatului mai aspru al muntelui și încolțiți de lipsuri, oamenii de aci reproduceau prin aspect și îndeletnicire mai de grabă, imaginea rudelor sărace decât pe aceea a moștenitorilor unor fermieri înavauți prin darurile, rămase pînă la ei neculese, ale unei naturi îmbelșugate.

Impinși de năvăliri în văile adînci și ascunse ale Ceremușului, oamenii aceștia s-au răspîndit în lungul secolelor din munții întunecați și plini de basme ai Cerna Horei pînă în obcinele bucovinene, prin văile Siretului și Sucevei, unde s-au amestecat cu băștinașii de la care au împrumutat nume ca cele de: Pircălab, Piru, Rotundul, Radu, credințe și obiceiuri, și mai ales îndeletnicirile celor învățați cu aceste locuri pentru cei veniți să se așeze în ele. Pentru că infiltrația lor în promontoriile Carpaților moldoveni n-a fost lipsită de conflicte, localnicii le-au dat celor veniți peste ei porecla șugubeață de hoțomani, de «huțani» pe graiul lor moldovenesc, căreia apoi terminația turco-mongolă «-ul» i-a definitivat forma în «huțuli»³. Dar lor nu le place acest nume. Le place mai mult acela de «*opriski*», din care își fac și azi încă un merit pentru haiducia practică «cu noblețe!» de strămoșii lor. De preferință, își ziceau *creștiani* și *verhovenci*, ca oameni de la munte ce sînt. Iar ca oameni ai munților, trăiau între ei aproape izolați de lumea mare, ale cărei binefaceri și răutăți le cunoșteau mai mult din auzite decât din contactul lor direct cu civilizația. Petreceau între ei și-și plîngeau în comun, în *gloate*, necazurile, fie cînd se strîngeau la *claca* sau *toloca*, fie într-un salaș, unde împărțeau între ei *culeșa* — mămăliga tradițională. Puținele prilejuri de bucurii îi adunau mai ales la nunți, la *vesilele* lor,

3. O altă opinie atribuie acestui nume originea de la goți (guți=uți)=guțuli.

care țineau opt zile în șir și la care participa satul întreg, cu daruri aduse mirelui și miresei — *cnieșului* și *cniehinei* — ca ajutor la întemeierea unei noi gospodării și ca imbold pentru ceilalți *flakei* de însurat și *diuce* de măritat. În ambianța aceasta de tradiții patriarhale, nimeni nu se mira dacă la ieșirea din biserică, cnieșul — cneazul de circumstanță — atîngea mireasa cu cravașa, probă palpabilă că i-a devenit stăpîn. Mai mult chiar: moment culminant, gestul acesta dezlănțuia uralele nuntașilor, cu focuri trase din pistoale, în toilul cărora mirele și mireasa, ridicați pe cai și însoțiți de flăcăi, galopau spre casa miresei, unde-i întâmpinau sub ploaia de flori și de grăunțe, nuntașii rămași să pregătească cele convenite oaspeților.

După ce-și răscumpăra cu biciul locul din fruntea mesei, mirele își aducea lîngă el mireasa, care avea grijă să se așeze — în secret — pe atitea degete de la mîină cîți ani dorea să rămînă fără copii. Cu aceasta, intrau apoi în funcție lăulării, cu melodiile lor monotone, — cînd se insînuia pe *screpă* tristetea unui dor nelămurit, — și vijelioase cînd perechile se înlănțuiau pentru *huțulca*, un soi de horă însoțită de sonoritățile primitive ale unor instrumente rudimentare, printre care *durca*, *dremba* și *telenca* — cîmpoiul, drîmba și țilinca. Instrumentul preferat, *floiera*, nu-l foloseau decît cînd vreunul din ai lor își voia apreciată destoinicia digitației, sau cînd singur în munte, îl cuprîndea pe alîl, ca și pe ciobanul nostru, neliniștea nostalgică a solitudinii. Pentru fluier, aveau de altfel un adevărat cult, ca pentru un instrument realizat prin inspirație divină într-un moment de mare caznă sufletească. Spre deosebire de *sopinca* cu cinci găuri, fluierul cu șase găuri era în credința lor opera unui condamnat la moarte, căruia — pentru a-i zădărnici pînă și ultima nădejde de scăpare — i s-a promis grațierea numai dacă poate face o bucată de lemn să vorbească. Sub teroarea morții, nenorocitul născocînd fluierul i-a dat lemnului glas și și-a redobîndit dreptul la viață.

Dacă fluierul îi umplea pe huțuli de plăceri sentimentale, fluieratul din gură îi umplea în schimb de spaimă. Căci, după ei, fluieratul nu era decît o invocație cabalistică ce ademenea pe diavol în miez de noapte, la încrucișări de drumuri. Fetele în deosebi nu trebuiau să fluieze niciodată. Semnalul diavolului le distrugea norocul, după cum cel ce fluieră în pădure era pîndit de o mare pacoste, îi murea cineva în familie. Pentru semnalizări în munte nu era nevoie să fluieze; utilizau în acest scop, ca și moșii noștri, un soi de tulnic, *trembita*, o pîlnie lungă de 3 m., din scîndurele de molit prînse în inele subțiri de tinichea. Ea-i scutea de prevestirile rele ale fluieratului, nu însă și de îngrijorările ecoului ei tînguitor, care însoțea de obicei înmormîntările.

În mijlocul acestor oameni simpli și gregari, aprigi și încruntați, străini de lume și plini de supersuflții, și-a trăit Ciprian Porumbescu copilăria. Greu s-ar putea admite că într-un climat de o asemenea sărăcie muzicală, vocală în special, căci oamenii nu cîntau aproape de loc, s-au putut constitui premisele pentru activitatea componistică a lui Ciprian.

Nici un element din folclorul huțul nu transpare de altfel în vreuna din compozițiile lui Ciprian; ceea ce denotă că primii pași ai viitorului compozitor n-au fost alinați de răsringerile în sufletul său fraged a vreună din armoniile specifice plaiurilor sale natale. Natura cu zbuциumele ei eterne, cu agitația ei perpetuă, agravată aici în munte de orizontul satului comprimat între pereții de stînci și de păduri, și-a lăsat firește și asupra lui Ciprian amprenta ei deosebită. Aici, ca și aiurea, muntele, identic în desfășurarea sonorităților alternate pe cadența șuvoaielor prăvălite printre bolovani, și pe melodia tînguitoare a zefirului adiat prin frunze, amplificate în acordurile simfoniei furtunilor cu învolburarea norilor și cu dezlănțuirile de tunete, i-a dat și lui, ca și tuturor celor născuți și crescuți în panorama alpină, năzuința spre altitudinile limpezi și senine, tendințe spre piscul scăldat în soarele eliberat din strînsurile cetei de pe văi. Oamenii însă, oamenii aceștia lipiți de natură, primitivi în judecăți și sinceri în manifestări, nealterați de lumea mare, de bucuriile și decepțiile ei, huțului, ei care făceau ca natura să aibă aici în adevăr un specific, ei care dădeau acestor locuri cu nimic deosebite de celelalte din peisajul carpatic o culoare proprie, o amprentă originală, nu i-au lăsat lui Ciprian nici o moștenire directă din ceea ce îi caracterizează. Tradițiile lor, obiceiurile lor, viața lor, manifestările lor artistice, muzica lor în fine, nimic din fondul lor sufletesc nu pare să fi găsit ecou în inima lui Ciprian. Și așa și este dacă ne gîndim la absența totală de elemente huțănești în creația sa de mai tîrziu. Nimic dintr-o copilărie trăită printre oameni plini de curiozități, de bizarerii nu revine, nici măcar sub forma de aluzii, în realizările de maturitate ale compozitorului născut aci. Fie că prea săracă, zestrea lor muzicală nu i-a putut constitui o sursă suficientă de inspirație, fie că prea mic, Ciprian n-a putut asimila atîta cîtă i-a ajuns sub simțuri, cert este că în opera lui muzicală nu s-a transmis nimic din capitalul artistic al poporului în mijlocul căruia, cu întreruperile anilor școlari primari, a trăit pînă la vîrsta de 12 ani.

Dar dacă n-a moștenit de la huțani nimic în linie directă, Ciprian a luat indirect de la ei — și nu atît de la ei cît din climatul lor specific, din particularitățile mediului lor — un element de mare preț: o deosebită comprehensiune pentru autenticitate, pentru ceea ce este propriu, esențial, pentru ceea ce diferențiază și caracterizează. Luată de aci și folosită la identificarea autenticului din muzica populară romînească, comprehensiunea lui Ciprian va constitui factorul determinant al întregii sale creații de mai tîrziu. Căci întreaga sa operă nu este altceva decît mărturisirea neînfrînteii sale stăruințe de a afla și de a reda autenticul, de a găsi nota caracteristică, elementul specific al muzicii noastre populare.

Între huțanii aceștia solitari, izolați în obcinele lor, detașați de orice contingente cu restul lumii, străini de tendințele uniformizante ale civilizației, autenticul era prezent pretutindeni, nealterat, nici măcar estompat de vreo intenție cenșie de modernizare. Ciprian de aici l-a recoltat; aici i-a prins înțelesul. Aici a învățat să-l cunoască și să-l aprecieze ca element determinant în structura unei compoziții, de orice gen, de orice

nuanță. De aci, din Șipote, și de la huțani și-a luat Ciprian pentru aspirațiile sale de innobilare a cîntecului popular, lozınca autenticității care condiționează valabilitatea oricărei prelucrări a muzicii populare. Și tot de aci nevoia rămîinerii în limitele specificului pentru promovarea celei populare într-o muzică națională.

Cu prea multe amintiri nu va fi plecat Ciprian din Șipot la Boian, în celălalt colț al Bucovinei, unde episcopia «concrede» tatălui său la 1857 «o sîeră mai potrivită hărniciilor sale». La vîrsta de 4 ani, atîtea cite-i vor fi rămas se vor fi șters repede sub noianul întimplărilor multe și mărunte ale noului sat, unde Iraclie e trimis, după potoierea agitației politice din Șipot, să împace nemulțumirile, de data aceasta religioase, ale oamenilor. Abia la 1859, cînd va reveni în Șipot, Ciprian își va iniția în pragul școlarității, drumul spre o biografie proprie, în care pe lingă răstringerile din aceea paternă, apar primele date personale generatoare de impulsuri ce vor rodi în opera sa viitoare. Pînă atunci, cu discernă-mîntu în curs de întîripire, va înregistra pe țirea sa excesiv de sensibilă, mariile necazuri ale tatălui său în împlinirea noilor sale sarcini.

«Tot spre pacificare — spune Iraclie — mă chemă consistoriul în anul 1857 la Boian unde patru sute de familii se insinuară la unie». Privit cu neîncredere, suspectat chiar de oamenii trecuți la Biserica greco-catolică, Iraclie suportă doi ani întregi privațiunile morale ale unei misiuni dificile, cu repercusiuni penibile asupra sarcinilor casnice, cărora generoasa familie Hurmuzachi le vine în întîmpinare, trînițindu-i periodic ajutoare materiale. Indispus dar totuși dîrz, Iraclie izbutește «cu cel mai mare zel — cum spune raportul protopopesesc — cu cea mai aleasă prudenție, tact și devotament», să liniștească agitația religioasă, dînd încă o dată superiorilor săi eclesiastici pilda unei vrednicii împotriva căreia conspirația anonimilor de la conducerea episcopiei continua să uneltească, țînîndu-l departe de Cernăuți sau de vreo parohie, pe măsura capacității lui.

Pierdut în lunca Prutului, satul Boian schimbă cu desăvîrșire ambianța Șipotului. Peisajul nou liniar, nesfîrșit, îl umple de neînșie pe omul obișnuit să-și alle echilibrul sufletesc în ordinea verticală a muntelui. Dar nu atît peisajul îl nemulțumește, cit oamenii de aci, din cîmpie. Mult mai răi, mai certăreți, oamenii din Boian îl țin pe Iraclie într-o continuă enervare. Asmuțiți împotriva lui de preotul unit, ei merg pînă la amenințări cărora Iraclie își expune viața. Curajul său, spiritul său împăciuitoar și bunătatea sa iertătoare îi cîștigă încet simpatia celor învrăjbiți «prin unele înrîuriri deplorabile», cum va spune mai tirziu «mărturia» oamenilor reveniți în sînul Bisericii de la care plecaseră. Dacă însă lupta împotriva erorilor țărănilor, îl îndîrjește, stimulanđu-i eforturile, cea împotriva răutăților ipocrite ale superiorilor îl deprimă. «Ce soartă amară pentru zeloasele și conștiincioasele mele servicii acolo am îndurat din cauza comisarului duhovnicesc greco-neamț Bendella arată broșura mea «Salvus conductus» — spune Iraclie, referindu-se la pățaniile lui din Boian.

În adevăr, lăsat pradă iritațiilor unui popor înșelat, Iraclie trebuie să lupte în plus și cu neajunsurile materiale pe care zadarnic așteaptă să i le ușureze superiorii săi eclesiastici. În locul ajutoarelor cerute — pentru că oamenii din Boian îi refuză inițial orice sprijin — Iraclie primește de la Bendella sfaturi amestecate cu muștrări și cu îndemnuri necruțătoare: «Nur Muth — îi scrie acesta cinic — und wenn Sie ihn von unseren Feinden, den Unirten — lernen sollten. Nur auf Sie beruht das Gelingen. Daher Muth — ja selbst bis zum Todé. Ohne Opfer kein Verdienst»⁴.

Curajul nu-i lipsește lui Iraclie. O știu cei de la episcopie, rămași surzi la toate solicitările lui de a-l retrimite în Șipot. El nu dezarmează deci și printre mizeriile de tot felul, îndurate din partea celor de jos și celor de sus, continuă să-și distribuie darurile inimii sale generoase, izbutind în cele din urmă să pacifice agitația amărăților și chinuiților din Boian, pentru liniștea și îndestularea de nepotolit a îmbuibaților din Cernăuți. Din martie 1857, Iraclie se supune și-și expune nevasta și copiii la privațiunile jertfelor din rețeta prescrisă de Bendella, pentru ca, în fine, să merite recompensa revenirii sale în aprilie 1859, în Șipotul de unde plecase indispus și îngrijorat și unde se întoarce acum cu mângâierea senină a unei noi izbînzi într-o operă misionară.

Reinstalat în vechea sa gospodărie și printre oamenii cu care împărțise bucuriile și greutățile debutului, Iraclie își recapătă veselia și echilibrul de odinioară. Cu firească mândrie privește înapoi, spre anii cheltuiți aci în folosul «cam exoticului popor huțănesc» — cum îi va spune — căruia, odată cu liniștirea răsmeriței, îi dăruise la 1853, prin stăruințele personale, o școală și în același an un clopot pentru turnul bisericii, rămas pînă atunci mut. Împlinind portretul unui alt Popa Tanda, Iraclie ostenise de asemenea să dea funcției sale prestigiul capabil să genereze în sufletul credincioșilor dorința de a-și crea condiții de viață mai bune, prin exemplul ordinii din propria sa gospodărie. Schimbase cu desăvîrșire aspectul casei sale din Șipot, despre care — evocînd-o mai tîrziu — va spune: «Locuința mea de atunci numai așa aș putea-o numi «casă», dacă-i casă cea ciădire din patru pereți de birne necioplite și neunse, cu crăpăturile dintre birne neastupate decît cu mușchi de pădure, cu un cuptor mare și cu o fereastră în față, cu alta micuță înspre ogradă, jos fără nici o podea, iar acoperișul «casei» era de niște lătunoaie făcute din topor și prinse de căpriori cu niște cepuri de brad drept piroane». Avea acum în Șipot o gospodărie pusă în picioare, o familie pusă la adăpost de lipsuri și în jurul său oameni cărora se bucura să le culeagă din ochi plăcerea de a-l avea printre ei. Marea lui bucurie erau însă copiii săi, în deosebi Ciprian, născut aci în condițiile primitive ale bordeiului de birne și crescut, odată cu proporțiile gospodăriei, pînă la vîrsta școlarității. În Ciprian și în predispozițiile lui, mai ales muzicale, Iraclie

4. «Curaj, chiar dacă e să-l învățați de la dușmanii noștri, uniții. De Dv. depinde succesul. Iată de ce e nevoie de curaj — pînă la moarte chiar. Fără jertfă nicio recompensă!».

își regăsea talentele de odinioară, cărora condițiile sociale ale epocii și lipsa unui îndrumător nu le lăsasera loc să se dezvolte. Ciprian avea însă în tatăl său sprijinul unui om superior, capabil să prețuiască o aptitudine moștenită cu asemenea pregnanță și răbufnită cu precocitate la lumină. Din partea lui, Iraclie se va strădui, atît cît îl lăsausă puterile, să i-o dezvolte cu imboldul mărit de regretul de a-și fi neglijat și apoi abandonat propriile sale aptitudini muzicale, altădată așa de mult apreciate. «In copilăria mea — va spune el amintindu-și-o — am fost isteț căci auzeam că așa vorbesc de mine călugării de la mănăstirea Putna unde mă luase egumenul de acolo la vîrsta de cinci ani ca să mă învețe carte. Aveam talentul la cîntare și cu șapte ani am cîntat în biserica mănăstirii Putna un axion pe psaltichie atît de bine, că boierul Roznovan, cel bătrîn, care venise la Putna să se închine la mormîntul lui Ștefan Vodă, auzind cîntarea mea, a unui băiat, îmi dete șase galbeni».

Nu e greu să ne imaginăm bucuria lui Iraclie de a-l vedea pe Ciprian la aceeași vîrstă, ba mai curînd chiar, la fel de isteț cum fusese el însuși privit de călugării de la Putna. Uimitoarea repeziciune cu care la trei-patru ani prindea și reproducea orice melodie, trebuie să-l fi umplut de multă mîndrie și de mari speranțe pentru viitorul copilului, ai cărui auguri se anunțau atît de darnici. Oricum, nu era el omul să nu știe deosebi de simpla îndeminare a unui copil cu auz muzical, enormele virtualități sădite în sufletul lui Ciprian. O știa el și o simțeau și ceilalți. Căci față de plăcerea oferită de el altădată celor de la Putna, Ciprian stîrnea mirarea. La început a țărănilor veniți la claca părintelui, cărora le fura melodiile de pe buze, și apoi a lăutarilor chiar, cărora li le lua de pe scripci, ca să le transpună pe mica lui vioară de copil, adusă de Iraclie de la oraș ca un trofeu postum al talentului său irosit și reinviat în dorința prematură a fiului minunat. Dar, mai mult decît cu instrumentul acesta în miniatură, căruia, oricît de harnice, degetuțele lui nu-i puteau desprinde fără exerciții sistematice prea multe dexterități, copilul Ciprian impresionează prin extraordinara intuiție vocală, cu care «secundează» orice melodie, oricît de complicată. Un indiciu acesta, nu numai al unui auz muzical excepțional, dar și al unei identificări intuitive a liniei melodice, dublată de o fantezie muzicală în reacție promptă și justă. Mai tîrziu, cînd va ajunge să cînte într-un cor de copii, micul Ciprian va fi cel ce va da tonul pentru vocea a doua. Faptul îl consemnează în treacăt însuși tatăl său, cînd spune: «Ciprian asemenea era isteț și avea talent muzical cîntînd și din gură foarte bine. În cor avea tonul «second».

Dar, interesul localnicilor pentru vioiciunea muzicală a copilului popii nu era în ochii lui Iraclie un argument suficient pentru capacitatea lui Ciprian. Oricîtă, mirarea țărănilor și a lăutarilor satului cu-i putea suprima îndoiala clipelor de singurătate totală, născută din graba subiectivă cu care părinții judecă îndeobște talentele copiilor lor. La rîndul său, nu putea fi nici el, Iraclie, scutit uneori de impresia că exagerează înclinațiile pentru muzică ale fiului său. Nu i-ar strica deci o confirmare competentă în această privință. Dar unde s-o găsească, într-un sat de-

plasat din orice arteră de comunicații interurbane, în cuibul său uitat în fundul fundului Bucovinei ?

Pe neașteptate, totuși, ea îi vine. Și nu de la vreun diletant oarecare, ci de la însuși compozitorul Miculi, purtătorul pe atunci al laurilor muzicali ai Bucovinei.

Oprit în Șipot între două drumuri întreprinse în căutarea surselor locale de folclor muzical, și găzduit în casa lui Iraclie, cu bucuria largă a celor rar călcați de oaspeți, Carol Miculi, dezamăgit de sărăcia artistică a localnicilor, are prilejul să și-o compenseze aci cu entuziasmul pentru surprinzătoarea bogăție a darurilor muzicale ale micului Ciprian. Cu sinceritatea nealterată de marele său prestigiu și fără să aibă sentimentul minimalizant al purtătorilor de aere superioare, Miculi, se așază încântat lângă micul Ciprian, îi scrie pe hirtie gama și-l învață cum trebuie să țină vioara la git și cum să tragă de arcușul, pentru ca tonurile să capete limpezime și culoare. Consternat de rapiditatea progreselor elevului său incidental, Miculi constată extraordinara îndemnare a copilului, care debutind îi cântase mai ieri-alaltăieri, la vioară și cu vocea, «Măi ciobane de la oi», și care știe acum să descurce printre note terțe și cvintele și să le așeze la locul potrivit pe strune.

Departate de a se înșela în aprecieri, Iraclie avea așadar promptă și decisivă confirmarea dorită. Cu atît mai dorită și mai bine venită, cu cît i-o dădea un om căruia nu numai el, tovarășul lui de visuri adolescente, ci o întregă lume îi recunoștea marile însușiri muzicale, Miculi fiind pe la mijlocul secolului trecut un nume circulat în viața artistică europeană. Turneele sale concertante prin centrele muzicale ale Europei îi stabiliseră de mult o reputație deosebită, căreia oamenii îi acordau în plus simpatia pentru firea sa boemă și pentru faptul că, renunțînd la o mare carieră în apus, venise să se stabilească printre ai săi, într-un oraș lipsit atunci de orice orizont artistic. Revenirea sa acasă dintr-un oraș ca Parisul, undne — elev al lui Chopin la pian și al lui Reber la compoziție, — își realizase mediul dorit, nu era însă singura lui renunțare. Odinioară, tot el, sub impulsul puternicei sale vocații artistice, renunțase la Viena la cariera practică de medic, pentru aceea, cam romantică, de muzicant. Într-o epocă plină de prejudecăți sociale, mulți îl vor fi considerat desigur cam meseros, făcînd acest lucru, pe tînărul plecat să studieze medicina. Pentru artist, aveau însă cu toții considerația specială dată totdeauna aceluia ce merge hotărît și fără concesiile pe drumul destinului său.

Originar dintr-o familie de armeni aclimatizați în Bucovina, Miculi, cu studiile întrerupte la Paris de revoluția din 1848, revine așadar acasă, unde seducția muzicii populare românești face din el animatorul primei acțiuni folclorice locale. Întreținută de lungile sale peregrinări estivale prin munții Bucovinei, — continuate și după cel mai tîrziu va ajunge director artistic al societății de muzică din Lemberg, și apoi al conservatorului de acolo — și de un lung turneu prin Principatele românești la 1850, acțiunea aceasta se soldează într-o primă fază cu celebrul album

de 48 arii naționale — doine, hore, cîntece de lume, cîntece haiducești și altele — datorit în mare parte «asprei execuții din spate» a lui Alecu Hurmuzachi. «Pînă acum acest rar talent — îi scrie Hurmuzachi lui Barițiu, la 14 noiembrie 1851 — au transcris, sub nemijlocita asistență și îmboldire a mea și a surorii mele Săfticăi, după esecutarea celor mai buni lăutari ce i-am adus din toate țările, mai bine de 36 de cîntece naționale, din cele mai frumoase, care curînd se vor trimite la Lipsca. De nu asistam eu și soră mea, dînsul fiind cam leneș, nu compunea nici trei cîntece. Dar așa, avînd aspră execuție în spate, n-au avut ce face».

Intr-una din obișnuitele sale raite prin munți, de data aceasta prin cei Putileni, Miculi, găzduit în casa prietenului său Iraclie, descoperă pe micul Ciprian, căruia îi lasă peste ani, și prin intermediul tatălui său, misiunea de a fi continuatorul operei de promovare a folclorului bucovinean, el însuși dedicîndu-se pentru restul vieții publicării celei a lui Chopin, după notițele, corecturile și variantele autografe ale autorului, fostul său profesor, precum și prelucrării de melodii populare franceze, poloneze, compozițiilor originale pentru pian, orgă, voce, coruri, cîntece religioase, care-i deschid în istoria muzicii poloneze o pagină recunoscătoare și plină de mustrări pentru aceea aproape uitată din istoria muzicii romînești.

Îndrumările unchieșului acestuia sfătos, venit de nu știu unde, i-au deschis lui Ciprian poarta de a învăța să stăpînească arcușul și de a scoate din vibrațiile strunelor sunete curate, nu ca acelea cam stîlcite de pînă aci. Din ziua aceea, în care-i arătase pe hîrtie succesiunea treptată a notelor, învățîndu-l să le cînte din gură și să le transporte prin coarde în cutia de rezonanță a vioarei, Ciprian nu și-a mai găsit liniștea, și — cum vom vedea — nu și-o va mai regăsi niciodată în puținii ani cîți va avea de trăit. Vioara — aceasta mică acum, o alta mai mare mai tîrziu și o a treia la sfîrșit, căreia, cu iluziile matrimoniale pierdute, îi va spune resemnat «mireasa mea», — va fi de aci înainte nedespărțita lui tovarășă de viață.

Popasul lui Miculi în Șipot fusese prea scurt pentru cite dorințe a răscolit în inima sensibilă a copilului și pentru cite speranțe a deșteptat în aceea increzătoare a tatălui. Așa scurt precum a fost, s-a dovedit însă suficient pentru a fermenta latențele originare în sufletul unui copil și a le ridica, fecundîndu-le, la potențialul actualizat atît de prolific în creația sa viitoare. Așa scurt, el va rămîne în biografia lui Ciprian unul din momentele determinante pentru formațiunea artistului, prin îndemmurile date și prin stăruința deocamdată a copilului, de a se realiza în modelul idealizat al «unchieșului» ocazional. Întreținută cu grijă și prin evocări periodice de-a lungul copilăriei lui Ciprian, amintirea lui Miculi va rămîne un stimulent pedagogic și un impuls artistic pentru ținta spre care va năzui nu numai copilul de acum, ci și adolescentul, tînarul și bărbatul matur de mai tîrziu.

Miculi umpluse cu prezența sa întreaga vară a anului 1860. Pretutîndeni, în casa lui Iraclie, în casele vecinilor, prin ogrăzi și grădini,

pînă sus în plai se prelinseseră acordurile pianului adus în pripă, cu căruța de la Cernăuți, înveselind atmosfera, trezind aerul împede de munte cu ritmurile lor vicaie. Puritate de ecou, ele continuau să răsune de undeva din depărtare și acum, după ce Miculi, plecat de mult, nu mai lăsase în urmă decît o amintire vapoasă, strecurată printre tristețile toamnei, venită anul acesta cu griji necunoscute încă în casa lui Iraclie.

Împlinind anul trecut șase ani, Ciprian trebuise să fie dat la școală. În lipsa unei școli românești în sat, Iraclie — socotindu-l pe Ciprian prea necopt să-l lase de capul lui printre străini — se însărcinase să-l inițieze personal în tainele alfabetului. Îmbrăcînd haina de pedagog și buchisînd peste umărul copilului literele răzlețe de pe paginile abecedarului, Iraclie își va fi reactualizat adeseori, împrumutînd-o pentru lungile seri de iarnă din Șipot, răbdarea monahală a bătrînului egumen, de la Putna, de a-l sălta peste sumedenia de chendime, iporoieri și ipsiliuri din vremea sa. Dar, ca și el odinioară, Ciprian este isteț, prinde repede și acum, ajuns la sorocul celor șapte ani de acasă, este dat în seama bunicilor dînspre mamă, stabiliți în Ilișești, unde se află o școală românească și unde, cu excepția vacanțelor, va rămîne pînă în 1863, la sfîrșitul celei de a treia clase primare.

Acî în Ilișești, în comuna aceasta mixtă romîno-germană din preajma Gurei Humorului, Ciprian va lua, paralel cu școala, primele lecții sistematice de vioară, frecventînd pe învățătorul Simeon Maier de la școala evanghelică.

Nimeni nu ne spune ce anume și cît a învățat Ciprian de la acest învățător rural. La marea lui înclinație pentru muzică, este de presupus însă un progres cu atît mai rapid cu cît profesorii ulteriori, din care unul, un organist bătrîn și cam surd, iar celălalt un ajutor de judecător, mort după trei luni de la începerea lecțiilor, n-au putut face mai mult decît să cizeleze eventual materialul prelucrat de Simeon Maier. Deși mutat și el curînd în alt sat, lui îi revine meritul de a fi deschis aripile lui Ciprian în muzică și de a-l fi adus pînă acolo unde un talent înaripat să poată, prin exerciții neîntreprute, să-și ia singur zborul.

Cît a stat în Ilișești, Ciprian s-a bucurat de atențiile înduioșate ale bunicilor grijului cu nepoțelul cam firav, crescut peste măsura vârstei și prea înzestrat sufletește pentru a nu trezi suspiciuni asupra robusteții fizice aparente. Orele de joacă, restrinse totdeauna de asprimită pîrîntilor, îi sînt sporite de îngăduința bunicilor, fericiți să-l vadă pe nepot zburdînd prin grădină, uneori sărînd zaplazul în aceea a vecinului lor de casă, pastorul evanghelic Gorgon, ale cărui fete, toate cam de vîrsta lui, îi vor anima copilăria cu risul lor zglobiu. În toiul jocurilor năzdrăvane, se va naște și va înmuguri prietenia lui Ciprian pentru Berta, cea mai mică dintre fetele pastorului, transformată mai tîrziu într-o dragoste căreia muzica îi datorează cel puțin cîteva perie stoarse din lacrimile îndurate ale nefericitului artist.

După primele trei clase primare, Ciprian trece la 1863 la Suceava, unde sârind cu un examen izbutit peste clasa a patra, intră în gimnaziu. Remarcat printre noii colegi pentru talentul său muzical, Ciprian ajunge curînd în centrul atenției liceenilor, mai puțini la număr atunci, ca să nu-și cunoască între ei calitățile și defectele. Instruit în continuare la vioară de organistul și pianistul Valentin, activist la violă în cvartetul de coarde al tînarului și entuziastului compozitor sucevean Ștefan Nosievici, Ciprian trece după scurtă vreme, pentru o și mai scurtă vreme, sub îndrumarea ajutorului de judecător Schlötzer. Pasionat violonist, Schlötzer îl recrutează pe Ciprian întimplător din casa gazdei sale și-l ia cu sine în orele libere, să facă muzică împreună. Fără pretenții didactice și fără vreun sistem pedagogic, Schlötzer îi trece lui Ciprian, în cele trei luni de colaborare, pasiunea suferindă pentru muzică a sufletului său chinuit de presentimente tragice, împlinite după trei luni într-o moarte care va afecta profund, lăsînd-o nemîngîiată, simțirea tînarului său prieten.

Cît va mai rămîne în Suceava, Ciprian, preocupat în primul rînd de studiile impuse în programul școlar, va face muzică în orele libere, fără îndrumător didactic, dînd uneori el însuși lecții de vioară pentru a ușura strămoșoarea familiară, stăruind zi de zi în exerciții de întreținere a digitației, în interpretări ale bucaților clasice și mai ales aventurîndu-se în improvizații care fac deliciul vecinilor, prietenilor și ascultătorilor săi incidentali. Vacanțele le petrece și de aci înainte acasă în Șipot, unde, băiat răsărit, începe să identifice cu intuiția sa promptă, curiozitățile localnicilor, mai mult înregistrîndu-le pitorescul decît căuțînd să desprindă deliberat autenticul din ele. Savoarea lor specifică îl încîntă însă în așa măsură, încît peste ani va învăța s-o extragă din folclorul românesc și s-o folosească la prelucrarea lui.

După alte insistențe la episcopie, Iraclie izbutește între timp, solicițînd o parohie în apropierea Ilișeștilor unde se află socrii săi, să se mute din Șipot în Stupca. După 13 ani de rivnă pastorală, de sîlînțe apostolice într-o regiune uitată de toți, își ia rămas bun de la cei cărora le jertfise tinerețea și iese din munții săraci și îndărătnici spre orizontul larg al dealurilor mai îmbietoare și mai conciliante. Năpădit de greutatea casei, înmulțite prin școlarizarea copiilor, Iraclie pleacă din Șipot bucuros să scape și de alte necazuri venite asupra lui. Unul din ele îi amărîse cu deosebire inima: fusese înfrînt la 1861, în alegerile pentru un loc de deputat în dietă. Deși știe că adversarul său, pretorul, a ieșit «numai prin apocrirea legii electorale, prin terorism și promisiuni», își simte prestigiul diminuat în ochii sătenilor, cărora se străduise alțiia ani să le asigure o condiție de viață mai umană. În aceeași măsură îi scade și rivna apostolică, mai ales cînd vede că noul ales abuzează de locul din dietă, folosindu-l «nu pentru binele poporului și al țării, ci drept scară la perele sale». O mică și țîrzie satisfacție i-o dă în schimb episcopul Hacmann, ale cărui nesfîrșite dojeni se transformă la 1864 într-o dovadă de stimă, cerîndu-i părerea asupra reformei proiectată în administrația

Bisericii Ortodoxe din Bucovina. Invitația episcopului îi redeschide gustul pentru studiu și astfel, în locul unui simplu referat epistolar, Iraclie răspunde cu o broșură amplă, tipărită în același an la Budapesta, cu titlul «Răspunsurile la cele șapte întrebări cardinale date unor preoți de episcopul Hacmann în anul 1864 în privința organizării administrative a bisericii ortodoxe din Bucovina».

În afară de cei patru kilometri care-l despart de socrii săi din Ilișești și de cei douăzeci și opt pînă la Suceava, unde-i sînt copiii la școală, Iraclie nu are prea multe motive să se bucure de schimbul făcut renunțînd la Șipot. Căci la venirea lui aci, Stupca nu este decît — cum o indică certificatul boierului Alecu Popovici — «eine verwahrloste und sittlich herabgekommene Gemeinde», — o comună mizeră și moralmente decăzută. În cei nouăsprezece ani cîți îi va petrece aci, Stupca va deveni însă o adevărată grădină. Un rai al florilor de cîmp fusese ea și înainte, pe vremea cînd monahii de la mînăstirea Secul din Moldova, primind-o în dar de la unul din boierii Balș, puseseră în grădinile ei stupi, negustorindu-le mierea pînă departe, prin locurile unde aroma ei îi dusesese faima.

Întremată cu îndrumări și susținută cu hărnicia spornică a celor deveniți între timp aproape două mii de locuitori, Stupca, renăscută din mizerie, va deveni pe parcursul chiar al anilor de apostolat ai lui Iraclie, una din comunele fruntașe ale Bucovinei. Desfășurată printre colinele din zona de contact a dealurilor cu munții de sus ai Moldovei și întinsă pe firul unei ape ce se varsă în pîrîul Hranița, comuna capătă haina primenită a unei așezări cu gospodăriile puse în rînd, cu oamenii reînviați din toropeala anilor de sărăcie și redeveniți veseli pe măsura bunei lor stări reînviolate.

Dar nu ordinea aceasta gospodărească îl încălzește pe Ciprian, liceanul romantic descins în vacanțe dintre zidurile mușcăite, reci și triste ale Sucevei, în ambianța reconfortantă a satului. Ceea ce-l împospătează aci sînt unduirile largi ale colinelor, legănările voluptuoase ale holdelor, răcoarea odihnitoare a dumbrăvilor și liniștea vrăjită a codrilor. Ceea ce-l înviorează aci sînt ecourile nesfîrșitelor melodii țîșnite de după geamurile înflorite cu mușcate, de pe prapele umbrite cu frunză de viță întinsă pe sfoară, din ogrăzile străjuite de cumpăna fîntînilor, din șurile înmiresmate cu parfumul finului de curînd cosit, din grădinile îmbrobodite cu verdeață și de mai departe, din lunci și poiene, lanuri și pășuni. Cîtă căldură, cîtă bucurie senină se revarsă din aceste ecouri! Cîtă duioșie și cîtă tristețe răzbate din ele! Cît soare cald și cite umbre liniștite sînt comprimate în melodiile irizate în aerul limpede și curat și răspîndite apoi în ecourile acestea, sub care inima adolescentului freamătă ca o strună de sub apăsarea unui deget năstrușnic.

Să fie oare adevărată această minunată împletire de culori și sunete, de ritmuri și imagini ce i se îmbie aci? Sau nu este decît viziunea înșelătoare, plămuită din dorința lui de a o vedea astfel, transfigurarea idilică a unui tablou viu, a cărui variație sonoră îi imbată sufletul scădat

în armonia de culori a peisajului? Dar oricum, reală sau inchipuită, lui Ciprian așa îi place să fie și așa-i place s-o vadă. Și așa va și rămâne în sufletul său, pînă la slîrșitul vieții: un pastel sonor, alcătuit din detalii rustice împrumutate dintr-un climat robust, sănătos, nealterat de imixtiuni citadine și împlinite idiic cu flăcăi și fete, pe ale căror fețe rumenite zimbește primăvara, în ai căror ochi suride bucuria vieții.

Contactul cu Stupca i-a dat lui Ciprian sentimentul revelator avut de Alecsandri la descoperirea Mirceștilor: sentimentul descoperirii unei comori. Alintat de briza optimistă a poeziei lui Alecsandri, întreținută de-a lungul copilăriei sale cu amintirea duioasă purtată de Iraclie marelui innoitor al limbii și literaturii românești, adolescentul reîntreiește aci, ai-doma celei a lui Alecsandri, emoția adevăratei întîlniri cu muzica romînească. Incidental, o întîlnise, firește, și mai înainte, la Șipot chiar, inclusă în repertoriul ocazional al lăutarilor satului, sau fredonată în casă de Iraclie, în orele reverberațiilor tinereții, în Ilișești, venită în ecoul de la petrecerile țărănilor, și în Suceava, adusă în școală de vreunul din colegii săi de la țară. Nicăieri ea nu-l întîmpinase însă cu pregnanța celei de aci, cu sinceritatea emoției născută din candoarea versului și gingășiei sunetelor. Nicăieri nu avusese pînă aci revelația vioiciunii ei deosebite, căldurii ei penetrante, prospețimii ei înviorătoare, duioșiei ei contaminante. Aci, în Stupca, o întîlnește în climatul ei firesc, în ambianța ei originară. Și tot aci își dă seama cît este de diferită de aceea a huțuților din Șipot, de a rutenilor din Boian, de a nemților din Ilișești. Aci, în Stupca, pe ulițele satului, tivite cu nesfîrșite grădini inundate de flori și de zumzetul albinelor, pe cîmpul ondulat de spice blonde, melodiile sună altfel. Fără izbucniri pătimate, fără stridente tragice și fără hohotiri vesele, fără clocote de revoltă și exuberanțe de entuziasm. Aci își dă seama de firea potolită, de echilibrul țaranului român care plînge în durere, dar nu țipă, suride în veselie, dar nu hohotește, cum e și muzica lui: o muzică temperată, armonioasă, lipsită de excesivitate, de răcnete exasperate, ca și de strigăte exaltate; o muzică îmbrăcată în tonuri moi, în accente stăpînite, tînguitoare, dar fără să cadă în disperare cînd sînt triste; săltărețe fără să cadă în delir cînd sînt vesele.

Aci, în Stupca, are deodată revelația specificului muzicii populare, așa cum avusese Alecsandri la Mircești pe aceea a autenticității poeziei rustice. Ca și Alecsandri, descoperă, însingurat printre brazde, un flăcău vîrsîndu-și amarul gîndului neîmpărtășit în urechile boilor din jug, care-i temperează revoltele cu resemnarea lor calmă. Și tot ca el găsește într-o bună zi la izvor pe Rodica, floarea de crin, cu umerii albi rotunjori, acompaniînd clipocitul apei în cofă cu trilurile de cristal moderate de nerăbdarea însetată a semănătorilor istoviți sub strădania muncii. Și tot ca Alecsandri găsește aci pe Sînziana și Pepelea, pe Maria-Măriuța, pe feți-logofeți seduși de farmecul zînei florilor, pe Zamfira și Baba Cloanța, cu pitorescul din lumea imaginară, feerică a copilăriei și pe toți ceilalți din suvenirile, lăcrămioarele și mai ales, din doinele cărora moș Gheorghî le dă o interpretare profund elegiacă, spunînd poetului în

plimbarea lui prin munți: «Eu de câte ori aud doina, îmi pare că aud Moldova plingînd după slava sa cea veche».

Din Stupca își ia Ciprian elementele de bază pentru compozițiile sale viitoare. Și tot de aci modelele expuse la Cernăuți și Viena, la Brașov și în Banat, într-un mesaj al cîntecului național românesc. Aci se întoarce de câte ori simte nevoia să-și îmbroască rezervele lirice și stimulentele pentru proiectele sale de viitor. Nicăieri nu se poate identifica mai mult cu aspirațiile sale. Nicăieri nu se regăsește mai sincer, mai curajos, mai avîntat, mai inspirat ca în bucolica Stupcăi. O va purta mereu în suflet și mereu va jîndi după Stupca aceasta ca după un elixir de viață nouă, ca după apa vie a tinereții fără bătrînețe. Totul îl încîntă aci; totul capătă sub ferveala pasiunii sale romantice semnificații, amploare, adîncime și contur. Pe toate le vede aci prin sticla fermecată care te lasă să pătrunzi în miezul lucrurilor, să-l destrămî ca să-i înțelegi împletirile și apoi să-l alcătuiesti din nou, să-l faci din așa cum a fost așa cum ai vrea tu să fie, curățîndu-i praful și rugina, șlefuiindu-i asperitățile uzajului îndelungat și dîndu-i luciul formei noi, desăvirșite.

În Stupca și nu în altă parte s-a născut dragostea lui Ciprian pentru muzica romînească. Aci, între țărani satului pe care i-a îndrăgît a înțeles din ce substanță anume e alcătuită, ce anume impulsuri sufletești îi dau glas și ce îndemnuri meșteșugite îi rotunjesc forma. De la țărani aceștia, încîntați să-l aibă printre ei pe «domnișorul Țiprian», a învățat să identifice sursele melodice ale unei doine, să descoase țesătura intimă a unui cîntec bătrînesc, să reconstituie în structura lui un joc.

Integrați în viața satului, asociați romînilor — cu care împărțiseră în trecutul nu prea îndepărtat aceeași condiție socială, lucrînd pămîntul altora — țiganii din Stupca și-au însușit muzica țărănească suplinindu-i cu excesivitatea lor temperamentală pe alocuri, lipsa de intensitate sonoră, cu pasiunea lor pentru muzică, lipsa ei de continuitate și cu nomadismul lor, lipsa ei de circulație. Furată de pe buzele vreunui flăcău cuprins de neliniște, sau vreunei fete coplesită de nostalgie, doina romînească a găsit în țigani și în pasiunea lor muzicală elementul de accentuare, de permanentizare și de vehiculare, necesar valorificării ei. Interpreți ai doinei acesteia și ai celorlalte cîntece populare încheiate din contribuțiile anonime și întîmplătoare, lăutarii țigani și le-au ajustat pe temperamentul lor furtunos, nemoderat de compensația vreunei îndelnetniciri epuizante, și apoi le-au permanentizat în reperoriul debitat celor dispuși să-l asculte. Sub arcușurile lor înfocate, ele au traversat astfel ținuturile romînești, încetățenindu-se pretutîndeni unde un alt flăcău sentimental și o altă față melancolică găseau în ele un alean pentru dorul lor nestins.

Cu darurile lor muzicale, țiganii din Stupca alimentaseră în trecut, alimentau și acum tarafurile moldovene și bucovinene răspîndite pe la hanurile și conacele rustice de odinioară, prin circiumile și restaurantele

satelor și orașelor. De aci, plecau să-și împlinească neastîmpărul lor hoinar și tot aci se întorceau cînd degetele istovite începeau să se crispeze pe coarde. Cu timpul, Stupca se constituise într-un soi de refugiu de bătrînețe, în care moșnegii se resemnau să îndrumeze pe nepoței în arta căreia cei dinți nu mai aveau, iar aceștia nu aveau încă suficientă putere să-i aducă ofrande. Tot cu timpul, aglomerația de bordeie din marginea satului dobîndise faima unei adevărate «academii» de muzică, în care fără forme și reguli, găseau acces toți doritorii să-și desăvîrșească îndemînarea în minuirea vreunui instrument sunător. Din zori și pînă tîrziu sub stele, din bordeiele și șetrele răsirate prin gropile de la marginea satului, răzbeau amestecate într-un vuiet năucitor sunetele răstite și neîndemînaticice din exercițiile începătorilor, încilcite în ritmurile întrerupte și în melodiile amputate ale repetițiilor celor avansați. Ai fi zis trecînd pe acolo, prin picla de stridențe, că o orchestră ciudată, alcătuită din zeci și sute de instrumente lăsate de capul lor, se străduiește zadarnic să strunească burlesca dezlănțuită peste o simfonie patetică pusă în program.

În mijlocul acestui ciocot muzical și-a cheltuit Ciprian vacanțele la Stupca. Atras de mirajul undelor sonore răspîndite pînă în sat, venea zilnic la sursa aceasta de delicii să-și astîmpere nesațiul cu stropii picurați pe strunele și în clapele feluritelor instrumente ale lăutarilor măguliți și antrenați de prezența încîntătorului băiat al popii. La început timid, Ciprian venea doar să-i asculte și să le iscodească agitația diabolică a degetelor, mai apoi să împrumute din libertinajul interpretării lor îndrăzneală pentru fantezia sa reținută din zburdălnicii de severitatea caietelor de studii impuse la lecții în Suceava. Oaspe obișnuit mai tîrziu, Ciprian vine să culeagă aci teme și variații, motive și modulații, divertismente și improvizații pentru nevoia lui tot mai aprigă de a se realiza prin muzică.

Cît va rămîne în Stupca și de cîte ori va reveni aci, nu se va mai despărți de lăutarii aceștia. Mereu în mijlocul lor, le va urmări, duminica la horă hărnicia degetelor pe strune și răsfrîngerea ei pe fețele încinse de plăcere ale flăcăilor și fetelor din joc. Pe lăutarii mai iscusiți îi aducea în celelalte zile în casa tatălui său, reeditînd în familie cu Bidirel, cu Pîrsînă și cu Ionel al lui Leontieș, uneori susținuți de sora sa Marioara la pian, cvartetele și cvintetele serale organizate la Suceava cu colegii săi Pollak, Kipper, Hnidei și Kreutz. Într-un ansamblu schimbat, temele trebuie să fi fost desigur și ele altele, socotînd că lăutarii stupcani, atașați muzicii populare, nu se puteau decît greu identifica cu preocupările adolescenților din formațiunea suceveană, ridicăți la pretenții culte, împlinite, în schimb, cu mai puțin talent decît al profesioniștilor acestora ai arcușului. Mînuitori în plus de violi, lăute, cobze și scripci, muzicanții de la Stupca vor fi preferat firește să cînte în locul unui vals lent o sîrbă vivace; în locul unei barcarole grațioase, un cîntec de leagăn duios și în locul unei nocturne dulcele, o romanță pe cît de veche, pe atît de tristă. În fruntea lor și sub ochii lor mirați, Ciprian trebuie să

fi fost copleșit de alte emoții, mai valide decât acelea furnizate de colegii săi din Suceava, nici unul dintre ei vreun instrumentist capabil să-și stîrnească o reală plăcere auditivă. Fără pasiunea sa pentru muzică și fără intonațiile de oțel ale strunelor vioarei, înviate sub glisările arcușului său fermecat, formația amatorilor suceveni n-ar fi fost mai mult decât o înjghebare pentru programe sarbede, impuse la ocazii, unde mai degrabă decât bucuria e solicitată bunăvoința ascultătorilor. Ciprian o știa bine, după cum dincoace, în tovărășia lăutarilor din sat, simțea limpede cum îi palpită inima și cum i se zbiriese toți nervii de emoție, pe cîte o cadență marțială sau la vreo nuanță îndurerată izbucnită. De la ei a înțeles cîta luziune între om și instrument condiționează marile emoții auditive. De la ei a învățat să se descătuseze din rigidități, să-și plece urechea la dorințele inimii și să caute în rezonanțele vioarei sunetele potrivite să dea glas acestor dorințe. Tot de la ei a înțeles că, oricît de bun, un instrument nu te servește decât cînd «simte» că îl minuiеști cu dragoste.

Cît de mult își iubea Ciprian vioara n-o știa numai el; o știau toți din jurul său, impresionați de delicatețea suavă cu care o scotea din cutie, de dușoșia cu care o lua în brațe și de voluptatea cu care își lipea fața de umărul ei. În adevăr, Ciprian își iubea vioara; o iubea cu palimfă și atunci cînd o strunea și începea să cînte, i se dăruia în întregime. Se topea în ea cum se topește sub căldura dragostei un bob de rouă într-o rază de soare. Ochii-i căpătau un luciul straniu, părul i se desfăcea din bucle, o șuviță îi luneca pe fruntea extaziată, nările i se lărgeau ca o supapă deschisă pentru sufletul din pieptul răscolit și umflat sub presiunea puternicei sale combustii interioare. Un suspin, ușor furiaș de pe buzele-i dezlipite de pasiune, luneca pe firul strunelor, picurînd stropul de viață în sunetele ieșite din atingerea lor cu arcușul. Îngînat de arcuș, lemnul începea să fredoneze, să vibreze apoi din ce în ce mai intens, din ce în ce mai limpede. Vioara prindea glas. Suia și cobora pe game, cărora tremurul genelor artistului le dădea înțelesuri marcate cu un zîmbet trecut ca o boare pe fața înseninată de un ritm vioi, ca o adiere de melancolie trecută peste privirea umbrită de o melodie domoală și tristă.

Ciprian și-a adorat vioara. Ei i s-a destăinuit. Cu ea a împărțit orele de bucurii mari și de dureri năpraznice. Ei i-a împărțit dezolarea inimii sale neînțelese și presentimentul dureros al morții sale timpurii. Nimeni și nimic nu l-a putut despărți vreodată de ea și nimeni și nimic nu i-a fost cîndva mai drag ca această bucată de lemn, readusă la viață cu sacrificiul propriei sale vitalități.

Despre vioara lui Ciprian, Iraclie știa să povestească un episod, căruia după mulți ani de la moartea tragică a fiului său, îi va face un pomelnic literar din care împrumutăm cele ce urmează :

«Era în iunie 1866; — scrie Iraclie — mă aflam la Stupca ca paroh și era loamete: bieții oameni și mai ales bieții copii umblau ieșinați de foame, căci în ambii ani precedenți, din cauza unei mari secete nu se făcuse pîne mai nimica. Așa era în întreaga Bucovină, însă și mai rău în părțile ei sudice despre Moldova, în care parte se află și comuna rurală

Stupca, căci și Moldova era într-acei ani plătită de una și aceeași soartă, ca și Bucovina... Într-acele timp de grea nevoie văd într-o zi la poarta ogrăzii mele vreo câțiva oameni cu femei și copii. Steteau și se uitau spre casa mea; iar un bătrîn cărunt și gîrbovit dintre ei, răzimat pe o cîrje dîndu-și vechea pălărie unuia din cei mai tineri să i-o țină, intră în ogradă ținînd în mîna stîngă o violină. Mi se păru că e un țigan sărintoc, și ceilalți de la poartă tot așa. Eșii din casă pricepînd că vin bieții aceștia la cerșit și cu cuvîntul «poftim!» întinse mîna bătrînului să-i dau ceva. «Mulțumesc, domule părinte», răspunse moșneagul. «Dea-ți Dumnezeu mărire și sănătate! Dar cu atîta vai, nu ni-i destul și mai mult nu pot cere și nici n-am cerșit pînă acum»... suspină bietul bătrîn și apoi continuă:

«Mi-au spus scripcarii de aici că Sinția Ta ai un băiat ce cîntă în vioară; cumpără aceasta (ridicînd vioara spre mine) cumpără-o, mă rog, că vremile ei s-au trecut — pentru mine — cum s-a trecut și vremea mea... Din mînă cinstită mi-a venit scripca asta, în mînă cinstită să ajungă; cumpără-o că-i de soi, e scripcă domnească». «Sezi, moșule, colea pe trepte!» zisei, îi luai vioara în mînă, mă uitai la ea, peptu-i era spart, coarde, urechi și tarnița-i lipseau, întreaga violină era la vedere numai o vechitură nearătoasă; atîta că era de o fasoană sprintenă și fundul cu gardinele-i de pe împrejur se vedeau atît de bine sleite la un loc, încît păreau a fi una. «Cum moșule, întrebai pe bătrîn, cum, că zici că scripca asta-i domnească și că ți-a venit din mînă cinstită, cum ți-a venit?» — Moșneagul care se pusese pe treapta de jos a casei — ce văzînd cei de la poartă, vreo șapte-opt la număr, intrară și ei în ogradă și se puseră într-o depărtare modestă jos pe pămînt, — zise: «D'apoi povestea vioarei istică e cam lungă, însă dacă ai vrea să o ascuți, ți-o spun-e-o».

Și ca într-un tablou de operă cu figuranți pe scenă și auditori în sală, pregătiți să asculte o arie de efect, moșneagul Stănică ne trece printre ofurile și suspinele unei romanțe sentimentale din vremea răsmeriței lui Ipsilanti, cu boieri «bejinari» fugiți din calea răzbnării turcului și pripășiți pe la conacele din fundul Moldovei. Sub ecoul chindiiilor, hozelor și cîntecelor «de ale codrului» vestitului taraf al lui Trifu, tatăl lui Stănică, chemat la conac să desmorțească pe musafiri din supărările pribegiei, unul dintre ei, un boier «vînăr și întristat», ajuns prin peripeții în care și-a pierdut soția, la conacul coconului Canta din Horodniceni, cade aci într-un acces de desperare. Răscolit de accentele sfinșietoare ale romanței «Of, sărmană turturea», cerută lui Stănică și cîntată de acesta, «nu cu inima în sîn, ci în gură și în arcuș», s-a repezit în casă, și-a adus de acolo vioara și i-a dăruit-o lăutarului, pe atunci june de 17 ani, în elanul spontan al pasiunii deslănțuite în sufletul său dezesperat de cîntecul acestuia.

Atîrnată în cuiul resemnărilor bătrîneții gîrbove a lui Stănică și intrată pe mîinile ștregare ale nepoțelilor, vioara s-a stilit cu vremea. «Dar sunt meșteri — încheie bătrînul povestitor — or tocni-o și iarăși

va fi ce a mai fost și cuconășul dumatile, ce aud că cîntă din scripcă, crede-mă, n-a hănuî că i-ai cumpărat-o, va îndulci și el pe mulți și pe dumneata».

«Ciprian, fiul meu— încheie la rîndul său Iraclie — carele se afla pe atunci în clasele gimnasiale inferioare, avea vioară, și încă bună. Dar istoria violinei și cuvintele bietului moșneag, apoi și aspectul celor ai săi, ce ședeau colo pe pămînt, mă făcură de cumpărai scripcă cu o bagatelă, ce o ceru moșneagul. Mai dedei bătrînului și glotașilor săi ceva de ale mîncării și ei, mulțămindu-mi se duseră mai departe, în drumul lor! Cunoșteam pe d. Cavaler de Goian, de prezent procuror de stat la tribunalul din Suceava și virtuos în violină. Mă adresai deci către dumnialul cu rugarea să-mi recomande la Viena pe un măestru de violine căruia i-aș trimite una stricată spre reparare. D-lui îmi spune că cunoaște și la Viena atari măestri, însă unul și mai bun ar fi la Lemberg, cu numele Martin Richter, care, de i-oi trimite, mi-a tocni violina cum se cade. Făcui așa și după cîteva zile căpătai de la acest măestru un răvaș în care el îmi scria că violina ce i-am trimis-o dacă e ca să fie reparată după felul ei, acea reparătură va costa 30 florini. Inșă poate aș fi aplicat să i-o vînd și atuncia el îmi dă pe ea o sută de florini.

Astă vorbă mi se păru cam cu suspect: că adevă jupânul Martin îmi oferește acel preț, ca să-i dau eu pe reparatură cît cere. Mă adresai iarăși la d. Goian și spuîndu-i ceea ce-mi scrie Martin Richter, îl întrebai că ce să fac. «Dă-i», zise d. Goian, «cît cere; el nu te înșală. Richter mi-a lucrat și mie, îl știu de un om foarte onest». Scrisei deci lui Richter să-mi repareze violina numai bine, i-oi da cei 30 florini. În cinci ori șase săptămîni îmi veni vioara reparată și lîngă dînsa o scrisoare de la Richter în care îmi spune, că dacă poate acum aș fi aplicat să i-o vînd, el îmi dă pe ea 150 florini. Ce să fie! Cugetai eu, căutai la violină și o cercetai de-amăruntul; în fine mă uit prin «paragrafii» și văd pe fundul violinei o țidulică lipită de fund, de vechimea ei deja galben-întunecată, ca culoarea fundului, și pe țidulică tipărit, dar abia legibil: «Fecit Cremonae Nicolaus Amati 1626». Acuma pricepui de ce-mi oferi măestrul de violine Richter o sută și cincizeci de florini! Inșă cum că dărui o atare violină «cremoneză» respectivul boier «tînăr și întristat» junelui scripcăraș ce-i cîntă «cîntecul turturelei» las să aleagă cititorii singuri cum li s-o părea mai potrivit.

Pe această violină cîntă fiul meu Ciprian în nefericita-i închisoare, cînd un hoț din cei închiși cu dînsul într-o celulă auzîndu-l erupse în plîns; pe această violină cîntă el la Nervi în Italia doina Mării-Mediterane ca ea să o ducă, cum zicea el, pe undele sale oceanului și acesta să spună lumii care acorduri sunt cele mai dulci și mai scumpe romînului; această violină, în fine o numi el bietul, pînă în ultimele oare ale vieții sale — «mireasa mea».

Violina aceasta, a cărei istorie evocă așa de plastic talentul de povestitor al lui Iraclie, îi va aduce lui Ciprian izbînzii calitativ superioare aceloră cucerite de alți virtuoși ai vremii cu prețul satisfacerii

vanității și a falsei lor reputații. Fără s-o expună vreodată în vreun concert public, Ciprian se va mulțumi să-i transmită, în audițiile oferite prietenilor, căldura sinceră, penetrantă a unei pasiuni capabilă să răscolească în ascultător pînă și afectele primare, ținute decent sub cheia unei aprige stăpîniri de sine. Atîta sinceră pasiune va ști Ciprian să-i comunice și atît de durabile vor fi ecourile stîrnite, încît desceleați din emoții sugrumate și izbuoniți din reticențe, ascultătorii incidentali își vor retransmite fascinația în mărturisiri făcute cu un entuziasm la sursa căruia prietenii anonimi ai prietenilor vor pune seducția vrăjitoarească și puterile drăcești din nimbul lui Paganini. Difuzat sub acest nimb, numele lui Ciprian va colinda și în viața și după moartea purtătorului lui, împreună cu cîntecele țîșnite din violina lui Amati, aria geografică romînească pînă acolo unde pașii nu-l vor fi purtat pe Ciprian niciodată.

Inzestrată cu farmecul unui mit de proveniență lăutărească, vioara lui Amati, repusă în circuit de Martin Richter, va da deocamdată liceanului din Suceava impulsuri noi acumulate, peste anii ce vor trece, în virtuțile unui arcuș căruia, cei căzuți sub fascinația lui, îi vor prezice prima mare carieră muzicală romînească. După cinci ani de la întîmplarea careia îi datorează logodna cu «cremonesa» lui Amati, Ciprian va transforma apoi la Putna, într-o erupție vulcanică de temperament, prezicerile într-o certitudine.

HORIA STANCA

INSCRIȚIILE MINOICE ȘI DESCIFRAREA LOR

Ajutorul pe care săpăturile arheologice l-au dat istoriei și altor științe, în general, este cunoscut. Ar fi inutil să mai răpim timpul cititorilor, pentru a demonstra acest lucru. Descoperirile de la Ras-Shamra¹, de la Mari², iar acum decurînd de la Marea Moartă³ au arătat din plin ce însemnează aportul arheologiei pentru studiile biblice.

Decurînd, revistele de specialitate ne-au adus vestea că o nouă victorie s-a realizat în cîmpul cel mare al arheologiei și anume că inscripțiile minoice, care pînă acum erau mute, ar fi început să vorbească, adică ar fi pe punctul de a fi descifrate.

Pentru cititorii noștri, care pînă acum nu au avut nici o cunoștință în această direcțiune, facem un scurt istoric al descoperirilor cretane.

ISTORICUL SĂPĂTURILOR

Pînă pe la 1900, savanții moderni știau așa de puțin despre trecutul antic al insulei Creta. Principalul nume vechi în legătură cu Creta era cel de Minos despre care amintesc Homer⁴ și Herodot⁵ cînd spun că Minos a avut hegemonia, cu trei generații mai înainte de războiul troian, adică în jurul anului 1300 a. Hr. Herodot⁶, Tucidide⁷ și Aristotel⁸ adaogă că puterea lui Minos se baza pe stăpînirea lui peste mări, și această vagă tradiție a unei înalte thalassocrații este cel mai veridic punct, care dă Cretei un loc în istorie. Ca rege și legislator, Minos s-ar putea să aibă un fundament istoric, dar ca judecător al morților și eroul din istorisirile despre Europa, Dedalus, Pasiphae și Minotaur, el

1. Localitate pe malul mediteranean al Siriei. În antichitate se numea Ugarit.
2. Localitate pe malul Eufratului, în fosta Mesopotamie.
3. Este vorba de manuscrisele care s-au găsit la Qumran.
4. Homer, *Odiseea*, cartea XIX, v. 171.
5. Herodot, *Istorie*, I, 171, 173.
6. Herodot, *Istorie*, cartea III, 122; VII, 169-171.
7. Tucidide, *Istoria războiului peloponesiac*, cartea I, cap. IV.
8. Aristotel, Apud Kenyon, *The Bible and Archaeology*, Oxford 1940, p. 97.

dă Cretei un loc mult mai mare printre istorisirile mitice. Așa au stat lucrurile din timpul lui Herodot pînă în zilele noastre, cu singurul adaos făcut de Sf. Apostol Paul, în citarea lui ⁹, cum că «cretanii sînt mincinoși». Dar în zilele noastre, în urma săpăturilor arheologice, s-a văzut că istoria veche a Cretei este una din cele mai strălucite.

Descoperirea civilizațiunii cretane, într-o oarecare măsură, este legată de persoana lui Evans ¹⁰. Acesta a călătorit în Creta, de la 1893 înainte și a fost impresionat de întîlnirea sigiliilor gravate cu figuri și caractere de un tip straniu, față de ce era cunoscut mai din nainte ¹¹. El n-a putut să facă cencetări mai ample, fiindcă Creta era în stare de rebeliune cronică contra stăpînirii turcești și Evans putea să spera mai puțin decît oricine să obțină permisiunea să facă săpături, din cauza binecunoscutei sale simpatii față de populațiunile creștine de sub stăpînirea turcească, care-l făcuse *persona ingratis* autorităților otomane. Dar îndată ce Creta și-a căpătat independența, drept rezultat al răscoalei din 1897, Evans n-a pierdut momentul și a început să facă săpături în localitatea Cnossos, cunoscută ca fiind una din principalele cetăți ale anticei insule Creta ¹². Operațiunile au început în anul 1900 și au fost cît se poate de norocoase. Vase, picturi murale, detalii arhitecturale, etc., au fost găsite în mare abundență, împreună cu stiluri total necunoscute pînă aci, care descopereau o civilizație, pe cît de antică, tot pe aîut de perfecționată. Perspicacitatea și inițiativa lui Evans au fost recompensate de una din cele mai mari descoperiri din istoria arheologiei ¹³.

Nu-i necesar și nu-i nici posibil să descriem, în detalii, mersul săpăturilor de la Cnossos. Odată începută, opera a continuat an de an, sub direcțiunea lui Evans și chiar în bună parte cu cheltuiala lui ¹⁴. Ea continuă și astăzi, bineînțeles cu intermitențe. Locul pe care s-au făcut săpături a fost cumpărat și încredințat școlii arheologice anglo-elene din Atena, care a construit edificii speciale pentru conservarea *in situ* a obiectelor găsite. Fiecare detaliu al terenului săpat a fost înregistrat, iar istoria *sitului* ¹⁵ a fost întocmită cu grijă meticuloasă și cu o strălucită aplicațiune a imaginației arheologice. La timpul ei, lucrarea a fost un model nu numai de săpături, ci și de publicare ¹⁶. Rapoarte anuale complete țineau la curent pe savanții curioși de progresul ce se făcea și pînă la urmă, totul a fost adunat în cinci volume somptuoase ¹⁷.

9. *Epistola către Tit*, cap. I, 12.

10. Evans a fost un savant englez, care se ocupa cu trecutul Eladei.

11. Cf. F. Kenyon, *op. cit.*, p. 98.

12. G. Glotz et R. Cohen, *Histoire greque*, T. I, Paris, 1925, p. 69.

13. G. Glotz, *La civilisation égéenne*, Paris, 1923, p. 84.

14. Cf. artic. *Kreta* în Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, Band XI, II.

15. Termenul de *sit* cu înțelesul de: loc, teren, a intrat în vocabularul arheologic al tuturor limbilor europene. El se află utilizat și de arheologii romîni.

16. R. Dussaud, *Les civilisations préhelleniques*, 2e éd. Paris 1914, p. 62.

17. Volumele poartă titlul: *The Palace of Minos* (1921-1936). Pentru cei care doresc o mai puțin întinsă și în același timp și mai puțin costisitoare relatare a săpăturilor de la Cnossos, curatorul publicației, d-l J. D. Pendlebury a întocmit un fel de

Inspirate de succesul lui Evans, au fost începute săpături și în alte părți ale insulei Creta, în special de o expediție italiană, la Phaestos, care a făcut proba că și acest sit n-a fost cu mult mai jos decât Cnossos, iar alte săpături și sondajii au fost făcute la Palaikastro, Haghia Triada, Gournia, etc.¹⁸. Din evidența obținută astfel s-a putut stabili succesiunea evoluției civilizației cretane și a fost întocmită chiar o schemă cronologică în care întreaga perioadă a fost divizată în trei stagii principale desemnate cu Anterior Minoic, Mediu Minoic și Posterior Minoic, fiecare din ele fiind divizate mai departe în trei secțiuni¹⁹. Date absolute pentru anumite puncte fixe, în această schemă de timp, au fost obținute prin descoperirea de obiecte databile, ce fuseseră importate din Egipt, căci ca putere insulară dependentă de mări, Creta făcea un comerț activ cu Egiptul, cu coasta Egeii și cu coasta Siriei²⁰. Cărăbuși egipteni, vase și alte obiecte au fost găsite în siturile cretane și din contra în Egipt s-au găsit obiecte cretane sau numai pictate pe monumentele egiptene. Cu mijloacele unei atari evidențe pot fi stabilite sincronizări, iar istoria cretană așezată la locul ei în cronologia Orientului. În felul acesta, începuturile civilizației cretane, din perioada cunoscută ca Anterior Minoic I, poate fi echivalată, aproximativ, cu prima dinastie a Egiptului, apoi începutul perioadei Mediu Minoic echivalată cu dinastia a XII-a (cam pe la 2200 î.d. Hr.), iar începutul perioadei Posterior Minoic cu dinastia a XVII-a (cam pe la 1700 î.d.Hr.). Cam pe la 1200 î.d.Hr., civilizația cretană se stinge²¹.

Cu tot acest contur cronologic de evoluție artistică, totuși cunoaștem așa de puțin din istoria politică a Cretei. Există puține referințe la insula Creta în analele Asiriei și Egiptului și deși au fost găsite în Creta tăblițe de lut scrise, ele n-au putut fi descifrate²² și ele nu par să fie istorice, deși unele pot fi corespondențe ori documente din care ar putea fi scoase informațiuni istorice. Tăblițele care au fost găsite la Cnossos sînt ovale, din lut, turtite și strîmte, deosebite de forma celor care au fost găsite în Babilonia și cu o scriere²³ a lor proprie²⁴.

Cea mai anterioară formă de scriere este cea pictografică și ea se află în imprimările de sigilii ale perioadei Mediu Minoic I și din această scriere, în cursul perioadei Mediu Minoic, s-a dezvoltat un sistem linear, care a fost găsit pe unele din tăblițe²⁵.

rezumat: *Handbook to the Palace of Minos at Cnossos* (1933) și *The Archaeology of Creta* (1939).

18. H. R. Hall, *Aegean Archaeology*, London, 1915, p. 86.

19. Anterior Minoic I, Anterior Minoic II și Anterior Minoic III, ș. a. m. d.

20. Fimmen-Reisinger, *Die Kretisch-Mykenische Kultur*, Leipzig, 1921, p. 80.

21. J. Charbonneau, *L'art, égéen*, Paris 1929, p. 62.

22. Vom vorbi mai la vale de stadiul cercetărilor.

23. S-ar putea să fie chiar mai multe scrieri.

24. J. Evans, *Scripta Minoa*, Oxford, 1951, p. 68. Cf. și E. Chapouthier, *Études crétoises*, Paris, 1933, p. 80.

25. Pe cît se pare, unele din ele conțin inventarii de magazie. Aproape de Navarino, s-au găsit 300 de tăblițe cu inscripții în scrierea cretană lineară Ca și cele de la Cnossos, ele par să fie documente comerciale. Cf. Kenyon, *op. cit.*, p. 100.

Tot ce se discerne, din evidența accesibilă, este numai un contur al istoriei culturale a insulei Creta. Este clar că Cnossos și Phaestos s-au înălțat la o mare splendoare în perioada Mediu Minoic, cu relații în părțile Mării Egee și Mediterane de est și că pe atunci trebuie să se fi întâmplat vreo mare catastrofă, din a cărei cauză, aceste cetăți au dispărut. Nu există nici un semn, fie al unei invazii străine, fie al unui război intern. Creta pare să fi fost un adevărat loc pacific, fiindcă cetățile ei nu erau fortificate²⁶. Pentru protecția contra unei invazii exterioare, ea se baza pe flota sa și această flotă trebuie să fi fost la îndemîna întregii insule. Războiul intern pare să fie exclus, fiindcă atunci una ori alta din cele două cetăți beligerante ar fi scăpat în mod sigur. Este posibil că un mare șoc al unui cutremur de pământ²⁷, a ruinat cetățile și astfel a cauzat o reconstrucție mai cuprinzătoare a acestor locuri, care marchează începutul perioadei Posterior Minoic. Lucru cert este că n-a fost nici o slăbire de vigoare a poporului, fiindcă în prima parte a acestei perioade, insula a atins o înălțime de civilizație aproape egală cu cea de dinaintea catastrofei.

*

Interesul cercetătorului biblic pentru Creta se naște printr-un număr mic de pasagii în care se face mențiune de Cheretiți. În I Samuel 30, 14; Ezechiel 25, 16; Zefania 2, 5 ei sînt amintiți în legătură cu filistenii, ca unii care locuiau pe coasta de sud-vest a Palestinei. În II Samuel 8, 18; 15, 18; 20, 7-23; I Regi 1, 38-44 și în I Cronici 18, 17 se vorbește de Peletiți, ca formînd corpul de gardă personal al lui David, sub comanda lui Benaia. În pasagiile din Ezechiel și Zefania, Septuaginta traduce cuvîntul prin Κρητες (cretani) și printre cercetători, azi, există consens unanim, că aceasta este adevărata înțelegere a Cheretiților și că Peletiții cuplați cu ei sînt Filistenii, pe care noi îi cunoaștem ca fiind vecinii lor geografici. Deci, care a fost legătura dintre cretani și filistenii? Pentru a răspunde la această întrebare este necesar să cunoaștem, cine erau filistenii? Atît timp cît mai înainte nu se cunoștea cu privire la ei mai nimic, în afară din ce se știa din Vechiul Testament, tot ce se putea spune era că ei au fost un popor care ocupa coasta fertilă a Palestinei de sud, un popor care era într-o constantă luptă cu ebreii, în zilele judecătorilor și regilor anteriori, pînă ce în fine ei au fost supuși de către David. Aci, ca și în alte părți, arheologia ne-a adus lumină nouă.

Prima informațiune vine din Egipt. Cam pe la 1194 î. d. Hr. și apoi în 1191 î. d. Hr., în timpul domniei lui Ramses III, Egiptul era amenințat de un atac serios din partea unor invadatori descriși ca «popoarele de la mare». Printre aceste popoare erau și Pulesatii, care cu siguranță trebuie să fie filistenii, și altele care cu toată probabilitatea pot fi identificate cu Carienii, Licienii, Achaeenii, iar altele cu alinițate grecească²⁸. Invazia era o mare mișcare a popoarelor. Cum se știe, această mișcare

26. Fimmer-Reisinger, *op. cit.*, p. 92.

27. Frecvent, insula era supusă cutremurului.

28. A. Evans-J. Mires, *Scripta Minoa*, T. II, Oxford, 1952, p. 281.

implica imperiul capadocian al hitiților, ce s-a prăbușit pentru vecie. Mișcarea s-a întins în toată Siria, dar a fost înălbinită de Ramses în țara lui Amor²⁹ și complet zdrobită, atât pe mare cât și pe uscat. Invazia a fost sfărâmată, dar se poate ca unii din invadatori să fi rămas în Siria și pînă la urmă să se fi așezat în ținutul cunoscut, după aceea, ca Filisteia³⁰.

În ce privește originea filistenilor, tot monumentele egiptene ne dau o informațiune valabilă. Este clar că filistenii n-au fost identici cu cretanii. Numele pentru cretani aflat pe monumentele egiptene este cel de Keftiu³¹, iar acum poporul Keftiu poate fi identificat cu Minoenii, fără dubiu, datorită picturilor murale și de pe vasele cretane și egiptene. Totuși îmbrăcămintea și armele «popoarelor de la mare» sînt foarte diferite. Ei trebuie să fie identificați mai degrabă cu Licienii și Carienii din Asia Mică de sud³². Deci, explicația probabilă este că filistenii își au originea în această parte din Asia Mică; că alături cu vecinii lor, ei au invadat Creta minoiană, pe atunci în declin și poate că s-au așezat pentru un timp în partea de est a insulei, iar de acolo, cu un contingent cretan, ei au luat parte la marea mișcare, ce s-a terminat prin nimicirea ei de către Ramses III. Ori dacă nu, se poate să fi fost o migrațiune pacinică a cretanilor și filistenilor către Palestina³³. Aparent, adevărații cretani erau numai o mică proporție, fiindcă din năi multe motive, numele de filistenii este folosit numai pentru locuitorii coastei, care erau inamicii ebreilor. Totuși ei și-au conservat individualitatea lor de trib, deoarece corpul de gardă al lui David era format din mercenarii proveniți din cretani și filistenii³⁴. Că David a trebuit să-și formeze un corp de gardă din străini nu trebuie să ne mire, fiindcă aceștia puteau fi reținuți ca o armată permanentă, ceea ce nu era posibil cu autohtonii din țară. Ei, nefiind supuși mobilelor politice și familiare, rămăneau credincioși șefului statului, ceea ce n-a făcut majoritatea populației israelite, care a urmat pe Abesalom, cînd acesta s-a răsculat contra tatălui său³⁵. Așa dar întrevădem, cine au fost acești cretani și cine au fost filistenii cu care ei au fost asociați. Ei au venit în Palestina numai în timpul cînd puterea Cretei a încetat să aibă importanță. În zilele de demult, însă, influența lor se întinsese chiar în Egipt și Siria. Proba acestui lucru este de dată recentă. Săpăturile din nord-vestul Siriei, care de acum sînt cunoscute³⁶,

29. Ținutul dintre Damasc și Beirut.

30. A. Evans-J. Mires, *Scripta Minoa*, T. II, p. 285.

31. Poate este același ca și Caftor din Biblie.

32. E. L. Bennett, *The Pylos Tablets, a preliminary transcription*, Princeton, 1951; p. 282.

33. F. Kenyon, *op. cit.*, p. 103. Credința că filistenii au venit în Palestina din Creta pare să ne fie indicată și de Biblie. Cf. Amos 9, 7: «... N-am scos eu pe Israel din țara Egiptului, ca și pe filistenii din Caftor (=Creta)».

34. În multe locuri din Biblie, cum s-a amintit, Chetii și Peletii sînt menționați împreună.

35. J. Bright, *Early Israel in recent history Writing*, London, SCM Press, 1956, p. 88.

36. Este vorba de săpăturile de la Ras-Shamra, vechiul Ugarit, începute în 1929 și cu mici intermitențe, continuate și astăzi de către același F. Cl. Schaeffer.

au adus la lumină multe obiecte de un caracter minoic indiscutabil³⁷. Și este foarte natural, ca un popor maritim, cum au fost cretanii în marea lor perioadă de civilizație, să fi făcut comerț nu numai cu Egiptul, ci și cu Siria și prin Siria cu ținuturile ce se află mult mai la est. Dar în timpul când ebreii intrau în Palestina, influența cretană era în declin și nu există rațiune să-i atribuim ei vreo parte în dezvoltarea culturală a copiilor lui Israel³⁸.

Despre filistenii, care dădură numele lor Palestinei, cercetările arheologice, pînă acum, nu ne-au adus decît foarte puțină lumină. Ei nu sînt menționați în scrisorile de la Tell el-Amarna³⁹, fapt ce concordă bine cu sugestia că ei locuiau în Palestina, în timpul invaziei «popoarelor de la mare»⁴⁰. Principalele lor cetăți erau Așdod, Gaza, Ascalon, Gath și Ekron⁴¹. Și cetatea Ghezer⁴² se afla în teritoriul lor. La Ghezer au fost făcute săpături și pe cît se poate desprinde din rapoartele publicate, cu greu se poate spune că locuitorii de aci erau filistenii autentici. Cetatea Ghaza, săpată de Flinders Petrie⁴³ la colina modernă Tell Ajjul⁴⁴, este cel mai vechi oraș, care pare să fi fost distrus în perioada hiksosă. Localitatea Gath n-a putut fi identificată. Garstang⁴⁵ a efectuat săpături la Ascalon, cu ajutorul societății «Palestine Exploration Fund», în 1920. Aci acțiunea mării a dăruit stratificarea unei porțiuni a colinii. Totuși săpăturile făcute au relevat un strat canaanit, urmat de o ocupațiune egipteană, în timpul dinastiei XVIII și apoi o scurtă perioadă, marcată de o influență egeană, ce poate fi etichetată ca filisteană. Alît cît evidența permite, s-ar părea că filistenii, nu erau creatori din punct de vedere progresist și că principala lor contribuție la dezvoltarea culturală a Siriei și Palestinei a fost că ei au fost mediul prin care influența cretană a atins aceste țări. Faptul acesta este în acord cu prezentele concluzii ale arheologiei și cu mențiunile istorice despre Cheretiții și Peletiții, din relațiile Vechiului Testament.

37. Revista *Syria*, scoasă de savanții francezi, în fiecare număr, ne dă la iveală neabunul de interesante evidențe, care aducînd lumină asupra vieții culturale și religioase a Canaanului, indirect face servicii și studiilor scripturistice.

38. Influența puternică asupra lui Israel a avut cultura canaanită și babiloniană. Contra obiceiurilor canaanite și babilonene au dus luptă acerbă profeții Vechiului Testament.

39. Scrisori de la prințșorii din Canaan către faraonul Egiptului, suzeranul lor. Aceste epistole, scrise în alfabetul ouseiform, au fost găsite în a doua jumătate a secolului trecut, în localitatea Tell-el Amarna, din Egiptul de mijloc.

40. Adică în mileniul I a. Hr.

41. Gaza și Ascalon supraviețuiesc și astăzi.

42. Cam la 30 de km. de litoralul Mării Mediterane.

43. Savant englez, primul care a început săpăturile sistematice pe solul Țării Sfinte.

44. Localitate arabă modernă aproape de litoralul Mediteranei.

45. Fost profesor de arheologie. A făcut săpături și la Jerihon.

II. DESCIFRAREA SCRIERII MINOICE

1. Scrierile minoice sînt de trei tipuri și anume:

a) *Scrierile hieroglifice* utilizate cam pînă pe la 1700 î.d.Hr. și chiar și mai tîrziu⁴⁶.

b) *Scrierea lineară A* utilizată în timpul perioadelor Mediu Minoic III, pînă în Posterior Minoic I, adică timp de trei secole și jumătate ori chiar patru, cam de pe la 1800 pînă pe la 1400 î. d. Hr. Dintr-un total de două sute documente găsite, 168 provin de la Haghia Triada, iar 51 din diverse alte locuri cretane. Opt provin din Cyclade, iar una din Micene⁴⁷.

c) *Scrierea lineară B*, singura de care va fi vorba aici, fiindcă ea a fost obiectul unei noi tentative de identificare, de data aceasta victorioasă. Se va vedea mai departe, că această scriere trebuie să fie situată între 1450-1200 î. d. Hr. Să adăugăm numai decît că succesul descifrării revine savanților englezi, Mihail Ventris și John Chadwick, care în 1953 au publicat primul lor rezultat de cercetări.

2. *Descifrarea scrierii lineare B*. Pe bună dreptate, toți comentatorii au laudat abilitatea descifratorilor, care au știut să citească o limbă necunoscută, într-o scriere necunoscută, fără ajutorul niciunei inscripții bilingve. D-nii Ventris și Chadwick au utilizat o metodă statistică. Pentru textele de la Cnosos și de la Pylos ei au stabilit frecvența utilizării fiecărui semn, în fiecare poziție a cuvîntului⁴⁸ și astfel au putut determina elementele radicale și flexionale și să întocmească tablourile cu paradigme. În acel moment ei și-au format ipoteza de lucru și anume că este vorba de limba grecească. Această ipoteză a fost verificată aproape în toate textele. Contraprobă decisivă în această privință au furnizat-o textele descoperite posterior metodei de cercetare, care interpretate după ea au dat limba grecească. Acest rezultat, de acum obținut, urmează să fie interpretat să fie asigurată în detaliu. Din 88 de semne comune, 62 au fost identificate cu certitudine (6 cu dubiu) și ele sînt cele mai uzuale.

În concluzie, avem de a face cu o grafie silabică⁴⁹, comportînd semne atît pentru vocale de sine stătătoare, cit și pentru consoane plus vocale. Lichidele, însă, sînt confundate, ca și oclusivele surde și sonore (afară de dentale). Aspirația nu-i notată nici în oclusive, nici în inițiale. Se remarcă prezența unui semn *pte* (?) și a altora, care poate că notează pronunția grupelor *gy*, *gyo*. Poate că existau semne speciale pentru guturale. Existau și dublete grafice, adică două semne pentru același sunet.

46. A. Evans, *Scripta Minoa*, T. I. citat, p. 79; Cf. E. Chapouthier, *Les écritures minoennes au palais de Mallia*,

47. G. P. Carratelli, *Le iscrizioni preelleniche di Haghia Triada in Creta e della Grecia peninsulare*, în *Mon. Ant.*, XL (1945), p. 422-610.

48. Au fost ajutați și de faptul că aceste cuvinte sînt separate.

49. Scrierea babiloneană se servea de silabare, adică o consonantă se scria în mai multe feluri, după cum cerea vocala ce se adăoga. De ex. consonanța *b* se scria într-un fel cu vocala *a*, într-alt fel cu vocala *i*, în alt fel cu vocala *e*, ș.a.m.d.

De asemenea, scrierea posedă un ansamblu de reguli ortografice pentru transcrierea limbii grecești. Detaliul acestora și gradul lor de certitudine, în limba franceză, se află în articolele d-lor Lejeune și P. Chantraine⁵⁰.

3. *Limba*. Un lucru este cert și anume: liniarul B aparține limbii grecești. Dar este prematur a preciza de pe acum caracteristicile dialectale ale limbii. Savanții se gândesc că această limbă greacă prehomerică prezintă caractere fonetice, ca cele de mai jos:

a) *arhaice*. Ea pare anterioară închiderii lui α în ionica veche, apoi intervenirii primelor contractiuni, apoi confuziunii labio-velare, cu cutare ori cutare ordin de oclusive, apoi înmuierii lui f intervocalic.

b) *dialectale*. Asibilație ($\tau\iota$ $\sigma\iota$); anumite observații morfologice o confirmă și anume: genitivul în $-\sigma\iota\sigma$, $-\alpha\omega\nu$, instrumental în $-\varphi\iota$; ne gândim la limba homerică și la dialectul arcado-cipriot.

Cum era de așteptat, limba nu este dorică. Ventris și Chadwick⁵¹ au denumit-o «vechea acheană». Aceste lucruri confirmă ipoteza separării diverselor dialecte înaintea intrării indoeuropenilor în Grecia.

Însăși natura documentelor furnizează mai multe substantive decât verbe, iar în vocabular există nume de profesioniști, de obiecte, de locuri. Nu s-a ajuns încă să se descifreze fraze întregi.

4. *Valoarea descifrării*. Poate că se va fi remarcat cum indicațiunile (foarte rezumate) date aci sînt atenuate și limitate de semne multiplicat de prudență și incertitudine. Și aceasta, fiindcă într-adevăr, descifrarea nu este decît la început și se izbește de dificultăți, care aparțin însuși sistemului unei scrieri silabice⁵². Fiecare semn oferă multe posibilități, deopotrivă de probabile, ceea ce face fizionomia fiecărui cuvînt foarte ipotetică⁵³. Pe de altă parte, contextul nu oferă nici un ajutor pentru determinarea sensului. De aceea, se înțelege dificultatea de a scoate concluzii istorice precise din domeniile gramaticale, cum am văzut, numele proprii fiind așa de greu de identificat. Din nefericire, conținutul destul de monoton și stereotip al documentelor nu permite a spera progrese rapide.

5. *Conținutul textelor*. Cu excepția descoperirilor de la Asine, Eleusis, Ras Shamra, etc., texte neînsemnate în raport cu ansamblul documentelor, toate inscripțiile noastre în liniarul B au fost găsite în palate ori în case de comerț și toate privesc lumea comercială și cea a «afacerilor». Aproape exclusiv toate sînt inventare, decontări, «etichete», etc.⁵⁴.

6. *Originea și soarta scrierii liniarului B.*

a. *Originea*. Aceasta este problema cea mai obscură din cele pe care o pune liniarul B. Aici trebuie să ne amintim de intervalul de timp foarte scurt în care el a apărut, apoi de repartiția geografică foarte limi-

50. J. Bayot, artic. *Minoenne*, SDBV, T. V, col. 1296.

51. Savanții care au reușit să pătrundă în misterele liniarului B.

52. Ca în scrierea asiroabiloneană.

53. În afară de cîteva transcrieri certe.

54. În starea actuală de descifrare.

ată⁵⁵, apoi de utilizarea sa pe categorii determinate de obiecte. Niciunul din numeroasele obiecte susceptibile de a purta inscripții, pe care C. W. Blegen le-a descoperit în cele 52 de morminte de la Mycene⁵⁶ n-au avut nimic scris. Vine la rînd natura stereotipă a tăblițelor, nu numai în semnele lor ori în «formularea» lor, ci în conținutul lor⁵⁷.

Pe de altă parte, dacă se observă că în textele curente :

a) numai 15% din semne sînt speciale linearului A și linearului B, deci că ele au o înrudire certă,

b) că numai cîteva cuvinte au putut fi împrumutate de la A de către B, structura limbii și chiar sistemul de numărare⁵⁸ fiind foarte diferite,

c) că linearul B se găsește la Cnossos numai în timpul perioadei zisă Posterior Minoic II și acestei perioade îi corespunde, în Creta, o civilizație la Cnossos, care pare să fie în același raport de filiație parțială și de separatism cu civilizația pancretană a perioadei Posterior Minoic I,

d) în fine știind că linearul B presupune limba greacă⁵⁹, atunci oare cineva nu se poate hazarda a presupune că grecii, sosiți nu se știe cum la Cnossos către 1450 î. d. Hr. și stabilindu-se în palat nu se știe în ce condiții⁶⁰, ar fi compus, plecînd de la linearul A, pînă atunci în uz în cancelarie, un nou silabar adaptat limbii lor, ce le asigura un control mai eficace asupra comerțului? Ar trebui să ne gîndim la o oarecare încercare de însemnare a unei limbi pînă aci nescrisă, plecînd de la un procedeu grafic deja existent și utilizat într-un cu totul alt sistem. Pe această linie de gîndire, istoria scrierii cirilice ni se înfățișează numai decît în gînd.

b. *Destinația.* Nu se poate să nu fim izbiți de următoarele constatări : folosința restrînsă și specializată a acestei scrieri, slaba sa difuzare, căci ea nu numai că n-a entuziasmat pe primii folositori, dar ea n-a cunoscut nicio faoare în «străinătate»⁶¹, apoi brusca sa apariție, la Cnossos, după 1450 î. d. Hr.⁶² și prin dispariția sa completă de pe continentul european, înainte de 1200 î. d. Hr. și, în fine, mai ales extraordinara ei fixitate. Ea a fost utilizată într-un mod destul de curent timp de 250-300 de ani în diferite puncte ale lumii egeene. Dacă ne gîndim la transformările pe care mai tîrziu grecii le-au făcut alfabetului fenician, (semnelor cu mult mai simple)⁶³, rămînem minunați în fața reproducerii scrupuloase a acelorăși semne⁶⁴ pe același fel de tăblițe.

55. Mai ales în Creta, nu se află decît în palatul de la Cnossos.

56. *Prosymna*, două volume.

57. Dacă ținem cont de starea imperfectă și fragmentară a lecturilor.

58. Frațiuni, capacități, etc.

59. Dar cu slîngăcie și cu o vizibilă inadaptare.

60. Dar fără dubiu, cu oarecare autoritate, dacă nu supremație.

61. Aici, scrierea minoică diferă mult de cuneiforme, iar mai tîrziu de alfabetul fenician.

62. Aici dispăre, de altfel cam în același timp cu linearul A, pe la 1420-1405 a. Hr.

63. Transformările alfabetelor locale au continuat în perioade chiar mai scurte.

64. Însă complicate.

De asemenea, sîntem conduși a ne gîndi că folosirea scrierii n-a intrat cu adevărat în obiceiurile familiare. Creată în alara mediului elenic, pentru necesități administrative și financiare, ea a fost izbită de infirmitate chiar din naștere prin imperfecțiunea transcrierii, rămînînd un instrument numai în mîinile scribilor, intendenților și comercianților care au utilizat-o.

Scrierea aceasta n-a trăit; ea n-a servit de mijloc de expresie. Limba și literatura, aci, găsindu-se împiedicate, și-au continuat în alară libera lor dezvoltare. De asemenea, linearul B, limitat la mîinile economilor, indivizi fără imaginație și fără originalitate, și-a păstrat caracterul său sec de limbaj tehnic și aspectul său de scriere de contabilitate. Apoi a dispărut cum au dispărut atîtea limbi speciale⁶⁵.

Sîntem încă la începutul descoperirii. S-ar putea să se mai afle, scrise în acest alfabet, și alte producțiuni literare. Nimic nu este exclus.

7. *Concluzii istorice.* Conținutul documentelor descoperite pînă aci nu permit să sperăm lumini despre activitatea politică a lumii egeene, fiindcă nu există nici povestiri, nici tratate. Vom fi mai favorizați în ce privește civilizația? A.Furumark este de această părere, iar încercările sale de reconstituire a acestei civilizații sînt citite cu interes⁶⁶. Totul rămîne foarte fragil, atît timp cît descifrarea nu este destul de sigură. Dar pe cît se pare, în această direcțiune, vor fi făcute noi progrese. Arit existența acestor documente cît și forma lor, cum am văzut, ne furnizează cîteva deducții asupra cronologiei Greciei protoistorice, cît și a istoriei scrierii minoiene.

8. *Concluzii religioase.* În documentele minoice, numele de divinități apar în număr destul de mare. Astfel în textul Cnossos 52 găsim: A-ta-na-po-ti-ni-ja // E-nu-wa-ri-jo // Pa-ja-(wo) // Po-se-da-(o?), adică *Αθήνα Πόρνια, *Ενυάλως, Παία (Φων), Ποσειδά (ων). Pentru acest ultim cuvînt scrierea completă se află în inscripția 5560 de la Cnossos. O listă de divinități se găsește și în *Pylos*, Kn. 02. La Pylos se atestă genetivul Di-wo-nu-so-jo = Δι Φωνουου în Xa 06. Faptul ar putea surprinde, dar dacă numele lui dumnezeu este rar de tot la Homer, prezența numelui său în tăblițele de la Pylos nu-i inadmisibilă. Printre numele de divinități, în Cnossos, relevăm încă pe E-ne-si-da-o-ne, unde se va recunoaște compusul *Ενοσίδαξ epitet al lui Poseidon, afectat de un sulix nazal, în dativ⁶⁷.

9. *Raporturi cu limbile și cu scrierile vecine.* Sub linearul B, odată descoperită greaca, raportul ei cu limbile vecine este examinat în operele clasice foarte cunoscute, pe care nu le mai menționăm aici. Rămîne chestiunea raporturilor dintre scrierea minoică și silabarul cipriot. Anumite urme ale liniei B se aseamănă mult silabarului cipriot și anume: grupe de consoane, cantități de vocale nescrise, nedistincția lor de surde, aflarea de sonore și aspirate în oclusive. Dar aceste asemănări nu pro-

65. J. Bayot, *artic. citat*, col. 1297.

66. Idem, *ibidem*, col. 1298.

67. Cf. P. Chantraine, *artic. citat*, p. 21.

bează un împrumut. Ele se explică mai degrabă printr-o descendență comună cu linearul A. Pe de altă parte, pentru anumiți savanți⁶⁸, limba ciprominoiană din Cipru ar fi în raport cu linearul A, care ar fi la originea silabariului cipriot. Notăm opinia mai rezervată a lui Bennett: «Teoria că silabariul cipriot este descendent din scrierea minoică ori influențat de ea nu-i probată și nu-i pe de-a-întregul probabilă, totuși posibilitatea nu trebuie trecută cu vederea»⁶⁹.

10. *Raporturi cu documentele arheologice occidentale.* Se știe că în datele legendare relative la colonizarea Italiei de sud, se află o dublă tradiție cu privire la introducerea aci a scrierii. Una o atribuie corintianului Demarata și o situează către secolul al VII-lea, î. d. Hr. Alta o pune pe seama arcadianului Evandre ori a pelasgilor, care au fondat Caere-Agylla⁷⁰. Dar săpăturile efectuate la Lipara și la Torre Castelluccio⁷¹, recent, au procurat vestigii de scriere, în aparență, imitată după scrierea minoică. Mențiune despre acest lucru se va găsi în recenzia făcută unei intervenții a profesorului J. Bérard, la societatea de studii latine⁷², din Paris și a unui studiu mai aprofundat în revista *Minos*⁷³.

11. *Raporturile cu documentele arheologice orientale.* Aici avem de a face cu ipotezele oscilante ce se sprijină pe documente sărace și rari.

a) S-a emis părerea de a alipi linearului A inscripția aflată pe herbecul (?) aflat la Eski-Samsun și conservat la Ashmolean Museum din Oxford. Inscripția este de două rânduri⁷⁴.

b) Stilul din Baiu'ah, în Moab, poartă câteva rânduri deasupra basoreliefului. Ele au fost studiate de către G. Horsfield și L. H. Vincent⁷⁵. R. Weil s-a hazardat și el, emițind o ipoteză minoică⁷⁶. W. F. Albright⁷⁷ socotește că este vorba mai degrabă de o scriere silabică primitivă din Biblos⁷⁸. Dar A. Alt⁷⁹ este de părerea lui R. Weil.

c) La Ras-Shamna⁸⁰ s-a găsit un bulgăre de argint, purtând o inscripție de două cuvinte, fiecare cuprinzând câte două semne. Cele două cuvinte sînt separate de bara verticală habituală. Inscripția a fost publicată de F. A. Cl. Schaeffer⁸¹. Textul (fig. 15) este singura transcriere publicată. Nu există o fotografie a inscripției. Discuțiuni asupra acestei

68. A. Furumark, *Eranos*, LI (1954), p. 154-157

69. E. L. Bennett, *Yale Sci. Mag.*, XXV (1951), p. 12.

70. Apud J. Bayot, *artic. citat.*, col. 1298.

71. Aproape de Tarent.

72. *Revue des Etudes Latines*, XXXII (1954), p. 42.

73. Revista *Minos* II (1953), p. 76.

74. Cf. A. Evans, *Palace of Minos*, IV/2, p. 768. Cf. și H. Th. Bossert, *Allanatolien*, pl. III, nr. 6 ab și 18 cu referințe.

75. *Revue Biblique* XLI (1932), p. 417 sq. Cf. și E. Drioton, *R. B.* XLII (1933), p. 353.

76. *Revue d'Egyptologie*, III, (1948), p. 81-89.

77. *Archaeology and the Religion of Israel*, Baltimore. 1942, p. 189.

78. O localitate pe coasta siriană.

79. *Kleine Schriften*, B. 1., München, 1954, p. 212.

80. Vechea cetate canaanită Ugarit, tot pe coasta siriană.

81. In Revista *Syria*, XIII, (1932), p. 22-23, pl. XVI (și IX).

chestiuni se află în Evans⁸². Mențiune despre ea se află și în Pendlebury⁸³. Sterling Dow⁸⁴ înclină în favoarea unei redactări în linearul B, deși linearul A ar fi posibil. Ar fi vorba de o dedicație. Lucrarea ar fi fost făcută în Creta ori pe continent, în timpul Posterior Minoic I-II și apoi expedit în Siria.

*

Cine dorește o informare mai amplă, decât acest scurt rezumat, le poate afla în: Mihail Ventris-John Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek*, Cambridge University Press, (1956). Aci se află bibliografia pînă în 1955. Mih. Ventris, *Studies in Mycenaean Inscriptions and Dialect*, începute în 1955 și continuate de I. R. Palmer și J. Chadwick. Aceste studii sînt publicate de Institutul de studii clasice al universității din Londra. B. Moon, *Mycenaean Civilisation*, London, 1957; John Chadwick, *The Decipherment of Linear B*. Chambridge (CUP), 1960, 152 p. Scurte cronici asupra inscripțiilor minoiene se află în toate revistele de studii clasice din țară și străinătate.

Pr. AT. NEGOIȚA

82. A. Evans, *Palace of Minos*, IV, fig. 762, p. 782-784.

83. *Archeology of Crete*, p. 224-225.

84. Apud J. Bayot, *artic. citat*, col. 299.

DIN ISTORICUL BISERICII SFINTULUI SPIRIDON CEL VECHIU DIN BUCUREȘTE

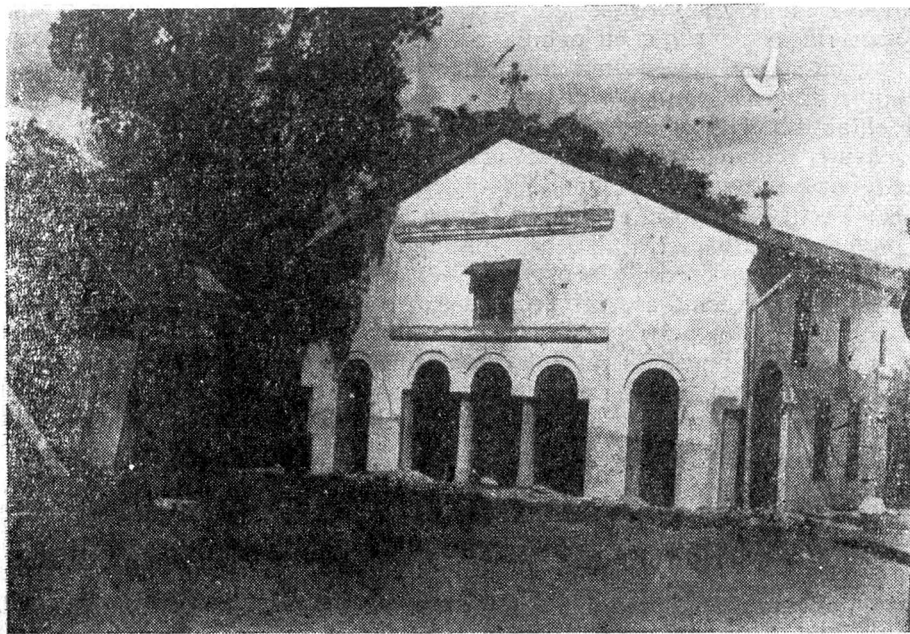
La 9 martie 1680¹, în anul al doilea de domnie al Țării Românești, Șerban Cantacuzino Voievod «avînd rîvnă dumnezeiască din tot sufletul cu inima și evlavia peste măsură către prea sfînta Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria, a cărei pomenire se află în *sfînta și venerata mănăstire a satului Polîciana zîsă Brodeț*, care mănăstire se află în eparhia Drynopolei», auzind că zisa mănăstire «se află în multă lipsă și sărăcie», s-a apucat și s-a milostivit, dînd hrisovul de față la acea sfîntă mănăstire «ca să aibă a lua milă de la domnia mea în fiecare an lei 200», care bani a orînduit Domnul: «a se da toți din sarea domnească, de cei ce vor fi pre vremuri cămărași al ocnelor, afară de surna vînzării ocnelor», și mai adaugă voievodul că: «pentru a nu se tăia această milă ori a nu se face vreo rea piedică în a merge acea milă la prilejul ei acolo în zisa mănăstire, orînduiesc Domnia Mea epîtrop și îngrijitor pe cel după vreme egumen al sfîntei și arhierestii² mănăstiri numită a Celui întru Sfinți Părintelui nostru Spiridon, făcătorul de minuni, care sfîntă mănăstire se află în cetatea de aici a Bucureștilor», ca să îngrijească acel egumen și să ia acea orînduită milă pe an de la cămărașia ocnelor în luna lui martie, și prin oameni de folos și vrednici de credință să o trimită la sfînta și venerata mănăstire a satului Polîciana anume Brodeț: «ca să se dea în mîinile părintelui de acolo și să ia din mîiniile lor adevărîntă către egumenul celei de aici sfînte mănăstiri a sfîntului Spiridon».

1. Original în limba greacă (vezi Lamprides, *Περρωτικα*, VI, pp. 66-67; vezi «Analele Academiei Romîne», XXXVI, pp. 914-915; text grecesc și traducere romînească în Hurmuzaki, vol. XIV, partea I-a, ed. București, 1915, pp. 740-742, nr. DCCXXV.

2. Termen ce se referă la rangul pe care Sfîntul Spiridon, nativ din insula Cipru, l-a purtat ca epîscop de Trimitunda, ales de către conaționali săi în timpul domniei împăratului Constantin cel Mare și a liniei său Constans. A luat parte la cele două concilii: cel de la Niceea din 325 și cel din Sardica la 343. S-a stins din viață în anul 348. În calendarul ortodox își are ziua de praznic la 12 decembrie.

Din acest hrisov aflăm că în Bucureștii ultimei jumătăți a veacului al XVII-lea se afla o mănăstire cu hramul Sfântului Arhierou Spiridon, mănăstire ce va fi fost sub supravegherea a cameni de nădejde, fiind desigur înzestrată cu averi de cei care încă înainte de acest an îi vor fi pus temeliele în capitala Țării Românești.

Altă fundație religioasă purtând hramul Sfântului Spiridon, fundație despre care mai aflăm vorbindu-se și la 1716³, în primul an de domnie a lui Nicolae Alexandru Mavrocordat Voievod, nu poate fi decît

Biserica Sf. Spiridon-Vechi la 1910.

mănăstirea care după anul 1766 va fi cunoscută sub numele de Sf. Spiridon-Vechi, spre deosebire de ctitoria Ghikulească ridicată pe «Podul» lui Șerban Vodă⁴, în domnia lui Scarlat Grigore Ghika și încheiată de fiul acestuia, Alexandru Scarlat Ghika Voievod, zisă Sf. Spiridon-Nou.

Un giuvaer de arhitectură bisericească⁵ a celei de a doua jumătăți

3. Vezi Hurmuzaki, vol. XIV, partea III-a, ed. 1936, scrisorile lui Mitrofan tipograful către Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului, din 21 martie și 23 aprilie 1716 (vezi și aci mai departe notele 22 și 23).

4. Acest nume se referă la Radu Șerban Vodă și nu la Șerban Cantacuzino, nepotul său de fiică.

5. Vezi scurțul istoric la George D. Florescu, *Din vechiul București*, ed. 1935, p. 81, nr. 85 și nota 402, tot acolo cu indicațiile bibliografice; vezi și Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, ed. Acad. R.P.R., 1961, pp. 298-300 și 700-701.

a veacului al XVII-iea, *deci veche azi de aproape 300 de ani*, cu chilii, — scunde și ele —, înșirindu-se de-a lungul unui drum ce ducea pe vremi la fostul podet, de birne de peste gârlea Dimboviței, îndreptându-se în fosta «Livadă Domnească»⁶, livadă unde își avea întinse stăpîniri din moși-strămoși, bătrîna mare postelniceasă Hînca — fiică, nepoată, soră, cumnată și mamă de domni ai Țării Romînești —, fosta soție a lui Costandin Cantacuzino, a aceluia care în scurgere de mai bine de treizeci de ani, sub vreo șase voievozi ai acestei țări, strălucise în sfaturile domnești ca mare postelnic, ridicînd această ultimă dregătorie a sfaturilor domnești ale vremurilor acelea, la rang de ministru al afacerilor străine, și acest lăcaș de rugă, cu cuhnii, cu grăjduri — pe semne și cu șproa-ne —, cu clopotniță în fața intrării, cu locuințe ale călugărilor slujitori, și chiar din cele pentru a adăposti vremelnice străini în trecere pe la noi, ba chiar statorniciți în încăperile mînăstioarei⁷, pe lângă o sumedenie de căsuțe scunde, trebuincioase unei gospodării mînăstirești, toate dînd într-o curte lunguiață boiovănită, iată ce a fost Mînăstirea Sfîntului Spiridon — cel Vechi — în scurgere de mai bine de două veacuri —, de cînd prin rîvna creștinească a unui domn luminat, Costandin Nicolae Voievod — al treilea Mavrocordat încoronat — a adus la îndeplinire «de iznoavă», ființa vechii așezări religioase, pentru a sătura dorințele bănești ale îndepărtatului patriarh Silvestru al Antiohiei, statornicit pe meleagurile noastre și isprăvnicînd meremetisirile trebuincioase ale mînăstioarei care-i aducea, an de an, un ajutor bănesc mai mănos decît cei 200 de lei dați din milostenia voievodului Șerban Cantacuzino cu aproape 70 de ani mai înainte.

Azi, la obîrșia planșeului de peste noua Dimboviță canalizată, pianșeu construit încă de prin anii 1930-1935, între fostul teatru ale Operei, devenit al Operetei, și capătul de răsărit al actualei pieți a Unirii, în malul drept al gârlei, se află mica bisericuță, în care te cobori vreo citeva trepte plecînd capul spre a pași spre ușa groasă de lemn vechi a intrării. Fără turle, cu un pridvor frumos susținut de patru stîlpi mijlocași și doi laterali, toți în torsadă, o bisericuță cu fronton triunghiular, care pare de făptură mai nouă, purtînd în mijloc o icoană zugrăvită, bisericuța avînd pe zidul exterior de partea altarului, resturi de zugrăveli în culori mohorîte ce dezvăluie fresce, care odinioară vor fi împodobit întreaga zidărie de afară a micului lăcaș. Și să nu uităm că la stînga amintitului pridvor mai străluie încă un plop cu frunziș des, văduvit însă de vîrfu-i — oh!, sînt mulți ani de atunci — în urma unui trăznet năpraznic care i l-a retezat de la jumătatea tulpinii, și acest plop, prin grosimea lui, vădește o vechime de cel puțin un sfert de mileniu.

6. Vezi planul baronului austriac Rudolf Arthur de Bonroczyn, 1852, în patru planșe; vezi și Preotul Vasile Radu, *Mînăstirea Sf. Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în «Revista Istorică Romînă», vol. III, fasc. I, ed. 1933, p. 15; vezi George D. Florescu, *Istoricul unei vechi case boierești bucureștene — Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului*, extras din rev. «Bucureștii-Vechi», anii I-V, ed. 1935, p. 8, schița de plan a așezării Mînăstirii Sf. Spiridon-Vechi.

7. Vezi Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 121, nr. LXXVII și p. 123, nr. LXXIX.

Așa cum ni se înălțăsează azi acest monument istoric de prim rang al Capitalei noastre, este *singurul de pe întregul întins al țării noastre* —, și *ținem a sublinia aceasta* —, care păstrează nealterat în pisania grecească noua-i vechime — cei puțin de la cei de al doilea ctitor — o mărturie în relief, pe piatră de riu, săpată cu măiestrie în slove în relief arabe de un cioplitor străin încă din anul 1747. Inscricția era făurită desigur pentru acei care venind din Orientul mai apropiat — din Asia Mică, biserica fiind închinată Patriarhiei de Antiohia încă înainte de îndreptarea de iznoavă a lui Costandin Vodă Mavrocordat⁸ — nemurind străduințele îndelungate fără odihnă ale patriarhului Silvestru ce a păstorit la Damasc timp de patruzeci de ani, căci se stinge din viață acolo la 1766⁹, la aproape șaptezeci de ani.

Reproducem mai jos, după răposatul părinte Vasile Radu, textul grecesc al pisaniei, urmînd-o și de traducerea ei făcută tot de el¹⁰:

«Οὗτος ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς ἐπ' ὀνόματι σημαίνόμενος τοῦ ἐν «ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Σπυριδῶνος Τριμιτουῦντος τοῦ θαυματουργοῦ ὠκοδομῆται «μετὰ πάσης τῆς αὐτοῦ περιοχῆς ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ φιλοχρίστου καὶ Αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας, Κυρίου Κυρίου «Ἰωάννου Κωνσταντίνου Νικολάου Βοεβόδα διὰ δαπάνης καὶ ἀναλωμάτων τῆς «αὐτοῦ Ὑψηλότητος ψυχικῆς αὐτοῦ σωτηρίας ἔνεκα, καὶ ἀφιέρωται τῷ ἁγιωτάτῳ ἀποστολικῷ τε πατριαρχικῷ θρόνῳ τῆς μεγάλης Θεουπολεως Ἀντιοχίας, πατριαρχεῦοντος τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου Κῆρ Σιλβέστρου, καὶ «ἐπὶ τε τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ παρουσιαζοντός τε καὶ ἐπιστατοῦντος, ἐν ἔτει «1747 ἀπὸ Χριστοῦ».

Traducerea este următoarea, tot după același:

«ACEASTĂ SFINTĂ ȘI PREA CINSTITĂ BISERICĂ CU HRAMUL CELUI ÎNTRE SFINȚI PĂRINTELUI NOSTRU SPIRIDON AL TRIMITUNDEI FĂCĂTORUL DE MINUNI S-A ZIDIT CU TOATE CLĂDIRILE EI DE PRINPREJUR ÎN VREMEA STĂPINIRII PREA ÎNĂLȚATULUI ȘI IUBITOR DE HRISTOS DOMN ȘI STĂPINITOR A TOATĂ UNGROVLAHIA DOMN IOAN CONSTANTIN NICOLAE VOEVOD CU CHELTUIALA ȘI PE SOCOTEALA PREA ÎNĂLȚIMII SALE PENTRU SUFLETEASCA SA MINTUIRE ȘI S-A INCHINAT PREA SFINTULUI APOSTOLICESC ȘI PATRIARHICESC SCAUN AL MARII CETĂȚI A LUI DUMNEZEU ANTIOHIA FIIND PATRIARH PREA FERICITUL KIR SILVESTRU CARE ÎN VREMEA ZIDIRII EI ERA DE FAȚĂ ȘI SUPRAVEGHEA ÎN ANUL 1747 DE LA CHRISTOS».

Pe aceeași pisanie, dedesubtul acestei inscripții se află un text în

8. Vezi Preotul Vasile Radu, *op. cit.*, p. 11, unde se menționează, în regist, actul din 8 decembrie 1746 al lui Constantin Vodă Mavrocordat, prin care închină Mănăstirea Sf. Spiridon ca metoh al Patriarhiei Antiohiei.

9. Vezi *ibidem*, pp. 22-28.

10. Vezi *ibidem*, p. 16.

versuri, în limba arabă, care nu este decît o prescurtare a inscripției grecești.

Iată-i traducerea, tot după părintele Vasile Radu ¹¹ :

«ACEASTĂ BISERICĂ INTEMEIATĂ ÎN CINSTEA DOMNULUI CELUI MILOSTIV FOST-A ZIDITĂ LA RUGĂCIUNEA LUI SILVESTRU PATRIARH APOSTOLIC DE FIUL LUI NICOLAE VEOVOD DE PEA CINSTITUL CONSTANTIN VODĂ CARE A INCHINAT-O SCAUNULUI ANTIOHIEI CETATEA DE REȘEDINȚĂ A LUI PETRU CU HRAMUL CELUI ÎNTRE SFINȚI PĂRINTELUI NOSTRU ¹² SPIRIDON FĂCĂTORUL DE MÎNUNI».

Nu putem trece cu vederea aci un alt act, document de o deosebită însemnătate, și anume: inscripția de pe icoana Sfîntului Spiridon ce străjuiește în bisericuța cu hramul acestui fost episcop de Trinitunda — *singura inscripție în această limbă de care avem cunoștința în iconografa țării noastre.*

Tot Părintele Vasile Radu, în amănunțitul studiu din 1933 ne dă textul arab ¹³, însoțindu-l cu traducerea romînească pe care o reproducem mai jos ¹⁴ :

«În numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh. Ia aminte, cititorule, că în anul 1747 de la Christos am venit în Valahia. În această vreme era pe tron și conducea țara, Măria Sa Constantin Voevod, feciorul lui Nicolae Voevod, fiul lui Scarlat ¹⁵, om cucernic, învățai, temător de Dumnezeu, cercetător al Sfîntelor Cărți, iubitor de biserică și cinstitor al preoției. Cînd a aflat că al nostru scaun apostolic se află mai pre jos decît celelalte trei scaune ¹⁶ patriarhicești și că nu are nici o mănăstire care să-i fie închinată deosebit, ca pentru celelalte scaune patriarhicești, din această țară, Măria Sa i-a făcut danie această sfîntă mănăstire cu hramul celui între sfinți slăvitului Spiridon, făcătorul de minuni. Această mănăstire este așezată la răsărit de riul care trece prin oraș ¹⁷ și este lipită de pod. *El a zidit-o din nou* ¹⁸ pentru pomenirea părinților săi și a

11. Vezi *ibidem*. Dăm aci doar traducerea în lipsa caracterelor arabe.

12. Textul acesta lipsește în inscripție din cauza rîmei. Vezi *ibidem*.

13. Vezi *ibidem*, pp. 20-21.

14. Vezi *ibidem*, pp. 21-22.

15. Cel care a alcătuit această inscripție greșește, căci este știut că tatăl lui Nicolae Vodă Mavrocordat a fost faimosul Alexandru poreclit «Exaporitul», născut 1641, mare dragoman al Porții, 1678-1684, «Ἐξαποριτών» — adică consilier secret, 1698, † 23 decembrie 1709. Pronumele de Scarlat se referă la bunicul matern al lui Alexandru Exaporitul, care este Scarlat Beglitzi zis și Beilicci, soțul Coconeii, fiica lui Constantin din Caramania. Adesca acest Alexandru este înfălțit cu numele dublu de: Alexandru Scarlat. Roxandra (n. 1605, † 1684), fiica lui Scarlat Beglitzi luase în căsătorie pe un Nicolae, mare negustor constantinopolitan (n. 1599, † 1652), venit din insula Hios, unde părintele său Laurențiu ridicase biserica Sf. Chiriac. Acesta era fiul allui Nicolae, începătorul neamului Mavrocordaților, și este aflat în amintita insulă pe la 1560.

16. E vorba de cele trei Patriarhii: Constantinopol, Ierusalim și Alexandria.

17. O mențiune interesantă care ne precizează că Bucureștii la acea dată — 1747 — trecea și dincolo de malul drept al Dîmboviței.

18. *Cea mai importantă din informațiile pe care ni le dă această inscripție* (vezi și mai departe în text).

sa, făcându-o lăcaș pentru ierarhii și călugării arabi. *Chiliele și clădirile toate cele dinlăuntrul mănăstirii au fost zidite în vremea șederii noastre acolo.* În afară, mănăstirea are danii, așezăminte și moșii, înscrise în condica mănăstirii.

«Nădejde avem că niciodată nu va fi lăsată la o parte pomenirea Măriei Sale Domnului, căci aceasta este datorie pentru noi.

«Cu mijlocirea sfântului Spiridon al cărui hram îl poartă această mănăstire, să vă întărească Domnul în slujba sa și să o păstreze înfloritoare până la sfârșitul veacului. Aduceți-vă aminte și de noi, smeritul Silvestru, patriarhul Antiohiei, care ne-am străduit să căpătăm această danie, pomenindu-i numele lui și al tatălui său Gheorghe și a mamei sale Fotini, în toate rugăciunile, ecteniile și slujbele liturghii. Rog pe Bunul Dumnezeu Cel Prea Înalt și pe noi și pe voi să vă învrednicească cereștii sale împărății. În anul 1748.

«Noi am zugrăvit această icoană, iar la mijloc am așezat icoana cea veche împodobindu-o cu argint, nu numai ca să fie mai frumoasă, dar și pentru a prilejui mai multă cinstire patronului ei, căruia se cuvine osebită plecăciune.

«Scrisu-s-a aceasta de Petru Nofal, feciorul lui Gheorghe din Tripoli, scriitor în slujba sfintei mănăstiri, în anul 1748, luna lui aprilie, cea binecuvîntată».

Un fapt, ce nu sîntem chemați aci a-l ilustra, dar care pe noi cercetătorii trecutului monumentelor noastre bisericești ne duce la multe strădanii și adesea chiar la nedumeriri, este faptul că multe inscripții de pisanii poartă nume de fondatori, care pentru o mîndrie, departe de a fi creștinească, își nemureau fapta lor, trecînd sub tăcere, parcă voit, fapta mult mai laudabilă a acelor, sau a aceluia, care au fost cei care au înălțat din temelie lăcașul lor de rugă, înzestrîndu-l din plin cu averi, adesea foarte însemnate, pentru ca ctitoria lor să dăinuiască în vecii vecilor.

Așa și cu mînăstioara Sfîntului Spiridon cel Vechi.

Dacă nica mînăstire, ce ființa vădit și înainte de anul 1680, va fi avut o pisanie, de existența ei nu ne-a rămas nici o mărturie, dar noi totuși credem fără șovăială că ea a străjuit deasupra ușii micuței biserici, fost paraclis boieresc orînduit ca mînăstire atunci cînd pe acele meleaguri nu ființau alte lăcașuri de rugă decît în deal: Mînăstirea lui Mihai Vodă și la vale Mitropolia țării, Sfîntul Ioan Botezătorul. — pe locul de azi al palatului C.E.C.-ului —, fiind pe acele vremi un paraclis al învecinatelor stăpîniri ale neamului boierilor Leurdeni-Golești ai veacului al XVII-lea.

*

Aci sîntem chemați a înfățișa topografia veche a acestor locuri care de la 1880 au luat cu totuși altă înfățișare.

Bucureștii veacului al XVII-lea, la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab Vodă, se întindea pînă în vechea albie a șerpuiindei Dimbovițe, ce venea dinspre poalele dealului unde străjuia Mînăstirea Mihai Vodă.

Această albie trecea de-a lungul străzii numite a Azilului de noapte, urma prin strada de factură mai recentă, zisă Poenaru-Bordea, iar acolo unde azi începe str. Apolodor se afla o podișcă peste care trecea drumul ce se îndrepta înspre niște întinderi pline de iazuri din marginea Dîmbovicioarei, — cunoscută mai tîrziu sub numele de Gîrluța —, din preajma Podului Calicilor, mai tîrziu o mahală zisă «Mahalaua Gospod», adică : cea domnească. Dîmbovița noastră făcea aci un cot mare luînd-o din nou spre miază-noaptele prin actuala stradă Danielopol, pînă la povîrnișul de-a lungul căruia era un drum spre Curtea Veche domnească, viitor pod al Ișlicarilor. De aci gîrla o pornea la dreapta cu mici podețe ce slujeau vechii Curți domnești părăsite și vecinătăților ei.

De la podișca amintită — peste vechea albie a Dîmboviței — la începutul actualei străzi Apolodor, pieca spre miază-noapte un drum ce se împărțea în două uliți : una o lua spre dreapta suind povîrnișul pentru a se opri în fața bisericii Bălăceanului — viitoarea biserică zisă «de Jurămînt», Sf. Dumitru, socotită azi ca ctitorie a familiei Filitti, fiind meremetisită din temelii de episcopul Buzăului de acum mai bine de un veac, Costandie, din neamul Filittilor, la 1819 — actuala stadă Brîncoveanu, nemurînd stăpînirile de pe aci ale lui Nicolae Brîncoveanu Banul, iar nu pe domnescul strămoș al acestuia, care niciodată nu a avut pe aci stăpîniri. Altă uliță, tot așa de îngustă ca precedenta, suia și ea spre același povîrniș trecînd, o dată ajunsă în deal, în fața porților Sfîntului Ioan Botezătorul — Sfîntul Ioan cel Mare din timpul lui Vodă Brîncoveanu — drum cunoscut acum un veac și jumătate sub numele de ulița Măgureanului, pentru că trecea în marginea, pe dreapta lui, la suire, a unei biserici ascunse printre chilii, bisericuța ștearsă de pe fața pămîntului acum vreo șaptezeci de ani, zisă și ea : biserica Măgureanului, fostă ctitorie a lui Șerban Vodă — poate chiar Radu Șerban Voievod, dacă nu a nepotului de fiică Șerban Cantacuzino, despre care știm precis că a avut aci casele sale vindute unei rude din ramura Cantacuzinilor de la satul Măgureni, de unde și acest nume, și al lăcașului de rugă și al drumului. Și această uliță a Măgureanului este obîrșia viitorului Pod al Mogoșoaiei, actuala cale a Victoriei de la 1880 încoace.

Toată întinderea de pămînt dintre podul Haidăm — întretăierea de azi a căii Rahovei cu strada Bibescu Vodă — și marginea din vale a dîmbului ce domina obîrșia Dîmbovicioarei, cu nesecatele iazuri din juru-i, pînă în josul Mînăstirii Mihai Vodă, făcea parte din stăpînirile muntene ale boierilor Craiovești, moștenite de Radu Șerban Vodă de la înaintașii săi prin maică-sa, bogata Maria din Coiani, strănepoata lui Radu Craiovescul, și poate după primul ei soț, nepoată de sînge a lui Neagoe Vodă Basarab.

Acest bogat voievod, atît prin aceste moșteniri materne, cît și cele de zestre ale bogatei sale soții Elina din Mărgineni, a lăsat la moarte-i — în 1620, la Viena — două fiice din legiuită căsnicie : Ancuța și Hîncea, și un fiu — «din păcate domnești», — cum se spunea pe vremuri cînd se pomenea de copiii voievodali «din flori», — adică ilegitimi :

Costandin, viitorul serdar din Dobrenii illoveni, și cu toate că însemnat la nas încă din tinerețe, va urma în scaunul țării la moartea rudei sale mai îndepărtate de sînge : Matei Vodă Basarab, de unde și porecla-i aflată în cronică de : Costandin Vodă Cîrnul.

Pe Ancuța, Radu Șerban Vodă o va mărita chiar în anul petrecaniei sale, însoțind-o cu fostul domn al Țării Românești, Nicolae, fiul lui Mihai Viteazul, cel adesea numit cînd Nicolae-Pătrașco, cînd chiar simplu Pătrașco Vodă.

Ilincăi — a doua fiică a lui Radu Șerban Vodă —, născută în zilele de restriște ale părintelui ei, cînd acesta iuase drumul bejeniei —, îi va găsi maică-sa, încă din timpul domniei moldoveanului Leon Vodă, un soț chibzuit, străin ca obîrșie, dar intrat în slujbele curtenilor chiar în sfatul domnesc, Costandin Cantacuzino, om bogat înzestrat și ca fire, și ca minte. Ea este cunoscută mare postelniceasă Ilinca a veacului al XVII-lea.

Ancuța a lui Pătrașco Vodă a avut două odrasle femeiești crescute cu multă îngrijire în țări străine : cea mai mare Ilinca, ce-și iscălea scrisorile în slove latinești : «Ilinca fiica lui Pătrașco Vodă», și o a doua, Ancuța, ce se va însoți cu un boier Costandin, zis «Cilibiul». Odraslele bărbătești ale Ancuței Nicolae Pătrașco Doamna au fost doi : Gavriit — pe semne botezat de Gavrii Moghilă Voievod al Țării Românești —, și Mihai. Au plecat amîndoi din viață fără a lăsa coborîtori, prin ei stingîndu-se șireaua domniilor țării scoboritoare din Vlad Vodă Călugărul, nepotul de fiu al lui Mircea I cel Bătrîn.

Ilinca a lui Pătrașco Vodă a avut ca soț pe Eustratie, fostul al doilea vistier în domnia lui Matei Vodă Basarab, în urmă postelnic. El era fiul din prima căsnicie a tatălui său : Stroe Leurdeanu, acel meșter în al urzelilor, zavistii și uneltiri răutăcioase, o adevărată «matcă a tuturor răutăților»¹⁹, a Țării Românești la mijlocul veacului al XVII-lea. Ilinca, poreclită Eustrătoaia — pe semne spre diferențiere de mătușe-sa : marea postelniceasă —, rămasă văduvă la 1658, soțul ei căzînd de moarte năpraznică în bătălia de la Șoplea. Nedăruiată cu copii, ea și scrăsa Ancuța a Cilibiului, ele au lăsat mai toate avaturile lor părintești verei lor primare, o a treia Ancuța, fiica cea mai vîrstnică a marei postelnicease, de care vom vorbi mai la vale.

Stăpînirile bucureștene ale fiicei celei mai mari a lui Radu Șerban Vodă, cele din așa zisa mahala domnească, de pe malul drept al Dîmboviței, au intrat prin lipsa de scoboritori, în averea Cantacuzinească, prin moșteniri, cumpărări și danii, și așa se lămurește stăpînirea mării postelnicease a casei de pe Podul Cilibiului²⁰, acest nume referindu-se la

19. Este porecla pe care cronicarul Nicolae Costin o dă lui Iordache Roset, fiul cuparului Constantin, marele uneltitor în ale politicii Moldovei în a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

20. S-ar putea ca acest «Podul Cilibiului» să fie strada cunoscută de mai bine de un veac sub numele de ulița Sfînții Apostoli, ce pleacă azi din strada Izvor și se oprește în bulevardul George Coșbuc. Cu toate că nu este zis că topografia Bucureștilor pe aceste locuri nu va fi avut și altă uliță, sau Pod — deci podită cu birne

posesiunile lui Costandin Cilibiul, ginerele Ancuței Doamna lui Nicolae Pătrașco Vodă, și nu la Costandin Cantacuzino, soțul mării postelnicese Ilinca.

Ancuța — fiica cea mai vîrstnică a mării postelnicese Ilinca —, se va însoți, în preajma jumătății veacului al XVII-lea, cu un scoboritor al neastîmpăraților Catargiești deveniți moldoveni după ce se războiseră cu Matei Vodă Basarab la venirea acestuia în scaunul țării. Ienache Catargi, soțul acestei Ancuța Cantacuzineasă, își va afla o moarte timpurie lăsînd o văduvă tinăără fără copii. Ancuța se va însoți, spre sfîrșitul celei de a cincea decade a acestui veac, cu un Stoian al doilea vistier, iar pe primul său fiu, născut pe la 1660, îl va boteza Ilinca Eustrătoaia dîndu-i ca pronume pe cel al soțului de cînd prîstăvit. Acesta este viitorul Istratie postelnicul zis Florescul, și incidental și Zbatovici.

Stăpînirile zestrare bucureștene ale Ancuței a lui Stoian vistierul au fost pe malul stîng al marelui cot al Dîmboviței pe care l-am înfățișat mai sus, trecînd însă și dincolo de această giră, pînă înspre podul Haidâm. Căminul familial ridicat aci pe semne puțin după anul 1660, va fi avut și ca paraclis o mică bisericuță căreia i s-a dat hramul arhierescului Sînt Spiridon, făcătorul de minuni, paraclis devenit mînaștire, încă poate din domnia lui Radu Leon Vodă, și era gospodărit de fețe bisericești de nădejde pe la 1680, cînd Șerban Vodă Cantacuzino miluiește mînaștirea de la Brodeț din eparhia Drynopoliei, cu un ajutor de 200 de lei.

E greu de admis ca această mînaștire să fi avut o bisericuță de lemn²¹, judecînd după faptul ce reiese din scrierile lui Mitrofan tipograful²², către Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului la 1716²³.

La 21 martie 1716, acest tipograf ne spune: «...mulțămim foarte părinteștei tale iubiri — a lui Hrisant patriarhul — că se gîndește părintește la noi, cei săraci; și nu puțin ne întristăm pentru îndelungatul drum, pe care ne rugăm să ne înputernicească și să ne sprijine cu ale tale rugăciuni ascultate de Dumnezeu, *pe noi, cei ce locuim lingă biserica în-*

de lemn și deci arteră mai umbiată; și că acest Pod al Cilibiului din testamentele mării postelnicese Ilinca să poată fi o arteră de penetrație în București, poate chiar strada Apolodor de azi, pornind din marginea Dîmbovicioarei, și casele să fie cele pe care mai tîrziu le cunoaștem ca fiind foste case ale lui Constantin stolnicul Cantacuzino de la care au trecut la boierii Dudești, rămînînd pentru vremurile de acum mai bine de un veac: mahalaua Dudescului.

21. pt. Daponte: C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, ed. București, 1890, pp. 183-184; cf. Delicanis, *Πατριαρχικων Ἐγγραφα*, ed. Constantinopol, 1904, II, pp. 241 și 249.

22. Este interesant de observat că la 24 martie 1716 mai era în scaunul mitropolitan muntean Antim Ivireanul, iar la 21 martie avem scrisoarea lui Mitrofan tipograful, ca și la 23 aprilie, și de atunci nu mai aflăm pe acesta în nici o corespondență cu Hrisant al Ierusalimului în această calitate, iar la 29 septembrie 1716 avem scrisoarea lui Mitrofan mitropolitul Ungrovlahiei scriind aceluiași Hrisant. În lista mitropoliților din N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, vol. II, p. 330, allăm că Antim este caterisit în august 1716 și îi urmează Mitrofan, fost de Nisa, pe care-l aflăm și la sfințirea bisericii Sîntul Gheorghe-Nou, la 1706. Să nu fie oare acest Mitrofan mitropolitul însuși tipograful fost șezător cu cîteva luni înainte la Mînaștirea Sf. Spiridon (Vechi)? Sugestia noastră ar putea avea un dram de veracitate.

23. Vezi: Harizmuzaki, *op. cit.*, XIV, partea III-a, și aci notele 7 și 22.

«*incununată (?)*²⁴ a sfântului Spiridon, în chiliia noastră, căci așa o cere vremea...».

Iar la o lună mai târziu, la 23 aprilie, același Mitrofan tipograful scria aceluiași patriarh: «...Dumnezeu a binevoit și am clădit cu ale mele cheltueli o căsuță lângă incununata biserică a sfântului Spiridon, unde-mi am și locuința, fiind la îndemina fericirii tale, ale cărui rugăciuni prea sfinte și de Dumnezeu ascultate să-mi fie întru toate ajutoare».

Prin urmare, în primăvara lui 1716, biserica Sfântului Spiridon avea chilii; precizarea lui Mitrofan în scrisoarea din 21 martie că locuiește «*lingă biserică...*, că așa o cere vremea», ar putea avea felurite tâlcuri, pe care nu le vom adânci acum.

Peste o lună, Mitrofan întărește în scris, în chip hotărât, că: «am clădit cu ale mele cheltueli o căsuță lângă incununata biserică a sfântului Spiridon, unde-mi am locuința, fiind la îndemina Fericirii Tale», ceea ce ne dă să înțelegem că în caz că patriarhul Hrisant ar călca pe meleagurile acestea bucureștene, își are statornicită locuința aci. Dar această dorință a lui Mitrofan mai ne înfățișează și o altă latură, și anume că Mănăstirea Sfântul Spiridon va fi avut deja atunci o prețuire mai deosebită ca alte mănăstiri cu chilii și cu han, care, aci la această casă de rugă mănăstirească erau în chip netăgăduit «în piatră», cum se obișnuia a se spune pe vremuri, la drept vorbind însă: în zidărie, pentru a putea sluji ca cinstită firească unei întimplătoare șederi în București a unei mari fețe bisericesti ca Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului²⁵. Și știm că acest înalt prelat când a venit în București, pentru prima oară, după înscăunarea sa — și aceasta în domnia lui Costandin Vodă Brâncoveanu — în primăvara lui 1707, el și-a avut șederea la din nou meremetsita mănăstire a Sfântului Gheorghe cel Nou, ba chiar a făcut slujba tîmorisirii acestora în ziua Sfinților Apostoli, cum ne-o spune cronicarul vremii: Radu Grecianul²⁶.

În textul arab al marii icoane a Sfântului Spiridon²⁷ este mențiunea precisă: «*El — adică Constantin Nicolae Vodă Mavrocordat — a zidit-o din nou*», cu completarea: «*pentru pomenirea lui și a părinților săi*». Părintele Vasile Radu adaugă foarte judicios: «*deci este mai veche de cum o înfățișează inscripția grecească*», însemnând totodată și indicațiile bibliografice: F. I. Sulzer din 1781²⁸, planul lui R. A. de Borroczyń din 1852²⁹, și mărturia lui Daponte³⁰, amintind și de documentele de la Arhivele Statului, unde se pomeneste pretutindeni de: *Mănăstirea Sfântului Spiridon*.

24. Termenul acesta este trecut în paranteze cu semn de interogație de către traducătorul actului, care pe semne nu a înțeles pe cel grecesc.

25. Acesta păstorește de la 1707 înainte.

26. Vezi ed. Șt. D. Grecianu, 1906, pp. 169 și 172-175.

27. Vezi aci p. 140 și nota 18.

28. Vezi *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, anexa cu planul Bucureștilor, unde este menționat: «Das kleine Kloster S. Spiridon» [Mica mănăstire Sf. Spiridon].

29. Vezi originalul în patru planșe la Muzeul de Istorie a orașului București.

30. Vezi aci nota 21.

După unele aprecieri ale citorva arhitecți și după zugrăvelile înto-rioare ale bisericuței, termenul de a fi fost zidită : «din nou» nu se referă la o înălțare «*de iznoavă*» — cum se spunea pe vremi — ci la «*meremetisirea*» — adică restaurarea vechilor ziduri ce evident au fost aflate în ființă deja la 1680, când Șerban Vodă Cantacuzino dăruiește cei 200 de lei ca ajutor anual Mănăstirii de la Brodeț.

Deci avem aci a face cu un lăcaș religios chiar mai vechi decît acest an. Și că era ctitorit de cei care la sfîrșitul veacului al XVIII-lea erau scoborîtorii celor care de atunci stăpîneau de mai bine de un veac : cămin, livadă cu pomi roditori, grădina și cele trebuincioase unei gospodării, reiese dintr-un act datat din domnia lui Nicolae Vodă Mavrogheni, purtînd data de 26 septembrie 1787, pe care-l înfățișăm în transcriere mai jos ³¹ :

«Milostieiu Bojieiu Io Nicolae Mavrogheni Vvd. gospodară zentli Vlahiscoe / fiind că egumenul de la m-reă sfintului Spiridon Vechi de aici din orașu domniei mele / București ș-au dat obșteasca datorie, și fiind că până a să orândui / alt egumen de preasfîntitul patriarh al Antiohiei unde este numita mănăstire / închinată face trebuință negreșit a să orândui un epitrop ca să / facă zapt ale mănăstirii, să nu să răsipească, și să caule de trebile / ce sînt atît innăuntru m-rii, cît și afară, mai vîrtos de viaa ce are / numita mănăstire că au venit vremea culesului, am dat domnia mea / această domnească noastră carte, *cuiosului arhimandrit chir Nicodim / ce s-au aflat și mai denainte în numita mănăstire, pe carele cu jalbă / către domnia mea ni le-au cerut dumnealui biv vel paharnic Ioan și cu fratele / dumnealui biv trei postelnik Manolache Florești, ca ctitori spre a-l orândui / purtător de grijă să nu răsipească cele ce sînt. Ca să aibă dar / volnicie a epitropisi și a chivernisi numita mănăstire și toate / ale ei până se va orândui desăvîrșit egumen i tolico gospodstvomii.* 1787 sept. 26».

IO NICOLAE MAVROGHENI
VOEVOD

MILOSTIEIU BOJIEIU
GOSPODINA

(L. P.)

Documentul acesta cere și el cîteva precizări pentru a înfățișa mersul stăpînirilor de care am vorbit mai sus din averea domnească a lui Radu Șerban Vodă din prima jumătate a veacului al XVII-lea pînă la un veac în urmă.

Ancuța Cantacuzino, născută pe la 1631-1633, va fi fost măritată de către părințele ei încă înainte de încheierea celei de a patra decade a veacului, cu acei Ienache Catangiul de care am amintit adineauri că se stînge din viață curînd după însoțire, la 1652 Ancuța fiind văduvă. Remăritată puțin după 1658 cu Stoian vistierul, devenit ulterior mare co-

31. Vezi Th. Blancard, *Les Mavrogheni*, ed. Paris, Flammarion, ed. I, p. 161, facsimila fotografică a documentului cu traducerea franceză, pp. 163-164. În ediția II-a a lui Blancard, în două volume, nu se mai reproduce documentul.

mis, Ancuța a avut un leciior Istratie ce avea de nașă pe mătușe-sa Ilinca, fiica lui Pălinașco Vodă, și două fiice: Safta și Marica.

Safta se căsătorii cu un moldovean din neamul Neniul, ajuns pe meleaguriile noastre: Costin Gavrilas, fost căpitan atit dincolo de Milcov cit și dincoace. Fiul lor este acel Costin, mic spătar la 1708, în urmă vel paharnic și vel medelnicer, stăpîn pe pămînturile din marginea podului Haidâm, alături de casele doctorului Ferati³², toate desigur din averea maicii sale.

Marica va deveni prima soție a lui Radul zis Goleșcul — la drept vorbind: nepotul de fiu al aceluia de care am vorbit și mai sus, Stroie vornicul Leurdeanul, acea «matcă a tuturor răutăților» amintită. Acest Radul, fost mare spătar și boier de vază în domnia unchiului său după soție, Brîncoveanului Vodă, se socotea și ca ctitor la mînăstirea Sfîntul Ioan Predetici — Sf. Ioan cel Mare de care am mai vorbit —, fiind după mamă scoboritorul direct din Dumitru spătarul, fratele lui Andrei vistierul, cei doi ctitori din temelie ai celui vechi lăcaș bisericesc la sfîrșitul veacului al XVI-lea. Nu este zis ca unele din stăpînirile de pe meleagurile din dreapta vechiului curs al Dîmboviței pe aceste locuri unde aflăm pe Goleștii veacului al XVIII-lea să nu fi fost și ele tot din clironomia Ancuței a lui Stoian comisul.

Casele din mahalaua Scorțarului — adesea zisă și «a Scorțarilor» — de pe malul stîng al vechii albiu a girlei acelor vremi, rămaseră — împreună cu vechea ctitorie părintească a Sfîntului Spiridon — în stăpînirea lui Istratie. Acesta, dintr-o căsnicie ce nu a dăinuit decît vreo doisprezece ani, căci se stinge din viață la 1708 — luase pe Voichița, Poenăreasă ca neam —, a lăsat doar o fiică: o a patra Ancuță, căci celelalte odrasle — cite îi va fi dăruit Domnul — luaseră drumul veșniciei încă din pruncie.

Pe această a patra Ancuță, zisă Floreasca, o va mărita maică-sa după un tînăr, grec de obirșie, care prin rudele sale avea legături cu țara noastră, cu Antonache Kaliarhi, originar din insula Hios, și acest măritiș a avut loc pe timpul efemerei domnii a unui văr părintesc al zisei Ancuța, Ștefan Vodă Cantacuzino. Acest Antonache era rudă de sînge a reputatului «pneumatikos» și «protecdikos»: Pantaleone Kaliarhi, medicul lui Constantin Vodă Brîncoveanul³³. El apare incidental sub numele distinctiv de familie: Florescul, la 1718, iar ulterior în sfaturile domnești ale Țării Românești: mare vistier la 1732 și ca atare chiar mare ban al Craiovei el nu semnează decît cu inițiala pronumelui său. Se va stinge din viață la 13 mai 1748³⁴ ca biv vel logofăt, lăsînd clironom — adică: moștenitor — pe unicul său fiu Costandin, care și-a adoptat ca

32. Vezi dr. N. Vătămănu și Pr. G. Negulescu, *Casa din București a doctorului Bartolomeo Ferrati, protomedic al lui Brîncoveanu*, București, 1940.

33. Vezi G. D. Florescu, P. I. Cernovodeanu și P. Ș. Năsturel, *Lapidarul de la biserica Stavropoleos*, în revista «Biserica Ortodoxă Română». Anul LXXIX, nr. 11-12, (1961), nr. 27 p. 1081-1083.

34. Vezi George D. Florescu, *Istoricul unei case bucureștene*, op. cit., p. 9, nota 27, unde reproduc textul documentului din 1 mai 1749, allat la Arhivele Statului București, *M-rea Sf. Ioan din București*.

nume de familie pe acela al mamei sale, și este biv vel comisul de la 1748³⁵, fiind intrat în micile slujbe încă de la 1739 ca trei postelnic. Din prima sa căsnicie, pe la 1740, cu Arghira Barbul Merișanul, a avut o singură odraslă bărbătească: pe Ioan — zis Ioniță. Dintr-o a doua căsnicie cu o jupîneasă Despa, a avut trei fiice și un al doilea fecior, pe Manolache.

Acești doi Florești: Ioan și Manolache, sînt acei doi frați pe care-i înseamnă documentul lui Mavrogheni Vodă fiind: *ctitorii minăstirii Sfîntul Spiridon la 1787*.

La petrecania lui Ioniță — ce-a ajuns pînă la marea vornicie —, vechiul cămin familial cu minăstirea a rămas în grija fiului cel mai mare al lui, Gheorghe, fost mare agă și mare logofăt, cunoscutul Iordache Florescu, primul procuror la 1842 în noua orînduire a slujbelor juridice în țară și părinte al revoluționarilor de la 1848: Iancu, fostul prim consilier de stat al lui Cuza Vodă, Costache, fost avocat și Dumitrache, fostul prim fondator al Conservatorului de Muzică al țării încă de la 1859, și autorul celebrei romănțe romînești «Steluța», toți trei împreună cu sora lor mai vîrstnică, «cocoana Luxița», prietenii cei mai apropiați ai marelui Nicolae Bălcescu³⁶.

Minăstioara Sfîntul Spiridon-Vechi, paraclis de mai bine de două sute de ani a căminului Floreștilor, și-a văzut ființa stinsă ca mănăstire cu prilejul prefacerilor firești ale vremurilor. Atunci toată averea ei a trecut în patrimoniul statului la secularizarea din 1863.

Chiliele, clopotnița, cuhniile și toate încăperile vecinașe au luat drumul pe care noi azi îl numim: al amintirilor trecutului. Cu ștergerea de pe fața pămîntului, împreună cu căminul din preajmă-i, scoborîtorii lui Iordache agă — o dată pogrebania bătrînei lor mame săvîrșite la Minăstirea Țigănești la 1878, în noua cîtorie a lui Iordache agă —, și-au aflat așezarea aiurea prin alte mahalale bucureștene.

Fosta minăstire a devenit biserică de mir — dispăruse și mahalaua unde a sălășluit atîtea veacuri. De atunci au trecut o sută de ani, și-și duce tihnită viața.

GEORGE D. FLORESCU

BIBLIOGRAFIE

pentru istoricul Minăstirii Sfîntul Spiridon cel Vechi din București.

1. Alexandrescu C., *Dicționar geografic al județului Ilfov*, București, Stab. graf. J. V. Socecu, 1892, p. 69, col. I.
2. Baltazar A., *Decorafiunea pridvoarelor din vechile biserici bucureștene*, în «Convorbiri Literare», XLIII (1909), nr. 5, pp. 544-548.
3. Blancard Theodore, *Les Mavroyeriy*, ed. Paris, Flammarion (ed. I), pp. 161, 163-164.
4. Brezoianu Ioan, *Mănăstirile inkinate și kălugării străini*, Bukurești, Tipogr. Kolegiului Sf. Sava, 1861, pp. 57-58.

35. Vezi *ibidem*, p. 9, noteje 27 și 28.

36. Vezi: Cornelia Bodea și Paul I. Cernovodeanu: *Materiale noi pentru biografia lui Nicolae Bălcescu*, în revista «Studii» ed. Acad. R.P.R., București, An. XV (1962), nr. 2, p. 375-388.

5. (Damé Frederic), *Guide Damé. 1887 — Guide de Bucarest*, ed. Bucarest, Imp. de «L'Indépendance Roumaine», 1887, p. 14.
6. Damé Frederic, *Bucarest en 1906*, ed. Bucarest, 1907-1908, p. 98.
7. Donicescu, *Monografia bisericii Sf. Spiridon Vechi din București*. Teză de licență la Institutul Teologic din București, 1929, mss.
8. Dumitrescu, Preot Marin, *Istoricul a 40 de biserici din România*, vol. III, București, Stab. graf.; «Universală», 1907, pp. 76-77.
9. Elefterescu Em., *Biserica Sf. Spiridon Vechi*, în rev. «Glasul Bisericii», București, 1934, nr. 406.
10. Florescu, George D., *Istoricul unei vechi case bucureștene — Casa Floreștilor din mahalaua Scorțarului*, în rev. «Bucureștii-Vechi», vol. I-V, București, 1930-1934, pp. 56-69 și extras ed. 1935, pp. 8-10 și 17.
11. Florescu, George D., *Din vechiul București — Biserici, curți boierești și hanuri între anii 1790-1791 după 2 planuri inedite*, ed. București, Inst. de arte graf. «Lupta», N. Stroilă, p. 33, nr. 21, ed. 1935.
12. Florescu, George D., *Pe malul Dimboviței la obârșia Podului Mogoșoaei în 1804*. Conferință ținută la Muzeul de Istorie a orașului București, la 27.II.1958 și la Casa de cultură a muncitorilor din învătămint, la 21 martie 1958. În mss.
13. Florescu, George D., *O vechi mahalaua bucureșteană — Ceva despre mahalaua Scorțarului*, în «Gazeta Municipală», VII (1938), nr. 334.
14. Folino Dionisie, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, trad. de Georgehe Sion, ed. București, 1859, vol. II, p. 153, și vol. III, p. 165.
15. Grecianu, Olga N., *Bucureștii, cu planul general al Bucureștiului*, prima ediție, Tip. «Cartea medicală», 1929, pp. 151-152.
16. Hurmuzaki, Eudoxiu, *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de...*, vol. XIV, partea I, ed. București, 1915, pp. 740-742, doc. DCCXXV, și *ibidem*, partea III, ed. 1936, doc. LXXVII și p. 123, doc. LXXIX.
17. Ionescu Grigore, arhitect, *Ghidul istoric și artistic al Bucureștilor*, ed. București, 1938, pp. 228-229.
18. Ionescu Grigore, *Bucureștii — Orașul și monumentele sale*, ed. «Tehnica», 1956, pp. 70-71.
19. Ionescu-Gian, G. I., *Istoria Bucureștilor*, ed. București, 1899, I. V. Sococu, pp. 148, 217-219, 318, 491.
20. Iorga Nicolae, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, ed. București, «Minerva», 1905, pp. 267-268, numerele 621-624.
21. Iorga Nicolae, *O biserică siriană în București*, în «Bulet. Comis. Monum. Istoric» (B.C.M.I.), anul XXII, fasc. 61, ed. București, 1929, pp. 97-100.
22. Iorga Nicolae, *Monumente istorice romine și Daponte*, în *ibidem*, XXVII (1933), pp. 157-158.
23. Iorga Nicolae, *Istoria Bisericii rominești și a vieții religioase a Românilor*, ed. I, Vălenii de Munte, vol. II, pp. 57-58, 61, 111, 250; și ed. II, București, 1928-1930, pp. 432 (I), 494 (II).
24. Iorga Nicolae, *Guide Historique de la Roumanie*, ed. II, «Stroilă», București, p. 70.
25. Iorga Nicolae, *Conducător istoric la bisericile din București și împrejurimile imediate*, ed. 1936, (Trad. rom. de Liliana N. Iorga, după *Guide hist. de la Roumanie*).
26. Lapedatu Alexandru, *Catagrafia bisericilor bucureștene la 1810*, extras din rev. «Biserica Ortodoxă Română», anul XXXI (1907), pp. 9-10, nr. IX.
27. *Marele dicționar geografic al României*, vol. I, ed. București, 1898, p. 725
28. Morand Paul, *Bucarest*, ed. Paris, libr. Plon (1935, 20/XI), p. 198.
29. Moisiș Constantin, *Bucureștii Vechi*, în rev. «Boabe de Grâu», anul III, nr. 9, 1932, pp. 412 și 419-21, și în extras.

30. Musceleanu Gr., *Calendar pentru anul de la Christos 1862*, București, tip. Ștefan Rassidescu, 1862, pp. 85-86
31. *Muzeul de Istorie a orașului București*. (Fl. Georgescu, red. resp., Paul I. Cernovodceanu și Ioana Cristache Panait), *Documente privind istoria orașului București*, ed. București, S.P.C. (D.I.B.), ed. 1960, 13/XI, p. 123.
32. Pappasoglu, locot. colonel D, *Istoria fondării orașului București, capitala regatului român de la anul 1330 pînă la 1850, culeasă după mai mulți scriitori vechi de...*, București, 1891, p. 117.
33. Popescu-Lumină, colonel, *Bucureștii din trecut și astăzi*, ed. București, 1935, pp. 228-229, 308-309.
34. Potra, George, *Hanurile bucureștene*, ed. București, «Tiparul Romînesc», 1943, pagina 51.
35. Potra, George, *Documente priitoare la Istoria orașului București (1594-1821)*, ed. Acad. R.P.R., pp. 496-497 (nr. 407), pp. 526-527 (nr. 427), pp. 560-561 (nr. 453), p. 705 (nr. 575), p. 706 (nr. 567), pp. 712-713 (nr. 580), pp. 746-747 (nr. 606).
36. Radu, Preot Vasile, *Minăstirea Sf. Spiridon și Patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în «Revista Istorică Romînă», vol. III, fasc. I, ed. București, MCMXXXIII (1933), pp. 11-31.
37. Revista «Biserica Ortodoxă Romînă», anul 1898, p. 466.
38. Idem, anul 1915, p. 1011.
39. Revista «Amvonul», anul XVIII (1916), p. 312.
40. Sahl, Henric, *Bucureștii ce se duc*, ed. 1910, pp. 41-42; ed. II, 1935, p. 43.
41. Stoicescu, Nicolae, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, ed. Acad. R.P.R. (1961, IX), p. 70 (nr. 7), pp. 298-300 (nr. 120).
42. Stourdza, A. C., *Les Mavrocordato*, ed. Paris.
43. Tîrnusli, frații, *Istoria politică și geografică a Țerei Romînesce de la cea mai veche a sa întemeere pînă la anul 1774, date mai cîntău la lumînă în limba grecească la anul 1806, de...*, trad. de George Sion, ed. București, Tip. «Națională», a lui Ștefan Rassidescu, 1863, pp. 156, 177-178
44. La Acad. R.P.R. (Enăceanu Ghenadie), *Manuscrisul romînesc nr. A* (fost 2409), secția Manuscrise, nr. 545, f. 47, ale bibliotecii.
45. *Ibidem* (Tocilescu, Gr. G.), *Manuscrisele romînești nr. 5142*, II. 222-223, la bibliotecă.
46. *Institutul de Istorie al Academiei R.P.R.*, secția «Inscripții».

INSCRIȚII DE PE CLOPOTELE UNOR BISERICI DIN BUCUREȘTI

În primul război mondial, în timpul ocupației Capitalei, printre alte numeroase jafuri la care s-a dat armata germană, se numără și rechiziționarea clopotelor bisericilor din București, pentru a se face obuze din ele¹.

S-au pierdut astfel mărturii extrem de prețioase ale trecutului Capitalei noastre, care și-a serbat acum trei ani al 500-lea an de existență documentară. O dată cu acestea, s-au pierdut și inscripțiile de pe aceste clopote, din cauza barbariei și nesocotinței ocupanților. Deși se păstrează pînă astăzi manuscrise cu inscripții din biserici, anterioare acestei date², deși în anul 1905 apăruse pentru întia dată lucrarea lui N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, iar în 1907 partea a doua a acestui volum, totuși cea mai mare parte din inscripțiile de pe clopote rămăsesec necunoscută. N. Iorga publicase o singură inscripție de clopot din bisericile bucureștene, și anume aceea de la biserica Curtea Veche³.

Întîmplarea a făcut ca, cercetînd hîrțile și manuscrisele preotului George Negulescu-Batiște († 1947), un distins cercetător și cunoscător al trecutului, să descopăr un manuscris de o deosebită importanță istorică, al cărui cuprins face obiectul studiului de față.

Manuscrisul este în 4°, avînd 64 de foi dintre care sînt scrise 59. Titlul său este următorul: *Catalog de inscripțiunile aflătoare pe clopotele tuturor bisericilor existente în București, de I. Ungureanu*. În interiorul manuscrisului am mai găsit următoarea «carte de recomandție»: «Carte de recomandție pentru a se culege toate inscripțiunile aflătoare pe clopotele tuturor bisericilor din Capitală, 1915, septembrie»⁴.

1. *Retragerea armatei germane din România la sfîrșitul anului 1918*, în «Studii», an. XIV (1961), nr. 4, pp. 873-896.

2. La Academia R.P.R., mss. 5142, 324 și A. 545, iar la Arhivele Statului, mss. 729 al col. Pappasoglu. Cf. N. Stoicescu, *Bibliografie privind monumentele istorice din R.P.R.*, în «Studii și cercetări de istorie a artei», an. V (1957), nr. 1-2, p. 159, nota 1.

3. La p. 262, nr. V/605.

4. Este scrisă de mitropolitul Ungrovlahiei Conon Arănescu Donici, pentru care

«Prezentatorul cu această carte a noastră, este dascălul bisericii Sf. Gheorghe Nou din capitală, care are însărcinarea de a ne culege toate inscripțiunile clopotelor tuturor bisericilor din Capitală. Dorim ca să i se facă toată buna înlesnire pentru a se putea copia acestea exact și complet, după care așteptăm raportul cu caetul necesar. Conon».

Cartea este scrisă chiar de mîna mitropolitului Conon Arămescu-Donici, care păstorește între 14 februarie 1912 și 1 ianuarie 1919⁵.

Nici Ion Ungureanu, dascălul de la biserica Sf. Gheorghe-Nou, iar apoi la biserica Iancu Nou-Bălăneanu, nu este o figură necunoscută în istoriografia romînească.

Numele său este legat de descoperirea mormîntului domnitorului Constantin Brîncoveanu (1688-1714), din biserica Sf. Gheorghe-Nou, mormînt descoperit datorită candelii dăruite acestei biserici de către doamna Maria, soția domnitorului.

Născut în anul 1886⁶, el moare la 1937, după ce funcționase în ultimii ani la biserica Iancu-Nou. Se știe că el și-a însușit o candelă de argint de la biserica Sf. Gheorghe-Nou, pe care a vîndut-o unui negustor, Rosenblutt. Mai tîrziu, candela a fost cumpărată de către dr. G. Severeanu.

Revenind la manuscris, țin să adaug că existența lui nu este deloc necunoscută. Iată ce scrie într-un articol intitulat: *Tot în chestiunea candelii de la mormîntul Brîncoveanului*, autorul, care semnează «Ind.»: «Tot odată a declarat (Ion Ungureanu, n.n.) — ceea ce poate prezenta foarte mare interes dintr-un anumit punct de vedere — că posedă și ține la dispoziția bisericii manuscrisul unei lucrări de deosebită migală și valoare, cuprinzînd transcrierea tuturor mențiunilor de pe clopotele bisericilor Capitalei, din 1914-1915.

În măsura în care documentul se va verifica de autoritatea bisericească sau de Comisia monumentelor istorice că e temeinic, el e de incontestabilă însemnătate nu numai prin materialul poate inedit ce-l aduce (fiind vorba de eticheta celor 224 de clopote cîte slujeau credinței în preajma războiului), dar mai ales prin posibilitatea ce o oferă de a se identifica stocul de clopote ridicate de autoritățile ocupației germane și expediate uzinelor de război austro-germane»⁷.

De asemenea, Pr. George Negulescu a comunicat numeroase inscripții din acest manuscris⁸. Cîteva le-a publicat în unele articole ale sale⁹.

vezi Pr. N. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în «Biserica Ortodoxă Romîna», an. 1954, p. 824.

5. Idem.

6. Vezi dr. George Severeanu, *Candela de argint a Mariei Șerban Cantacuzino*, în «Revista Muzeului Municipiului București», nr. 1 (1935), p. 77; Pr. Ion Pîslaru de la biserica Iancu-Nou îmi comunică anul nașterii lui Ungureanu ca fiind 1884. Soția lui a murit scurt timp după soțul ei, iar copii n-a avut.

7. În «Universul» din 26 iunie 1933.

8. Astfel, George D. Florescu, în prețioasa-i contribuție *Din vechiul București*, București, 1935, utilizează acele date. De asemenea, Pr. C. Bobulescu, *Cronica bisericii Sf. Ecaterina din București*, București, 1927, pp. 23, 56.

9. De exemplu: *O pagină din istoria Bucureștilor*, în «Biserica Ortodoxă Romîna»,

Socotesc cu atît mai utilă publicarea acestor inscripții, acum cînd Academia R.P.R. pregătește apariția unui volum care va cuprinde toate inscripțiile din București.

*

O mare greutate pe care am întîmpinat-o în transcrierea inscripțiilor este datorită neștiinței în materie și superficialității cu care Ungureanu a transcris inscripțiile de pe clopote. Am înfilnat texte cu forme curioase, dintre care am reușit să corectez destul de puține.

O altă lipsă a copistului, mai scuzabilă, este necunoașterea limbilor grecești și slave, în care limbi apar cîteva inscripții¹⁰. Acestea sînt transcrise cu greșeli foarte grave, astfel că textul corect a fost reconstituit cu destulă greutate.

Publicăm aici numai inscripțiile pînă la anul 1866, celelalte neprezentînd un interes deosebit. Am menționat, acolo unde e cazul, dacă un clopot a fost returnat mai tîrziu dintr-un clopot mai vechi. Am dat și unele explicații istorice, după inscripțiile care se pretau la aceasta. Sperăm că prin aceste inscripții să aducem o contribuție merită să elucideze unele puncte întunecate ale istoriei Capitalei noastre.

I. BISERICA ALBA (calea Victoriei).

1. Clopotul mic: «*Acest clopot iaste al sfintei biserici al Sfintului Erarh Nicolae și Sfintului Prooroc Ilie după Podul Mogoșoaiei, închinat și dăruit sfintei biserici de dumnealui biv vel clucer Nicolae Trăsnea. Făcut la anul 1832*».

Nicolae Trăsnea era fiul lui Ioniță Trăsnea, zis Greceanu (după numele mamei lui)¹¹. Nicolae a fost vîtaf de curte al banului Ghica, clucer za arie la 1806, serdar la 1815, paharnic la 1818, clucer la 1820, vel clucer la 1823¹². Se născuse la anul 1777¹³. Căsătorit cu Maria Cojocăreasa, fiica lui Ion Cotopulis¹⁴, el moare la anul 1838. Avea case pe Calea Mogoșoaiei și un han¹⁵. Hanul se găsea tot pe Podul Mo-

an. 1926, nr. 2, p. 85, col. 1, nota 3; nr. 3, p. 137, col. 2; și *Hirotoniile săvîrșite în eparhia Ungrovlahiei în timpul mitropolitului Grigore Dascălul*, p. 84, extras din «Biserica Ortodoxă Romînă», an. 1934, nr. 5-6 (mai-iunie)

10. În limba greacă la bisericile Sf. Gheorghe-Nou și Mihai Vodă; în limba bulgară de tranziție de la începutul sec. XIX la bisericile Zlătari și Șelari. Inscripțiile grecești au fost traduse de Pr. Stelian Ionescu, iar traducerea celor din limba bulgară a dalorez d-lui Ion Iufu. Textele în limbi străine nu le-am mai dat, ci numai traducerea.

11. Comunicare a d-lui Emanoil Hagi Moscu. Ioniță Trăsnea era treti logofăt la 1778, cu diatã la 1810.

12. Comunicare a d-lui Emanoil Hagi Moscu.

13. Cf. Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Romînești la 1829...*, București, 1929, p. 7; și în «*Revista Arhivelor*», vol. II, nr. 4-5 (1927-1929), p. 294.

14. Comunicarea d-lui Emanoil Hagi Moscu. Tot d-sa ne comunică un act din 1818, prin care soția sa cumpără de la frații Cotopuli casele lor din mahalaua Mihai Vodă, — case care se găseau în «vopseaua» de verde, nr. 1403, iar la 1840 apartîneau lui N. Șufu.

15. Vezi Emil Vîrtosu, Ion Vîrtosu și Horia Oprescu, *Incepături edilitare. 1830-1832*, București, 1936, p. 27, nr. 40. Vezi și un act din 1833, oct. 20, în *Înaltul Divan. 1831-1847. Inventar arhivistice*, publicat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1958, p. 100, nr. 353. Vezi și Dumitru Z. Furnică, *Din istoria comerțului la romîni. Mai ales băcănția*, București, 1908, p. 538; G. Poira, *Hanurile bucureștene*, București, 1943, p. 61.

goșoaiei. Între anii 1815 și 1838, el a fost episcop la spitalul Pantelimon¹⁶, și la spitalul Colțea¹⁷.

II. BISERICA ANTIM.

2. Clopotul mare: «*Acest clopot l-au făcut Mitropolitul Ungro-Vlahiei chîrîo Antîm Ivoreanul și l-au dat la biserica sa din București a tuturor sfinților. Leat 7223 (= 1714-1715)*».

3. Clopotul mic: «*Această clopotă (sic) iaste la toți sfinții în zilele Sfinției sale părintelui egumen chîr Arhimandritu. 1756*».

Mențiune la George D. Florescu, *Din vechiul București*, p. 36. Vechea biserică, zidită poate chiar de Staico Merișanu, exista la 25 aprilie 1670, cînd «*Staico vistierul*» cumpără un loc de casă în mahalaua numită azi «*Antîm*», «*pre lângă besearică*», de la Maria, soția Lupului aprodul¹⁸.

III BISERICA APOSTOL.

4. Clopotul mare: «*Intru cînstea m(ai) m(arilor) v(oe)v(ozî) Mihail și Gavril s-au făcut acest clopot în zilele d(omnu)lui Al(exandru) Ghica vodă păstorînd episcopul de Buzău D. Chesari, fiind egumen cuviosul Filoftei s(întei) m(inăstiri) Berca, 1841. F. Wolff*».

După cum se vede, acest clopot a aparținut Mînăstirii Berca (comuna Berca, Raionul Buzău), ctitorie din anul 1694 a lui Mihalcea Cîndescu și a Alexandrinei Cantacuzino, soția lui¹⁹.

IV. BISERICA BATIȘTE.

5. Clopotul mare²⁰: «*S-au turnat din nou în București anul 1850 februarie, în zilele mării-sale domnului Barbu Dimitrie Știrbei pe socoteala de oca 180 din 198 oca și dramuri 200 ce au fost în două clopote de oca 179 și cel de al doilea oca 20*».

6. Clopotul mic: «*S-au făcut de robi(i) lui Hr(isto)s Grigorașco Brăt(ă)ș(anu) i vătăș Manc(i)u. Leat 7251 (1742-1743)*».

7. Un clopot spart: «*Pomenește D(oamne) pe robi(i) tăi Ene, Păuna, cu fii. Leat 1796*».

Grigorașco Brătășanu este fiul lui Radu Brătășanu, vel armaș la 1736. Grigorașco

16. Ion Ionașcu, *Un fost meloh al spitalului Pantelimon: Schitul Grăjdana (Buzău)*, Buzău, 1936, p. 144; vezi și *Documente privind istoria Romîniei — Răscoala din 1821*, ed. Academiei R.P.R., vol. III, București, 1960, pp. 373-374, nr. 147; George Potra, *Mînăstirea Cobia (Dimbovița)*, București, 1936, extras din revista «*Sabarul*», an. I (1936), nr. 6-8 (mai-iunie).

17. Era episcop la 17 august 1812 (G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București. 1594-1821*, ed. Academiei R.P.R., București, 1961, pp. 676-677, nr. 551).

18. Idem, *ibidem*, p. 148, nr. 67.

19. Vezi Ion C. Filitiu, *Schitul Berca sau Cetățuia (Buzău)*, în «*Biserici și ctitorii*, în revista «*Spiciilor în ogor vecin*», an. I (1920), pp. 147-150; și în revista «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. L (1932), nr. 2-3 (februarie-martie), și extras, pp. 5-6; Traian Chițulescu, *Biserica fostei mînăstiri Berca*, în «*Bul. Com. Mon. Ist.*», an. XXXVII (1944), fasc. 119-122 (ianuarie-decembrie), pp. 69 și urm. Vezi și D. Furtună, *Chesarie episcopul Buzăului — viața și meritele sale*, București, 1913, p. 16, nota 1.

20. Aceste inscripții le dau după notele Pr. G. I. Negulescu.

era ceaș de aprozi la 1740 și șelrar la 1747. A fost căsătorit cu Ilinca Grecianu (Grecii din Vlașca)²¹.

Manciu vătaful este ctitor la biserica Batiște, la anul 1763. Fiul al unui Mihu robul, el a fost căsătorit cu Ilinca și a avut următorii copii: Mihu, Ene²² și Nicolae²³. Aceștia s-au numit Mănciușești. Manciu moare în ziua de 13 noiembrie 1766 și este înmormântat în biserica zidită de el²⁴.

V. BISERICA CIMITIRULUI BELLU.

8. Un clopot purtând data 1816, cu o «inscripție indiscifrabilă din care numai atita am putut constata că acest clopot a fost al mănăstirii sf. Sava».

VI. BISERICA BRADU-BOTEANU.

9. Clopotul mic : «1783».

Pentru ctitorii bisericii, vezi Ion Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la proprietățile mănăstirii Colțea*, București, 1941, p. 89; George D. Florescu, *Din istoricul bisericii mahalatei Boteanului*, în «Glasul Bisericii», an. 1961 nr. 11-12, pp. 1020-1023.

VII. BISERICA BRADU-STAIKU.

10. Clopotul mijlociu : «*Acest clopot este lucrat de breasla brutarilor, ostenitor fiind dumnealui vătaf Manea de brutari. Leat 1808 martie 29*».

Manea vătaful este ctitorul bisericii ce-i poartă numele.

VIII. BISERICA BUCUR.

11. Un clopot : «1812».

IX. BISERICA BULGARA (SF. ILIE-GALINDERU).

12. Clopotul mic : «*Stavro Hristoforu Ionițiu, 1787*».

Inscripție publicată și de Pr. G. I. Negulescu, *O pagină...*, p. 137, col. II, nr. 5.

X. BISERICA CEAUȘ RADU.

13. Clopotul mare : «*In ziua de Sf. Paști la anul 1847 din focul ce au bintuit Bucureștiul făcându-se pradă și biserica Ciauș Radu cu toate*

21. Comunicare a d-lui Emanoil Hagi Moscu. Pentru Brătășenii din sec. XVIII, vezi N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, București, 1909, pp. 73-75.

22. Acest Ene este ctitor la biserica Sf. Pantelimon. Pentru el vezi mai departe la această biserică.

23. Cf. un act din 15 octombrie 1755, prin care Manciu vătaful dăruiește Mănăstirii Pantelimon moșia Gologanul, jud. Ilfov (N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, București, 1903, p. 499, nr. 77; copie legalizată la Arhivele Statului București, mss. 1236, fol. 114-114v; mențione la Al. G. Găleşescu, *Ejoria spitalelor civile din București*, București, 1899, p. 561, nr. 56, cu mențiunea greșită : «Stanciu vătaf» în loc de «Manciu vătaf». Vezi și pisania bisericii Batiște la N. Iorga, în *Inscripții din bisericile României*, vol. I, partea I, București, 1905, pp. 301-302; menționăm că Iorga a transcris greșit luna pisaniei, care este octombrie.

24. N. Iorga, *Inscripții...*, p. 302.

lucrurile și odoarele sale, s-au prefăcut de dum(nealui) Teoharie Atanasiu și s-a îmbunătățit și cu acest clopot spre pomenire. La anul 1848».

Teohari Atanasiu lăminărarul este ctitor al bisericii la 1847, când aceasta a ars. El moare la 12 aprilie 1854 și este îngropat în biserică. (Inscripție publicată de N. Iorga, în *Inscripții...*, partea 2-a, p. 328, nr. LII/810)

XI. BISERICA COLȚEI.

14. Clopotul mic : «A. Bremches. 1808».

XII. BISERICA MINASTIRII COTROCENI.

15. Clopotul mare : «Acest clopot al sf. mănăstiri Cotroceni este turnat al doilea la anul 1824 în egumenia cuviosului arhîmandrit Procopie Iviritul iar dintîi au fost făcut de răposatul Șerban voievod ctitorul acestei mănăstiri. Mich goss Daniel Wolf în București».

Pentru fabrica de clopote a lui Daniel Wolf, a se vedea și Gh. Georgescu-Buzău, *Aspecte ale dezvoltării manufacturilor în Țara Românească și Moldova, în perioada premergătoare Unirii celor două țări (1829-1859)*, în volumul *Studii privind Unirea Principatelor*. Ed. Academiei R.P.R., București, 1960, p. 118 și nota 7.

XIII. BISERICA CREȚULESCU

16. Un clopot turnat la 15 august 1866 din altul, fost la biserică din curtea hanului Șerban Vodă și care fusese dăruit chiar de acest domnitor.

17. Clopotul mare : «Acest clopot s-au făcut de prea sfințitul Ioanichie, la biserică Crețulescului, spre pomenire. 1835. Gegossen von der Wolf».

18. Alt clopot : «1835. De vlădica Ioanichie b(isericii) Crețulescu spre pomenire».

Inscripțiile publicate și de Pr. George I. Negulescu, *Hirotoniile săvîrșite în eparhia Ungro-Vlahiei în timpul mitropolitului Grigorie Dascălul (1823-1834)*, București, 1934, pp. 84-85.

19. Alt clopot : «Bălașa Crețuleasca. 1799».

Data inscripției este greșită, deoarece Bălașa moare la 10 decembrie 1796, într-o miercuri, și a fost înmormîntată chiar în această biserică. (Cf. Ilie Coriș, *Insemnările Androneștilor, publicate de...*, București, 1947, p. 40). Ea era fiica lui Tudorache Giuliano, vel stolnic la 1723, și al Zoiței Păianu. A fost măritată cu Nicolae, fiul lui Iordache Crețulescu²⁵.

XIV. BISERICA DELEA VECHE.

20. Clopotul mic : «Sfinta troiță dă la mahalaoa D(elea) Veche. 1792».

XV. BISERICA DINTR-O ZI.

21. Clopotul mare : «Acest clopot este făcut la 1825 pentru bis(erică) Dintr-o Zi din București. Gegossen von Daniil Welff».

25. Cf. Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919, p. 265, și arborele Crețulescu.

În acest an, 1825, biserica a fost refăcută, în urma unui incendiu care o distrusese, «prin silința dumnealui: biv vel stolnee Stanciu episcopu aceștii sfinte biserici»²⁶.

22. Clopotul mic: «*Acest clopot iaste făcut de domna Marica soția luminatului domn Io Costandin B(asarab) B(rincoveanu) vovod și l-au închinat s(în)tei biserici unde iaste hramul. S(șe)ti Nicolae den București care iaste făcută den temelie de măria sa pentru vec(i)nica pomenire. Leat 7212 (1703-1704)*».

Afirmatia că biserica a fost zidită «den temelie» de doamna Marica Brincoveanu²⁷, este greșită — credem —, în mod intenționat, deoarece chiar cronicarul oficial al lui Brincoveanu, logofătul Rariu Grecianu, notează în cronica sa, următoarele: «Întii în orașul Bucureștilor, fiind o bisericuță de lemn, nătilică foarte și veche de mai cădea, care se chema biserica dintr-o zi, măria sa arădicind aceea de lemn, den temelie de piatră o au zidit foarte iscusită și gingașă făcându-o au înfrumusețat alăt pe din lăuntru cît și pe den afară precum se și vede»²⁸.

Vechea biserică exista la 5 iunie 1665²⁹. Se crede că a fost zidită de Neagu Negoescu, tatăl doamnei Marica. În ceea ce privește numele bisericii, nu se poate stabili în mod precis originea lui³⁰.

XVI. BISERICA DOAMNA GHICA-TEI

23-24. Pe ambele clopote: «*Acest clopot este făcut de m(ăria) sa vodă Grigorie Ghica la 1827 și returnat de m(ăria) sa Alexandru Scarlat Ghica pentru biserica Doamnei de la Tei*».

XVII. BISERICA DOMNIȚA BALAȘA.

25-26. Pe ambele clopote: «*Acest clopot este făcut cu toată cheltuiala mării sale domniței Bălașa Brincoveanca și l-au așezat la mândăritirea mării sale de aici din București, hramul Înălțarea Domnului la anul 1751 și l-au prefăcut episcopii(a) cu popa Hristea la 1815*».

Publicat și de Emil Virtosu și Ion Virtosu: *Așezămintele brincovenesti. O sută de ani de la înființare, 1858-1938*, București, 1938, p. 163 și nota 3.

Leclura «popa Hristea» este o greșeală, corect fiind «popa Hriso» sau «Hrisis». Acesta era episcopul la biserică din anii 1809-1810, când Manolache Brincoveanu, mare ban, pleacă la Brașov. Un act, din 22 octombrie 1817, spune că banul, la plecare, l-a în-

26. Vezi pisania bisericii la N. Iorga, *Inscripții...*, partea I, pp. 268-269, nr. XI/625. Un Stanciu, stolnic la 1829, apare cu locuința în mahalaua Caimalei. (Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială...*, p. 11). Soția acestui Stanciu este acea clucereasă Păuna, «soția d(um)nealui marelui clucer Stanciu», moartă la 25 aprilie 1810 și îngropată la biserica Sfinții Apostoli din București (N. Iorga, *Inscripții...*, I-1, p. 266, nr. IX/616).

27. Doamna Marica este fiica lui Neagu vornicul Negoescu și astfel nepoată de fiu lui Antonie vodă din Popești (1669-1672). După moartea tragică a soțului și a copiilor ei, la Constantinopol, în 1714, ea este exilată un timp la Chiutaie, unde stă 3 ani, căci la 1717 o regăsim în țară. Data morții ei nu se cunoaște precis, plasându-se în intervalul 5 ianuarie—26 mai 1730. N. Dobrescu, *Documente și regeste privilegiate la Constantin Brincoveanu*, București, 1907, pp. 330-333).

28. Vezi Ștefan D. Grecianu, *Viața lui Costandin vodă Brincoveanu de Radu vel logofăt Grecianu, cu note și anexe...*, București, 1906, p. 227.

29. Academia R.P.R., CXCX/26, publicat de G. Polra, *Documente...*, p. 128.

30. Acupra acestei probleme s-au emis două ipoteze: una considera că zidirea bisericii a durat numai o zi, în înțelesul că mai mulți au lucrat și biserica a ieșit de porții reduse; iar alta susținea că punerea primei pietre la temelie și sfințirea bisericii au avut loc după un an, în aceeași zi.

credințat «să îngrijească de lucrurile acestor case, pînă vor veni dumnezeilor»³¹. Popa Hriso era eclesiarh și la biserica Curtea Veche, încă de la 28 martie 1805³². Se nascuse în anul 1765 și fusese hirotonit preot la 1789³³.

XVIII. BISERICA FLAMINDA.

27. Clopotul mic : «1833».

XIX. BISERICA GHENGEA.

28-29. Două clopote : «*Acest clopot s-a făcut pã seama sf. bisericii S(fin)ta Troiță mahalaua Dealului Spirii cu ajutorul obștesc la anul 1860, iunie 1. Gustav Blanc în București.*»

XX. BISERICA HAGIULUI.

30. Clopotul mic a fost turnat la 1911, din două clopote mai vechi : unul de la 1777, iar celălalt de la 1818.

Din anul 1777, aprilie 12, datează și data ctitorului — Misail (sau Macarie) monahul — pe numele lui de mirean Mihai Băbeanu. Iată ce spune el privitor la această biserică : «*Pentru două sfinte biserici cari m-a învrednicit Dumnezeu de am făcut una ce se numește în mahalaua Agiului și alta ce se numește în mahalaua Cîauș David (Icoanei)...*»³⁴.

Un document din 15 martie 1697, ne pomenește de un schit al hagiului, care poate să fie chiar acesta din București. La această dată, popa Filoftei de la acest schit, împreună cu nepoții săi, vinde două răzoare de vie din dealul Ștefăneștilor, lui Radu Golescu comisu³⁵.

XXI. BISERICA IANEI.

31. Clopotul mic³⁶ : «*Acest clopot s-au făcut de robii lui Hristos Zamfirache cămărașu și de Tudoran Ciungul, leat 1776. I. W(olff)*».

Zamfirache cămărașul este ctitor la biserica din Balotești (Regiunea București, la 25 km de București), tot în anul 1776. Pisania acestei biserici conservă date prețioase privitoare la persoana lui Zamfirache. Aflăm astfel, că era originar din Arvanitohori și era căsătorit cu o jupîneasă, Elena. Pe pereții bisericii s-au păstrat portretele ctitorilor³⁷.

31. Emil Vîrtosu și Ion Vîrtosu, *op. cit.*, p. 169.

32. Idem, *ibidem*, p. 163, nota 1.

33. Vezi Al. Lepădatu, *Catagrafia bisericilor bucureștene la 1810*, București, 1907, p. 18 (extras din «Biserica Ortodoxă Română», an. XXXI). Catagrafia îl arată căsătorit cu «Ana presvitera» și avînd patru băieți și patru fete.

34. Data a fost publicată în *Biserici cu averi proprii*, seria II, București, 1910, p. 18; vezi și Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile familiilor boierești. Publicate de Paul St. Grecianu*, vol. I, București, 1913, p. 65; Pr. N. Cazacu, *Cîteva inscripții din cimitirul bisericii Icoanei din București*, în revista «Glasul Bisericii», an. XIX (1960), nr. 11-12 (noiembrie-decembrie), pp. 1000-1001, nota 2.

35. Academia R.P.R., XXIX/232 — original român pe hîrtie.

36. Acest clopot a fost restituit bisericii de către Muzeul de Antichități, unde ajunsese datorită frumoaselor sculpturi de pe el.

37. Cf. Pr. Ioan Mușețeanu, *Biserica Sf. Nicolae Balotești din jud. Ilfov*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», an. XXXIII, 1940, fasc. 106, p. 44.

XXII. BISERICA ICOANEI.

32. Clopotul mic : «*Acest clopot (este) hărăzit la această sfință biserică a Maicăi Precisti de dumnealui Panait bio vel sluger, titorul sfinței biserici. 1799*».

33. Clopotul mare : «*Acest clopot (este) hărăzit la această sfință biserică a Maicii Precistii din mahalaua Cîauș David, de Toader vătăful de măcelari prin osteneala dumnealui titorul bisericii Panait slugerul, 1799*».

Panait slugerul este nepotul de frate al lui Macarie Băbeanu, ctitor și la această biserică³⁸.

XXIII. SCHITUL ICOANA³⁹.

34. Un clopot : «*Acest clopot s-au făcut in zilele maicei Asineștei ingrijitoare și s-au plătit de maica Macaria monahia spre veșnică pomnire. D. F. Wolff*».

XXIV. BISERICA IZVOR

35. Clopotul mare : «*Izvor. Gheorghie lumin(ărar), Petcu croitor, Nicola băcan. An 1801 av(gust)*».

36. Clopotul mic : «*1776*».

Ambele clopote sînt mai vechi decît data refacerii bisericii : 1823, mai 18.

XXV. BISERICA LUCACI.

37-38. Clopotul mare și mijlociu : «*Barbu Protopopescu, Daniil Wolff, turnat la 1862*».

XXVI. BISERICA MANEA BRUTARUL.

39. Clopotul mare : «*Acest clopot s-au făcut de dumnealui jupinul Jablair⁴⁰ sin (fiul lui) Ioniță diac și l-au aștersit la sfința biserică Vovedenia ot Focșani. Leat 1781*».

40. Clopotul mic : «*Manea vătăf 1815*».

Manea vătăful este ctitorul bisericii, la anul 1784. Pomelnicul lui a fost publicat de Pr. C. Bobulescu în «*Obîrșia molitvei pentru morți de la proscomidie cu pomelnicul bisericii Grăblești-Argheș și pomelnicul bisericii Sf. Nicolae Tabacu-București*», Craiova, 1944, p. 17, extras din «*Revista de istorie bisericească*», an. I (1943), nr. 2-3.

XXVII. BISERICA MINTULEASA.

41. Clopotul mic : «*1798*».

42. Clopotul mare : «*1815*».

38. Vezi *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, ed. Academiei R.P.R., p. 94, nota 1.

39. Astăzi, în chiliile schitului se află Protoieria I Capitală.

40. George D. Florescu, *Din vechiul București*, p. 23, transcrie : «Ioan sin Ioniță diac.»

XXVIII. BISERICA MIHAI VODA.

43. Clopotul mic are o inscripție grecească, a cărei traducere este următoarea: «*S-a făcut acest clopot cu cheltuiala lui Chiril arhimandritul Mihailiot. 1804 au(gust)*».

44. Clopotul mare: «*Pentru mănăstirea Mihai Vodă la anul 1865 fiind domnul Principatelor unite Alexandru Ioan I, Prea Sfinția sa Mitropolit al Ungro-Vlației Nișon, și curator preotul Dimitrie*».

XXIX. BISERICA NEGUSTORI.

45. Clopotul mic: «*Acest clopot l-au făcut dum(nealui) paharnicul Iliș și l-au dat la S(fintul) Nicolae, 7227 (1718-1719)*».

În anul 1718, în februarie, un foc puternic a cuprins Bucureștii și a ars și biserica Negustori, care era de lemn. (Vezi cronica lui Radu Popescu, în *Magazinul istoric pentru Dacia*, vol. IV (1847), p. 99; Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 122.

46. Clopotul mare: «*Acest clopot s-au făcut cu cheltuiala dum(nea)-lui jupan Daniil Hag... pentru pomenire. 7258 (1749-1750)*».

XXX. BISERICA OBORUL VECHI.

47. Clopotul mic: «*M(ănăstire) a Obor(ului) Vechi sf. biserică Ioachim și Ana la anul 1852. Are 50 oca și este turnat în fabrica D(aniel) Wolff*».

XXXI. BISERICA OLARI.

48. Clopotul mic: «*Acestu clopot s-au prefăcut cu cheltuiala mahalagiilor fiind mai înainte făcut de Iancul căpitanu. 1780. I. V(olf)ș*».

Iancu căpitanul este ctitorul bisericii, de la 1758.

49. Clopotul mare: «*Această clopotă (sic) s-au făcut la biserică Olarilor de mahalagii, leat 1799*».

XXXII. BISERICA OȚETARI.

50-51. Ambele clopote: «*Acest clopot este făcut de robul lui D(umne)zeu Radul Nicolau ctitorul sfintei biserici, august 25, 1792. Theresia Scheichelin zu Wien goss mich*».

Mențione și la G. D. Florescu, *Din vechiul București*, p. 44.

XXXIII. CATEDRALA PATRIARHIEI.

52. Clopotul mare, turnat la 1904 din două clopote vechi: unul din 1693 — al mitropolitului Teodosie Veștemeanu al Ungrovlahiei — și altul, din 1829, al mitropolitului Grigorie Dascălul.

XXXIV. BISERICA PITAR MOȘ.

53. Clopotul mare: «*Nicolae Brăteanu, biv vel clucer za arie⁴¹, turnat de Daniil Wolff în București 1853*».

41. În text, transcris: «Zaaria»

Credem că acest Nicolae Brăteanu este Brătianu, fiul lui Nicolae Brătianu, ispravnic în 1819, — trăia la 1830 —, și al Saffei. Nicolae se născuse la 1800, era serdar în 1849, deputat la 1859. S-a căsătorit la 1831 cu Catinea Fălcoianu († 1896). (Informația d-lui Emanoil Hagi Moscu).

XXXV. BISERICA POPA NAN.

54. Clopotul mare : «1804».

XXXVI. BISERICA PRECUPEȚII NOI.

55. Clopotul mic : «1805-1877-1910».

XXXVII. BISERICA RADU VODA.

56. Clopotul mare : «*Acest clopot al sfintei mănăstiri Radului Vodă fiind spart, s-au prefăcut în zilele igumeniei cuviosului arhimandrit Avramie din patria ostrovului Andros la anul 1836 în luna august*».

XXXVIII. BISERICA RAZVAN.

57. Clopotul mare : «*Acest clopot făcut iaste, de Ianache Văcărescul vel agă și dat la biserica noastră la Răzvan hramul Uspenia Bogorodițe. 7214 (1705-1706)*».

Inscripția publicată și de Pr. George I. Negulescu, în *O pagină...*, p. 85, col. I, nota 3.

58. Clopotul mic : «*Chiril Văcăreșteanul 1852*».

XXXIX. BISERICA SCAUNE.

59. Clopotul mic : «*...1716*».

60. Clopotul mare : «*1810 av(gust)*».

XL. BISERICA SCHITU MAGUREANU.

61. Clopotul mic : «*1784*».

XLI. BISERICA SF. ECATERINA.

62. Clopotul mic : «*S-au făcut acest clopot cu cheltuiala părintelui egumen o(t) sfinta Ecaterina chir Ioanichie Sinaitul și Criteanul. 1778 I(ohan) W(olff)*».

63. Clopotul mare : Inscripție în limba greacă, a cărei traducere este următoarea : «*Cu cheltuiala arhierelui Grigore Agatonichia și egumen al mânăstirii. 1852 august 1*».

Inscripțiile publicate și de Pr. C. Bobulescu în «*Cronica bisericii Sf. Ecaterina*», București, 1927, pp. 23, 56.

XLII. BISERICA SF. VINERI-HERASCA.

64. Clopotul mic : «*Turnat de Daniil Wolff în București la anul 1846*».

65. Clopotul mare a fost turnat la 1890, din alt clopot turnat la 1846.

Transcrierea inscripțiilor de pe aceste clopote cu deosebiri s-a publicat și în *Monografia bisericii Sfânta Vineri-Ilersca din București. Alcătuită și tipărită pentru iniția oară în anul 1906; iar acum relipărită a doua oară completată, București, 1916, p. 28.*

XLIII. BISERICA SF. DUMITRU (BALAGEANU).

66-68. Trei clopote cu aceeași inscripție: «*În gloria lui Dumnezeu și onoarea Sfințitului marelui martir Dimitrie izvoritoriu de mir, am trecut prin foc și prin apă prin osârdia iubitorului de Dumnezeu Filotei episcop (de) Buzău. În zilele mării sale prințului Alexandru Dimitrie Ghica voevod, caimacanul țării la anul 1858. M-a turnat Gustav Blanc fabricant de clopote. 1858*».

XLIV. BISERICA SF. DUMITRU-COLENTINA.

69. Clopotul mare: «*Acest clopot este turnat în zilele și cu cheltuiala d(x)m(nealui) pitar Dimitrie Popescu de Daniil Wolff la 1856*».

XLV. BISERICA SF. ELEFTERIE.

70. Clopotul mare: «*Acest clopot este făcut de d-lui staroste de brutari Hriste Nicolau și de soția sa Mitana (sic) și cu ajutorul dumnealor Fotea, Paraschiua, Spirea, Sincha (sic), Gheorghe, Ecaterina și Mih(ai) Ecaterina*⁴². Anul 1861 decembrie 25».

XLVI. BISERICA SF. GHEORGHE-NOU.

71. Clopotul mare are o inscripție în limba greacă, cu următoarea traducere: «*Al Sfințitului Gheorghe Nou în anul mîntuirii 1808, septembrie*».

72. Clopotul mic: «*Mich goss Iohann Freisinger Glockenglösser in Wien. 1856*».

XLVII. BISERICA SF. GHEORGHE-VECHI.

73-74. Două clopote cu aceeași inscripție: «*Acest clopo(t) s-au făcu(t) după arderea bisericii Sfințu Gheorghe al vechiu, de focul înțimplat la 23 martie 1847 în epitropia d. Marinciu Petrovici. 1849.*

*Sună glas mîngios
Mucenicul Gheorghe la credincioși
După para focului ars
Au dat ajutor acestui lăcaș».*

XLVIII. BISERICA SF. ILIE-GORGANI.

75. Clopotul mic: «*Acest clopot iaste făcut de Io Costandin Brîncoveanu Basarab voevod și l-au închinat sfinței biserici de la Gorgani den București. Leat 7210 (1701-1702)*».

42. Nu am reușit să corectez erorile de lectură ale copistului.

XLIX. BISERICA SF. ILIE (Calea Rahovei).

76. Clopotul mare : «*Acest clopot al bisericii Sf. Prooroc Ilie după podul Caliți(i) din orașul București s-au făcut cu bani din averea răposatului Fotache Știrbei și ajutorul altor obraze. Gegossen Daniil Wolff în București. 1835*».

Fotache Știrbei este fiul lui Badea Știrbei, mare vornic la 1776, și al Aniței Ghica. Fotache era serdar la 1790, vel logofăt la 1814, iar în urmă, mare vornic. (Ioan C. Filitti, *Arhiva Gh. Gr. Cantacuzino* (p. 348), și *arborele Știrbei*). El moare în ziua de 23 mai 1828 (Ilie Corluc, «*Insemnările Androneștilor*», p. 52). Prin testamentul din 17 februarie 1828, ci lasă bani pentru rezidirea bisericii⁴³.

77. Clopotul mic : «*Ace(st) clopo(t) s-a făcut cu che(l)tuiața dum(nealui) Zguri cupețul și s-a dat biserici(i) S(Ńe)ti Ilie. Leatu 7252 (1743-1744)*».

L. BISERICA SF. NICOLAE-JIGNIȚA.

78. Clopotul mic : «*Acest clopot s-au făcut de serdarul Paisie Nouacost (?) la 1829, casa Mazurul (?)*»⁴⁴.

LI. BISERICA SF. NICOLAE DIN PRUND (azi dărmată).

79. Clopotul mic a fost turnat la 1903, din vechiul clopot dăruit de Maria Brăileanca la 1794.

LII. BISERICA SF. NICOLAE-ȘELARI.

80. Clopotul mare are o inscripție în limba bulgară de tranziție : «*Să se știe că Tânasie Ciarapia a dăruit acest clopot mănăstirii Rocovoia pentru sănătatea lui și pentru sufletul fratelui său Vasilie al cărui singe s-a vărsat pentru credința creștină. Luna dec. an. 1808*».

Vezi și N. Iorga, *Clopotul dăruit de Carageorghe, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topola (1811)*, în «*Analele Academiei Române*», seria II, tom. XXXVI (1913). Memoriile secțiunii istorice, memoriul nr. 9, pp. 237-244.

43. Testamentul a fost publicat în vol. *Șapte biserici cu averea lor proprie*, București, 1904, pp. 79-80. Acest testament — sau diată, cum se spunea pe atunci —, are o importanță foarte mare pentru istoricul bisericii Sf. Ilie și în același timp pentru că aduce numeroase date interesante privind porțiunea de teren din apropierea bisericii. Iată ce spune despre Podul Calicilor : «*Către acesta tot avutul meu ce-l am mișcător și nemișcător și de sine-și mișcător ce mi se află, îl alierosesc și îl închin Miloslivului Dumnezeu pentru ușurința și iertarea sufletului meu, adică să fie închinat la o sfință biserică ce am hotărât să fac pe locul meu ce-l am pe podul Haidim de aici din București ce se zice și podul Calicilor...*», pp. 79-80. Acest pasaj este deosebit de important prin aceea că dovedește că Podul Calicilor (actuala cale a Rahovei) este tot una cu Podul Haidim, numire care apare în sec. XVIII. Pentru această problemă, vezi și Pr. George Negulescu și dr. N. Vătămanu, *Casa din București a doctorului Bartolomeo Ferratti — protomedic al lui Brincoveanu*, București, 1940, p. 11 ; Pr. Al. N. Constantinescu, *Dimboicioara, afluent al Dimboviței la poalele dealului Mitropoliei*, în revista «*Glasul Bisericii*», an. XIX (1960), nr. 1-2, pp. 113-117.

44. Credem că este o traducere greșită. S-ar putea ca «*Mazurul*» să fie o lectură greșită, în loc de «*Mavru*» sau «*Mavros*», fiind poate vorba de generalul cu același nume, văr cu scriitorul Ion Ghica, și locuia în această mahala în sec. XIX.

L.III. BISERICA SF. NICOLAE-TABACU.

81. Clopotul mic : «*S-au făcut acest clopot de dum(nealui)... Dana, Ioan sin Barul brat (?) . Anul 1776. I(ohann) W(olff)*».

Nu am reușit să corectez lectura greșită a lui I. Ungureanu prin colaționarea cu pomelnicele bisericii. (Publicate de Pr. C. Bobulescu în *Obirșia molitvei pentru morți la proscomidie...*, Craiova, 1944).

L.IV. BISERICA SF. PANTELIMON.

82. Clopotul mare : «*Ace(st) clop(ot) l-au făcut dum(nealui) C(on-sta(nțin) Bō(ră)nescu la anul 1791*».

Constantin Borănescu este ctitorul bisericii Sf. Pantelimon, împreună cu Ene Mănciulescu, Constantin Caramzulea⁴⁵ și Pr. Ioan de la Silivestru⁴⁶.

83. Clopotul mic a fost făcut de Ene Mănciulescu la 1791 și returnat la 1908.

Ene Mănciulescu este fiul lui Manciu vâtaful, ctitorul bisericii Batiște Un document din 8 aprilie 1806, din colecția noastră, ne dă următoarele precizări privind familia sa: soția sa se numea Păuna și avea trei fii: Gheorghe, Constantin (născut la 1799) și Dimitrie (născut la 1781).

L.V. BISERICA SPITALULUI PANTELIMON.

84. Clopotul mare : «*Acest clopot este al spitalului Sf. Pantelimon. Turnat cu grija și prin episcopul Dimitrie medelnicerul. 1799*».

Acest Dimitrie medelnicerul este faimosul cronicar Dumitrache, autorul lucrării *Istoria evenimentelor din Orient*. Dumitrache era episcop la Pantelimon de la 21 mai 1764. (Ion Ionașcu, *Lucrări noi despre cronicarul Dumitrache*, în «*Revista Istorică Română*», vol. IX (1939), București, 1939, p. 249).

85. Clopotul mic : «*Acest clopot este al spitalului Sf. Pantelimon, pre-făcut prin episcopul Costantin Predescu biv vel clucer, 1814, 11 mai*».

Constantin Predescu a fost episcop la spitalul Pantelimon între 1807 și 1815. (Ion Ionașcu, *Schitul Grădiana*, p. 141).

L.VI. BISERICA SF. SPIRIDON-NOU.

86. Clopotul mare : «*Acest clopot iaste făcut pentru slava Domnului nostru Hristos de Io Costandin Basarab Brincoveanu voivoda și închinat sfintii besearici domnești din București unde iaste hramul Blagoveștenii B(ogorod)ite. La 24 de ani ai domniei lui, leatul de Hristos 1712*».

87. Clopotul mic : «*Ace(st) c(lopo)t e(ste) a(l) mă(năstirii) Sf(in-tului) Spir(idon) car(e) e(ste) făcută de răposății domni Scarlat i sin ego Io Alexandru Ghica. 1776*».

L.VII. BISERICA SF. ȘTEFAN (calea Călărași).

88. Clopotul mic : «*1800*».

45. Un Nicolae Caramzulea șerdar, mort la 1857, este îngropat la biserica Sf. Nicolae-Jignița. (N. Iorga, *Inscripții...*, vol. I-2, p. 343).

46. Acesta este ctitor și la biserica Iancu Vechi. Este îngropat la biserica Silvestru. (Inscripția de pe mormânt din anul 1789-1790 la N. Iorga, *Inscripții...*, p. 303).

LVIII. BISERICA SF. ȘTEFAN (Cuibul cu barză).

89. Clopotul mic a fost turnat la 1856 și apoi returnat la 1912.

LIX BISERICA SFINȚI.

90. Clopotul mare: «*Acest clopot al sfinței mănăstiri ce este hramul Vovedenii din București l-au făcut chir Daniil mitropolițitul. 7236 (1727-1728)*».

Daniil mitropolițitul reface această biserică chiar în anul 1728.

LX. BISERICA SFINȚII APOSTOLI.

91. Clopotul mic: «*Acest clopot s-a învîit de a doua oară de prea cuviosul arhimandrit chir Calinic Stratonichianul. 1800*».

LXI. BISERICA SFINȚII VOIEVOZI.

92. Clopotul mijlociu a fost turnat la 1835 de Daniel Wolff și returnat la 1902.

LXII. BISERICA SPIREA NOUA.

93. Clopotul mare: «*Acest clopot s-au făcut în lauda lui Dumnezeu anul 1800*».

LXIII. BISERICA STAVROPOLEOS.

94. Clopotul mare: «*Leontie arhimandritul Stavropoleanu, anno 1853, K. K. Hof, Glockengiesser in Wien 1853. Mich goss Bartholomeu Kaffel*».

Leontie arhimandritul funcționează la Stavropoleos între 1 ianuarie 1837 și 27 noiembrie 1859 (G-ral Petre Vasiliu Năsturel, *Biserica Stavropoleos din București, București, 1906, pp. 78-82*).

LXIV. BISERICA STEJAR.

95. Clopotul mijlociu a fost turnat la 1830 și refăcut la 1909.

96. Clopotul mic: «*Frieder(ich) Aug(ust) Engelhardt. 1830*».

LXV. BISERICA TIRCA (Vitan).

97. Clopotul mic: «*Acest clopot este al bisericii ot Vitan a sardaru-lui Răducanu. 1824*».

Serdarul Răducanu Poenaru este clitorul bisericii Tirca la 1820. Pe lângă biserică, el a mai zidit și un han.

98. Clopotul mare: «*Acest clopot s-au prefăcut și indoit cu chel-tuiala cuviosului arhimandrit și stareț al obștei Căldărușani la cucerni-ca-i vie (?). 1799*».

Evident, lectura acestei inscripții este greșită. Stareț la Căldărușani în acel timp era starețul Gheorghe, care era și la Mănăstirea Cernica. (Cf. Athanasie Mironescu, *Istoria Mănăstirii Cernica*, Tipografia Mănăstirii Cernica, 1930, pp. 144-145).

LXVI. BISERICA MINASTIRII VACAREȘTI.

99-102. Patru clopote cu aceeași inscripție: «*Pentru monastirea închinată Sf. Mormint, domn al Principatelor Unite fiind Alexandru Ioan I-u, patriarh de Constantinopol Chiril, mitropolit al Ungro-Vlahiei Nișon și egumen al monastirei arhimandritul Chiril. Anul. 1862. Turnat de Gustav Blanc în București*».

LXVII. BISERICA ZLAȚARI.

103. Un clopot cu inscripția în limba bulgară de tranziție, iranicisă cu numeroase greșeli: «*Acest clopot l-au dăruit dumnealor Ștefan Stancovici (sau Staicovici), Stoico Notoici (sau Iotoici), bisericii moldovene de răsărit pentru veșnica pomenire a parohului Ioano Popovici cind a fost în vremuri grele domn Ștefan Herigi în orașul Graci. 1780 aprilie 10*».

Pr. N. CAZACU
Biserica Batiște

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

SĂRBĂTORIREA SFINȚILOR TREI IERARHI OCROTITORII ȘCOLILOR TEOLOGICE DIN BUCUREȘTI

În viața religioasă și culturală a instituțiilor noastre de învățămînt bisericesc, ziua de 30 ianuarie se bucură de o cinstită deosebită. Cu acest prilej, cînd Biserica Ortodoxă prăznuiește pe cei «Trei mari dascăli ai lumii și Ierarhi: Sfîntul Vasile cel Mare, Sfîntul Grigorie Teologul și Sfîntul Ioan Gură de Aur», Seminarul Teologic și Institutul Teologic Universitar din București, au sărbătorit după rînduiala îndătinată și buna cuviință, pe ocrotitorii duhovnicești, care priveghează, în chip tainic, prin opera și învățătura lor, pregătirea morală și intelectuală a viitorilor slujitori ai altarelor noastre străbune.

Serbarea hramului școlilor noastre teologice a început, încă din ajunul sărbătorii Sfinților Trei Ierarhi, printr-o slujbă de priveghere săvîrșită în biserica Sfînta Ecaterina, paraclisul Institutului și Seminarului, de către un sobor alcătuit din P. C. Preoți și Diaconi, profesori la cele două școli teologice bucureștene. Răspunsurile au fost date de studenții teologi și elevii seminarisți.

În dimineața hramului și tot în aceeași biserică, Prea Sfîntitul Episcop Teoctist Botoșăneanul, Vicar Patriarhal, înconjurat de un numeros sobor de preoți, format din P. C. prof. Ioan G. Coman, P. C. Pr. prof. Vladimir Prelipceanu, P. C. Pr. prof. Ene Braniște și P. C. Pr. prof. Ioan Rămureanu, de la Institutul Teologic, P. C. Pr. prof. Nicolae Buzescu și P. C. prof. Lucian Florea de la Seminarul Teologic și de diaconii, P. C. prof. Emilian Vasilescu, P. C. prof. Nicolae Balca, P. C. Arhidiacon Alexandru Munteanu și P. C. Ierodiacon Epifanie Norocel, — au săvîrșit Sfînta Liturghie. Răspunsurile au fost susținute pe rînd, la două

strane, de corul Institutului Teologic și de corul Seminarului. La chinonic, studentul *Aioanei Bobric Ioan*, din anul IV, a rostit următorul panegiric, în lauda Sfinților Trei Ierarhi :

«Împodobită în haină de sărbătoare, Biserica se veseleşte astăzi și se bucură, cinstind pe aleșii ei Ierarhi și marii dascăli : Vasile cel Mare, Grigorie de Dumnezeu Cuvîntătorul și Ioan Gură de Aur.

Veniți, dar, iubitorilor de duhovnicească prăznuire, să laudăm după vrednicie pe apărătorii Sfintei Treimi, pe păzitorii bunei credințe, riurile cele din Edem, ce izvorăsc apa vie. Pe organele Duhului, trâmbițele adevărului, pe învățătorii Cuvîntului să-i laudăm cu glasuri de cântări, noi cei ce trebuie să urmăm învățăturile lor. Pe slujitorii Sfintei Treimi, florile cele bine mirositoare și prea frumoase ale grădinii celei nesticăcioase, pe cei ce sînt ca niște raze ale Soarelui celui de sus, și Biserica luminează cu străluciri dumnezeiești, pe slugile bune și credincioase ale dumnezeirii, pe bunii lucrători ai viei lui Hristos, care greutatea zilei au purtat și talantul cel dat lor l-au înmulțit, iar celor ce le-au urmat, ușile cerești le-au deschis, pe trâmbițele dumnezeiescului tunet, pe fulgerele propoveduirii, pe luminătorii și purtătorii de dumnezeiască lumină, pe Vasilie slujitorul dumnezeieștilor Taine, pe Grigorie preaînțeleptul și pe Ioan cel cu cuvintele de aur, pe aceștia să-i laudăm.

Dar cu ce cununi de laudă vom încununa pe învățătorii cei despărțiți cu trupurile și împreunați cu duhul ? Cu ce podoabe de cântări vom încununa pe purtătorii de Dumnezeu, pe cei ce au fost mari învățători ai dreptmăritoarei credințe ?

Cine are darul să laude pe Vasilie, marele mîngîietor și ajutor al celor în nevoi, pe Grigorie, marele cuvîntător al Sfintei Treimi și pe Ioan, cel cu mintea înaltă ?

Făcătorului tuturor ne îndreptăm deci inima și către Cuvîntul Cel mai înainte de veci ne plecăm, cerînd dăruire de cuvînt, ca să laudăm după cuviință pe Sfinții Trei Ierarhi, pe care Prea Sfîntul i-a încununat cu slava cea nepieritoare.

Acești luceferi strălucitori ai Bisericii s-au născut și au trăit în veacul de aur al Creștinismului, luminînd Biserica cu învățătura lor și făcîndu-se apărători ai dreptei credințe, locașuri ale Duhului Sfînt și stîlpi ai adevărului de mîntuire, întărire credincioșilor, mîngîiere păcătoșilor și izvoare de mireasmă duhovnicească tuturor creștinilor.

Ei au fost și au rămas florile cele scumpe și cu bun miros, crescute în grădinile din Cezareea Capadociei, din Arians și din Antiohia, stelele cele de la Răsărit, care au luminat pe căutătorii lui Hristos, turnurile dreptei credințe, păzitorii și învățătorii celor temători de Dumnezeu, Ierarhii lui Hristos și lauda Sfinților Părinți, ramurile Evangheliei celei cu bună umbră pentru cei osteniți de greul drum al vieții și de arșița păcatelor.

Cezaree, veseleşte-te astăzi, că în tine s-a născut cel plin de credință și de bărbăție, Vasilie ! Tu, Arians, te bucură, că mic ai fost în laturile pămîntului și în tine a răsărit cel care ne-a învățat pe noi despre

Sfinta Treime, Cuvintatorul de Dumnezeu, Grigorie! Iar tu, bătrână Antiohie, cetatea atitor amintiri sfinte, înalță-te, că ai fost leagănul celui care ne-a învățat pe noi înălțimea gândului smerit, în tine avîndu-și obirșia alăuta cea dumnezeiască, Sfîntul Ioan cel cu gura de aur.

Aceștia trei au fost prietenii cei nedespărțiți, cărbunii cei aprinși din focul cel veșnic al dumnezeirii, strugurii cei din butucul viței lui Hristos, răsăriți din pămîntul Ortodoxiei, hrăniți și cultivați în Atena «cea de aur», în Bizanț și în Antiohia. Immurile cele sfinte care nasc evlavia sufletului, stropii cei răcoritori ai ploii celei duhovnicești, razele cele aurite ale dragostei față de cei mulți și obidiți, alinătorii celor suferinzi. Prietenia lor era întemeiată pe dragoste frățească și pe iubire față de Domnul Hristos. Aceasta este prietenia cea adevărată, prietenia care nu va cădea niciodată.

Veniți, dar cei ce vă legați cu legătura dragostei frățești, veniți să laudăm treimea cea pămîntească a măriților ierarhi: Vasilie cel ce poartă numele împărăției cerești, Grigorie cel cu numele vorbirii de Dumnezeu și Ioan cel cu darul cuvîntului: adîncurile înțelepciunii Duhului, mărgăritarele cele strălucite, luminătorii harului cei pămîntești, cîrmele Bisericii, pomii cei roditori ai Cuvîntului și ispravnicii darului, care din tinerețe au deprins practicarea virtuților și îndeletnicirea talmăcirii adevărilor celor înalte și cu anevoie de cugetat.

Sfinții Trei Ierarhi știau că, pentru a fi teolog și a vorbi despre Dumnezeu și mai ales pentru a vedea pe Dumnezeu, trebuie mai întii ca mintea să soarbă învățătura Sfințelor Scripturi, ca inima să plîngă pentru păcatele făcute. Ei știau că trebuie să fii blind, smerit să iubești pacea și adevărul, flămînzînd și însetînd după dreptate și toate acestea lor nu le-au lipsit, ci din belșug le-au prisosit, căci ei au petrecut viața îngerească, stingînd cu lacrimi văpaia patimilor.

O, voi, Sfinților Ierarhi, deși ați avut trup, ați trăit după duh, pe pămînt ați fost, dar în ceruri ați viețuit și cu îngerii v-ați asemănat. Fericiți sînteți că la legea Domnului ziua și noaptea cugetînd, v-ați asemănat pomului sădit la izvoarele apelor, care-și dă rodul la vreme și ale cărui frunze niciodată nu se vestejesc.

Fericit ești Iris, că pe malurile tale au crescut cedrii livezii Domnului! Vrednic ești de laudă, pustiule Calcidic, pentru că în tine s-a sălășluit privighetoarea cea cu glas ceresc, care dumnezeiește a glăsuیت și pe mulți la mîntuire a adus.

O, voi, sfinților prea luminați! Credința întru mîntuire ați adus și pe începătorii eresurilor, de la turma lui Hristos, prin cuvintele voastre, i-ați alungat. Arătînd darul lui Dumnezeu tuturor oamenilor, i-ați învățat pe aceștia să se împodobescă cu virtuțile, cele ale dreptății să urmeze, luminînd, cu razele cunoștinței de Dumnezeu, calea vieții lor. Căci voi, sfinților luminători ai Bisericii, tuturor toate v-ați făcut: sărmanilor, alinare; orfanilor, părinți sprijinitori; văduvelor, cinste și hrană; bătrînilor, ajutor; celor tineri, învățătură; bolnavilor, cercetare.

Pentru aceasta, cu cîntare îngerească se cuvine a vă lăuda, zicînd : «Bucură-te luminător al Bisericii, Vasilie înțelepte, și stîlpul cei neclintit ! Bucură-te minte cerească, mare arhieru și de Dumnezeu cuvîntătorule Grigorie ! Bucură-te, Ioane, prealuminate învățător al dragostei frățești !

Voi, sfinților, v-ați curățit trupul de patimi, arătîndu-vă vase alese și temple bine împodobite ale Sfîntului Duh ; voi v-ați curățit inima, ca să vedeți pe Dumnezeu.

De aceea, lăudîndu-vă zicem : Bucurați-vă, că smerindu-vă ați bineplăcut lui Dumnezeu ! Bucurați-vă, arhierelor prea luminați, turnurile cele de loc ale Bisericii, stîlpii buneii credințe, întărirea credincioșilor, cei ce ați păstorit pe ucenicii lui Hristos și punînd așezăminte de lege plinirii Lui, luminați propoveduitorii v-ați făcut ! Bucurați-vă îngeri pămîntești, treime de arhierii, bucuria credincioșilor, tămăduitorii chinurilor trupești și iscușiți vindecători ai rănilor sufletești, rîurile Duhului cele pururea curgătoare, care ați adăpat toată creștinătatea cu cuvinte dumnezeiești !

Bucurați-vă, raze ale soarelui celui dumnezeiesc, trîmbițele Duhului, preoții și liturghisitorii cei desăvîrșiți, care izvorîți mîrea dumnezeieștilor învățători tunnei celei însetate !

Fericiți sînteți voi, sfinților, că prin smerenia și curăția chemării voastre la preoție, îngerilor v-ați asemănat și la dumnezeiescui scaun arhieresc v-ați ridicat !

Pe acești trei luminători mai mari ai Dumnezeirii celei întreit strălucitoare, pe cei ce luminează lumea cu razele dumnezeieștilor învățători, pe rîurile înțelepciunii, care adaptă toată lăptura cu apele cunoștinței de Dumnezeu, pe marele Vasilie și de Dumnezeu cuvîntătorul Grigorie, împreună cu slăvitul Ioan, cel cu limba și cu cuvintele de aur, toți să-i slăvim în cîntări de laude, că ei au împodobit Biserica lui Hristos cu neprețuitele Liturghii, prin care ne împărtășim cu Sfîntul Trup și Sânge al Mîntuitorului. Mărgăritare scumpe sînt Liturghiile lor, prin care Dumnezeu se pogoară pe pămînt ca să înalțe pe om la fericirea veșnică.

Marii învățători și înnoitori ai obiceiurilor, înțelepți și de Dumnezeu împodobiți cu podoaba nestricăciunii noi, credincioșii, vă lăudăm cu trîmbițe de cîntări, sălțăm în cele de praznic și ne bucurăm întru pomenirea învățătorilor noștri.

Pe Sfinții și marii arhierii să-i lăudăm cu cîntări, ca pe cei ce sînt sălaşuri ale Duhului Sfînt, izvoare lin curgătoare și pururea vii ale înțelepciunii cerești. Păstorii și învățătorii pe tainuitorii Sfintei Treimi să-i laude, cei iubitori de înțelepciune pe cei înțelepți, preoții pe păstori, păcătoșii pe folositori, cei din necazuri pe mîngîietori, ucenicii pe învățători, călătorii pe cei împreună călători, cei ce sînt pe mare pe purtătorii lor de grijă : Sfinții Trei Ierarhi.

De aceea toți, pe marii ierarhi lăudîndu-i, să zicem : Prea Sfințiți învățători, comorile Bisericii, pomii roditori ai dumnezeieștilor Scripturi, florile cele prea alese, grădina cuvintelor celor de Dumnezeu insuflate, bucurați-vă !

Și ca cei ce ați fost întocmai cu Apostolii, Sfințe Vasilie, strajă a credinței, Sfințe Grigorie, de Dumnezeu Cuvântătorule, desfătarea graiului, Sfințe Ioane Gură de Aur, riul darurilor celor dumnezeiești, nu încetați a vă ruga Stăpînului tuturor, pace lumii să dăruiască și nouă mare milă».

La sfîrșitul Sîntei Liturghii s-a oriciat tradiționalul «Polihronion», după care a urmat slujba Parastasului cu pomenirea ctitorilor celor două așezăminte culturale bisericești, precum și a tuturor profesorilor decedați.

În continuare a avut loc în sala de festivități a Institutului Teologic Universitar un reușit program cultural alcătuit cu grijă din coruri religioase și populare, cuvîntări și recitări. Au participat la această frumoasă manifestare artistică a studenților teologi și a elevilor seminarisți, Prea Fericitul Patriarh Justinian, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, Înalt Prea Sfințitul Firmilian, Mitropolitul Olteniei, Prea Sfințitul Episcopi Antim Tirgovișteanul și Teoctist Botoșăneanul, Vicari Patriarhali, P. C. Pr. Alexandru Ionescu Vicar al Sîntei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale, P. C. Pr. Traian Ghica, directorul Casei de Pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Romîne, Prea Cucernicii Consilieri Gheorghe Soare și Vasile Ștefan de la Administrația Patriarhală, precum și Prea Cucernicii Consilieri Stan C. Dimancea, Leonida Mateescu, Petre F. Alexandru, Em. Hodrea și I. Popa de la Sfința Arhiepiscopie a Bucureștilor.

Au fost de față, de asemenea, reprezentanți ai Departamentului Cui-telor de pe lîngă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Romîne.

Pe lîngă oficialitățile amintite mai sus, au mai luat parte Prea Cucernicii și Domnii profesori ai Institutului Teologic Universitar, în frunte cu P. C. Prorector N. I. Nicolaescu, Prea Cucernicii și Domnii profesori ai Seminarului, în frunte cu P. C. Director N. Buzescu, Prea Cucernicii Părinți profesori universitari onorari Niculae M. Popescu și Petre Vintilescu, numeroși preoți din Capitală și părinți ai studenților teologi și elevilor seminarisți.

Programul serbării a fost deschis prin următorul *Cuvînt* ocazional, rostit în numele celor două instituții de către *P. C. Diac. prof. N. I. Nicolaescu*, Prorectorul Institutului Teologic Universitar, care a subliniat temeiurile cinstirii Sfinților Trei Ierarhi ca ocrotitori ai așezămintelor noastre de cultură bisericești :

«Institutul teologic de grad universitar, Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din București, — ca de altfel și celelalte instituții de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Romîne — trăiesc la 30 ianuarie clipe de aleasă bucurie duhovnicească.

În această zi, ele sărbătoresc solemn pe Sfinții Trei Ierarhi : Vasilie cel Mare, Grigorie de Dumnezeu Cuvîntătorul și Ioan Gură de Aur, pe care întreaga creștinătate îi cinstește pentru bogatele lor înfăptuiri culturale, bisericești și sociale și pe care mai toate Bisericile ortodoxe i-au ales ca patroni ai așezămintelor de pregătire a personalului lor clerical.

De aceea și noi profesori, studenți și elevi, urmînd străvechile rînduiri liturgice ale Bisericii Ortodoxe și frumoasa tradiție a școlilor noa-

stre, încă de la vremea vecerniei am lăsat la o parte grija obișnuită a cărții și ne-am îndreptat cu evlavie spre dumnezeiescul altar, unde ne-am unit inima și glasul întru slăvila prăznuire a acelor care, prin bogata lor activitate, au devenit podoaba veacului de aur din istoria spiritualității creștine.

Se cuvine însă ca prăznuirea cereștilor ocrotitori ai școlilor noastre să se facă și aci, în laboratorul duhovnicesc în care elevii seminaristi, studenții teologi și candidații la titlul de magistru în teologie studiază de dimineața până seara tezaurul revelației dumnezeiești și se străduiesc a-și însuși cât mai temeinic abilitățile cunoștințele teologice, predate la catedră, cât și deprinderile practice necesare unor buni slujitori ai altarelor.

Pentru profesorii de teologie și pentru candidații la hirotonie, Sfinții Trei Ierarhi, sînt cele mai potrivite exemple. Ei au frecventat de mici calea bisericii și s-au deprins din fragedă vîrstă cu laptele de iubire frățescă. Elevi silitori și studenți destoinici, ei și-au însușit cu rivnă toate bunele învățături predate în școlile vremii lor și pe toate le-au pus, ca pe o bogată jertfă, în slujba Bisericii lui Hristos. Prin aceasta, ei au rămas, peste veacuri, neîntrecute pilde de sînguință la învățătură, de curăție morală și de vrednicie cetățenească. Intreaga lor viață constituie astfel un îndreptar pentru dascăli și ucenici, căci au fost ascultători și corecți, punctuali și serioși, pătrunși de respect față de profesori și prietenoși față de colegi, iubitori de virtute și arzînd de rivnă pentru aflarea adevărului, pentru combaterea nedreptăților sociale și pentru înmulțirea dragostei frățești între oameni.

Cînd și-au încheiat studiile, Sfinții Trei Ierarhi s-au înapoiat cu drag în mijlocul credincioșilor din ținuturile natale și au primit, cu îndreptățită sfială, taina preoției, urcînd apoi pînă la cele mai înalte vrednicii bisericesti și dăruindu-se cu totul slujirii binelui obștesc.

Acestea sînt, în cîteva cuvinte, temeiurile deosebite a Sfinților Trei Ierarhi în școlile teologice. Pe urmele lor sîntem datori a merge pînă la sfîrșitul zilelor, noastre și aceasta ne este făgăduința solemnă astăzi, cînd le evocăm viața și apelăm la mijlocirea lor către Părintele Ceresc pentru binecuvîntarea ostanelilor noastre.

Deschizînd serbarea ce se va desfășura în această sală, vă rugăm să ne îngăduiți ca, în numele corpului didactic, al personalului administrativ și al elevilor, studenților și magistranzilor școlilor noastre, să aducem un sincer prinos de dragoste Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Președintele Sfîntului Sinod, ctitorul, îndrumătorul și sprijinitorul permanent al școlilor noastre și să-l asigurăm că ne vom strădui să adîncim și mai mult învățătura Sfinților Trei Ierarhi și să le urmăm pilda.

Cu aceeași dragoste și recunoștință sinceră ne îndreptăm gîndul și către Conducerea de Stat a Scumpei noastre Patrii, Republica Populară Romîna.

Asigurăm Departamentul Cultelor că ne vom strădui să fim fii credincioși și slujitori activi atît ai Bisericii strămoșești, cît și a Patriei noastre dragi, sprijinind lupta pentru triumful deplin și definitiv al drep-

tății, libertății, egalității, păcii și frăției între oameni și popoare, idealuri pentru a căror înlăptuire au stăruit cu avînt și Sfinții Trei Ierarhi, patronii școlilor noastre.

Mulțumim călduros Înalt Prea Sfințiilor Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Firmilian al Olteniei pentru sprijinul părintesc acordat Institutului nostru și pentru înalta lor prezență la serbarea de astăzi.

Mulțumim de asemenea Prea Sfințiilor Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Teoctist Botoșăneanul și tuturor celor de față, pentru dragostea cu care iau parte la bucuria noastră.

Rugăm pe Cel Atotputernic să ne învrednicească de-a pururi de ocrotirea Sfinților mari dascăli și ai lumii creștine Ierarhi: Vasilie cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, spre a putea da Bisericii și Patriei slujitori vrednici de chemarea lor în mijlocul credincioșilor».

Corul studenților teologi și elevilor seminariști, sub conducerea Domnului Asistent Constantin Drăgușin, a interpretat «Cîntarea a IV-a din Mărimurile Sfinților Trei Ierarhi», lucrare psaltică armonizată pentru cor bărbătesc de dl. prof. Nicolae Lungu.

A urmat apoi conferința «Aspecte ale eclesiologiei Sfinților Trei Ierarhi», susținută de dl. prof. Nicolae Chițescu, care a reușit într-un stil cu totul academic să demonstreze actualitatea și însemnătatea excepțională a temei tratate, dar mai ales concordanța și armonia care există peste veacuri, între învățătura despre Biserică a celor Trei Sfinți Ierarhi și concepțiile eclesiologice contemporane ale unor teologi ortodocși.

În continuarea programului, corul a executat, în primă audiere, compoziția «Pre învățătorii cei mari», melodie psaltică pe glasul VI creată și armonizată de Dl. Asistent Constantin Drăgușin. Elevul Al. Andrei, din clasa IV-a a Seminarului a recitat «Închinarea Sfinților Trei Ierarhi», versuri alcătuite de P. C. Diac. Anatolie Lefter. A urmat apoi piesa corală clasică «E ziua Domnului», de C. Kreutzer, dirijată de dl. prof. Nicolae Lungu.

P. C. Pr. prof. Gheorghe Sirbu, Spiritualul Seminarului, a rostit o scurtă cuvîntare în care a subliniat învățătura despre pacea între oameni și popoare, cuprinsă în opera Sfinților Trei Ierarhi. Iată textul acestei cuvîntări:

«La Sfinții Trei Ierarhi, pe care-i prăznuim astăzi, găsim alese preocupări și pagini neegaltate închinare păcii dintre oameni și dintre popoare.

— «Noi nu vrem și nu auzim nimic decît pacea, zice Sf. Vasilie cel Mare într-una din scrisorile sale și cite duc la ea, continuă Sfîntul Părinte. Nimic din cele ce se săvîrșesc în natură, sau în voința liberă, nu se realizează fără înțelegerea celor de aceeași simțire... Domnul a primit întrupare, pentru ca prin sîngele crucii Sale, să împace pe cele pămîntești și pe cele cerești. Pentru toate acestea, dorim să rămînem în pace tot restul zilelor noastre... Am hotărît ca pentru pace să nu las la o parte nici o osteneală, nici o vorbă sau o faptă de smerenie, să nu ținem seama de lungimea drumului, să nu ocolesc nici o neplăcere pentru a

obține răsplata împăcării¹. — «Nimic nu este mai propriu creștinului, zice același Sfânt părinte în alt loc, decât să fie făcător de pace, de aceea Domnului ne-a făgăduit cea mai mare răsplată pentru aceasta»².

— «Să se facă între voi înțelegere bună: care se va învrednici mai întâi să fie numit Iiu al lui Dumnezeu, agonisindu-și această vrednicie prin făcere de pace»³.

Tot alții de frumos elogiază Sf. Ioan Gură de Aur peacea, când zice într-una din omiliile sale; — «Toate bunurile nu servesc la nimic fără pace... Cine distruge pacea și armonia ne păgubește mai mult decât dacă ne-ar lua avutul. Pacea și înțelegerea atrag o admirație generală mai mare decât aceea cu care se încunună desăvârșirea. Pacea e mai presus decât desăvârșirea⁴. «Dacă pacea lipsește, toate sînt de prisos... Întîiul stătător zice: Pace vouă, și zice și: Pace tuturor. Căci ce folos dacă avem pace cu unul, iar cu altul război și luptă?... Dacă făcătorii de pace sînt numiți Iii ai lui Dumnezeu, potrivnici ei sînt Iii ai diavolului»⁵.

— «Pentru bunurile de obște nu e niciodată război ci pace desăvârșită. Dimpotrivă, cînd cineva încearcă să tragă la el ceva și să și-l însușească, atunci se începe lupta, ca și cum natura însăși s-ar indigna văzînd că în timp ce Dumnezeu ne unește pretutindeni, noi luptăm între noi pentru a ne despărți, pentru a trage la noi bunuri, pentru a zice: al tău și al meu. Acolo unde nu este această deosebire... nu este vrăjmășie. Starea de obște este, deci, mai proprie decât proprietatea și ea este potrivită firii»⁶.

Sf. Grigorie de Nazianz, marele teolog creștin, consacră păcii o ade-vărată odă, atunci cînd spune într-unul din cuvintele sale: «Scumpă pace»! Cît de dulce este numele tău! Iubită pace, pe care o dau popo-rului meu și pe care poporul mi-o dă mie! Scumpă pace, obiectul tuturor dorințelor mele, cel mai frumos titlu de glorie al meu. Tu ești pacea lui Dumnezeu, esența proprie a dumnezeirii, pentru că Dumnezeu în Sfintele Sale Scripturi se numește Dumnezeuul Păcii. Pace încîntătoare, bun ne-prețuit pe care toată lumea îl laudă și pe care din nefericire, atît de puțini știu să-l păstreze»⁷.

Sfinții noștri ocrotitori au predicat verbal și în scris pacea și toate foloasele ce decurg din ea. Analiza la care ei supun foloasele păcii pe care o numesc «mama tuturor bunurilor» în comparație cu nenorocirile războiului, pe care îl definesc ca «oucidere organizată și multiplicată», e de mare actualitate și prilej de întărire a forțelor care luptă pentru apărarea păcii și a vieții în vremea noastră»⁸.

1. Sf. Vasile cel Mare, *Scris. 97*, Migne, P. G., 32, col. 493.

2. *Ibidem*, *Scrisoarea 114*.

3. *Idem*, *Scrisoarea 219*.

4. Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia la Ps. 127*, Migne, P. G., 35, col. 370.

5. *Idem*, *Omilia la Epistola Col.*, Migne, P. G., 32, col. 322.

6. *Idem*, *Omilia XII la Epistola I către Timotei*, Migne, P. G., 32, col. 564.

7. Sf. Grigore de Nazianz, *Cuvîntarea XIII*, în «Biserica Ortodoxă Romînă» nr. 2-3/1953. p. 198.

8. «Biserica Ortodoxă Romînă nr. 1-2/1960, p. 55.

În calitate de dascăli de teologie ortodoxă, de slujitori ai aitărelor, ori candidați la hirotonie, noi îi cinștim pentru toate acelea, căci drumul spre mîntuire este mai întii adevăr, dreptate, pace și bună înțelegere între oameni, deoarece Domnul Hristos ne-a învățat că toți sîntem fiii aceluiași Părinte ceresc, ne-a poruncit să ne iubim ca frații și ne-a cerut să împărțim frățeste toate bunurile și toate neajunsurile acestei vieți pămîntești»⁹.

Astăzi, cînd mai mult și mai justificat ca oricînd, toată suflarea omenască și toate popoarele lumii, ca un singur om, strigă: «Pace! Vrem pace! Dorim pace! Năzuim după pace, căci pacea este viața», și noi cei ce sîntem aici: profesori, studenți și elevi, care stăm sub protecția și sub exemplul Sfinților Trei Ierarhi, sîntem datori să lucrăm cu deosebită rîvnă la desăvîrșirea noastră intelectuală, morală, sacerdotală, și socială, avînd ca pilde vii aceste trei colonne ale Ortodoxiei, ca izvor nesecat de inspirație în munca pentru un trai mai bun, pentru o dreaptă repartiție a bunurilor materiale, pentru progres, pentru o conviețuire frățească între oameni și între popoare și pentru pacea și buna întemeiere a toată lumea. Acesta este și îndemnul pe care Sfîntul Sinod al Bisericii noastre, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, îl dă în permanență clericilor și credincioșilor ortodocși, îndemnîndu-i să muncească cinstit și conștiincios pentru propășirea scumpei noastre Patrii și pentru triumful păcii în toată lumea».

Tot sub conducerea Domnului prof. Nicolae Lungu, corul a interpretat piesa clasică «Noaptea», de C. Delcasso, după care magistrandul D. Abrudan, din anul II a dat citire unor mici fragmente reprezentative din opera Sfinților Trei Ierarhi.

Ultima parte a sărbătoririi Sfinților Ocrotitori a cuprins mai multe piese corale, unele în primă audiere. Astfel, după «Oda bucuriei», transpusă pentru cor bărbătesc de Const. Drăgușin, din Simfonia a IX-a de Beethoven, corul studenților teologi și elevilor seminariști a interpretat «Suita corală nr. 1 de cîntece haiducești din Oltenia», compusă de dl. prof. Nicolae Lungu. Plină de autenticitate folclorică, această suită de cîntece haiducești, — exprimînd lupta poporului împotriva ciocoilor, — s-a bucurat de un succes desăvîrșit. Sonoritatea corului bărbătesc a redat cu multă expresivitate accentele viguroase cuprinse în doinele populare haiducești, armonizate cu atîta măiestrie de dl. prof. N. Lungu. De același succes s-a bucurat și cîntecul popular «Astăzi, fraților romîni», armonizat și dirijat tot de dl. prof. Nicolae Lungu.

Programul s-a încheiat cu «Cîntecul Păcii», în primă audiere, o compoziție literară și corală promițătoare a Domnului Constantin Drăgușin. Elevul și asistentul Domnului profesor Nicolae Lungu, dl. Constantin Drăgușin se află la începutul carierei sale artistice și impresionează în chip plăcut prin arta dirijorală și creatoare, care amintește de maestrul

9. «Biserica Ortodoxă Romînă», nr. 1/1954, p. 35.

său. Ultima sa creație «Cântecul păcii» confirmă așteptările noastre și talentul său componistic.

Serbarea s-a încheiat într-o atmosferă înălțătoare, în acordurile solene ale «Imnului arhieresc». În amintirea celor de față mai stăruiau crîmpeie de melodii, sau din versurile închinatelor Sfinților Trei Ierarhi :

«Pildă și lumină vie, pavază teologiei
De la voi învăță astăzi dascălii Ortodoxiei,
Duh și slavă... chip de rugă : voi ne-ați dăruit altar,
Liturghie și jertfelnic, preoție sfântă, jar,
De la care se aprinde sufletul iereului
Și se mistuie-n vie flăcări viața arhierelui...».

După serbare a urmat o agapă tradițională.

GHEORGHE ALEXE

R E C E N Z I I

P. P. Panaitescu, *Inceputurile scrisului în limba română*, în «Studii și Materiale de Istorie medie», vol. IV, Editura Academiei R.P.R. 1960, p. 117-189.

«Inceputurile scrisului în limba română» este problema cea mai importantă din istoria vechii culturi românești, care a solicitat și solicită și astăzi cu mai mult interes, contribuția unor remarcabile personalități: istorici, istorici literari, lingviști români și străini. Studiul amplu, cu argumente și concluzii noi, al prof. P. P. Panaitescu e cea mai recentă contribuție serioasă adusă problemei amintite.

Înlocuirea, la un moment dat, în cursul perioadei feudale a limbii culte, folosită de clasele stăpînitoare, spre deosebire de popor, — la români limba slavă bisericească — «cu limba poporului și anume alit în literatură cît și în actele publice și private, iar în anumite țări și în Biserică, unde această înlocuire a luat aspectul «reformei religioase», trebuie s-o considerăm, în cultura europeană, — subliniază pe bună dreptate autorul —, «ca o revoluție culturală cu caracter general și cu substrat social și nu numai ca un episod din istoria Bisericii, deoarece reforma religioasă a fost numai o latură a acestui moment din istoria culturală generală» (p. 117).

Fără a mai privi «Inceputurile scrisului în limba română», sau mai exact «Primele traduceri românești de cărți religioase», «ca o problemă de influențe externe, influența husică, luterană sau catolică, asupra societății românești și a Bisericii», sau «ca o chestiune care se referă exclusiv la istoria Bisericii, anume «introducerea limbii române în Biserică», prof. Panaitescu și-a propus să arate în lucrarea sa că «înlocuirea limbii slavone cu cea română trebuie privită ca o problemă socială a istoriei feudalismului, că nu este o pagină numai, nici măcar în primul rînd, a istoriei Bisericii, ci ține de istoria culturii românești în genere. Izbînda limbii române este rezultatul unei schimbări și transformări din societatea românească; «influențele» externe trebuie privite ca elemente auxiliare, care au putut ajuta sau îndruma izbînda limbii române, dar nicidecum s-o determine sau să dețină inițiativa schimbării de cultură, care face parte integrantă din istoria noastră internă. Această revoluție culturală din istoria noastră nu poate fi despărțită de fenomenul similar din istoria Europei» (p. 118).

În prima parte a lucrării sale, autorul prezintă și studiază în complexitatea ei problema Textelor maramureșene. Acestea, cunoscute ca cele mai vechi texte scrise românește, sînt primele traduceri (din slavonă) de cărți bisericești, ce prezintă fenomenul dialectal al rotacismului (*n* intervocalic înlocuit cu *r* sau *nr*: bire, sărătate, buiră, cire, cinre, menre), îmbinat cu folosirea lui *r* sonans sau vibrant și cu împrumuturi numeroase lexicale ungurești. Textele manuscrise rotacizante care ridică probleme de istoria culturii vechi și de lingvistică românească sînt cele 4 manuscrise cunoscute și studiate de istorici și filologi cu renume: a) *Codicele Voronețean*, provenit de la Mănăstirea Voroneț și cuprinzînd Apostolul și Epistolele; b) *Psaltirea Scheiană*, provenind din biblio-

teca lui D. Sturdza Scheianu și conținând Psaltirea urmată de cântările scripturare (biblice, n. n.) și de Simbolul credinței; c) *Psaltirea Voronețeană*, cu text paralel slav și românesc, și d) *Psaltirea Hurmuzaki*, care provine din biblioteca lui E. Hurmuzaki și cuprinde Psalmii fără cântările scripturare.

Primele trei s-a dovedit științific că sînt copii ale unor manuscrise mai vechi, iar ultimul manuscris, *Psaltirea Hurmuzaki*, cum a arătat în chip convingător I. A. Candrea, este chiar autografal traducătorului din slavonește.

Noutatea contribuției profesorului Panaitescu în problema manuscriselor rotacizante o constituie curentul cultural determinant al acestor traduceri, susținut de dînsul, și noua datare și localizare a acestora, precum urmează:

«Textele rotacizante — susține prof. P. P. Panaitescu — din cauza asemănării dialectale și a stadiului unitar al limbii acestor patru texte, ele reprezintă *resturile* ajunse pînă la vremea noastră ale unui curent unitar de traducere și de răspîndire a scrierilor bisericești în limba romînă. Aceste manuscrise, pe hîrtie, folosite zilnic în biserici, au se păstrează multă vreme și numai rare resturi pot supraviețui uzurii timp de mai multe secole» (p. 120). Aceiași lucru s-a întîmplat și cu cărțile tipărite în sec. XVI, din care se păstrează complete doar în unicate sau în trei-patru exemplare. «A fost, susține prof. P. P. Panaitescu, un curent de traduceri și de răspîndiri a acestor texte rotacizante, cu proporții mult mai mari decît slabele urme pe care le posedăm. *Acest curent formează chiar începuturile scrisului în limba romînă*» (p. 120).

Datarea și localizarea corect științifică a textelor rotacizante lămuresc problema capitală a istoriei culturii romînești, «*Începuturile scrisului în limba romînă*». Asupra originii acestora s-au emis o serie de teorii, ca: husită, catolică, luterană și teorii autohtone, pe care autorul le trece în revistă, expunîndu-și punctul de vedere asupra fiecăreia în parte și apoi propriile sale rezultate și concluzii.

Teoriei luterane, susținute de O. Densușianu, și astăzi de acad. Al. Rosetti (*Limba romînă în secolele XIII-XVI*, București, 1956), care datează textele rotacizante în sec. XVI, după 1530, ca un efect direct al Reformei lui Luther, prof. Panaitescu îi aduce aceeași obiecție ca și celei husite: «Nu avem nici o dovadă istorică, deși istoria Maramureșului este destul de bine cunoscută în sec. XVI, despre pătrunderea luteranismului la romînii din Maramureș. Reforma atinge pe romînii din Transilvania de Sud, de la orașe și din jurul orașelor de acolo (Sibiu, Brașov, Sebeșul Săsesc, Orăștie), nu însă pe cei din Maramureș». Identitatea limbii textelor maramureșene și a tipăriturilor coresiene este o mărturie că «textele rotacizante au putut fi scrise și în secolul al XVI-lea, dar nimic nu arată că nu puteau fi scrise la finele sec. XV, sau în primele două decade ale veacului următor, cînd limba nu se deosebea esențial de cea de la mijlocul secolului XVI» (p. 122). În aceasta, P. P. Panaitescu vede un argument împotriva teoriei husite, căci expansiunea husitismului a fost în prima jumătate a sec. XV, și nu o dovadă pentru influența luterană, nici chiar pentru datarea textelor vechi rotacizante între 1530 și 1550.

Cele trei teorii: husită, catolică și luterană — spune Panaitescu — pornesc de la o idee preconcepțată, greșită după părerea sa: «Revoluția culturală care s-a manifestat prin introducerea limbii romîne în Biserică, nu s-a putut produce decît sub influența externă a unei religii (confesiune, n.n.) care admite limba poporului în Biserică», de aici și generalizarea că «Coresi a publicat cărți în limba romînă sub influența luterană», că «toate curentele de traduceri romînești ale textelor religioase în istoria noastră se datoresc influenței reformelor religioase externe». «Se uită însă — notează prof. Panaitescu — că introducerea definitivă a limbii poporului în Biserică, în Moldova și în Țara Romînească, în secolul al XVII-lea, prin operele lui Varlaam, Dosoftei și prin Biblia de la 1688, a fost o mișcare internă, fără aportul influenței din afară. Ea se datorește ridicării unor pături noi în societatea feudală» (p. 123).

Teoriile autohtone susținute de mulți cercetători ai începutului scrisului în limba romînă, ca: M. Șesan, T. Palade, Șt. Ciobanu ș.a., vădesc insuficiențe, din pricină că «au rămas și ele fără legătură cu faptele istorice. Autorii lor se mulțumesc să afirme că traducerile s-au făcut din inițiativă internă, fără să cerceteze împrejurările sociale, politice și nici momentul în care nașterea unui asemenea curent ar fi posibilă. Ei fac numai simple afirmații despre un «proces de ordin psihologic» și despre «un teren

prielnic de dezvoltare» (al limbii române), fără a-și da seama că biruința limbii poporului în chip necesar însemna o luptă socială» (p. 123).

Localizarea celor patru texte rotacizante necunoscute, în Maramureș și în nordul Ardealului, considerată de cercetătorul nostru ca un fapt cîștigat pentru știință, este susținută în primul rînd de argumente serioase lingvistice (cel mai important, fenomenul dialectal al rotacismului, apoi în ordinea importanței, elementele lexicale ungurești specifice textelor rotacizante, ca: *a felelui, fuglu, hălăstui, izeclean* ș. a., marele număr de cuvinte de origine slavă întîlnite în aceste texte provenite exclusiv din ucraineană și polonă, ca: *plască* (mantie), *nenăvidește* (urăște), *tătușii* (părinții) etc., și apoi de faptele de ordin istoric social: Maramureșul, în primele decenii ale sec. XVI, «o țară de feudalism românesc», cu «mici mănăstiri ortodoxe stăpînite de feudalii locali», — condiții ce «au făcut cu puțință aci, în Maramureș, o mișcare culturală românească de neconceput în comitatele din vecinătate» (pp. 124-125).

Datarea primelor traduceri și limba acestora prezintă greutatea mult mai mare; în această privință, datele lingvistice sînt neindestulătoare. Cei mai mulți istorici, istorici literari și filologi, ocupîndu-se cu textele rotacizante, au pornit de la ideea unei influențe externe: lusită, catolică, luterană asupra culturii românești, care ar fi inițiat curentul de traduceri și au datat textele după perioadele în care s-ar fi putut manifesta aceste influențe

«Limba vechilor texte rotacizante nu ne poate da o dată precisă, pentru că evoluează încet și deosebirile esențiale, mai ales în venurile de cultură puțină, cum a fost perioada feudală, se produc la secole de distanță» — notează prof. P. P. Panaitescu (p. 126) —, cu care sînt de acord și lingviștii. Totuși, lexicul textelor maramureșene reflectează o societate feudală cnezială românească în Maramureș, care dispăre în sec. XVI prin pătrunderea feudalismului din regatul unguresc și reprimarea răscoalei lui Gh. Doja (1514), la care cnezii aderaseră (pp. 126-129).

«Limba textelor maramureșene corespunde unui anumit stadiu al feudalismului, care se potrivește cu situația din Maramureș în sec. XV și la începutul secolului al XVI-lea (în genere pînă la răscoala lui Doja)» (p. 129).

Întreaga teză a lui P.P. Panaitescu, care pledează pentru un curent intern românesc înainte de și împotriva Reformei lui Luther, ca impuls al traducerilor de cărți bisericești, în nordul și sudul Ardealului, e bazată pe două argumente: 1. filigrana — și deci data — Psaltirei Hurmuzaki; 2. criptograma — și implicit data — Psaltirei Scheiene. Acestea sînt, după părerea autorului, singurele indicații serioase pentru datarea mai precisă a textelor rotacizante.

Hîrtia Psaltirei Hurmuzaki, singurul autograf al autorului dintre textele vechi rotacizante, are un singur fel de filigran: ancora venețiană, vizibilă de mai multe ori în cuprinsul menționatei Psaltiri (ff. 13, 99-100, 107-108, 106-109) și cea mai apropiată ca formă de cea reprodușă în catalogul de filigrane al lui C. M. Briquet, sub nr. 436, datată din 1501 (C. M. Briquet, *Les filigranes — Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. IV, Paris, 1907). Dată fiind apropierea atât de mare dintre Psaltirea Hurmuzaki și tirajul venețian din 1501 (filigrana 436 a lui Briquet), nu e exclus că «în Psaltirea Hurmuzaki avem de-a face cu același tiraj de hîrtie» — susține prof. Panaitescu (p. 130)

«Filigranele cu ancoră venețiană se întîlnesc în manuscrisele slave scrise în țările noastre, fără însă să avem identitate completă cu filigrana 436 din 1501, în special între anii 1504-1528» (p. 130).

Ținînd seama de indicația lui Briquet că «maximum de timp de socotit de la fabricarea hîrtiei pînă la folosirea ei în cărți sau manuscrise este de 15 ani», precum și de cea a cercetătorului rus N. P. Lihaciov, care reduce intervalul dintre fabricarea hîrtiei și folosirea ei la scris la 10 ani, prof. P. P. Panaitescu susține datarea Psaltirii Hurmuzaki între anii 1500-1515.

Cum au fost mai multe traduceri independente rotacizante ale Psaltirii, iar Psaltirea Hurmuzaki n-a fost prima traducere făcută în Maramureș, prof. Panaitescu împinge începuturile curentului de traduceri din slavonește în românește a cărților bisericești, în trecut, pînă la 1490.

Studiind criptograma din Psaltirea Scheiană, prof. Panaitescu citește data de 7023, adică 1515, eventual 1514, dacă e vorba de o lună între septembrie-decembrie.

Dar, «dacă aceasta este data alcătuirii traducerii sau a unei copii după originalul traducătorului, — notează autorul studiului nostru — nu putem afirma cu siguranță» (p. 131).

Studiul filigranei din Psaltirea Hurmuzaki și lectura criptogramei din Psaltirea Scheiană îl duc pe prof. Panaitescu la aceeași dată, începutul secolului XVI. Deci, — remarcă dînsul — «datarea textelor vechi rotacizante pe această bază nu se potrivește nici cu momentul influenței luterane, nici cu acela al influenței husite, ci cade la mijloc între ele» (p. 131).

Cauza și imboldul pentru traducerea scrierilor bisericești în românește trebuie căutate prin urmare nu în influențele externe husită și luterană, ci în împrejurările vieții feudale din Maramureș, între anii 1490-1515.

În acest sens, toată atenția și strădania prof. Panaitescu se îndreaptă către studiul aprofundat al feudalismului și instituțiilor sale din Maramureș, în secolele XIV-XV, care ocupă cel mai întins spațiu în partea întâia a lucrării.

Configurația naturală geografică a permis Maramureșului «să rămînă pînă în primele decenii ale veacului XVI o țară caracterizată prin predominarea feudală a unei mici nobilimi locale, cu organizarea ei dăvînd dinaintea pătrunderii reprezentanților puterii regale și a nobilimii mari din alte părți ale regatului» (p. 132). Mica nobilime romînească o formează cnezii, iar Maramureșul a fost multă vreme o țară stăpînită de cnezii.

Maramureșul, organizat feudal și stăpînit în secolele XIV-XV de cnezii locali, mica nobilime romînească, se bucură și de o autonomie militară și fiscală sub voievodul Maramureșului, voievodul romînilor (valahilor), și sub alți voievozi locali. Între comitele Maramureșului, dregătorul și reprezentantul regelui, și voievodul valahilor, nu o dată au avut loc conflicte (cf. p. 134-135). Unul din aceste conflicte a determinat strămutarea voievodului Bogdan în Moldova. În alte împrejurări, regele a fost nevoit să numească pe voievod comite, cedînd astfel cîrmuirea comitatului Maramureșului nobilimii locale romînești. Așa s-a împlînat cu voievozii comiți ai Maramureșului Bale și Drag, la finele sec. al XIV-lea.

Situația socială a Maramureșului în secolele XIV-XV, departe de a fi statică, e în plină evoluție: marea proprietate feudală începe din a doua jumătate a veacului XIV să înghiță pe cea mică. Autorul urmărește de aproape acest proces, citînd exemple numeroase (vezi pp. 135-136).

Are loc ridicarea nobilimii locale la stăpîniri întinse; alături de ea pătrunde în Maramureș și nobilimea din regat. În schimb, o parte din cnezii decade; ei devin oameni privilegiați, cu îndatoriri militare dar fără iobași, țărani (nemeși).

Înсуcesul și reprimarea răscoalei lui Gh. Doja, la 1514, la care aderaseră și cnezii maramureșeni nemulțumiți cu apăsarea fiscală a comiților regali ai Maramureșului, a grăbit decăderea cnezilor romîni, încă puternici în a doua jumătate a veacului XV, prin despuțierea lor de moșii, de către regele Ungariei, care-i calificase ca trădători. Prin aceasta, s-a dat «o puternică lovitură situației economice și autonomiei cneziale-feudale a Maramureșului. De aceea — zice prof. Panaitescu — și opera de traducere a cărților bisericești, care se leagă de vechea organizație feudală autonomă romînească din Maramureș, trebuie căutată înainte de răscoala condusă de Gheorghe Doja» (p. 137).

Organizații feudale și autonomiei cneziale-feudale a Maramureșului îi corespund — și aceasta caută s-o documenteze cu orice preț prof. Panaitescu — o Biserică romînească feudală autonomă a Maramureșului.

«Biserica din Maramureș în secolele XIV-XV-lea a fost o biserică feudală, în sensul că bisericile și mînaștirile de acolo erau proprietatea cnezilor feudali din această provincie și nu în proprietatea statului feudal sau a bisericii episcopale». «Popii acestor biserici, în veacul al XV-lea, ieșeau ei înșiși în mare parte din rîndurile cnezilor, stăpîni de moșii» (p. 137).

Mînaștirile, de asemenea proprietate a cnezilor în secolele XIV-XV, «spre deosebire de bisericile parohiale destinate numai cultului, erau centre de învățare a scrisului, centre de scrierile bisericești, în care se formau și scribi laici». Viața mînaștirescă de mare amploare de aci și dependentă exclusiv de cnezii romîni, a îngăduit formarea unei culturi feudale autonome în Maramureș (p. 138).

Urme de mînaștiri de sat, feudale, se amintesc în tradiția populară la Cornești, Sîrbji, Budești, Sieu, Bîrsana, Rozavlea, Ieud, Gibești. Cea mai importantă dintre aceste mînaștiri maramureșene a fost mînaștirea Sf. Mihail din Peri, care «stătea sub același

regim feudal ca și celelalte mănăstiri din Maramureș, era adică dependentă de ctitorii stăpîni ai domeniului și nu de vreo eparhie episcopală sau arhiepiscopală. Dreptul de stavropighie, autonomie bisericească și economică, fusese recunoscut mănăstirii Peri de Patriarhul Antonie de Constantinopol în 1391, la cererea fondatorilor, Balc și Drag» (p. 138). Prin acest privilegiu, patriarhul ecumenic recunoaște mănăstirii Peri și egumenului ei o situație excepțională: «un fel de drept episcopal de jurisdicție nu numai asupra marilor domenii ale lui Balc și Drag, fondatorii mănăstirii, dar și asupra tuturor bisericilor românești din comitatele și ținuturile Bereg, Ciceu, Ungurașul (Balvanos), Sățmar, Bihor, Ugocea, și o parte din Bistrița și Maramureș. Egumenul va supraveghea (cu prevederile dreptului canonic) pe preoții și tot poporul, va judeca pricinile dintre preoți, va sfinți preoții și bisericile. El va fi numit de stăpîinii feudali, Balc și Drag, cu avizul călugărilor» (p. 138).

Datorită «ridicării în mijlocul cnezilor romîni maramureșeni a unei familii de nobili și dregători ai regatului Ungariei, biserica din Maramureș — notează în continuare prof. Panaitescu — obține nu numai autonomie deplină, nu numai moșii importante, dar și o dioceză aproape episcopală, care se întinde mult dincolo de granițele Maramureșului, peste o întinsă regiune din nordul Transilvaniei, locuită de romîni ortodocși și care corespunde în mare parte cu aria în care se vorbea dialectul rotacizant». În crearea provinciei bisericești feudale autonome a Maramureșului și nordul Ardealului, este — după prof. Panaitescu — «punctul de plecare al nevoii de a se scrie pentru această provincie cărți bisericești în dialectul lolosit acolo» (p. 139).

Viața mînăstirească locală foarte intensă aflată sub oblăduirea mănăstirii Peri, de drept sub oblăduirea familiei de latifundiași și dregători, urmașii cnezilor lui Drag și Balc, a dat naștere unei școli de scriitori, dieci; unii dintre ei făcînd parte din familiile de cnezi, ca diacul Ioan, ce stăpînea cu încă alți opt, moșia leud la 1451. Diecii obișnuiesc să scrie în romînește în corespondența Maramureșului cu municipalitatea din Bistrița, care ni s-a păstrat pentru sfîrșitul secolului XVI și începutul celui următor. Cărturarii maramureșeni știau și slavonește și romînește.

Catolicismul pătrunde aci pe la jumătatea secolului XV, cum ne dovedește existența mănăstirii (claustrum) catolice de la Remetea, pomenită în 1465, cu posesiuni în satele din Maramureș, la Sarasău și Stăpînța și numirea lui Simon, plebanul de la Hust, pe la 1450, de către Ioan de Hunedoara, ca «vicar general al Maramureșului». În anumite sate, ca la Sarkad, în 1448, se întîlnesc și biserici ortodoxe și biserici catolice. Pătrunzînd în Maramureș, catolicismul a influențat în primul rînd familiile bogate, ale celor care aveau stăpîniri întinse și pe care-i putea interesa, adoptînd catolicismul, obținerea unor dregătorii însemnate în regat. Așa s-a întîmplat cu unii din urmașii lui Drag și Balc, membri ai familiei Dragffy (p. 140).

Acesta e cadrul istoric, social și cultural care a precedat și a favorizat începutul scrisului romînesc în Maramureș: o organizație feudală autonomă locală, cnezială-romînească, și o Biserică feudală autonomă, stăpînită de cnezii romîni, cu mînăstiri înzestrate cu moșii întinse și în lînda cărora s-a născut și a funcționat o școală de dieci cunoscători de slavonește și romînește.

Criza care a provocat revoluția culturală și biruința limbii romîne în scris și în Biserică, în Maramureș, este de natură religioasă, și nume: *lupta pentru autonomia Bisericii romine din Maramureș*, dusă de nobilimea cnezială romînească împotriva episcopiei ortodoxe rutene din Muncaci, în ultimul deceniu al veacului al XV-lea (1491-1498). Pentru a afirma individualitatea și autonomia bisericilor feudale, cnezii maramureșeni pun să se scrie cărțile Bisericii în limba lor, și anume în dialectul local rotacizant, ceea ce subliniază curentul mic feudal al acestei reforme la începuturile ei (p. 140).

Biserica din Maramureș continua și în a doua jumătate a veacului XV să fie organizată pe temeiul privilegiului patriarhului Antonie al Constantinopolului din 1391, care recunoștea egumenului de la Peri ctitoria familiei Balc-Drag, drepturi «aproape episcopale». «Privilegiul patriarhal nu fusese recunoscut oficial de regiul Ungariei; el funcționa pe baza autorității feudalelor locali, pînă în 1494, data primului act regal de confirmare» (p. 141). Autorul urmărește și analizează datele importante din istoria Bisericii romînești din Maramureș, în lupta ei de emancipare față de episcopia ruteană ortodoxă de la Muncaci: privilegiul obținut de Biserica romînească din Maramureș, din partea lui Matias Corvin, la 20 martie 1479, «prin care scutește pe vecie de toate dările

datorite fiscului regal pe toți preoții «valali» din comitatul Maramureșului»; actul regal emis în 1491, prin care se recunosc privilegiile episcopiei rutenilor din Muncaci, înființată între 1488-1491, asupra preoților ruteni, precum și asupra tuturor ortodocșilor. Actul venea ca răspuns la plângerea episcopului de Muncaci, «cu mare învinuire» (gravi cum querela) împotriva poporului (se înțelege din Maramureș), care refuzase să dea venitul «al lui și al bisericii». «Carta cea grea a izbucnit între episcop și cnezii și nobilii maramureșeni cu mânăsirea lor autonomă de la Peri, care avea drepturi anterioare de a nu fi supuși nici unui episcop». (p. 142). După analiza falsurilor introduse de episcopul Ioan de Muncaci în actul regal din 1491, în detrimentul Bisericii autonome a Maramureșului, autorul prezintă actul regal din 1494, de confirmare a privilegiului stavropighial acordat de Patriarhia Ecumenică Perului în 1391, egumenul fiind acum Ilarion.

Actul din 1494 anula privilegiile obținute și prelinse de Ioan de Muncaci asupra Bisericii din Maramureș în general și asupra mânăstirii Sf. Mihail din Peri în special. «Întărirea diplomei patriarhale din 1391 însemna autonomia materială acordată Bisericii maramureșene, căci patriarhul dădea «autoritate» egumenului din Peri «asupra tuturor veniturilor zisei mânăstiri». Această autoritate, cu dreptul de a sliniți preoți și cu judecată canonică, se întindea în Maramureș, Sălaj, Sălmar, Ugocea, Ciceu și Unguraș. Așadar, se menține situația episcopală a egumenului din Peri împotriva pretențiilor episcopului de Muncaci și dreptul lui exclusiv asupra veniturilor, danilor și dijmelor preoțești. Autoritatea recunoscută de rege episcopului de Muncaci asupra mânăstirii Peri era pur spirituală, ... mărginită de cea superioară a «arhiepiscopului» catolic de Transilvania» (p. 143).

În privilegiul regal din 1494, versiunea latină a actului patriarhal grecesc din 1391 prezintă abaleri voite, deosebiri și adevărate falsificări ale textului primitiv, datorite egumenului Ilarion și protectorilor săi, care «profitând probabil de slaba cunoștință de grecește a cancelariei regale», voiau cu tot dinadinsul să dea un aspect mai pronunțat autonomiei Bisericii maramureșene: a) alegerea egumenului nu de către elitori cu soborul mânăstirii (ca în originalul grec), ci de «toți oamenii mari și mici din acele dependințe (ale mânăstirii), care se vor aduna în loc deschis», deci de o adunare populară corespunzătoare probabil unui obicei introdus în veacul XV; b) unul din supușii Patriarhiei Ecumenice, arhiepiscop sau episcop, venind în Peri sau în ținuturile dependente ale mânăstirii, va da numai ajutor egumenului, nu porunci; c) Drag singur, pomenit în binecuvântarea patriarhală ca elitor al mânăstirii, lucru de mare importanță și semnificație, relevat pentru prima dată de prof. Panaitescu, care vede aici «dovada că în spatele egumenului de la Peri se afla puternica familie maramureșeană Dragffy» (p. 144).

Datorită lui Bartolomei Dragffy, voievodul de atunci al Transilvaniei, Biserica din Maramureș obține importante drepturi materiale, casarea în 1494 a privilegiului dat anterior episcopului de Muncaci (1491) și, prin anumite schimbări introduse în privilegiul patriarhal din 1391, recunoașterea autonomiei totale a Bisericii din Maramureș.

Momentul culminant al luptei între episcopia de Muncaci și Biserica feudală maramureșeană îl constituie marea judecată a litigiului, la curtea regală în 1498, cu izbînda totală a celei din urmă, susținută desigur de Bartolomei Dragffy. Acum, Biserica cnezilor români «se desparte total de autoritatea episcopiei slave de la Muncaci» (p. 144), desigur nu pentru o perioadă prea îndelungată (pînă la 1551-1556).

Lupta susținută, dintre 1491-1498 pentru autonomia bisericească, «pentru apărarea moșilor bisericii feudale se deplasează și pe plan cultural. Pentru a afirma autoritatea deplină a bisericii și mai ales față de secarea izvorului de procurare a manuscriselor slave, s-a recurs la introducerea limbii române în biserică. Aceasta însă nu s-a putut obține decît și printr-o deviere de la autoritatea bisericii ortodoxe» — notează prof. Panaitescu (p. 145).

Încercarea de unire a Bisericii maramureșene cu catolicismul, datorită aceluiași Bartolomei Dragffy, este studiată succint și documentat de autor, tot în vederea explicării primelor traduceri religioase în Maramureș. Supunerea Bisericii maramureșene sub oblauduirea spirituală superioară a «arhiepiscopului» catolic de Transilvania, prin actul regal din 1494, este rezultatul inițiativei lui Bartolomei Dragffy. Nu era vorba de o trecere la catolicism, ci numai recunoașterea deocamdată a unui drept de supraveghere. «Cnezii au admis acest lucru, deoarece era singurul mijloc pentru a salva domeniile și autonomia bisericilor de cotropirea încercată de episcopia de Muncaci».

«Dar influența catolică asupra bisericii maramureșene în momentul luptei acestei biserici cu episcopia de Muncaci nu se reduce numai la stabilirea supremației ierarhice a episcopiei catolice. Episcopia catolică — susține prof. Panaiteșcu — a cerut bisericii maramureșene să primească dogmele fundamentale ale bisericii catolice, cuprinse în simbolul credinței (crezul). *Socotim că există o legătură care nu poate fi nesocotită între recunoașterea supremației bisericii catolice asupra celei maramureșene în 1494 și prezența simbolului credinței catolice la sfârșitul Psaltirii Scheiene*» (p. 146).

«Ierarhia catolică din Transilvania, sub supravegherea căreia se afla biserica maramureșeană prin privilegiul regal din 1494, a îngăduit introducerea limbii române ca limbă de cult la românii din Maramureș, cu condiția introducerii lui filioque («din Tatăl și Fiul») în simbolul credinței» — scrie prof. Panaiteșcu (p. 148).

Explicația dată de d-sa lui «filioque» și prezenței Simbolului Credinței cu această dogmă catolică la sfârșitul unei cărți de cult ortodox este opusă celei dată de acad. prof. Al. Rosetti ca indiciu sigur al Reformei.

Autorul, încheind prima parte a studiului său, subliniază încă o dată că lupta Bisericii feudale maramureșene pentru autonomie deplină împotriva episcopiei de la Muncaci și scderea izvorului de procurare a cărților slavone pentru bisericile din Maramureș, în urma rupturii ei de episcopia de Muncaci, au fost motivul principal al introducerii limbii poporului în scrierile bisericești; — anul 1498, data recunoașterii autonomiei depline a Bisericii maramureșene în urma cîștigării procesului împotriva episcopului de Muncaci, «este vremea de la care începe curentul de traduceri, începutul scrisului în limba română» (p. 149). Datarea textelor rotacizante corespunde cu datele materiale oferite de studiul manuscriselor primelor texte românești: filigrana Psaltirii Hurmuzaki (1501-1515) și criptograma Psaltirii Scheiene din 1515.

Deci, «începuturile scrisului în limba română se datoresc unei inițiative interne și nevoilor societății românești din Maramureș și nordul Transilvaniei» (p. 150).

*

În partea a doua, autorul urmărește scrisul românesc în sec. XVI — epoca lui Coresi. Opera traducătorilor din Maramureș este doar prefața mișcării mai generale românești din sec. XVI.

Cu totul altfel se înfățișează vasta și consecventa activitate a tipăririi cărților românești în a doua jumătate a veacului XVI, în fruntea căreia stă tipografia condusă de diaconul Coresi la Brașov. Răspîndirea cărților românești de la Brașov în toată Transilvania, în Moldova și Țara Românească, cu învoirea domniei și a autorităților Bisericii, înseamnă începutul biruinței limbii poporului în cultura feudală la români. Biruința limbii vii a popoarelor în cultura feudală este o revoluție culturală cu caracter general european și cu substrat social.

Istoriografia românească de pînă acum a privit «biruința limbii române în scris și activitatea tipografiei lui Coresi ca roade directe ale influenței reformei în Transilvania» (p. 150-151).

Autorul studiului își propune să arate că «inițiativa scrisului în românește, a tipăririi cărților în limba poporului aparține românilor, anume în primul rînd, păturilor orășenești, rămase ortodoxe. *În luteranism s-a aflat un exemplu, dovada că așa ceva se poate* (sublinierea noastră), dar traducerea cărților Bisericii în limba poporului nu pornește de la luterani, n-a fost impusă din afară, ci provine din nevoile culturale ale societății românești (p. 151).

Împotriva teoriei luterane ca imbold pentru traducerea și tipărirea cărților în românește aduce două fapte de ordin general: a) înlocuirea scrisului slavon cu limba poporului apare în același timp și în păturile laice românești neînfrînte de reforma religioasă; b) reforma n-a izbutit la români, propaganda luterană și calvină au eșuat în încercările lor de a cîștiga pe români.

Cercetînd biruința limbii române în tipărituri în sec. XVI, în funcție de nevoile de atunci ale societății românești, autorul prezintă succint și pe documente, într-un prim capitol: «Legăturile Brașovului cu Țara Românească și Moldova în a doua jumătate a veacului XVI». Din acesta, reținem cîteva idei:

Centru meșteșugăresc și comercial și principalul centru al revoluției culturale din acea vreme, Brașovul, «a fost — ca să zicem așa — un centru interromânesc, un centru

de legătură între țările române» și cărțile scoase aci de Coresi «au fost deopotrivă destinate și Transilvaniei și țărilor de peste munți» (p. 152).

Activitatea comercială și legăturile comerciale ale Brașovului cu Țara Românească și cu Moldova, bine cunoscute din istorie, au determinat pentru Brașov ridicarea unei clase de oameni bogați, interesați pentru legături permanente cu țările române și au favorizat răspândirea pe aceste căi a cărții românești din teascurile lui Coresi, peste munți, în Țara Românească și Moldova.

Pentru epoca începuturilor activității lui Coresi, nu trebuie ignorate legăturile foarte prietenești în domnia lui Pătrașcu cel Bun «între Țara Românească și Brașov».

Epoca lui Coresi la Brașov este caracterizată prin ridicarea unor familii bogate din patricialul orașenesc săseșc de la Brașov, în frunte cu Iohannes Benkner, judele Brașovului, care avea interese bănești importante în diferite părți ale Ardealului și dincolo de hotarele acestuia. Legăturile comerciale cu țările române și situația specială a lui Iohannes Benkner ca om de înținare alaceri, «explică — afirmă prof. Panaitescu — sprijinirea tipografiei lui Coresi și de către autoritățile civile și bisericești din țările române și de către județul Brașovului, fără să recurgem la explicația exclusivă a intereselor de propagandă ale Bisericii luterane, deoarece tipografia era o întreprindere meșteșugărească productivă. Orice operă de acest fel trebuie încadrată în împrejurările de istorie-economică ale vremii» (p. 153).

În a doua jumătate a veacului XVI, se constată o circulație frecventă a fetelor bisericești ortodoxe din Țara Românească și Moldova la Brașov, care luau contact cu comunitatea românească din Schei și prin ea cu Biserica Ortodoxă Română din alte părți ale Transilvaniei. Vizitațiile episcopale de peste munți arată că Biserica Ortodoxă Română din Transilvania și în special cea din Scheii Brașovului, nu stătea izolată în fața propagandei protestante, ci era în strânsă legătură cu Biserica din Țara Românească și Moldova, bizuindu-se pe sprijinul ei, care îmbrăca în anumite împrejurări și un caracter politic.

Situația deosebită a Scheilor, cartierul orașenesc din Brașov, stă în legătură atât cu comerțul cu Țara Românească, cât și cu relațiile diplomatice, religioase ale municipalității Brașovului cu celelalte țări române de peste munți.

Biserica ortodoxă Sf. Nicolae din Scheii Brașovului a fost clădită cu banii domnitorului muntean Neagoe Basarab, rămânând cu comunitatea ei sub protecția domnilor români. Toate acestea arată importanța deosebită a cartierului românesc al Scheilor ca centru al unei inițiative cu mijloace proprii.

Prezentând istoria așezării diaconului Coresi la Brașov într-un cadru mai larg decât cel istoric religios în care fusese privită pînă aci, prof. Panaitescu ajunge la concluzia că «trebuie părăsită și teoria care explică venirea lui (Coresi) și întreaga lui activitate de publicare de cărți românești la Brașov numai prin propaganda luterană a municipalității orașului; venit cu îngăduința domnilor români, păstrat din cauza intereselor materiale, dar și religioase locale, Coresi a desfășurat o operă culturală bazat în parte pe interese materiale: vânzarea cărților, în parte pe interese religioase care se desfășoară în cadrul luptei pentru apărarea ortodoxiei împotriva propagandei reformei» (p. 157).

Lui Coresi, proprietar al Tipografiei sale din Scheii Brașovului, cum ni-l arată hotărîrea judecătorească din Brașov, din 19 iulie 1570, în procesul intentat lui Coresi de un oarecare Laurentius Fronius (p. 159), luteranii nu i-au putut, deci, impune să tipărească orice fel de texte; ele nu se puteau tipări decât cu consimțămîntul lui.

«Adevărații patroni ai lui Coresi, cei care l-au chemat și l-au ținut apoi la Brașov, au fost conducătorii orașenești din suburbiul românesc al Scheilor Brașovului, care erau totodată patronii bisericii lor din acel centru orașenesc» (p. 159). Acest lucru îl învederează Coresi însuși în anumite declarații ale sale, ca de ex. în prefața Titlului Evangheliilor (1564), cînd spune că a tipărit cartea, «deacă văzum jelanica» (cererea) a mulți preuși». La fel și cronică popei Vasile de la aceeași biserică Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, vorbind despre preoții Iane și Miha de aici, dintre 1570-1580, adică din epoca lui Coresi la Brașov: «multe cărți s-au tipărit și pre limba rumînească și pre limba slovenească și mult s-au nevoit acești păstori cu turma lui Hristos și cu biserica» (p. 160). Deci preoții comunității ortodoxe românești din Schei sînt inițiatorii tipăririi cărților românești și slavonești din tipografia lui Coresi.

Un argument special pentru tipărirea cărților românești coresiene din inițiativa comunității ortodoxe românești din Scheii Brașovului îl găsește prof. Panaitescu în caracterul ortodox al cărților tipărite aici, cu influențe sporadice dar neholărite, ale Reformei, arătând că «ele se publicau de aceeași comunitate aflătoare sub influența superioară a unor autorități luterane față de care opune rezistență» (p. 160).

Urmărirea și evidențierea caracterului ortodox în general al cărților românești tipărite de Coresi și ucenicii săi la Brașov, în vederea aceluiași scop, al dovedirii existenței unei inițiative interne românești pentru promovarea scrisului și limbii românești literare formează miezul celei de a doua părți a studiului profesorului Panaitescu.

Primul capitol în care studiază acest aspect esențial al problemei e intitulat: «Cărțile tipografiei din Brașov și reforma religioasă» (p. 160-167). Reținem câteva idei.

Tipărirea cărților românești în Transilvania în sec. XVI de către Coresi și ucenicii săi corespunde cu epoca introducerii și înfloririi Reformei religioase luterane și calvine, la sași și la unguri în această provincie. Reforma a avut doar un rol de exemplu în ceea ce privește tipărirea cărților românești, care «s-a făcut în sânul Bisericii Ortodoxe, din inițiativă populară românească» (p. 160) S-au făcut încercări de luteranizare, dar mai ales de calvinizare a ierarhiei Bisericii române ardelenne, dar sporadice și de scurtă durată. Primul episcop calvin român a fost Gheorghe din Singiorz, la finele anului 1566, urmat de Pavel din Turdas, numit în 1569. Prima carte românească tipărită de Coresi datează din 1559-1561, iar primul episcop reformat în 1566.

Autorul nu neagă posibilitatea unei presiuni exercitate asupra Bisericii române de către municipalitatea săsească luterană, în frunte cu Johannes Benkner, judele Brașovului, care a trecut la luteranism în prima jumătate a sec. XVI.

Totuși, — zice autorul — Biserica românească din Scheii Brașovului n-a trecut la luteranism; tipografia de cărți de acolo n-a fost în serviciul luteranilor, — dovadă sînt scrierile tipărite de Coresi, elevii și colaboratorii săi, care «nu sînt, luate în bloc, cărți luterane, ci dimpotrivă, cărți ortodoxe». «Opera de introducere a limbii române în biserică nu a fost patronată, nici inițiată de luterani sau de calvini, ci trebuie socotită ca o operă de inițiativă românească, ortodoxă, o pagină de istorie internă» (p. 162).

Din cele 9 cărți românești tipărite, 6 sînt curat ortodoxe. Cele 3 cărți românești în care recunoaștem înfrîngeri ale Reformei sînt: *Palia de la Orăștie*, 1582, tipărită din inițiativa lui Mihai Tordasi, episcopul român calvin, dar fără nici o aluzie de propagandă a Reformei, și nici o mențiune despre Calvin în introducere și cuprinsul lucrării, și adresată românilor în general, și două cu vădite influențe ale Reformei: *Catehismul* (Întrebarea Creștinească) 1559-1561 și *Evanghelia cu Invățături*, urmată în același volum de *Molitvehic*, tipărite de Coresi la Brașov în 1564. Acestor două cărți și îndeosebi Catehismului, care ridică probleme speciale, autorul le consacră un studiu al ideologiei și influențelor conținute. Reținem următoarele constatări ale autorului:

Întrebarea creștinească nu e o carte pur luterană, ci un compromis între credința ortodoxă și reformă, în care baza credinței, Crezul, e cea răsăriteană.

În privința datei, el e tipărit nu cum s-a considerat pînă acum în 1559, ci în 1561, fiind a doua carte românească tipărită de Coresi, nu prima cum s-a spus pînă acum. Cea dintîi carte românească tipărită de Coresi la Brașov, amintită de el însuși în prefața Catehismului («scoasem Sfînta Evanghelie și zece cuvînte și Tatăl nostru în credința apostolilor») «a fost Evanghelia, carte care, prin trimiterile la liturghie ale diferitelor pasagii, trimiteri în limba slavonă, este o carte ortodoxă» (p. 169).

Întrebarea creștinească este rezultatul unei presiuni exercitate de municipalitatea luterană a Brașovului asupra românilor, căreia aceștia din urmă s-au împotrivit. «Aceasta rezultă nu numai din faptul că Simbolul credinței, decalogul și orația duminicală nu sînt traduse după textul unguresc luteran, ci după un text ortodox slavon, dar și din introducerea la catehism, care în întregime reprezintă o scuză și o arătare cum că această carte nu alcătuiește o lepădare de la credința cea veche, ortodoxă, ci afirmarea păstrării religiei împotriva presiunilor din afară» (p. 169).

Prima carte românească în Ardeal este *catehismul luteran* în românește, tipărit în 1544 la Sibiu, care nu ni s-a păstrat. În ce privește relațiile dintre acesta și cel al lui Coresi se poate spune — zice P. P. Panaitescu — că textul din 1544 nu avea nici părțile amintite, traduse din slavonește (Simbolul credinței, decalogul, Tatăl nostru),

nici introducerea în care se afirmă ortodoxia cărții. Pentru rest, catehismul din 1561 al lui Coresi a putut folosi pe cel din 1544.

Părțile traduse după un text ortodox slavon — Simbolul credinței, decalogul, Tatăl nostru — și Introducerea «reprezintă reacția locală ortodoxă a românilor din Brașov față de presiunile luteranilor și ale calvinilor» (p. 171).

Catehismul de la 1561, o a doua tipăritură românească la Brașov, nu este o carte pur reformată (p. 171).

Intr-un nou capitol, nu mai puțin important pentru problema urmărită, intitulat: «*Curentele de traduceri românești înainte de Coresi*», autorul studiului își întărește teza sa: înlocuirea treptată a limbii slavone cu limba vie a poporului dintr-o inițiativă internă proprie nu externă, cu noi elemente scoase din studiul ce-l întreprinse asupra unor manuscrise autografe și copii — unele anterioare activității tipografice a lui Coresi la Brașov

«Este azi îndeobște admis că tipografia lui Coresi a folosit vechile traduceri maramureșene, care, deci, erau încă «vii», adică folosite curent, copiate și citite în biserici în vremea lui Coresi, adică în a doua jumătate a secolului al XVI-lea» (p. 172). O paralelă între Psaltirea Scheiană și Psaltirea lui Coresi, între Apostolul românesc din Codicele Voronețean și cel al lui Coresi evidențiază cu prisosință acest lucru. Nu știm sigur dacă *Evanghelia* a fost tipărită de Coresi, în 1560-1561, după o traducere maramureșeană, sau după una efectuată în sudul Transilvaniei, în primul sfert al sec. XVI. Această ultimă ipoteză e posibilă, cum posibilă e și ipoteza că textele rotacizante au putut fi transpuse în dialectul ardelean de sud, nu de Coresi însuși, ci de școala de traducători români din Brașov care l-au precedat (p. 173).

Grăitoare pentru existența unor traduceri vechi românești la școala din Scheii Brașovului, anterioare răspîndirii Reformei în Ardeal și deci activității tipografice a lui Coresi, sînt două manuscrise: a) un manuscris-copie, de la 1570, de Oprea diacul, generele popei Dobre din biserica Scheiului, după o traducere românească mai veche a unui Octoih (rămăs netipărit), «de pre izvodul ce iaste în besereca Scheailor, de lângă cetatea Brașovului, de l-au scos den limba sirbească pre limba rumînească sfinții părinți, cine au fost maînte întru acestu loc». Traducerea e destul de veche, de îndată ce copistul, e însăși generele unui preot de la această biserică, nu poate fixa autorul și data; b) *Apostolul slavo-romin* din colecția G. Cardaș, text slavon și traducere interliniară în românește. Textul mai cuprinde și câteva fragmente din Vechiul Testament, dintr-o omilie a Sf. Ioan Gură de Aur și un apocrif. Acest important manuscris e anterior tuturor tipăriturilor românești ale lui Coresi. «S-a scris cu mîna păcătosului, eu popa Bratul, întru slava Dumnezeului nostru, în veci amin. S-a început în anul 7068 (1559-1560)». Din însemnare se vede că este o copie, traducerea textului slavon este anterioară deci anului 1559 și face parte din grupa vechilor traduceri din Schei.

Traduceri românești anterioare Reformei și activității tipografice a lui Coresi la Brașov sînt semnalate și în Moldova. De ex. două traduceri românești independente ale romocanonului, făcute în a doua jumătate a veacului XVI în Moldova, și de acolo au trecut în Transilvania. Pe una din ele a reprodus-o Coresi în a sa *Pravilă a sfinților apostoli*, tipărită la Brașov. Șerban Papacostea a semnalat nu de mult o informație din 1532, care arată că în Moldova existau la acea dată *Evanghelia* și *Apostolul* în traducere românească (p. 175-176).

Promovarea limbii și scrisului românesc în manuscrisele și tipăriturile bisericesti, precum și în scrierile laice, în sec. XVI, a fost determinată de o schimbare în societatea românească a acestui secol. Caracteristice vieții feudale românești a veacului XVI și determinante pentru revoluția culturală veche românească sînt: «creșterea ca populație, diferențiere a muncii și viață economică a orașelor din Țara Românească și Moldova, precum și creșterea în aceleași condiții a unei populații orașenești românești în Transilvania, prin pătrunderea în orașe a populației rurale» (p. 177). «Acum, în secolul al XVI-lea, apar în orașe pazarele, centrele comerciale permanente, cu prăvălii și ateliere» (p. 177).

Curentul intern al traducerilor și mai apoi al tipăriturilor românești din Scheii Brașovului, care a determinat revoluția culturală din istoria culturii românești vechi a sec. XVI, este condiționat de situația deosebită social-economic-culturală a Brașovului, și anume a Scheiului, principalul centru al vieții orașenești românești în sec. XVI. Aici era biserica Sf. Nicolae, condusă de un slat în care predomină elementul laic. Sfatul

gocimanilor și juraților care alegeau pe preot, diaconi și pe grămăticii. Aici era și o școală românească încă din 1495, susținută de comunitatea românească. Aici era o pătură orășenească românească bogată, ce se ocupă cu prelucrarea și comerțul lînei pe amîndouă părțile Carpaților, cu moșii, dar depinzînd întru totul de legăturile economice cu Țara Românească. Preoții și orășenii din Schei erau oameni cu carte; dintre ei municipiul Brașovului trimitea soli la domnii Țării Romînești. Unii mergeau să învețe slavona Bisericii peste Dunăre, în Serbia.

«Dezvoltarea vieții orășenești, a păturii orășenești romînești în legătură strînsă cu Moldova și Țara Romînească sînt factorii determinanți ai ridicării unei tipografii de cărți romînești în acea epocă la Brașov» (p. 179).

Tot ridicării păturii orășenești romînești înstărită, de oameni învățați, scriitori de cărți, independenți de viața monahală, oameni de afaceri, și existenții de școli și dascăli prin orașe, se datorește dezvoltarea scrisului românesc și limbii romînești în același secol al XVI-lea, în traduceri în Țara Romînească și Moldova — afirmă prof. Panaitescu.

Declinul limbii slave bisericești ca limbă oficială la romîni — atît la cel din Transilvania cît și la cei din cealaltă parte a Carpaților — în a doua jumătate a sec. XVI, este ultima problemă cercetată de pe noi poziții științifice, și tot în vederea lămuririi substanțiale a începutului scrisului în limba romînă, de prof. Panaitescu.

Cercetătorul respinge de la început teoria emisă de unii istorici, «despre moartea naturală a slavonismului, adică, dispariția treptată a scrisului în limba slavă la romîni s-ar datora uitării limbii slave, dispariției sau împușinării numărului celor ce știu să scrie și să citească în aceeași limbă»: sau — ar zice unii — ruperii sau măcar slăbirii notabile a legăturilor de tot felul între romîni și popoarele sud-slave, ce-și pierd independența sub jugul turcesc (vezi respingerea acestei supoziții la pp.180-181).

«Apariția scrierilor în limba romînă nu se poate explica — afirmă prof. Panaitescu — decît prin ridicarea altei pături sociale, în special a orășenilor, care aveau nevoie de carte, dar nu aveau profesori de felul slav. Putem socoti introducerea limbii romîne în literatura și scrierea laică și bisericească nu cît o lentă pierdere și stingere naturală a slavonismului, ci ca o încercare revoluționară în cultura noastră din sec. XVI, încercarea unor noi pături sociale de a-și impune felul lor de cultură» (p. 181).

Coincidența între apariția tipăriturilor în limba romînă la Brașov și apariția actelor publice și private în aceeași limbă, peste munți, în Țara Romînească și Moldova, «arată că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea se produce la romîni o mișcare generală pentru limba romînă atît în privința diferitelor genuri ale scrisului, cît și în privința geografică» (p. 182).

În «Concluzii» prof. P. P. Panaitescu, sintetizînd rezultatele cercetării întreprinse, respinge categoric influența Reformei lui Luther, ca impuls al traducerii de cărți bisericești din slavonește în romînește, atît în nordul Ardealului, cît și în sudul Ardealului.

Reforma a constituit numai «un exemplu», (p. 160) pentru curentul intern românesc.

Curentul de traduceri începe cu anul 1498, data cînd se recunoaște autonomia deplină a Bisericii maramureșene. Primele traduceri romînești de cărți bisericești au fost efectuate între 1500-1515.

Cît privește activitatea tipografică a lui Coresi, din a doua jumătate a sec. XVI, socotește că forțele interne locale, centrate în jurul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, stau la baza curentului de tipărire a traducerilor romînești bisericești, unele existînd cu mult timp înainte de Coresi, chiar în Scheii Brașovului.

Indiscutabil, studiul prof. P. P. Panaitescu este o contribuție serioasă și valoroasă pentru explicarea începuturilor scrisului românesc în traduceri, manuscrise și tipărituri de cărți bisericești.

DUMITRU GH. RADU

REVISTA REVISTELOR

1. Monumente de artă veche creștină pe malurile Nilului. — 2. Despre «odoarele de la minăstirea Pulna». — 3. Manuscrise grecești din arhive străine, relative la istoria și vechea cultură a românilor. — 4. Restaurări de pictură bisericească bulgară. — 5. Galeria Prenasterii italiene din Altenburg (R.D.G.). — 6. Monumente religioase ale vechii arhitecturii rusești. — 7. Omul în literatura vechii Rusii.

1. *Monumente de artă veche creștină pe malurile Nilului.* Construcția noului baraj de la Assuan, care va ridica nivelul apei Nilului cu 60 de metri, va însemna pe plan economic o eră de prosperitate pentru Egipt. Ea are totuși și un alt aspect: necesitatea salvării monumentelor antichității: *marile temple faraonice și bisericile antice creștine.* După aprecierea experților, lucrările de salvare ating cifra de 70 de milioane de dolari, însumând ajutoare din partea tuturor țărilor. Vor trebui lucrări de demontare și deplasare a 23 de temple, monumente de biserici creștine, atât în Egipt cât și în Sudan, protejarea insulei Philae, protejarea celor 2 temple de la Abu Simbel. *Marele și micul Templu* de la Abu Simbel au fost realizate sub Ramses al II-lea, între anii 1300 și 1233 înainte de Hristos. *Marele Templu* are fațada de 33 de metri în înălțime și 38 de metri în lărgime, fiind ridicat în cinstea zeilor Egiptului: Re-Harakté, Aman-Ré și Ptah. Pe fațada monumentală se găsesc 4 statui uriașe ale lui Ramses Deși personajele au 20 de metri în înălțime, proporțiile sînt perfecte. Cu mâinile așezate pe genunchi, zeii privesc răsăritul soarelui. În interior se găsește o sală vastă, de 300 mp, împărțită în trei nave, cu piloni dreptunghiulari, cu statui, înalte de 10 metri, cîndva pictate.

Basoreliefurile care acoperă pereții înfățișează victoria faraonului asupra hitiților. Plafonul era decorat cu picturi reprezentînd vulturi. În sanctuar se găsesc statuile a trei zei. Iscușința arhitecților constructori reiese din faptul că au reușit să lase etern în umbră pe zeul infernului, Ptah, în timp ce soarele răsărind, iluminează progresiv pe cei trei zei. *Marele Templu* de la Abu Simbel oferă o vastă particularitate, unică, în lume. La 150 de metri depărtare de el se găsește *Micul Templu*, avînd fațada de 27 de metri, înălțimea de 12 metri, ornat cu șase statui colosale, cu înălțimea de 10 metri. Personajele sînt dispuse în două grupuri, avînd în centru pe Faraon, cu împărăteasa și fiii săi la picioare. Un raport al experților de arheologie spunea: «Inspirația monumentelor de la *Abu Simbel* depășește cu mult concepțiile tradiționale ale Egiptului antic, pentru care piramida însemna perfecția arhitecturală absolută, aici ceea ce domină e simțul plastic al ansamblului».

Masivul de stîncă în care sînt încrustate cele două temple, va fi ridicat și fiecare din ele va fi susținut de o structură alveolară de ciment, care va forma un enorm piedestal. Bucata de stîncă a Marelui Templu are o greutate de 250.000 de tone. La transplantarea lor vor fi folosite armături de beton, uriașe agregate, și nu vor putea fi folosite explozive și nici altă metodă de lucru, ce ar produce vibrații dăunătoare.

Aceste date sînt prezentate în revista «Le Courier U.N.E.S.C.O.», Paris, 1961, nr. 10. L. P. Kirwan (*Șapte secole de creștinism pe malurile Nilului*, pp. 38-40), completează datele de mai sus: «Alături de monumentele faraonilor, există numeroase urme creștine din epoca primară a creștinismului și din evul mediu. Unele sînt din epoca

regatului sudanez, care în perioada greco-romană se întindea peste cea mai mare parte a Sudanului și Nubiei. Meroe se afla la aproape 100 km. nord de Kartum. Altele aparțin Nubiei creștine, epocii regatelor creștine ale Nubiei, care s-au dezvoltat între 542 și 1323, durând aproape 700 de ani, după cucerirea musulmană a Egiptului vecin. În cursul acestei perioade creștine, Nubia a fost o țară prosperă și foarte puternică. Pe cele două maluri ale Nilului au înflorit succesive numeroase orașe, s-au ridicat biserici și minăstiri. Statul și structura Bisericii erau organizate după modelul bizantin. Se poate afirma că a existat o vîrstă de aur a Nubiei creștine. Aflăm urmele acestei măreții în respectul pe care suveranii arabi ai Egiptului musulman îl aveau față de regii creștini ai Nubiei, în rezistența uriașă pe care Nubia creștină a arătat-o timp de secole, împotriva expansiunii Islamului spre sud. Regatul Nobadii a fost primul dintre regatele nubiene care s-a convertit la creștinism (542-545), întinzîndu-se de la prima cataractă a Nilului, care în evul mediu era frontiera meridională a Egiptului, pînă la Akasha în sud, dincolo de cea de a doua cataractă. El se întindea pe o lungime de 500 km pe teritoriul nubian, care prin construirea barajului, va fi acoperit de apele Nilului. Nobadii, locuitorii acestui regat, erau un trib războinic de cavaleri și păstori, care cîndva fuseseră un pericol pentru garnizoanele egiptene de la frontieră. În anii anteriori convertirii la creștinism, nobadii, se pare, că erau în bune relații cu vecinii lor creștini din Egiptul bizantin, avînd chiar schimburi comerciale, după cum înărturisesc mormintele lor din Nubia de Jos. Aici au fost găsite numeroase obiecte de argint, de bronz, de aur, provenind din atelierele din Alexandria și din lumea grecească. Cînd Iulian, primul misionar creștin, trimis al Curții imperiale din Bizanț, sosi în secolul VI, în Nubia, însoțit de episcopul Philaei, Teodor, nubienii și regele lor, departe de a-î primi ostil, le dădură mari onoruri la sosire. Climatului de aici era, foarte nepotrivit, aspru chiar, pentru cineva care venea de la Bizanț, în aceste deșerturi. Chiar într-o epocă mai tirzie, cînd vecinii lor din Egipt și Etiopia erau deja creștinați, de două secole, nobazii continuau să sacrifice nu numai animale, dar chiar și oameni, fideli credinței primitive, că animalele, sclavii, curtenii trebuie să-și însoțească și după moarte regele, stăpînul. Cu toată asprimea climatului și existența unor vii practici păgîne, Iulian, succesorul său, misionarul Longhin și alții, al căror nume nu s-a mai păstrat, au răspîndit Evanghelia în toată Nobadia și chiar dincolo de deșert, pînă în îndepărtatul regat de Aloadia, Alua al arabilor, a cărui capitală, Soba, se înălța nu departe de confluența Nilului Albastru, cu Nilul Alb. Primul rezultat al prediciei creștine a fost, după cum arată arheologia, transformarea în biserici a templelor păgîne din Nubia de Jos. Așa a fost cazul unui templu al lui Ramses al II-lea, ce se găsește la Ouadi es-Seboua și a templului din Dendur, construit de împăratul roman August, transformat în biserică în anul 559. În jurul acestei date au fost ridicate primele biserici în Nubia, la Faras, lângă actuala frontieră sudano-egipteană, și la Kasr Ibrim, două alte mari centre.

Biserica, elegantă, cu arcade de piatră din Ibrim, de pe un vîrf stîncos, ce domină apele liniștite ale Nilului, a fost îndeosebi admirată de generațiile ulterioare. Astăzi au rămas din ea doar ruine.

«Aici, — scria în secolul al XIII-lea, geograful arab Abi al Salih —, se găsește o mare și frumoasă biserică, admirabil construită, închinată Maicii Domnului, cu o boltă înaltă, în vîrfurile căreia se află o cruce mare». Probabil că limba primilor misionari și a slujbei, a fost limba greacă. Acest fapt ca și urmele influenței bizantine, înfîlitate în arhitectură și pictură, arată caracterul mai mult bizantin decît copt sau egiptean, al creștinismului nubian la începuturile sale. Dispunem, pentru studiul Nubiei creștine, de un mare număr de izvoare de informații, altele literare cît și arheologice: bisericile, minăstirile, palatele, întărituri de cetăți, ale căror ruine sînt presărate de-a lungul Nilului nubian. Multe din aceste ruine au fost explorate de un eminent arheolog italian, profesorul Ugo Monneret de Villard. El e cel care înainte de ultimul război a pus bazele istoriei și arheologiei Nubiei creștine. Astăzi, în preajma urcării apelor din cauza construirii barajului, trebuie să se procedeze la o explorare mai aprofundată a Nubiei creștine. Unul din principalele centre ale săpăturilor sistematice va fi Faras, prima capitală a regatului creștin al Nobadii, unde însuși autorul articolului a lucrat anul trecut. Vor trebui datele remarcabile vase pictate ale Nubiei creștine, trebuie descris planul și studiată arhitectura bisericilor ruinate. Vor trebui ridicate și păstrate fragilele resturi

de frescă, de exemplu, acelea care împodobesc atât de magnific zidurile micii biserici din Abd-el-Kadir, lângă cea de a doua cataractă, sau mormintele din Kasr Ibrim. Scheletele ce se găsesc aici ar putea să ne arate originea etnică și alte particularități ale nubienilor creștini. Cercetărilor arheologice le revin o urgentă sarcină, care când va fi realizată, va însemna un nou capitol, adăugat la istoria creștinismului în Africa și o nouă pagină, adăugată la istoria lumii medievale creștine.

Autorul reproduce o frescă: Sfântul Apostol Pavel, juxtapusă imaginilor templelor egiptene. Două fresce splendide, ale căror culori parcă-s puse ieri, au fost descoperite la Faras, de profesorul Michalowski, care conduce expediția științifică a Centrului polonez. Una din ele reprezintă pe Sfântul Arhanghel Mihail și se află astăzi în muzeul din Ouadi Halfa, reproducusă de revistă (15×8 cm).

2. *Despre odoarele de la Minăstirea Putna*. În «Romanoslavica», București (IV), 1960, 436 pp., Petre Ș. Năsturel, *Date noi asupra unor odoare de la Minăstirea Putna*, pp. 267-288, completează cu noi știri prima parte a articolului său (vezi «Romanoslavica», III, București, 1958, pp. 137-157), rectificând unele date din Tafrali. Vălul de mormint al Doamnei Maria de Mangup ne dă ca dată a morții sale: 6985, *deci anul 1477*, și nu 1476, după cum credea Tafrali.

Acoperământul de mormint al Mariei, Doamnei lui Radu cel Frumos, nu este al Mariei Voichița, ci avem de-a face cu vălul care a acoperit mormântul mamei acesteia, *Doamna Maria*, soția lui Radu cel Frumos, soacra lui Ștefan cel Mare (vezi letopisețul zis de la Bistrița, în I. Bogdan, *Cronice inedite atîngătoare de istoria Rămînilor*, București, 1895, p. 62). Marea cruce ce acoperă cîmpul vălului se aseamănă mai mult cu pietrele de mormint din Țara Românească și nu cu cele din Moldova. Chenarul vălului are o ornamentație de flori și palmete, lucrat în fir de aur și argint, mătase sură, brodată cu flori, «lamées» de aur.

Epitrahilul socotit bizantin (nr. 94) îmbină noblețea, expresivitatea și delicatețea. Chipurile Sfinților Evangheliști sînt de o neobișnuită frumusețe. Sfinții sînt îmbrăcați în aur, omofoarele arhierilor sînt de argint, iar crucile de pe ele sînt dintr-o mătase vișnie. Numele sfinților sînt în grecește, cu majuscule. Ciucurii sînt în verde, albastru, roșu, caleni, verde închis, probabil adăugați mai târziu. *Epitrahilul de la Ștefan cel Mare și fiul său Alexandru* (nr. 96), e într-adevăr uimitor. Impletitura firelor de aur cu cele de mătase, verzi și galbene, e atât de perfectă, încît nu-ți dai seama care e culoarea dominantă. Scena iconografică a epitrahilului e redată de G. Millet, *Broderies religieuses de style byzantin*, Paris, 1947, pp. 6-13 și pl. V-3, VII, XVIII-XXII, mai bine decît a prezentat-o Tafrali. *Epitrahilul lui Ștefan cel Mare, al Doamnei Maria și al lui Bogdan Vodă* (nr. 97) nu trebuie datat între anii 1504 și 1517, ci imediat după moartea lui Ștefan. La 2 iulie 1504, inscripția (fără adaosul: Bogdan Vodă) era probabil gata. După moartea lui Ștefan cel Mare, fiul desăvîrșește lucrul tatălui său, și își adaugă numele. Aerul Minăstirii Dobrovăț, Tetraevanghelul de la Hirău, ne furnizează cazuri identice: acest epitrahil cu cei 12 prooroci, posedă o discretă și tainică frumusețe. *Epitrahilul lui Ștefan cel Mare din 1489 (iar nu 1469)* (nr. 98), care a figurat și în expoziția închinată lui Ștefan cel Mare, la București, aprilie 1957, descris și de O. Tafrali, D. Dan, Emil Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les étoles des XV-e et XVI-e siècles*, în «Buletinul Institutului Român din Sofia», București, 1941, I, pp. 5-62, și G. Millet, *op. cit.*, pp. 24-25, și în *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Ed. Acad. R.P.R., 1958, 512 pp., p. 285, comportă o diversitate de descifrare și datare. Năsturel a verificat temeinic datele și textul și dă ca sigură data de 6997 (= 1489), și nu 6977 (= 1469), cum a fost prezentată pînă acum. Epitrahilul nu e adus din străinătate, după cum spun Tafrali și Turdeanu, și e mai puțin vechi decît cel descris la nr. 100.

Epitrahilul bizantin (nr. 99) nu cuprinde 12 sfinți (Tafrali), ci 10, fiecare în câte o liridă. Chipurile sfinților sînt lucrate pe un fond de aur. Veșmintele sînt aurii, cu puțin argint, iar fire de mătase roșie despart cutele veșmintelor. Epitrahilul e de o certă măreție.

Epitrahilul lui Ștefan Voievod și al Mariei Doamna (nr. 100). Insemnările sînt cusute cu fire de argint. Unele greșeli de text, ce însoțesc pe sfinți, arată că avem de-a face cu o operă moldovenească, după un prototip grecesc. Fondul de aur e cusut pe

o mătase roșie, iar firidele în care se află sfinții sînt de argint Epitrahilul reflectă bogăția și gustul epocii lui Ștefan cel Mare.

Epitrahilul moldovenesc (nr. 101-102). Tafrați vorbește despre două epitrahile. În realitate există un singur epitrahil, alcătuit din două fișii brodate, reieșind acest fapt din unitatea lor de stil și paralelismul iconografic. Maicii Domnului de pe o fișie îi răspunde Sf. Ioan, iar Sfîntului Petru, Sfîntul Pavel etc. Epitrahilul e într-adevăr moldovenesc. În *Epitrahilul moldovenesc copiat după nr. 99*, citim: Grigore Bogoslov, Teologul, nu Blago(cestivul!). Veșmintele sfinților sînt lucrate în aur, argint și verde. *Epitrahilul de la Matei și Teodosia* (nr. 104) oferă o schemă iconografică a sfinților minuțios descrisă de Năsturel. Chenarul Epitrahilului e compus din flori de aur pe fond argintiu, iar toate însemnările sînt cusute cu fir de argint. Tafrați datează epitrahilul ca fiind din secolul al XVI-lea. Nu cunoaștem pînă astăzi cine sînt Matei și Teodosia. Năsturel aduce cîteva rectificări de citire și datare la *Omofoarele*: nr. 105 (al lui Arsenie, Jelabor din 1653), nr. 106, lucrare bizantină din secolul al XVII-lea, nr. 107, cu o mătase albă, cu flori verzi, albastre. *Mînecuțe*: nr. 110-115. Mînecuța cu Buna Vestire este în întregime aurie. Cusătura iconografică (Arhanghelul Gavriil, Maica Domnului, scaunul, arhitectura, Irumusețea diafană a trimisului cerese), redau o armonioasă gingășie de colorit. *Felonul de la Ștefan Tomșa din 1614* are jumătatea de jos mai veche decît cea de sus, aceasta din urmă fiind reinnoită. *Odoare necunoscute: Epitrahilul Doamnei Marghita a lui Simion Movilă*, aflat de Năsturel în depozit, cu numărul de inventar 564. Ni se dă schema sa iconografică cu însemnarea de închinare. Epitrahilul a fost dat Mînăstirii Sucevița, de către Marghita Doamna, pentru sufletul lui Simion Movilă Voievod. El e din atlas roșu, brodat cu aur, argint și mătăsuri, dominat de roșu și aur. Unele urme arată că odinioară a fost împodobit cu mîrgăritare. Chenarul e compus din foi verzi cu lujeri argintii și aurii. Nu se poate preciza locul unde a fost lucrat, însă probabil că a fost făcut în Muntenia, în vremea cînd Marghita Doamna trăia lîngă fiul său Gavriil, voievodul Țării Românești. *Epitrahilul lui Ștefan al II-lea Tomșea*, e o danie a lui Ștefan Tomșa, din anii 1621-1622 (7130). *Numele sfinților sînt redade în romînește*, dovadă sigură că a fost lucrat în Moldova. Epitrahilul e cusut în întregime cu fir de aur. Sfinții calcă desculți pe iarbă, redată prin fire de mătase verde, împletită cu sîrmă de aur. Este căptușit cu atlas roșu. Starea marginii aureolelor tuturilor sfinților arată că odinioară aici erau cusute mîrgăritare, din care n-a rămas nici unul. *Mitra de arhimandrit* neamintită de Tafrați, cunoscută de D. Dan, e de cătifea roșie, cu broderiile de pe ea lucrate în fir de aur, de argint și de mătase. Partea de sus poartă un medalion cu chipul Maicii Domnului, iar cea din față cu Sfînta Treime, iar patru serafimi pe întreaga suprafață sînt despărțiți între ei de două panglici din fir de aur, încrucișate în jurul medalionului Maicii Domnului Plălitera. Datarea poate fi adecvată sfîrșitului secolului al XVI-lea sau începutul secolului al XVII-lea.

Multe și necunoscute odoare trebuie să fi pierit de la Putna, în decurs de cîcîșecole! Luga vistiernicul amintește de daniile sale. (Vezi: *Documente privind istoria Romîniei. Veacul al XV-lea. A. Moldova*, vol. II, pp. 1, 3-4, documente datînd din 1476). Unele din ele au fost furate, după cum arată o scrisoare din februarie 1564, cînd ostași din Ardeal, voind să prade mînăstirea, au fost împiedicați de troiene și nu au mai ajuns la ea. (Vezi N. Iorga, *Documentele Hușnuzaki*, vol. XV-1, București, 1911, p. 595).

O scrisoare a lui Ștefan Vodă Tomșa Voievod din 1622 arată că «oameni răi», bistrițeni și moldoveni, la Putna «au spart ușile și au stricat visterele mînăstirii, luat-au avearea, argintul și sculele mînăstirii toale, carile au fost făcute de cei Domni bătrîni, și au muncit călugării de i-au arsu și i-au tăiat, și le-au luat treizeci de cai și trei, și bani și covoare și alt tot ce au găsit» (N. Iorga, *op. cit.*, vol. XVI-2, București, 1913). Desele prădăciuni, pricinuite de războaie, de selea de înavuțire, alteori de împilarea socială, și consemnate în cronicile și letopisețele noastre, au nimicit un mare număr de dani. Odoarele putnene care s-au păstrat pînă în zilele noastre, constituie una din cele mai de seamă comori de artă veche romînească, prin frumusețea lor uimitoare.

3. *Manuscrite grecești din arhive străine, relative la istoria și vechea cultură a romînilor*. V. Papacostea (*Manuscrite grecești din arhive străine relative la istoria romînilor*, în «Revista Arhivelor», București, 1961, nr. 2, pp. 274-286), arată că în ultimii ani publicarea cataloagelor de manuscrite grecești constituie un însemnat progres.

Lucrarea Mariei Kubinyi, *Libri manuscripti graeci*, în «Bibliothecis Budapestinensibus asservatis», Budapestini, MCMLVI. În aedibus Academiae scientiarum hungaricae, scrisă în înregime în limba latină, cuprinde, în prima parte lista manuscriselor păstrate la Biblioteca Națională Széchényi, iar în a doua, colecția Bibliotecii Universității, Secția științifică, Budapesta. Sînt descrise în total 48 de manuscrise. Cîteva din ele reprezintă un deosebit interes pentru istoriografia romînească. Sub cota 3, un manuscris din secolul XVI cuprinde o scrisoare a arhiepiscopului Nectarie către voievodul Bogdan. E vorba de Bogdan, unul din fiii lui Iancu Sasul, ultimul descendent în linie bărbătească al lui Ștefan cel Mare. V. Papacostea precizează că documentul nu e din secolul al XVI-lea, cum îl datează editoarea, ci de la începutul secolului al XVII-lea, cînd Bogdan a încercat să obțină tronul Moldovei cu concursul Angliei. Scrisoarea lui Nectarie al Ohridei e de pe vremea cînd aventurosul pretendent se găsea încă în Londra (1602), sub protecția lui Barton. Sub cota 18, sec. XVIII, ff. 1, 105, se află *Cantus ecclesiastici, notis musicis suppositi*, o culegere de cîntări bisericești slavonești. Muzica bizantină este bine reprezentată în colecția de manuscrise a Bibliotecii Naționale Széchényi: ms. 25, 27, 30, 32, 33, 34, 36, 39, 40. Manuscrisul nr. 19 din sec. XVIII conține 14 documente, provenite din București: o introducere în gramatică a unui profesor de la Academia domnească de la Sf. Sava, scrisorile lui Synesios și altele păstrate de asemenea și în colecția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. (vezi Const. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909) etc. Manusc. 23, sec. XVIII, conține o colecție de scrisori a diversilor patriarhi și mitropoliți către alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe și diverși principii: Gavril, Ioan și Procopie ai Constantinopolului, *Neofit al Ungrovlahiei* (1753-1783), care a avut un rol important în cultura secolului XVIII.

Herbert Hunger, *Katalog der griechischen Handschriften der Osterreichischen Nationalbibliothek. Supplementum Graecum*, Wien, 1957, cuprinde 187 de manuscrise bizantine și neogrecești, păstrate în Biblioteca Națională Austriacă.

Pentru istoriografia noastră interesează următoarele manuscrise din acest catalog: Cota 2.1702, 635 f. E o traducere în limba greacă populară a celor patru Evanghelii a lui Teofilact al Bulgariei, făcută de Ioan Comnen, medic și profesor la «Academia» domnească din București, și mai tirziu mitropolit al Dristrei. (Vezi N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la Istoria Romînilor*, în «Analele Acad. Rom.», Seria II, t. XX, pp. 8-15). Cel care a îngrijit publicarea operei îl Nicolae Mavrocordat, *Despre datorii*, nu este Ioan Comnen, așa cum spune N. Iorga, ci Gheorghe Hrisogon din Trapezunt. Sub cota 22, anul 1700, 125 f., figurează scrierea împotriva mahomedanilor, a împăratului Ioan VI Cantacuzin. Descrierea lui Hunger omite textul filei 1, foarte important pentru noi, fiindcă aici ne informează că Meletie Sirigul a făcut traducerea cărții în greaca populară după porunca «prealuminatului și preacuviosului domn a toată Moldo-Vlahia, Domnul Ioan Vasile voevod».

Manuscrisul descris de Hunger a fost copiat la București în anul 1700, de către Mihail Vizantios, la porunca stolnicului Constantin Cantacuzino. Sub cota 29, anul 1700, 175 f., figurează opera istoricului Platina: *De Vita et moribus summorum pontificum historia*, în traducerea lui Eremia Cacavela, profesorul lui Dimitrie Cantemir.

O copie a acestui manuscris se află în Biblioteca Academiei R.P.R. (mss. 313). Exemplarul vienez e mai complet decît cel de la București. Alte manuscrise, cota 70, cota 78, corespund unor copii, care de asemenea se găsesc în Biblioteca Academiei R.P.R. Sub cota 85, anul 1502, 49 de file, se află o scurtă istorie a Patriarhiei din Antiohia, pînă la 1702, cu o lungă și interesantă prefață dedicată lui Constantin Brîncoveanu (f. 2n—4r). Manuscrisul a fost cercetat de N. Iorga, iar prefața tradusă. Sub cota 90, sec. XVII, f. 5—28, figurează un exemplar din slujba Sf. Grigorie Decapoliului, alcătuit de mitropolitul Matei al Mirelor. În prefață ni se relatează invazia lui Găbriel Bathori în Țara Romînească, care a fost tradusă și publicată de N. Iorga, chiar după manuscrisul de la Viena. Sub cota 131, sec. XVIII, 177 de file, figurează o colecție de manuscrise, printre care se află și traducerea grecească a scrisorii țarului Petru cel Mare, către popoarele creștine din imperiul otoman (23 martie 1711). V. Papacostea rectifică pe Hunger, precizînd: adresantul nu e postelnicul Cantacuzino, cel care a fost ucis în 1663 la Snagov, ci e vorba de stolnicul Constantin Cantacuzino care, după cum se știe, a avut o intensă corespondență cu Petru cel Mare.

Lucrarea Marcel Richard, *Inventaire des manuscrits grecs du British Museum*, Paris, 1952, cuprinde lista manuscriselor grecești a fondurilor Sloane, Additional, Egerton Cottonian și Stowe, din Muzeul Britanic. Sînt grupate cele 497 msse grecești, dispersate altfel într-o colecție de 46 de mii, a căror descriere ocupă 21 de volume. Descrierea foarte sumară s-a făcut nu după manuscrisele inventariate, ci după diferitele cataloage parțiale, publicate între 1782 și 1933.

Sub cota 8225 se află comentarii la Fizica lui Aristotel, de Teofil Coridaleu și Ioan Cariofil. E vorba de unul din cursurile predate de Cariofil la Academia din Constantinopol, avînd ca bază fizica lui Teofil Coridaleu.

Ioan Cariofil, mare logofăt al Patriarhiei Ecumenice, a fost și vistiernic al Țării Romînești sub domnia lui Radu Vodă Leon (1664-1669). A stat, a murit, și a fost înmormîntat la Mînăstirea Radu Vodă. (Vezi P. Ș. Năsturel, *Contribuții la viața lui Ioan Cariofil în legătură cu Biserica romînească*, în «Mitropolia Olteniei», an. X, 1958, nr. 7-8, Craiova). Sub cota 8232 găsim singurul manuscris complet al Efemeridelor, lăsat de Ioan Cariofil și publicate de Pericle Zerlentis în 1891, traduse de Const. Erbiceanu în «Biserica Ortodoxă Romînă», 1892-1893.

V. Papacostea rectifică la cota 8236 pe Marcel Richard, arătînd că e vorba de Gheorghe Hrisogon din Trapezunt, profesor la «Academia grecească» din București, și nu de Grigore. Cota 8240 cuprinde printre altele, Canoanele contra latinilor și ereticilor, alcătuite de mitropolitul Matei al Mirelor, care a trăit de pe la 1602, pînă la sfîrșitul vieții în Țara Romînească, ca egumen al Mînăstirii Dealu. El e și autorul cunoscutelor cronici referitoare la domniile lui Radu Șerban, Radu Mihnea, Alexandru Ilieș și Gavril Movilă (1602-1618). Încă nu se poate preciza dacă acest manuscris e o lucrare necunoscută sau doar o variantă. Cota 10.077 ne prezintă cîteva scrieri necunoscute pînă astăzi de istoriografia noastră: Nicolai Voevodae Mavrocordati, *Epigramma in Americam et Christophorum Columbum și Christophoro Columbo (neograece)*, copiate de Scarlet Rosetti și legate de un tratat imprimat la Sibiu: *Defensio disputationis de processione Spiritus Sancti...*, 1679.

Sub cota 38.890: *Siège de Vienne*, 1683, tradusă din italiană în greaca modernă de Ieremia Cacaveles, la cererea lui Constantin Brîncoveanu în 1689. E un exemplar unic, editat în traducere englezească la Cambridge, în 1925. (Vezi A. Papadopoulos-Kerameus-Hurmuzaki, XIII, *Scrieri și documente grecești privitoare la istoria rominilor*, București, 1914). Iorga a considerat că autorul lucrării e Cacaveles, ceea ce e inexact. În încheierea articolului, V. Papacostea consideră că autorii de *Repertorii de manuscrise*, trebuie să reproducă diferitele notițe și însemnări, ce înlesnesc identificarea, localizarea, precizarea cronologică a materialelor descrise. De asemenea ei nu trebuie să scape din vedere valoarea și circulația internațională a catalogului, reflectînd ideea colaborării intelectuale dintre popoare.

4. *Restaurări de pictură bisericească bulgară*. Liuben Prașcov, în revista *Изкуство* Sofia, 1961, nr. 3, pp. 26-29, scrie că din numeroasele monumente de pictură care au existat altă dată înaintea cît și după căderea Bulgariei sub jugul turcesc, astăzi au mai rămas puține. Unele s-au deteriorat din cauza vechimii, altele au fost distruse de condițiile atmosferice, iar unele din cauza nepăsării omenești. O bună parte s-au păstrat sub formă de fragmente, iar la altele le bănuim existența, fiind acoperite cu stratul succesive de culoare și tencuiei. Astfel frescele din biserica «Sfîntul Gheorghe» și «Sfîntul Petru Samargiska», o parte din frescele bisericii din satul Iskret, din trapeza Mînăstirii Baticovskî, din satul Patalenița (Bazargic), din biserica Boian etc., au fost acoperite cu un strat de culoare, unele mai mult iar altele mai aproape de vremea noastră. Fresca din cupola bisericii Sf. Gheorghe din Sofia, care deși se păstrase pînă la începutul secolului XX, acum e aproape distrusă, datorită succesivelor straturi adăugate. Tot astfel au fost acoperite portretele ctitorilor Mînăstirii Kremikovski, unde frescele s-au măcinat în biserica Sf. Petru și Pavel de lângă Rila, erau două feluri de picturi, una de la sfîrșitul sec. XV (1491-1493), cînd a fost înălțată și zugrăvită (după cum reiese din pisanie), iar alta din mijlocul sec. XIV. Pictura nouă a acoperit pe cea veche, în afară de altar, unde au fost lăsatate cîteva fresce în vechea lor prezentare. Inscripția amintește că din respect față de vechimea lor nu s-a intervenit în locurile mai sus

aminlitate. O inscripție asemănătoare găsim în biserica Beliov din orașul Samokov, unde fiecare restaurator și-a îngăduit o renovare a picturii. În anul 1958, din inițiativa Institutului pentru monumentele de cultură, au sosit din Polonia în Bulgaria, pictorul-conservator, profesor Leonard Torvirt, chimistul-conservator V. Domaslovski și pictorul-restaurator A. Torvirt. Făcând sondaje și probe de restaurare picturală, ei au dat bune rezultate. S-a luat hotărârea de a fi îndepărtate straturile de pictură în ulei, care acopereau frescele. Acelea și-au recăpătat aspectul lor primordial. «Adormirea Maicii Domnului», «Înălțarea», «Schimbarea la Față», sînt armonios încadrate în spațiul pictural mic al bisericii. Iconografia lor e executată conform celor mai bune tradiții ale picturii bizantine. Executînd pictura în cadrul riguroaselor Canoane, scenele au un mișcător caracter narativ, o puternică observare a vieții. Expresia de individualizare a chipurilor e redată ca și coloritul; armonia tonurilor galben-aurii, portocalii, roșu, verde închis. «Plingerea Maicii Domnului» se remarcă în mod deosebit. Pictura originală, nu se știe cînd, a fost refăcută, repictată, în culori tempera. Astfel, un vechi și prețios monument de artă a fost redat luminii, lărgind orizontul cunoașterii noastre, cu privire la dezvoltarea vechii picturi bulgare.

Sînt reproduse scenele: «Adormirea Maicii Domnului», 16,5×11,5 cm, detaliu din «Ușile împărătești», 8,5×6 cm, probe și restaurarea parțială a frescei «Adormirea Maicii Domnului», 8,5×6 cm, curățirea frescelor în absida altarului, 12×8,5 cm, și «Înălțarea» după curățirea uleiului, 11×7,5 cm.

5. *Galeria Prenășterii italiene din Altenburg (R.D.G.)*. Helmut Scherf, *Une collection célèbre, maîtres italiens de la Pré-Renaissance au Musée Lindenau d'Altenbourg*, pp. 24-25, în *La vie culturelle en R.D.A. (Republique Démocratique allemande)*, 1961, nr. 4, prezintă mariile și celebrele tablouri din susmenționatul oraș. «Cînd spun *Pictură italiană*, îndată îmi vine în gînd ideea de bogăție și de diversitate...». Prin aceste cuvînte, poetul Herman Hesse exprimă în mod destul de adecvat ceea ce simt numeroșii vizitatori, veniți de departe pentru a admira operele ce se găsesc în Galeria Prenășterii italiene din Altenburg, mic oraș provincial din Republica Democrată Germană. Și totuși, puțini sînt aceia ce știu că muzeul Lindenau posedă o valoroasă colecție de 260 de tablouri ale maeștrilor italieni, comoră artistică, invidiată de muzeele metropolei. E vorba de cea mai mare colecție de tablouri din *Prenășterea italiană*, ce se află în afara țării de origine.

Dacă această colecție de neprețuit, cu un caracter de integralitate foarte pronunțat, e astăzi adusă la cunoștința unui public mai larg, o datorăm mulțumită unei broșuri, apărute în «Insel-Verlag» la Leipzig, și unei vase monografii a lui Robert Oertel, editată în «Henschel Verlag» din Berlin. Mai importantă este valoarea istorică a acestei colecții, care reflectă începuturile unei ere noi pentru omenire.

Colecția a fost alcătuită spre sfîrșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, de către Bernhard von Lindenau (1779-1854), ministru de stat, om cu un mare potențial de gîndire, cu idei progresiste. El arată un deosebit interes acestei școli, mai bine zis acestei epoci, cînd toată lumea acorda admirația sa fără margini, maeștrilor Renașterii, îndeosebi lui *Rafael*, în timp ce precursorii erau disprețuiți și numiți «primitivii». A fost ajutat de doctorul Emil Braun, care a ocupat, în acea vreme, succesiv, postul de secretar și conservator al Institutului de Arheologie din Roma. Lindenau nu a strălucit totuși printr-o mare generozitate, însă excela în negustorie și nu se abătea de la prețuri, o dată fixat. Puțin exigent cu el însuși și limitat de un modest buget, el ruga pe doctorul Braun să nu-și piardă răbdarea în fața mărfurilor sale, avînd, spunea el, «intenția să cumpere mult cu bani puțini».

Cu toate că «primitivii» Renașterii fuseseră rău înțeleși și mult ridiculați pentru concepția lor artistică, expresie a unei credințe naive, și pentru caracterul lor de absolut și de severitate, — arta gotică cu reputație «barbară» —, astăzi știm cu siguranță că ei au pregătit terenul din care s-a dezvoltat Renașterea. Fără *Giotto di Bondone* (1266-1336), pictor florentin, «divinul» *Rafael* (1483-1527) n-ar fi putut exista. Giotto a avut o influență tot atît de mare asupra artei în Italia, ca și compatriotul său florentin și contemporan, *Dante* (1265-1321) asupra literaturii țării sale. De acum sînt introduse în pictură expresivitatea, pasiunea, grația, simțul compoziției și perspectiva. Marcînd o

netă tendință pentru realismul dramatic, Niccolò și Andreea Pisano introduseră sculptura într-o nouă modalitate. Operele lui Giotto și ale elevilor săi se răspîndiră în toate provinciile și centrele artistice ale Italiei.

Toate școlile din țară se inspirară din stilul «Giotto», cu o excepție doar Sienna, «cea de a doua capitală» a Toscanei. Acest oraș adăpostea o școală cu un stil foarte diferențiat, care se menținu pînă în secolul XVI. Artiștii acestei școli se specializară îndeosebi în tablouri de inspirație religioasă, care au deschis artei ușa caselor burgheze. Pe parcursul a numeroase generații, la Sienna, la Florența și în alte părți, artiștii păstrează Canonul formelor ce servesc de bază pentru o artă universal acceptată. Aceste «*imagini de evlavie*» nu pot fi considerate «opere de artă», în sensul pe care-l dăm în zilele noastre expresiei în cauză, ci, mai degrabă, pot fi socotite adevărate obiecte de cult. Caracterul lor sacru e pus în relief de fondul de aur al acestor tablouri, amintind originea respectivului gen de pictură, care evoca strălucirea tainică a pereților, plini de mozaicuri și minunatele fresce monumentale. Din *Sandro Botticelli* (1444-1510), muzeul posedă un fermecător portret de femeie, cel mai prețios tablou al său, în care s-ar putea recunoaște Caterina Sforza. Botticelli constituie un «caz aparte», mai mult sfîrșitul decît începutul picturii florentine. Printre contemporanii săi se remarcă Mantegna de Mantua, artist de un realism expresiv, înclinat spre problemele perspectivei, Perugin de Umbria, ale cărui creații au multă grație, adîncime, armonie, și *Luca Signorelli*, compatriotul său. Cele 5 tablouri din colecția din Altenburg reprezentînd scene din *Răstignire*, arată că Signorelli, unul din precursorii Renașterii, a revenit la concepțiile antichității, înfățișînd omul cu un ton de realism energic, dînd dovadă de o mare înțelegere a anatomiei în desen. La fel e! rupe cu tradiționalele peisaje idealizate, reprezentînd acum elementele naturii într-o lumină realistă.

Desigur că *pictura Prerenășterii italiene* nu se caracterizează prin perfecțiunea formelor, a culorilor și a tehnicii, care aparțin operelor Renașterii, însă ea e inspirată prin această admirabilă armonie, ce decurge dintr-o concepție de viață foarte sănătoasă. Colecția din Altenburg e, pentru istoricii de artă, o neprețuită documentare asupra apariției unei noi epoci a omenirii. Omul iese treptat din norii întunecați ai evului mediu, dintr-un rigorism prea auster, pentru a descoperi noi reguli de viață pe scară universală.

Articolul lui Helmut Scherf e însoțit de reproduceri colorate. Guido de Sienna: *Inchinarea magilor* (8×5 cm), anul 1280. Remarcăm aici aureola mare din jurul capului Maicii Domnului, aureola specific bizantină a Pruncului Iisus, și capetele înclinate ale magilor. Din *Botticelli* este reprodus: *Portretul Caterinei Sforza* (?) (18×10 cm, 1475).

6. *Monumente religioase ale vechii arhitecturii ruse*. În «Analele romîno-sovietice», Seria Istorie, București, 1961, nr. 2, pp. 128-129, e prezentat articolul lui A. M. Ilin: *Din istoria orașului Moscova în perioada lui Andrei Rubliov*, apărut în «Voprosi istorii», 1960, nr. 12. Sînt revizuite datele *construirii bisericilor*, în legătură cu *izvoarele, cronicile și letopisețele*, referitoare la perioada activității artistice a lui Andrei Rubliov. Puține date sînt cunoscute în legătură cu opera genialului pictor pentru priințul Iuri Dmitrievici, stăpînul Zvenigorodului, un mic orașel din apropierea Moscovei, care a dat bani pentru noua construcție la Mînăstirea Troița (Treimea), de lângă Moscova. Rubliov a împodobit bisericile ridicate pe cheltuiala priințului, cu admirabile picturi murale și fresce, icoane.

Letopisețele nu ne furnizează nici o dată cu privire la timpul construirii lor, probabil datorită faptului că la mijlocul secolului al XV-lea, numele priințului Iuri devenise odios, drept urmare a sîngeroasei dușmăanii de familie în încercarea de a obține tronul principatului Moscova. Pînă acum *cele două biserici din Zvenigorod* erau considerate că au fost ridicate în legătură cu campania priințului Iuri, împotriva bulgarilor de la Volga, la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Pînă în 1417, Iuri era considerat moștenitorul prezumptiv al marelui priinț al Moscovei, și nu pare verosimil să li fost interesat în dezvoltarea unei bogate activități într-un astfel de tîrgușor. Ne apare inexplicabilă prezența unui mare număr de icoane, pictate de Rubliov, alît de timpuriu aici. În 1417

e proclamat moștenitor al marelui prinț, Vasile I al Moscovei, fiul acestuia, născut în 1415, fapt ce determină pe prințul Iuri să părăsească Moscova și să înceapă pregătiri în vederea luptei împotriva nepotului său, Vasile I, pentru titlul de mare prinț. Înălțările și construirea de biserici din piatră erau în acea vreme considerate ca o înaltă formă de activitate organizatorică. Presupunem, în acest caz, că prințul Iuri desfășoară o activitate de construcție după 1417, continuând-o pînă în 1425, cînd părăsește Zvenigorodul, din pricina războiului său feudal. *În acești ani, 1419-1425, au fost construite cele două biserici din piatră albă, la Zvenigorod, și una la Mînăstirea Troița.* Ele se aseamănă din punct de vedere arhitectonic, al originalității detaliilor, probabil fiind ridicate de același artiler de construcții, condus de un arhitect cu experiență. În cronologia construirii bisericilor, catedrala din Zvenigorod nu putea fi ridicată, așa cum s-a crezut pînă acum, la 1400, după campania victorioasă împotriva bulgarilor de la Volga, deoarece această campanie a fost organizată de marele prinț al Moscovei.

Prințul Iuri trăia în acea vreme la Moscova și considera Zvenigorodul și regiunile învecinate doar ca o sursă de venituri. În 1417 situația s-a schimbat, iar prințul Iuri s-a văzut deposedat de dreptul de a urma la tronul Moscovei. Tocmai în acea vreme s-a mutat la Zvenigorod, construind acolo o biserică de piatră albă, unde a invitat pe Andrei Rubliov s-o împodobească cu minunate icoane și picturi murale. A. M. Ilin concludde că perioada 1417-1422 trebuie considerată ca dată a construirii catedralei. *Biserica Mînăstirii Savva-Storozevski*, din apropierea Zvenigorodului, a fost înălțată probabil între 1420 și 1425, neexistînd nici un alt element care să susțină că apariția ei este legală de campania de pe Volga. Această mînăstire a avut o *biserică de lemn*, trăsătură caracteristică pentru mînăstirile rusești din acea vreme. Bisericile de la Mînăstirea Savva-Storozevski și Troița au o izbitoră asemănare (formele arhitectonice), fiind construite în același artiler, neputîndu-se lucra concomitent la două construcții, ce se găseau la mare distanță una de alta. Pe baza acestor materiale se poate afirma că biserica din Zvenigorod a fost înălțată în 1423-1425. Aceste date definesc mai exact momentul apariției celebrelor icoane și fragmente de picturi ale lui Andrei Rubliov, — la Zvenigorod.

S. Bezsonov, doctor în arhitectură, *Arhitectura ucraineană în timpul lui Bogdan Hmelniŭki*, cu ocazia aniversării a 300 de ani de la unirea Ucrainei cu Rusia, în *Архитектура СССР, Москва, 1954, nr. 2, pp. 24-27*, arată că folosind descrierea Ucrainei, făcută în anii 1654-1655, de *Paul din Alep*, care a venit aici de două ori și unde a rămas timp de două luni, avem posibilitatea de a relata tabloul dezvoltării *arhitecturii bisericesti* din această vreme. Descrierile lui Paul din Alep reprezintă aproape singurul izvor prețios pentru studiul Kievului, Poltavei și Brașlavului. Construcțiile se făceau din lemn. Toate *bisericile din piatră* din Kiev, pe care le descrie amănunțit Paul, datează din secolele XI-XV. Ca materiale de construcție se întrebunțau bradul și stejarul. Un procedeu artistic, caracteristic întregii arhitecturi pentru perioada respectivă, era considerat de Paul ca fiind caracterul ei înalt, svelt, trăsătură pe care o subliniază, în special, în tot timpul.

Se ridicau biserici, altele se refăceau, deoarece în vechea credință rusă poporul vedea unul din elementele culturii naționale. Paul a vizitat *peste 50 de biserici de lemn*, dintre care cele mai multe uimeau prin «*măreția, înălțimea, dimensiunile și frumusețea lor*». Nici una din aceste clădiri nu s-a păstrat, însă descrierea amănunțită a unora din ele constituie material suficient pentru relacerea tipurilor, caracterului și imaginilor artistice ale arhitecturii populare religioase din lemn. S. Bezsonov descrie amănunțit elementele arhitecturale. *Bisericile de lemn* se caracterizau în interior prin amplasarea simetrică a elementelor. Ele erau pline de lumină și uimeau prin caturile terminate deschise, ce se aveau în sus. În opoziție cu sobra tratare exterioară, interiorul bisericii era bogat împodobit. Împodobirea se obținea prin sculptarea și încrustarea diverselor elemente ale clădirii, prin culoarea și aurirea lor, prin acoperirea cupolelor și a pereților cu picturi. Zăbrelele cliroselor, corurilor, ale scăriilor, ale amvoanelor și mai ales iconostasele, erau ornate cu sculpturi în lemn de un înalt nivel artistic, colorate, aurite, astfel încît, după cuvintele lui Paul, iconostasele păreau strălucitoare. Judecînd după descrierea

amănunțită a *iconostaselor* bisericii *Uspenski* din Mînăstirea *Kiev-Pecerski*, ale Mînăstirii *Sofia-Kievskaia* și ale catedralei Mînăstirii *Gustinsk*, s-a produs în această perioadă o cotitură în caracterul și procedeele sculpturii în lemn, față de aceea din secolul al XVI-lea. *Iconostasul Sofiei* (anii 1630), prezintă o cioplitură sculpturală în relief, iar cel de la Mînăstirea *Gustinsk* (anii 1640), o sculptură în relief, crestată. La Mînăstirea *Sofia* avem de-a face cu o sculptură cioplită, cu coloane aurite și înconjurate cu ghirlande de struguri, cu buchete de culoare roșie și verde. *Iconostasul* din Mînăstirea *Gustinsk*, cel mai bun din cele văzute, — după părerea lui Paul —, reprezenta coloane înalte, sculptate și acoperite cu ciorchini aurii, de struguri, așezate în fiecare cat. Sculptura «*ușilor împărătești*» dădea impresia unei dantele. Deși mai rar, în afară de sculptură, se folosea pictura pereților și cupolelor. Erau pictați pereții bisericii din *Umani*, trapeza Mînăstirii *Brațski* din *Kiev*, cupola Mînăstirii *Gustinsk* etc. La *Kiev*, cele mai importante și însemnate vechi biserici de piatră ale orașului începuseră să fie refăcute, încă de mitropolitul *Petru Movilă*, în deceniul al patrulea al secolului al XVII-lea, și funcționau în timpul călătoriei lui Paul. Biserica *Sofiei* (1037), jefuită de huni și rămasă mult timp fără reparații, în 1625 i se prăbușește fațada vestică. În 1654, în timpul vizitei lui Paul, fațada vestică a *Sofiei* se găsea în ruine, iar două aripi vestice nu erau încă refăcute. Turnurile fațadei vestice erau amenajate pentru apărare, cu metezeze și acoperișuri piramidale. În partea sudică și nordică, biserica era înconjurată de arcade deschise, iar în partea răsăriteană avea șapte abside. Paul a numărat 18 cupole, a fost încântat de mozaicurile din interiorul bisericii, de iconostasul aurit și sculptat. Biserica Mînăstirii *Mihailooski*, renumită încă din vechime prin cupola ei aurită (1108) s-a păstrat în forma ei inițială, cu șase turle, trei nave, trei abside și o cupolă, iar o aripă e adăugată în 1470. A fost reinnoită de *Bogdan Hmelnițki*, iar acoperișul i l-a aurit. Paul a descris deosebit de amănunțit monumentele arhitectonice ale Mînăstirii *Kiev-Pecerski*, care reprezentau atunci un mare și complicat complex de construcții de cult. Deasupra porților principale se ridica biserica *Troita*, construită încă din secolul al XII-lea, din care rămăsese la jumătatea secolului al XVII-lea un turn înalt din piatră, zgrăvit în alb, cu multe ferestre și o înaltă cupolă poligonală. De la poartă drumul ducea spre marea biserică *Uspenski*, pe laturile căreia se găseau chiliile din lemn, ale monahilor. Ridicată în secolul al XI-lea, biserica a fost restaurată de *Petru Movilă* și avea în acea vreme nouă cupole și acoperiș din tablă strălucitoare. Fațada vestică era împodobită cu pictură. În jurul bisericii, care ocupa locul central în complexul arhitectural, erau amplasate: o tipografie, un han, un refectoriu, chiliile, așa cum se arată în planul lui *Kalnoviski* (1638) și în desenul lui *Vesterfeld* (1651). Se mai găseau biserici de lemn și în grotle din apropiere și în cele mai îndepărtate. A. Ciniakov și M. Buddlina: *Monumentele de arhitectură ale Kremlinului din Moscova*, în *Архитектура СССР*, Moscova, 1954, nr. 7, pp. 22-30, trec în revistă principalele monumente arhitecturale din inima Moscovei. Istoria Kremlinului oglindește nu numai istoria orașului Moscova în cei 800 de ani ai existenței sale, ci și istoria întregului stat rus. Cneazul Moscovei, Ioan Kalita, izbușește să facă din Moscova capitala marelui cneaz și reședința mitropolitului, iar în 1339 ridică noile împrejurări de stejar ale Kremlinului, cuprinzînd o suprafață mult mai mare decît vechea cetate. În acest timp se construiesc primele biserici de piatră, modeste prin dimensiunile și arhitectura lor: catedralele *Uspenski* și *Arhanghelski* și clopotnița lui *Ivan cel Mare*, care se aflau pe locurile cu clădirile cu același nume, înălțate mai tirziu și păstrate pînă în zilele noastre. *Dimitrie Donskoi* înlocuiește împrejurările de stejar ale Kremlinului din Moscova, cu ziduri de piatră albă (1367), cuprinzînd un perimetru aproape tot atît de mare ca acela al Kremlinului actual. Între anii 1485 și 1495 au fost executate lucrările de construcție ale turnurilor și zidurilor noi de cărămidă ale Kremlinului. În secolul al XV-lea, transformarea Kremlinului din Moscova începe cu reconstruirea din temelii a catedralei *Uspenski*, în anii 1457-1479, caracterul întregului ansamblu nou fiind determinat de formele monumentale, sobre și de proporțiile mari ale catedralei *Uspenski*, clădire dominantă a întregului complex. Catedrala *Uspenski* a fost cea mai importantă biserică a statului rus și locul celor mai de seamă ceremonii, ca «*încăunarea*» marelui cneaz, iar din secolul al XVI-lea, încoronarea țarilor, fiind și locul de veci al mitropoliților

«ntregii Rusii». Planul catedralei Uspenski se deosebește de planurile catedralelor mai vechi, prin regularitatea lui geometrică, fiind alcătuit din 12 părți egale, condiționate de folosirea unui singur tip de bolti, în cruce. Aspectul interior al catedralei este tot atât de mareș și solemn ca și exteriorul. Din pictura inițială (1514) nu s-a păstrat aproape nimic, fiind ascunsă sub inscripțiile mai noi. Spre deosebire de aspectul sobru și mareș al catedralei Uspenski, *mica biserică Blagoveșcenski* pare modestă. Ea era biserica familiei marelui cneaz și era legată prin coridor, de palat. Construită de maeștri ruși, probabil din Pskov în anii 1484-1489, ea avea trei cupole și nu cuprindea decât partea centrală a clădirii de astăzi. Plăcut și intim e interiorul acestei biserici cu altare pentru familia marelui cneaz, și un minunat *iconostas*, ce cuprinde lucrări ale renumiților maeștri *Andrei Rubliov* și *Teofan Grecol*. Sala *Granovitaia*, cea mai mare și mai fastuoasă, construită în anii 1487-1491, devine locul unde se țineau adunările zemstvelor și unde erau primiți solii străini. Probabil că aceiași meșteri din Pskov, care au construit catedrala Blagoveșcenski, au înăițat la nord de sala Granovitaia, o *mică biserică, Riz-polojenie* (1485-1486), biserica mitropolilor, care, deși a fost mai târziu transformată, ea a păstrat detalii elegante ale decorației arhitecturale a fațadei. Dinspre sud, piața Sobornaia, era închisă de catedrala Arhanghelski, locul de veci al marilor cneji ai Moscovei, iar mai apoi al țarilor, construită în 1505-1509.

Aici arhitectul a renunțat la boltile în cruce folosite la *catedrala Uspenski*, și s-a întors la metodele rusești tradiționale, folosite la proiectarea și construirea clădirilor religioase, și anume la sistemul de cupolă cu arce în cruce, care accentuează spațiul central de sub cupolă, la boltile cilindrice și stâlpii interiori cu secțiune aproape pătrată, datorită cărora spațiul interior al *catedralei Arhanghelski* nu mai creează impresia de lărgime și libertate, caracteristice catedralei Uspenski.

Particularitatea clădirii o formează pridvorul cu două caturi de pe latura de apus, avind o încăpere pentru familia marelui cneaz; această încăpere comunică cu interiorul bisericii doar printr-o mică fereastră. Clădirile alăturate au determinat împărțirea fațadei dinspre nord și dinspre sud, în cinci părți. Lipsa unei simetrii stricte în formele exterioare ale catedralei și pitorescul compoziției ei sînt foarte caracteristice pentru monumentele arhitecturii vechi rusești. Apariția, în decorația exterioară a bisericii, a unor elemente ale ordinilor clasice, folosite pentru prima oară într-o formă atât de desăvîrșită și a citorva detalii arhitectonice din epoca Renașterii, transformate creator de maeștrii ruși (pilaștrii cu capituluri variate care au înlocuit pilele bisericilor vechi rusești, cornișe și brîie bogate pe ziduri, nișe mari, caracterul desenului ciopliturilor de pe portalurile de perspectivă ale catedralei etc.), au înfrunit mai târziu dezvoltarea arhitecturii ruse.

În secolul al XVI-lea, extinderea Kremlinului a impus necesitatea de a se crea o axă verticală care să unifice întreaga compoziție și să-i accentueze poziția dominantă în Capitală.

Un asemenea monument arhitectonic a fost *măreța biserică clopotniță cu opt latari a lui Ivan cel Mare*, a cărei construcție datează încă de la începutul secolului al XVI-lea, iar determinația cilindrică a fost adăugată mai târziu, în anul 1600. Crearea unei construcții atât de înalte (de peste 80 m) a fost o mare realizare a tehnicii de construcție din acel timp. *Clopotnița lui Ivan cel Mare* reprezintă dezvoltarea compozițiilor vechi rusești în registre suprapuse. Turla mică din secolul al XVI-lea dinspre partea de nord a clopotniței și clădirea cu acoperiș înalt, adăugată în secolul al XVII-lea de Filaretov, aruncate în aer în 1812, din ordinul lui Napoleon, au fost reclădite mai târziu, dar tratarea fațadelor lor a fost schimbată.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea, în statul rus năvălesc mercenarii regelui polonez Sigismund III, care crotopesc și pîrjolesc Moscova. Eliberată, datorită eforturilor poporului rus sub conducerea lui Minin și Pojarski, Moscova renaște însă foarte repede. După o stagnare — în perioada dezorganizării economice, în al doilea și în al treilea sfert al secolului al XVIII-lea, activitatea de construcție crește furtunos.

Își schimbă înfățișarea exterioară și Kremlinul, care — o dată cu îndepărtarea granițelor statului de capitală —, încelează de a fi o cetate și rămîne numai centrul

politic-administrativ și reședința țarului. Deasupra *turnurilor Kremlinului*, care-și pierd importanța lor militară, se ridică acoperișuri înalte, pur decorative, ce creează o imagine artistică nouă ansamblului Kremlinului. *Turnul Spasski* a fost bogat împodobit, iar porțile lui slujeau de intrare principală în Kremlin. Turnul a fost ridicat în anii 1624-1625 cu concursul arhitectului Bajen Ogurțov și al ceasornicarului Hristofor Galovei. Ca și turnurile de colț ale Kremlinului, porțile Troițki și Borobițki sînt încununete, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cu terminațiile lor etajate și cu acoperișuri ascuțite. Restul turnurilor au fost împodobite tot cu acoperișuri ascuțite, dar mai puțin înalte. Registrele superioare ale turnurilor de cărămidă ale Kremlinului, cu detalii de piatră albă, cu cornișe sculptate și cu țiglele smălțuite ale acoperișurilor accentuează caracterul pitoresc al compoziției arhitecturale a ansamblului Kremlinului cu care se contopesc pe deplin.

Palatul patriarhilor — din Kremlin (1643-1656), cu biserica *Celor 12 Apostoli* — a fost construit de arhitecții Antip Konstantinov și David Ohlebinin, în alte forme monumentale. Sala lui principală, așa numită *Krestovaia* (în cruce), este prima sală de mari proporții fără coloane interioare. Portăurile sălii *Krestovaia* sînt tratate într-un chip nou în arhitectura rusă, și anume în sistemul ordinilor clasice. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, catedralele și palatele vechi din Kremlin sînt păstrate ca monumente de seamă ale arhitecturii mondiale.

7. *Omul în literatura veche Rusă*. Damian P. Bogdan prezentînd cartea cercetătorului S. D. Lihacev: *Omul în literatura Rusiei vechi* (Человек в Литературедр. Руси) Izd. A. N. S.S.S.R., Moscova-Leningrad, 1958, 186 pp., în *Analele Romîno-Sovietice*, Seria Istorie, București, nr. 4, pp. 100-104, scrie că stilul istorismului monumental medieval, din secolele XI-XII este strîns legat de organizarea feudală a societății, de concepțiile cavaleresti, despre cîntea, drepturile și îndatoririle feudalului, de obligațiile lui patriotice. Acest stil îl găsim în cronici, în narațiunile militare, prezentînd pe *cneji* și personalitățile clericale. Literatura secolelor XI-XVI nu cunoaște pe eroul imaginar, deoarece toate figurile active ale operelor originale ruse într-adevăr au trăit, iar imaginea omului în pictura secolelor XI-XIII e foarte apropiată de imaginea din literatură, după cum au arătat V. N. Lazarev și M. V. Alpatov. Pentru sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, genul tip de narațiune e acela înfățișat de viețile sfinților. Structura chipului omenesc în operele din perioada aceasta exprimă concepția filozofică religioasă, cu schimbările prin care a trecut atunci pictura. Legăturile Rusiei de atunci cu slavii de sud și Bizanțul, mai ales cu înfrîurirea isihasmului, explică apariția stilului epic în prezentarea chipului omenesc. În capitoul V («Pacificarea psihologică», din secolul al XV-lea, pp. 104-106), Lihacev, plecînd de la faptul cunoscut că una din cele mai mari realizări ale Rusiei vechi o constituie idealul uman creat de operele lui Andrei Rubliov și ale artiștilor din jurul lui, stabilește că în *Povestire despre Petre și Fevronia din Muromsk*, chipul omenesc exprimă o liniște pacificatoare profundă. La crearea acestui stil e posibil să se aplece și asupra înfrîuririi a folclorului și a unor tradiții culturale locale din Murmansk, Tver, Novgorod. Capitolul VI, tratînd despre *Biografia idealizată din secolul al XVI-lea* (pp. 107-114), arată dezvoltarea biografiilor unor personalități laice și clericale: marii cneji și țari ai statului de Moscova, strămoșii lor: cneji de Vladimir, de Tver, mitropoliți și sfinți ruși. Astfel se creează cronică despre începutul domniei lui Ivan Groznîi, *Stepennaia Kniga*, lucrarea lui Andrei Kuzbski *Istoria o Velikom Kniaze Moskovskom* și alte biografii idealizate. Acum se îmbină istorismul monumental medieval cu stîlul emoțional expresiv. În narațiune pătrunde tot mai mult imaginația ducînd la înfrumusețarea eroilor. În pictură acest procedeu duce la compoziția icoanelor, la pictura pereților, la ilustrarea operelor de cultură.

Capitolul VII, *Criza idealizării medievale a omului în genul vieții de sfinți* (pp. 115-118), susține că idealizarea medievală dispăre în operele istorice, menținîndu-se însă în viețile de sfinți. O dată cu secolul al XVII-lea, interesul față de omul de rînd, față de viața de toate zilele, față de mediul istoric, crește. *Viața protopopului rascolnic Avacum*, dezvoltă tocmai tipul vieții de sfinț, legată de viața de toate zilele. Următoarele capitole prezintă descoperirea valorii personalității omenești în literatura democratică

din sec. XVII, iar capitolul final: *Stilul baroc din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*. Concluziile autorului subliniază faptul că literatura rusă veche s-a dezvoltat, iar în sînul ei găsim diferite stiluri în prezentarea omului, stiluri iscusite, complexe, originale, ea pregătind terenul pentru dezvoltarea marii literaturi ruse a vremurilor noi. *Ilustrațiile* din cuprinsul lucrării, reproduse după picturi, au ca scop să reliefeze particularitățile stilurilor în prezentarea omului. În unele cazuri pictura a depășit literatura, — cum e de pildă pictura vestită a lui Andrei Rubliov și a epocii lui —, depășire exprimată prin finețea analizei psihologice și profunzimea pătrunderii în lumea interioară a omului. Valorile artistice ale literaturii vechi rusești din primele veacuri ale existenței sale, sînt redade cu o pătrunzătoare înțelegere și competență de către S. D. Lihacev.

LECTOR

